

**TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASINDA İSLAM
İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI 1969-2012**

ABDULRAHMAN İLHAN

**T.C.
YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Doktora Tezi

Abdulrahman İLHAN

2019

NİSAN - 2019

T.C.
YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASINDA
İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (1969-2012)

Doktora Tezi

Abdulrahman İLHAN

Danışman

Doç. Dr. Sayim TÜRKMEN

NİSAN - 2019

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı : Abdulrahman İLHAN

İmza :

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türk Dış Politikasında İslam dünyasıyla ilişkiler ele alınarak bu ilişkilerde İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) nasıl bir öneme sahip olduğu araştırılmaktadır. Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerini ve İİT'nin bu anlamda oynadığı rolü etkileyen değişkenler ele alınarak hem Türk dış politikasındaki gelişmeler hem de İslam dünyasında yaşanan gelişmelerin ilişkileri ne denli etkilediği ve tarihsel süreç içerisinde ilişkilerde yaşanan dönüşüm süreci analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında aşağıda yer alan tez kaynakları kullanılmıştır; Millî Kütüphane'de fiziki tarama ve Ulusal Toplu Katalog veri tabanında dijital taramalar yapılarak konu ile ilgili kitap, makale ve gazete arşivi tespiti yapılmıştır. ODTÜ, Bilkent ve Yıldırım Beyazıt Üniversitesi kütüphanelerinden telif eserler elde edilmiş, YÖK Başkanlığı Tez Arşivi incelenmiş, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde Belleten ve makale taraması yapılmış, TBMM Gizli Zabıt Ceridesi incelenerek bazı tutanaklar elde edilmiş, Amerikan Wisconsin Üniversitesi FRUS (Foreign Relations of the United States) ve İngiltere Millî Arşivi taranmış ve ilgili kaynaklara ulaşılmıştır.

Bu süreçte benden destek ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Sayim Türkman'a en derin şükranlarımı sunuyorum. Çalışmamın tamamlanmasındaki süreçte yapıcı yaklaşım ve önerileri ile her zaman bana destek olan Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, Prof. Dr. H. Mustafa Eravcı ve Dr. Emre Ozan'a gönülden teşekkür ederim.

Ayrıca bu süreçte bana verdikleri destek, gösterdikleri anlayış ve sabır ve eksik etmedikleri dualarından dolayı sevgili aileme de teşekkür ediyorum.

ÖZET

TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASINDA İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (1969-2012)

İlhan, Abdulrahman

Doktora, Tarih Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Sayim Türkman

Nisan 2019

Türkiye’nin İslam dünyasıyla ilişkileri tarihsel süreç içerisinde çok farklı görünüm ve anlamlar kazanmıştır. Bu durumun Türk dış politikasındaki gelişmelerle ve İslam dünyasının sorunlarıyla yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tezde, ilk bölümde Türk dış politikasının genel çerçevesi çizilmeye ve Türkiye’nin İslam dünyasına bakış açısında yaşanan dönüşümler açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ise İslam İşbirliği Teşkilatı’na yakından bakılacaktır. Bu bölümde aynı zamanda İslam dünyasının yaşadığı temel sorunlar ele alınacak ve bu sorunların Türkiye’nin İslam dünyasına bakışını nasıl şekillendirdiği de irdelenecektir. Son bölümde ise Türkiye’nin İİT ile ilişkileri ele alınacaktır.

Türkiye’nin İİT ile tesis ettiği diplomatik ilişkiler ilk yıllarda oldukça ihtiyatlı ve mesafeli bir şekilde yürütülmüştür. İlk münasebetler araçsal bir perspektifle geliştirilmiş ve Kıbrıs sorununda ihtiyaç duyulan uluslararası destek için İİT değerli bir fırsat olarak görülmüştür. İİT’nin ilk yıllarda bir konferans şeklinde örgütlenmesi ve İslam ülkelerini bir araya getiren bir diyalog platformu olması bu politikayı desteklemiştir. Ancak bu konferansın giderek kurumsallaşması Türkiye’yi daha ihtiyatlı bir politikaya yöneltmiştir. İslam ülkelerinin kurumsal bir yapı çatısı altında birleşmeleri, laiklik hassasiyeti yüksek olan ve bu konuda devlet-toplum ilişkisini sağlıklı bir zemine oturtamamış olan Türkiye’nin kaygılarını artırmıştır. Böylece İİT ile yakın ama ihtiyatlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu ilişki Türkiye’nin İİT’ye üyeliği sorunsalında kendisini göstermiş ve Türkiye’nin üyeliği uzun süre *de facto* bir üyelik şeklinde olmuştur.

İİT ile ilişkilerin ilk yıllarda ihtiyatlı bir şekilde yürütüldüğü görülmektedir. Türkiye, Kıbrıs sorununda İslam dünyasının desteğini almak istemiş ve bu amaçla İİT'yi değerli bir fırsat olarak görmüştür. Dolayısıyla Türkiye, İİT'ye araçsal bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. İİT'nin ilk yıllarda bir konferans şeklinde örgütlenmesi ve İslam ülkelerini bir araya getiren bir diyalog platformu olması bu durumu desteklemiştir. Ancak bu konferansın giderek kurumsallaşması Türkiye'yi daha ihtiyatlı bir politikaya yöneltmiştir. İslam ülkelerinin kurumsal bir yapı çatısı altında birleşmeleri Türkiye'nin laiklik konusundaki kaygılarını ortaya çıkarmıştır. Böylece İİT ile yakın ama ihtiyatlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu ilişki Türkiye'nin İİT'ye üyeliği sorunsalında kendisini göstermektedir. Bilindiği üzere Türkiye bu örgüte uzun süre *de facto* bir üyelikle bağlı olmuştur.

Süreç içerisinde İİT'nin Türk dış politikasında oynadığı araçsal rol değişmemiştir. Sadece Türkiye'nin dış politika ihtiyaçları ve hedefleri değiştikçe, İİT'nin bir araç olarak kullanım biçimleri değişmiştir. Yıllar içerisinde petrol krizleri, dış ticaret gereksinimleri, güvenlik sorunları gibi bazı uluslararası sorunlarda Türkiye İslam ülkeleriyle iş birliğine gitmek amacıyla İİT'yi ön plana çıkarmıştır.

Aynı tarihlerde İİT'nin de benzer bir dönüşüm yaşadığı ve siyasal iş birliğinden ziyade ekonomik ve kültürel iş birliğinin öne çıktığı bir örgüte dönüştüğü görülmektedir. Böylece, bölgesel etkinliğini ve küresel konumunu güçlendirme arayışındaki Türkiye için yumuşak gücünü etkin bir biçimde kullanabileceği bir platform haline gelmiştir. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ekonomik ve kültürel ilişkilerinde İİT'nin araçsal önemi 2000'li yıllarda da devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Türk Dış Politikası, İslam Dünyası, Arap Baharı, Kudüs.

ABSTRACT

THE ORGANISATION OF ISLAMIC COOPERATION IN FOREIGN POLICY OF TURKEY (1969-2012)

İlhan, Abdulrahman

PhD, Department of History

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Sayim Türkman

April 2019

Turkey's relationship with the Islamic World has developed in various forms and senses within the historical process, which is closely related with both the developments in the Turkish foreign policy and problems of the Islamic World. Therefore, it is aimed to give an overview of the Turkish foreign policy and discuss the transformations in Turkey's perspective towards the Islamic World in the first Chapter of this thesis. In the second Chapter, Organization of Islamic Cooperation (OIC) will be studied in detail. Main problems of the Islamic World will also be discussed in this Chapter by explaining how these problems shape the perspective of Turkey towards the Islamic World. Relations of Turkey with OIC will be analysed in the final Chapter.

It is seen that relations with OIC were carried out cautiously during its first years. Turkey desired to get support from the Islamic World concerning Cyprus dispute and regarded OIC as a valuable opportunity. Therefore, Turkey approached OIC from instrumental viewpoint. OIC was structured as a Conference in its early years and it acted as dialogue platform bringing the Islamic countries together, which supported this situation. However, Turkey followed a more cautious policy as this Conference gradually became more institutionalized. Unification of Islamic Countries under an institutionalized umbrella raised the concerns of Turkey about secularism. Therefore, close but cautious policies started to be followed in the relations with OIC. This relationship tends to be evident in the membership problem

of Turkey to OIC. As is known, Turkey attended the activities of this organization as a de facto member for long time.

Instrumental role of OIC in foreign policy of Turkey did not change by the time. However, the ways that OIC is regarded as an instrument have gradually changed as needs and targets of Turkish foreign policy have changed. Turkey gave priority to OIC in order to cooperate with Islamic countries in terms of in certain international matters such as oil crises, foreign trade requirements, security issues etc.

It is also seen that OIC has faced a similar transformation in the meantime and turned into an organization giving priority to economic and cultural cooperation issues rather than political cooperation. Therefore, OIC has become an organization on which Turkey can establish its soft-power in its search for increasing its regional impact and strengthening its global power. Based on this fact, Turkey continued to regard OIC from an instrumental viewpoint in its economic and cultural relations with the Islamic countries until 2000's.

Key Words: Organisation of Islamic Cooperation (OIC), Turkish Foreign Policy, Islamic World, Arab Spring, Jerusalem.

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

ANAP: Anavatan Partisi

AP: Adalet Partisi

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BDİHK: Bağımsız ve Daimî İnsan Hakları Komisyonu

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BOP: Büyük Ortadoğu Projesi

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

ECO: Economic Cooperation Organisation / Ekonomik İşbirliği Örgütü

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

GSYİH: Gayri Safı Yurt İçi Hâsıla

İDBK: İslam Dışışleri Bakanları Konferansı

İİT: İslam İşbirliği Teşkilatı

IKB: İslam Kalkınma Bankası

ISEDAK: Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi

İKÖ: İslam Konferansı Örgütü

KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı

KKTC: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KKTFD: Kuzey Kıbrıs Türk Federe Devleti

MSP: Millî Selamet Partisi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SAGP: Satın Alma Gücü Paritesi

TPS: Tercihli Ticaret Sistemi

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği

TABLÖLAR, ŞEKİLLER ve HARİTALAR

TABLO 1: İİT'YE KATILAN ÜLKELER VE TARİHLERİ

TABLO 2: İİT ÜYELERİ NÜFUS VERİLERİ

TABLO 3: İİT'NİN BÜNYESİNDEKİ ÜLKELERİN ASKER SAYISI

TABLO 4: İSLAM ÜLKELERİNİN HAMMADDE PAYI

TABLO 5: BAZI İİT ÜLKELERİNİN GAYRI SAFİ YURTIÇİ HASILASI (MİLYAR USD)

TABLO 6: BAZI İİT ÜLKELERİNİN KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GAYRI SAFİ YURTIÇİ HÂSILASI (USD, SAGP)

TABLO 7: BÜYÜME ORANI (%)

TABLO 8: ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İTHALAT (BİN DOLAR)

TABLO 9: ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACAT (BİN DOLAR)

TABLO 10: İİT'YE EN FAZLA MADDİ DESTEK SAĞLAYAN ÜLKELER

ŞEKİL 1: İİT ÜLKELERİ İŞSİZLİK ORANLARI

ŞEKİL 2: DÜNYA ÜLKELERİ İLE İİT ÜLKELERİNİN YAŞ GUPLARI ORANLARI

ŞEKİL 3: ÜLKELERE GÖÇ DURUMU

ŞEKİL 4: BAZI İİT ÜLKELERİNİN GAYRI SAFİ YURTIÇİ HASILASI (MİLYAR USD)

ŞEKİL 5: BAZI İİT ÜLKELERİNİN KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GAYRI SAFİ YURTIÇİ HÂSILASI (USD, SAGP)

ŞEKİL 6: BÜYÜME ORANI (%)

HARİTA 1: İSLAM ÜLKELERİ SİYASİ HARİTASI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	IX
TABLolar, ŞEKİLLER VE HARİTALAR	XI
GİRİŞ	6
BİRİNCİ BÖLÜM:	13
TÜRKİYE’NİN İSLAM DÜNYASIYLA İLİŞKİLERİ	13
1.1. Türk Dış Politikasının Genel Çerçevesi	13
1.1.1. Batıcılık	13
1.1.2. Statükoculuk	16
1.1.3. Aktivizm	20
1.2. Türk Dış Politikasında İslam Dünyası	22
1.2.1. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’nin İslam Dünyasıyla İlişkileri	23
1.2.2. Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye’nin İslam Dünyasıyla İlişkileri	26
1.2.3. İslam Dünyasıyla Yakınlaşma Arayışları	31
1.2.4. Yeni Soğuk Savaş	36
1.2.5. Soğuk Savaş Sonrası Dönem	38
İKİNCİ BÖLÜM:	46

İSLAM DÜNYASININ TEMEL SORUNLARI VE İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

.....	46
2.1.İslam Dünyasının Temel Sorunları	46
2.2. İslam Konferansı Örgütü'nün Ortaya Çıkışı	53
2.3. Örgütün Yapısı.....	58
2.3.1. Liderler Zirvesi.....	59
2.3.2. Genel Sekreterlik.....	61
2.3.3. İslam İşbirliği Teşkilatı Dışişleri Bakanları Toplantıları.....	62
2.3.4. Daimî Komiteler.....	62
2.3.4.1. Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi (İSEDAK/COMCEC).....	62
2.3.4.2. Enformasyon ve Kültürel İşler Daimî Komitesi (COMIAC).....	63
2.3.4.3. Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimî Komitesi (COMSTECH).....	63
2.3.4.4. Daimî Mali Komite.....	63
2.3.5. Kudüs Komitesi ve Diğer Komiteler	63
2.3.6. Bağlı Kuruluşlar	64
2.3.7. İhtisas Kuruluşları	64
2.3.8. İlgili Kuruluşlar	65
2.3.9. İslam Üniversiteleri	65
2.3.10. Uluslararası İslam Adalet Mahkemesi.....	65
2.3.11. Bağımsız ve Daimî İnsan Hakları Komisyonu	66
2.3.12. Gözlemci Ülkeler	67
2.4. Örgütün Hedefleri ve Faaliyetleri	67
2.4.1. Filistin Halkının Sorunu	68

2.4.2. Bangladeş'in Pakistan'dan Ayrılmasıyla Yaşanan Kriz	71
2.4.3. Ürdün-FKÖ Sorunu	71
2.4.4. Afganistan'ın İşgali	72
2.4.5. İran ve Irak Arasındaki Savaş.....	73
2.4.6. Yugoslavya'nın Dağılmasıyla Meydana Gelen Bosna Savaşı.....	74
2.4.7. Irak'ın Kuveyt'i İşgali	76
2.4.8. Somali İç Savaşı	76
2.4.9. Keşmir'in Statüsü Sorunu.....	77
2.4.10. İİT'nin Arap Baharına Yaklaşımı.....	78
2.4.11. İİT'nin İslam ile İlgili Olumsuz Yaklaşımlara Yönelik Çalışmaları	80
2.5. İslam İşbirliği Teşkilatı Üyelerine İlişkin Çeşitli Göstergeler	81
2.5.1. Ekonomik Göstergeler.....	81
2.5.2 İslam Ülkelerinin Siyasi Coğrafyası.....	84
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:.....	94
TÜRKİYE-İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI İLİŞKİLERİ	94
3.1. Türkiye'nin Rabat Zirvesi'ne Katılışı ve Konferanstaki Polemikler....	94
3.2. Rabat Toplantısı Sonrası Meseleler ve İKÖ-Türkiye İlişkileri	97
3.3. İstanbul 1976 Dışişleri Bakanları Konferansı ve Türkiye'nin İslam Konferansı Teşkilatı'na Üyeliği.....	100
3.3.1. 1976 Dışişleri Bakanları Konferansı	100
3.3.2. Üyelik Tartışmaları.....	103
3.3.3. Kahire Deklarasyonu ve Günümüze Uzanan Tartışmalar	106

3.4. 12 Eylül 1980 Darbesi Sonrası Türkiye'nin Müslüman Ülkelerle İlişkisinde İKÖ'nün Etkisi	108
3.5. Turgut Özal Dönemi Türkiye'nin Müslüman Ülkelerle İlişkisinde İKÖ'nün Etkisi.....	109
3.6. Körfez Savaşında İKÖ-Türkiye İlişkileri	110
3.7. Bosna Savaşı ve İKÖ-Türkiye İlişkileri	110
3.8. Türkiye-İsrail Münasebetlerinin Türkiye-İKÖ/İİT İlişkilerine Yansımaları	111
3.9. 2000'li Yıllarda Türkiye-İKÖ Münasebetleri ve İslam Dünyası İle İlişkiler	116
3.10. Türkiye'nin Müslüman Ülkelerle İlişkilerinde İİT'nin Rolü Hakkında Genel Değerlendirme	120
3.11. Türkiye'de Temsilciliği Bulunan İİT Kurumları (ISEDAK, İKB...)121	
3.11.1. İSEDAK (Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi).....	121
3.11.2. İslam Kalkınma Bankası (İKB).....	122
3.11.3. SESRIC (İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi)	123
3.11.4. İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) 124	
3.11.5. İslam İşbirliği Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu (ICYF-DC).....	127
3.11.6. İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (FCIC)	128
3.11.7. İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC)	129
3.11.8. İslam İşbirliği Teşkilatı yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu (IBRAF)	129
3.11.9. İslam Oşinografi Merkezi (INOC)	130
3.11.10. İslam Ülkeleri Çimento Birliği (ICA).....	130

3.12. Türkiye ve İİT Üyeleri Arasındaki Ekonomik Münasebetler	131
3.12.1. İslam Ülkelerinin Ekonomik Potansiyeli.....	131
3.12.2. Türkiye'nin İİT Üyeleriyle Ekonomik Münasebeti	136
3.13. Türkiye-İİT İlişkilerinin Gelecek Potansiyeli.....	138
3.13.1. Türkiye'nin İİT'ye Yaklaşımındaki Farklılıklar.....	139
3.13.2. İİT Ülkelerinin Küresel Siyasette Konumu	140
3.13.3. İİT'de Yenilik İstekleri.....	141
3.13.4. İİT'ye Yönelik Eleştiriler	143
3.13.5. İİT'nin Küresel Güç Olması.....	144
3.14. İİT'nin Küresel Güç Olma Potansiyeli	148
SONUÇ	151
KAYNAKÇA	161
EKLER	177

GİRİŞ

Türk dış politikasında İslam İşbirliği Teşkilatı'nın ne gibi bir role ve öneme sahip olduğunu açıklayabilmek için öncelikle Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerinin kendine özgü dinamiklerini ortaya koymak gerekir. Bu dinamikler, iki tarafı birbirine hem yakınlaştıran hem uzaklaştıran eğilimler gösterebilmektedir. Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı'ndaki konumu ve bu örgüte yaklaşımı da buna benzer ikilemleri yansıtmaktadır.

Türkiye ile İslam dünyası arasındaki başlıca ikilem, taraflar arası ilişkilerin hem çok derin tarihsel köklere sahip olması hem de kendi içerisinde çok karmaşık çatışma eğilimleri taşımasıdır. Bu eğilimleri ortaya çıkaran unsurların başında Türkiye'nin siyasal, toplumsal ve kültürel düzeyde gerçekleştirdiği modernleşme süreci gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu asırlar boyunca İslam dünyasının askerî, siyasal ve ideolojik liderliğini üstlenmiştir. Ancak gerilemeye başlayıp Batı karşısındaki üstünlüğünü yitirdikçe, İmparatorluğu ayakta tutmanın yolu olarak Batılı tarzda reformlar benimsenmiştir. Bu reformlar dağılma sürecini engellememiş, sadece ertelemiştir. Ayrıca Batılı tarzda reformlar Osmanlı'nın geleneksel toplumsal yapısında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Böylece ortaya çıkan kimlik değişimi, Türkiye'yi İslam dünyasından belirli ölçüde uzaklaştırmıştır.

Sözü edilen kimlik değişimi Cumhuriyet döneminde çok daha belirgin hâle gelmiştir. İslam dünyasının, Osmanlı egemenliğinde kalan önemli bir kısmı Misak-ı Millî dışında kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın çok-uluslu siyasal yapısını tasfiye ederek bir ulus-devlet inşa etmeye çalışmıştır. Bu çaba, İslam dünyasıyla ilişkilerin arka plana itilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Türkiye, Batı yönelimli bir dış politika izleyerek İslam dünyasının sorunlarından uzak kalmayı tercih etmiştir. Türkiye, bir yandan İslam dünyasıyla tarihsel bağlara sahip bir ülkedir, diğer yandan kendisini uzun bir süre İslam dünyasının dışında konumlandıran bir dış politika izlemiştir. Bu ikilem, Türk siyasal hayatında ve dış politikasında önemli kimlik sorunlarına yol açmıştır. Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerini belirleyen en önemli unsurlardan biri bu kimlik sorunları olmaktadır.

Türkiye'nin Batı yönelimli bir dış politika izlemesi, İslam dünyasıyla ilişkilerini de etkilemiştir. Özellikle, Soğuk Savaş yıllarında NATO'ya üyelikle birlikte Türkiye Batı ittifakının bir parçası hâline gelmiş ve dış politikasını bu ittifakın çıkarlarıyla özdeşleştirmiştir. Türkiye, İslam dünyasına Batı'nın penceresinden bakan bir dış politika izlemiştir. Bu anlamda, İslam ülkeleri ya da Ortadoğu coğrafyası Türk dış politikasında kendiliğinden bir önem taşımamıştır. Türkiye, Ortadoğu'ya yakınlığının verdiği stratejik önemi, Batı ittifakıyla ilişkilerinde bir koz olarak kullanmayı tercih etmiştir. Batı ittifakıyla sorunlar yaşadığıdaysa Türkiye, Ortadoğu'ya ilgisini artırarak hem dış politika sorunlarına destek aramış hem de Batı için stratejik önemini hatırlatmaya çalışmıştır. Bir başka deyişle Türkiye, hiçbir zaman tam anlamıyla İslam dünyası ya da Ortadoğu yönelimli bir dış politika izlememiştir.

Türkiye, Ortadoğu'da araçsal bir yaklaşımla hareket ettiği gibi bu bölgeyi pek çok sorunla dolu, istikrarsız ve güvensiz bir coğrafya olarak görmüştür. Dolayısıyla Ortadoğu'dan uzak kalma şeklinde bir politikayı tercih etmiştir. Bu politika, iç siyasal ortamında Batılı tarzda reformlar gerçekleştiren Türkiye'nin kimlik tanımıyla da uyumludur. Türkiye, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, laik bir ulus-devlet inşa etme çabasına girmiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin doğusuyla tarihsel bağlarını koparması gerektiği şeklinde bir anlayış hâkim olmuştur.

Türkiye'nin İslam dünyasına yönelik politikalarında belirleyici unsurlardan bir diğeri güvenlidir. Türkiye, özellikle yakın çevresinde, ciddi güvenlik sorunlarıyla kuşatıldığı şeklinde bir hâkim görüşe sahip olmuştur. Bu nedenle bu bölgenin sorunlarından uzak kalma yönünde bir dış politika geleneği geliştirmiştir.

Bütün bu hususlar, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın ortaya çıkışı sürecinde Türkiye'nin temkinli hareket etmesine ve bu örgütlenmeyle arasında bir mesafe koymasına yol açmıştır. Türkiye bu teşkilata üye olmaktan uzun bir süre kaçınmıştır. Ancak, İİT'nin ortaya çıktığı yıllar Türk dış politikasında köklü değişikliklerin yaşandığı bir döneme denk gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye, arasındaki mesafeyi korusa da İİT ile ilişkilerine önem vermiştir.

Türk dış politikasındaki değişimin ardında yatan öncelikli neden Kıbrıs sorunu olmuştur. Bu sorunda kendisini destekleyecek uluslararası aktörler bulma arayışına yönelen Türkiye, İslam dünyasıyla ilişkilerini normalleştirmek istemiştir. Türkiye, Kıbrıs sorununda yeterli desteği bulamamış olsa da 1970'lerden itibaren İslam

dünyasını sadece Batı ittifakıyla ilişkileri açısından değerlendirmemiştir. Aynı dönemlerde yaşanan petrol krizleri de Türkiye'yi İslam ülkeleriyle yakınlaştıran ve İİT ile iş birliğini gerekli kılan bir diğer gelişme olmuştur. 1980 sonrası dışa açılan Türk ekonomisinin yeni pazar ihtiyaçları da Türkiye'nin İslam dünyasına ilgisini artırmıştır.

Bu olumlu gelişmelere rağmen, Soğuk Savaş koşulları Türkiye'nin Batı'dan tamamen bağımsız dış politika izlemesine izin vermemiştir. 1990'lara gelindiğinde ise artan güvenlik sorunları Türkiye'yi yakın çevresinden uzaklaştırmıştır. Bunda terör sorunu ve teröre destek veren bazı Arap devletleriyle yaşanan gerginlikler belirleyici olmuştur. Bir başka deyişle Türkiye'nin karşılaştığı ulusal güvenlik sorunları İslam dünyasıyla ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

Yakın dönemdeyse Türkiye İslam dünyasıyla ilişkilerini güvenlik dışına çıkarmaya başlamıştır. Türkiye, bölgesinde güvenlik üreten ve barışa katkıda bulunan bir dış politika inşa etmeye çalışmıştır. Bölgesel sorunların çözümünde aktif bir rol üstlenmiş, İslam dünyasının sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. İslam dünyasıyla tarihsel bağlar ön plana çıkarılmıştır.

Türkiye, bu yeni dış politikasında yumuşak güç unsurlarını yoğun bir şekilde kullanmıştır. Dolayısıyla İİT, önemli bir platform hâline gelmiştir. İİT ile daha yakın ilişkiler kurulması Türkiye'nin küresel politikaları ile de uyum göstermiştir. Türkiye bu dönemde uluslararası örgütlerde ve çeşitli platformlarda aktif politikalar izlemeye başlamıştır. Bu açıdan İİT önemli bir örnek sunmaktadır. Bununla birlikte, 2010 sonrasında Ortadoğu'da ortaya çıkan halk ayaklanmaları bölgesel güvenlik sorunlarını artırmıştır. Bu süreç, İslam dünyasındaki bölünmeleri de artırmıştır. Böylece Türkiye, İslam dünyasıyla ilişkilerinde yeniden güvenlik odaklı bir bakışa yönelmiştir.

Görüldüğü üzere, Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkileri tarihsel bir derinliğe sahiptir ama aynı zamanda Türkiye ve İslam dünyası kimlik temelinde farklılıklara da sahiptir. Dolayısıyla, ilişkilerde kimi zaman kimlik temelli ayrışmalar, kimi zaman tarihsel ilişkiler temelinde yakınlaşma süreçleri öne çıkmaktadır. Türkiye-İslam dünyası ilişkilerinin bu gelgitli karakteri, Türkiye'nin İİT ile ilişkilerine de yansımaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin İİT ile ilişkilerinin geçirdiği tarihsel süreç ele alınmaktadır. Bu ilişkilerin tarih içerisinde farklı anlamlar ve bağlamlar kazandığı görülmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye bu örgüte farklı dönemlerde farklı açılardan yaklaşmıştır. İİT,

Türkiye'nin dönem dönem değişen dış politika ihtiyaçlarına değişik biçimlerde cevap veren bir örgüt olmuştur.

Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerini ve İİT'nin bu anlamda oynadığı rolü etkileyen tek değişken Türk dış politikasındaki gelişmeler değildir. İslam dünyasında yaşanan gelişmeler de aynı derecede belirleyicidir. Soğuk Savaş yıllarında Filistin sorunu ve Arap milliyetçiliği, İslam ülkelerini birbirine bağlayan ve iş birliğini artıran bir etken olmuştur. Ancak bu iş birliği Filistin sorununda anlamlı bir başarı üretememiştir. Yakın dönemde, Arap milliyetçiliğinin yerini İslamcı ideolojinin almaya başlaması İslam ülkelerinde iş birliği yerine ayrışmaları güçlendirmiştir. Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerini derinden etkilemiştir.

İslam dünyasının karşılaştığı temel sorunların başında birlik sorunu gelmektedir. İslam ülkeleri, uzun yıllardır birlik olabilmek ve iş birliği alanlarını genişletmek için bir çaba içerisinde ancak bu çabalar yeterli derecede olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Soğuk Savaş yıllarında iş birliğini kolaylaştıran birtakım etkenler söz konusu olmuştur. Birincisi, İslam ülkelerinin önemli bir kısmı sömürge geçmişinden kurtulmuş ve bağımsızlıklarını yeni kazanmıştır. Bu bağımsızlık süreci, İslam ülkelerinde anti-empyralist ve milliyetçi duyguları ön plana çıkarmıştır. Aynı yıllarda İsrail'e karşı verilen mücadele Batı karşıtlığını ve Arap milliyetçiliğini güçlendirmiştir. Bu ortak sorun, İslam ülkeleri arasındaki iş birliği için uygun bir zemin oluşturmuştur. Soğuk Savaş yıllarında devam eden Doğu-Batı bloklaşması, İslam ülkelerinin manevra alanını genişletmiştir. 1970'li yıllarda petrol zengini İslam ülkeleri, petrolü bir dış politika aracı olarak kullanmayı başarmışlar ve ortak politikalar izlemişlerdir. Ancak 1980'lerden itibaren İslam dünyası, birlik duygusunu yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır.

İslam dünyası, 1980'lerden itibaren birlik ve dayanışmadan çok ayrışma ve çatışmanın hâkim olduğu bir yapıya bürünmüştür. Bu bölünmenin çok sayıda nedeni vardır. İran'da yaşanan İslam Devrimi sonrasında İran'la Arap ülkeleri arasında bölgesel bir hegemonya mücadelesi başlamıştır. İran'daki devrimi tehdit olarak gören ABD, bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. Bu tarihlere kadar 'Bağlantısızlar Hareketi'nin içerisinde yer alan ve SSCB ile iyi ilişkiler yürüten Mısır, İsrail'le anlaşmaya varmış ve ABD'yle ilişkilerini iyileştirmiştir. Suudi Arabistan, ABD'nin bölgedeki en sadık müttefiklerinden biri hâline gelmiştir. Arap ülkeleri ABD'yle ilişkilerini iyileştirdikçe, Filistin davası İslam dünyasını birleştirici bir ortak

sorun olmaktan çıkmıştır. 1990 sonrasında Soğuk Savaş sona ermiştir. Bölgede tek hegemon güç hâline gelen ABD, Ortadoğu bölgesini yeniden dizayn etme uğraşına girmiş ve bu süreç bölgesel gerilimleri tırmandırmıştır. Nihayetinde, Ortadoğu’da Arap milliyetçiliğinin iflası, beraberinde İslamcı ideolojinin yükselişini getirmiştir. Ancak İslam’ın farklı ve çoğu zaman yanlış yorumlanması İslam dünyasındaki ayrışmaları artırmıştır.

İslam İşbirliği Teşkilatı’nın kendi içerisinde yaşadığı sorunlar da Türkiye’nin İslam dünyasıyla ilişkilerini etkilemiştir. İİT, yapısal birtakım sorunlara sahiptir. Dünyanın en geniş katılımlı uluslararası örgütlerinden biri olmasına rağmen, İslam dünyasının pek çok sorununa etkin çözümler üretememektedir. İslam dünyasındaki ayrışmalar arttıkça İİT sembolik bir örgüte dönüşmektedir. İslam ülkelerinin bir araya geldikleri ve ortak sorunlarını dile getirdikleri, ancak sorunlara yönelik çözümlerin daha çok ikili ilişkiler içerisine çözümlenmeye çalışıldığı bir diyalog platformu ortaya çıkmıştır. İş birliği alanları ise ekonomik ve kültürel alanlara kaymıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin İİT’ye olan ilgisi de benzeri bir görünüm kazanmıştır. Türkiye Soğuk Savaş yıllarında bu örgütü, dış politika sorunlarında destek aradığı güçlü bir platform olarak görürken, artık yumuşak gücünü yeniden üretebileceği sembolik bir yapı olarak görmektedir.

Türkiye’nin İslam dünyasıyla ilişkileri tarihsel süreç içerisinde çok farklı görünüm ve anlamlar kazanmıştır. Bu durumun hem Türk dış politikasındaki gelişmelerle hem de İslam dünyasının sorunlarıyla yakından bir ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tezde, ilk bölümde Türk dış politikasının genel çerçevesi çizilmeye ve Türkiye’nin İslam dünyasına bakış açısında yaşanan dönüşümler açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci bölümdeyse İslam İşbirliği Teşkilatı’na yakından bakılacaktır. Bu bölümde aynı zamanda İslam dünyasının yaşadığı temel sorunlar ele alınacak ve bu sorunların Türkiye’nin İslam dünyasına bakışını nasıl şekillendirdiği de ortaya konulmuş olacaktır. Son bölümdeyse Türkiye’nin İİT ile ilişkileri ele alınacaktır.

İİT ile ilişkilerin ilk yıllarda ihtiyatlı bir şekilde yürütüldüğü görülmektedir. Türkiye, Kıbrıs sorununda İslam dünyasının desteğini almak istemiş ve bu amaçla İİT’yi değerli bir fırsat olarak görmüştür. Dolayısıyla Türkiye, İİT’ye araçsal bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. İİT’nin ilk yıllarda bir konferans şeklinde örgütlenmesi ve İslam ülkelerini bir araya getiren bir diyalog platformu olması bu durumu desteklemiştir.

Ancak bu konferansın giderek kurumsallaşması Türkiye’yi daha ihtiyatlı bir politikaya yöneltmiştir. Türkiye, İslam ülkeleriyle ilişkilerini iyileştiriyor olsa da bu ilişkilerine dinî ya da kültürel bir pencereden bakmamıştır. Türkiye sadece İslam ülkeleriyle değil aynı zamanda Doğu Bloku ülkeleriyle ve daha çok üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerini iyileştirmek ve Kıbrıs konusunda destek bulmak istemiştir. Dolayısıyla İslam ülkelerinin kurumsal bir yapı çatısı altında birleşmeleri Türkiye’nin laiklik konusundaki kaygılarını ortaya çıkarmıştır. Böylece İİT ile ihtiyatlı ama yakın bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu ilişki Türkiye’nin İİT’ye üyeliği sorunsalında kendisini göstermektedir. Bilindiği üzere Türkiye bu örgüte uzun süre *de facto* bir üyelikle bağlı olmuştur.

Süreç içerisinde İİT’nin Türk dış politikasında oynadığı araçsal rol değişmemiştir. Sadece Türkiye’nin dış politika ihtiyaçları ve hedefleri değiştikçe İİT’nin bir araç olarak kullanım biçimleri değişmiştir. Örneğin 1980’li yıllara gelindiğinde Türkiye, dışa açık bir ekonomiyi benimsedikçe İslam dünyasıyla yapılacak dış ticaret önem kazanmıştır. Türkiye, İİT’yi bu ülkelerle iş birliğini ve dolayısıyla ekonomik ilişkileri artıracak bir platform olarak görmeye başlayacaktır. Bu ekonomik bakış açısını, aslında, 1970’li yıllarda da görmek mümkündür. Çünkü 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizleri sonrasında Türkiye, İslam ülkeleriyle ilişkilerini iyileştirerek bu krizlerin etkisini en aza indirmeye çalışmıştır. Ekonomi, Türkiye’nin İslam dünyasıyla ilişkilerinde ve İİT içerisindeki rolünde önemli bir etkiye sahip olsa da 1980’li yıllarda Soğuk Savaş’ın yeniden gerginleşmesi, ekonomik ihtiyaçları geri plana itmiştir. Türkiye, güvenlik gereklilikleri nedeniyle Batı’yla ilişkilerini yeniden güçlendirmiştir. 1990’lı yıllarda, farklı biçimlerde olsa da güvenlik sorunları Türkiye’nin İslam dünyasıyla ilişkilerinde birtakım engeller çıkarmaya devam etmiştir. Bu dönemde, sınırlı da olsa bazı uluslararası sorunlarda Türkiye İslam ülkeleriyle iş birliğine gitmek amacıyla İİT’yi ön plana çıkarmıştır. Ancak İİT’nin bir araç olarak kullanımı 2000’li yıllarda çok daha belirgin hâle gelmiştir.

Aynı tarihlerde İİT’nin de benzer bir dönüşüm yaşadığı ve siyasal iş birliğinden ziyade ekonomik ve kültürel iş birliğinin öne çıktığı bir örgüte dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla İİT, bölgesel etkinliğini ve küresel konumunu güçlendirme arayışındaki Türkiye için yumuşak gücünü kurabileceği bir örgüte dönüşmüştür. Bu açıdan İİT’nin araçsal önemi devam etmiştir. Türkiye’nin İslam ülkeleriyle ekonomik ve kültürel ilişkilerinde İİT önemli bir rol üstlenmiştir, ancak İİT’nin kurumsal

zayıflıkları bu rolün güçlenmesini engellemiştir. Türkiye'nin yakın çevresinde artan güvenlik sorunları, Türk dış politikasında yeniden güvenlik odaklı bir dış politikayı ortaya çıkarmıştır. Böylece İİT'nin önemi giderek azalmıştır.

Görüldüğü üzere, İslam dünyasının kendi sorunları ve İİT'nin yapısal sorunları da Türk dış politikasında İİT'nin konumunu açıklayabilmek için önemlidir. Bu nedenle, bu tezde her iki açıdan da konu ele alınacaktır. Birinci bölümde Türk dış politikasının temel özellikleri ortaya konulacak ve genel olarak İslam dünyasıyla ilişkileri ele alınacaktır. İkinci bölümdeyse İslam dünyasının temel sorunları ve İİT'yi ortaya çıkaran koşullar ele alınacaktır. Aynı zamanda İİT'nin tarihi ve kurumsal yapısı gelişimi kısaca açıklanacaktır. Son olarak, üçüncü bölümde Türkiye'nin İİT ile ilişkileri ele alınacaktır. Hem Türkiye'nin hem de İİT'nin tarihsel süreç içerisinde değişen politikaları, öncelikler ve hedefleri karşılaştırmalı bir yöntemle tartışılacaktır. Konuya ilişkin orijinal kaynaklar, resmî belgeler ve ilgili devlet adamlarının ve yöneticilerinin resmî açıklamaları içerik analizi yöntemiyle incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM:

TÜRKİYE’NİN İSLAM DÜNYASIYLA İLİŞKİLERİ

1.1. Türk Dış Politikasının Genel Çerçevesi

1.1.1. Batıcılık

Türk dış politikasının en karakteristik özelliklerinden bir tanesi, Batı yönelimli olmasıdır. Tarihsel sürece bakıldığında, Türkiye’nin yönünü her zaman Batı’ya dönmüş olması, neredeyse değişmez bir özellik olarak kabul edilmiştir.¹ Son yıllarda bu özellik tartışmaya açılmış ve Türk dış politikası çok yönlü bir karakter kazanmaya başlamıştır. Ancak, Batıcı dış politika ilkesi çok uzun bir geçmişe sahiptir ve Türk dış politikasının temel dinamiklerini etkilemeye devam etmektedir.

Türk dış politikasındaki Batıcı yönelimin tarihsel kökleri, Osmanlı Dönemi’nde bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, kurulduğu andan itibaren Batı’yı başlıca yayılma sahası olarak görmüş, gücünün zirvesinde olduğu dönemde Avrupa siyasetinin belirleyici aktörlerinden biri olmuştur. Gerileme döneminde ise Avrupa devletler sisteminin bir parçası olmayı hedeflemiştir. Bu yolla toprak bütünlüğünü ve egemenliğini güvence altına almak istemiştir. Osmanlı son yüzyılında bir Batılı gücü bir diğerine karşı kullanarak güç dengelerinden yararlanmak şeklinde bir diplomasi geleneği geliştirmiş ve varlığını sürdürmüştür. Diğer yandan, İmparatorluğun gerileyişini önlemek için başlatılan reform girişimleri de Batılılaşmanın yolunu açmıştır. Siyasal ve toplumsal düzeyde gerçekleştirilen Batılı tarzda reformlar Batıcı dış politikanın temel dayanaklarından biri olmuştur.

Batı yönelimli dış politikada, millî mücadele yılları köklü bir dönüşüm sağlamamıştır. Bu mücadelede, Batılı güçlere karşı savaşılmış ve anti-empyralist bir dış politika benimsenmiş olsa da nihayetinde kurulmak istenen yeni Türk devleti Batı modeline uygun bir devlet olmuştur.² Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte, iç politikada ve

¹ Oral Sander, “Türkiye’nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 37, Sayı 3-4, 1982, s. 110.

² Sander, **a.g.e.**, s. 107.

toplumsal hayatta Batılılaşma reformları hızlanmıştır. Dış politikada ise Türkiye Avrupalı güçlerle Lozan'da çözüme kavuşturamadığı ya da ulaşılan çözümden memnun olmadığı sorunların üstesinden gelmek istemiştir.

Türkiye, iki dünya savaşı arasındaki dönemde SSCB ile iyi ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler gerek Millî Mücadele Dönemi'nde gerekse sonrasında Avrupalı güçlere karşı bir denge unsuru olmuştur. Ancak bu dönemde de Türkiye Batı yöneliminden uzaklaşmamıştır. SSCB ile kurulan ilişki pragmatik bir iş birliğidir. Türkiye Avrupalı güçlerle arasındaki sorunları çözdükçe bu ülkelerle ilişkilerini normalleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde Türkiye'nin SSCB ile ilişkileri yavaş yavaş bozulmaya başlamış ve Türkiye 1939 yılında Fransa ve İngiltere ile bir ittifak antlaşması imzalamıştır.³

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, SSCB kaynaklı birtakım tehditlerle karşılaşmış ve ABD'nin siyasal ve ekonomik yardımlarını elde etmek istemiştir. İki kutuplu sistemde tercihini Batı Blok'undan yana yapan Türkiye önce Truman Doktrini ve ardından NATO üyeliği ile ABD ile ilişkilerini kurumsal bir zemine taşımıştır. Uluslararası sistemdeki bu tercihi Türkiye'nin Batıcı dış politikası ile uyumlu bir tercih olmuştur. Bu tarihten itibaren Batılı devletler ve kurumlarla her koşulda yakın iş birliği şeklinde bir dış politika benimsenmiştir.⁴ Öyle ki Türkiye kendi dış politikasını ABD'nin ve Batı bloğunun çıkarları ile uyumlu hâle getirmiştir.

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Türk dış politikası ile Batı Bloku'nun çıkarları arasında tam bir uyum söz konusudur. Bu uyum, Kıbrıs sorununun doğmasıyla bozulmuştur. Ancak Türkiye, Batıyla ilişkilerinde sorunlar yaşasa da Batıcı dış politikasından uzaklaşmamıştır. Bu dönemde SSCB ile kurulmak istenen iş birliği ve çok yönlü dış politika arayışları pragmatik bir amacı yansıtır. Türkiye, yeri geldiğinde ABD'yi dengeleyecek ve sahip olduğu stratejik önemi Batılı müttefiklerine hatırlatacak bir politika izlemiştir.

Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni uluslararası sistem, Türkiye'ye yeni politika alanları açmıştır. Çok yönlü bir dış politika hayata geçirilmek istenmiştir. Bu

³ Mehmet Gönübol - Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 79.

⁴ Mehmet Gönübol, "NATO, USA, and Turkey," Kemal Karpat (ed.), **Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974**, Leiden, E. J. Brill, 1975, s. 25.

durum 1980 sonrasında dışa açık bir ekonomi benimseyen ve yeni pazarlar arayan Türkiye'nin ekonomi politikalarıyla da uyumludur. Ancak bu süreçte de Türkiye Batıcı bir dış politikadan uzaklaşmamıştır.⁵ Örneğin, doksanlı yıllarda Ortadoğu'daki krizler, Türkiye'nin ABD için stratejik önemini artıran gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Türkiye, Avrupa Birliği üyeliğini temel dış politika hedefi hâline getirmiştir. Orta Asya ve Kafkasya Türkiye için önemli bir dış politika açılımını ifade etse de bu bölgede Rusya ile yaşanan nüfuz mücadelesi, Türkiye'yi ABD'ye yakınlaştırmıştır.

Türkiye, 2000'li yıllarda çok yönlü bir dış politika vizyonu benimsemiştir. Bu dönemde, Batıyla ilişkilere özel bir önem verilmiş, AB üyelik hedefi sürdürülmüş, ABD ile iş birliği güçlendirilmiştir. Dolayısıyla Batı'dan uzaklaşmak gibi bir amaç ortaya çıkmamıştır. Türk dış politikasındaki Batıcılık ilkesiyle belirli bir süreklilik söz konusudur. Ancak Türkiye başta komşu coğrafyalar olmak üzere farklı bölgelere yönelik yeni açılımlar gerçekleştirmiştir. Batı'dan kopmadan ama tamamen Batı'ya bağımlı olmayan çok yönlü bir dış politika takip edilmiştir. Bu süreçte Ortadoğu ile ilişkilerin önemi artmıştır. Dolayısıyla İslam dünyası, Türk dış politikasında giderek merkezî bir konum kazanmaya başlayacaktır. Bu gelişme, zaman zaman Türk dış politikasında eksen kayması gibi yorumları gündeme getirmiştir. Ancak Türkiye, farklı uluslararası güçlerle ve farklı coğrafyalarla ilişkilerini çeşitlendirirken Batı ülkeleriyle iş birliğini sürdürmek istemiştir. Elbette bu süreçte Batılı müttefikleriyle çıkar farklılıkları yaşamıştır ancak bu çıkar farklılaşması Türkiye'yi Batı'dan koparacak nitelikte olmamıştır. Tam aksine Türkiye, Ortadoğu'yla ilişkilerinde Batılı devletlerin kaygılarını paylaşmıştır.⁶

Türkiye'nin Batı'yla ilişkilerinde en zorlu süreç Arap Baharı sonrasında yaşanmıştır. Özellikle Suriye'de ABD'nin terör örgütü PYD/YPG ile iş birliği Türkiye-ABD ilişkilerini tarihinin en bunalımlı dönemine sokmuştur. Aynı süreçte, ikili ilişkilerde yaşanan daha pek çok sorun derin bir krize sebebiyet vermiştir. Diğer yandan Türkiye'nin AB ile ilişkileri de büyük sorunlara sahne olmaktadır. Yaşanan tüm bu

⁵ Şaban H. Çalış, "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası," Şaban H. Çalış (ed.), **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ankara, Liberte Yayınları, 2001, s. 3-34.

⁶ Meliha Benli Altunışık, "Worldviews and Turkish foreign policy in the Middle East", **New Perspectives on Turkey**, Sayı 40, 2009, s. 169-192.

sorunlar Türkiye’yi Batı’dan uzaklaştırmaktadır. Suriye bağlamında Rusya ile yakın bir iş birliğine yönelen Türkiye, dış politikasını çeşitlendirme ve güvenlik alanında Batı’ya bağımlılığını azaltma arayışındadır. Ancak, Türkiye’nin Batı’dan kopma hedefini taşımadığını, dış politikasında hareket alanını genişletmek amacıyla büyük güçlerle ilişkilerini çeşitlendirmek istediğini söylemek de mümkündür.

1.1.2. Statükoculuk

Türk dış politikasının karakteristik özelliklerinden bir diğeri statükoculuktur. Statükocu dış politika, savunmacı bir güvenlik anlayışını ve dengeleri gözetten bir diplomasi geleneğini ifade etmektedir. Tıpkı Batıcılık ilkesinde olduğu gibi, bu dış politika ilkesinin de Osmanlı’dan miras kaldığı söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletleri karşısında üstünlüğünü kaybettikten ve genişlemesi sona erdikten sonra Osmanlı diplomasisine savunmacı bir reel-politik anlayış egemen olmuştur.⁷ Osmanlı İmparatorluğu, neredeyse tüm askerî ve diplomatik enerjisini toprak kayıplarını önlemek için harcamış, sürekli yaşadığı bu kayıplarının önüne geçebilmek amacıyla güçler dengesine başvurmuş, bir uluslararası güce karşı bir diğerini kullanma yoluna gitmiştir. Bu diplomasi geleneği Cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir.

Cumhuriyet Dönemi’nde, statükocu dış politika farklı işlevler kazanmıştır. Birincisi Türkiye Lozan statükosunun korunmasını öncelikli bir dış politika hedefi hâline getirmiştir. Lozan Antlaşması Türkiye’nin ulusal bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün uluslararası toplum tarafından tanınmasının sembolü olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu antlaşmada Türkiye birtakım tavizler vermiş olsa da antlaşmanın kazanımları büyük önem taşımıştır.

İkincisi, Türkiye iki dünya savaşı arası dönemde revizyonist bir dış politika benimsememiş, maceracı yaklaşımlardan uzak durmuş, dengeli bir politika izlenmiştir. Türkiye, Avrupa siyasetinde statükocu kampta yer alsa da yükselen güçler olan Almanya ve İtalya’yı doğrudan karşısına almak istememiştir. İngiltere ve Fransa’yla Lozan’dan arda kalan pek çok sorun çözüm beklerken Türkiye’nin bu şekilde hareket etmesi doğaldır. Ayrıca Türkiye, Avrupalı güçleri dengelemek için SSCB ile iş birliği

⁷ Ali L. Karaosmanoğlu, “The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey”, *Journal of International Affairs*, Cilt 54, Sayı 1, 2000, s. 201.

yapmıştır. Ancak söz konusu sorunlar çözüldükçe İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmış, SSCB'den uzaklaşmıştır. İtalya Doğu Akdeniz üzerinden bir tehdide dönüştüğünde Fransa ve İngiltere ile hareket edilmeye başlanmış ve Türkiye katı bir statüko taraftarı hâline gelmiştir.⁸ Nihayet 1939 yılında bu ülkelerle bir ittifak antlaşması imzalamıştır. Görüldüğü üzere Türkiye hiçbir büyük güçle kalıcı bir ittifak imzalamak istememiş, 1939 yılında imzalanan ittifak antlaşmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı'nda savaş dışı pozisyon korunmuştur.

Üçüncüsü, yeni kurulan Cumhuriyet rejimi, iç reform sürecinde istikrarlı bir dış çevre arayışında olmuştur. Bu reformların hayata geçirilmesi, Türkiye'nin iç politikaya odaklanmasını gerektirmiş, dış siyasal çevrede yaşanan sorunlar yerine ulusal düzeyde dönüşümüne enerji harcanmıştır. Bu dönemde, ifade edilen “yurtta sulh cihanda sulh” ilkesi Türkiye'nin iç reformları için dış istikrar arayışına cevap vermektedir.⁹

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sırasında da statükocu ve dengeci bir dış politika izlemiştir. Savaş sırasında Türkiye'nin başlıca tehdit algısı SSCB'nin ve Almanya'nın ikili işgaline uğramaktır.¹⁰ Bu nedenle Türkiye, savaş sırasında İngiltere ve Fransa ile hareket etmiştir. Ancak, savaşa katılması hâlinde Almanya'yı kışkırtmaktan çekinmiş ve savaş dışı kalmıştır. Görüldüğü üzere Türkiye, savaşta tarafsız olmasa da dengeleri gözeterek savaş dışı kalmayı tercih etmiş ve bu konuda başarılı da olmuştur.

Türkiye'nin statükocu ve dengeci dış politikasında NATO üyeliği bir dönüm noktası olmuştur. SSCB'den algılanan tehdit Türkiye'yi Batı ittifakına yakınlaştırmıştır. 1947 yılında Truman Doktrini¹¹ ile Türkiye-ABD iş birliği başlamıştır. Truman

⁸ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, 1996, s. 355.

⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 110.

¹⁰ Baskın Oran, “1939-1945: Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 388.

¹¹ Truman Doktrini; II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılar, Türkiye'nin dış kredilere ihtiyacını artırmaktaydı. ABD o yıllarda birçok ülke için olduğu gibi Türkiye için de en birincil ekonomik cazibe kaynağıydı. Türkiye, savaş sonrası kötü durumdaki ekonomisini düzeltebilmek için 1945 yılının sonlarına doğru Amerika Birleşik Devletleri'nden 300 Milyon \$'lık kredi istedi. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin isteğine olumsuz cevap verdi. Bundan yaklaşık 1 yıl sonra, İngiltere'nin bir süredir Türkiye ve Yunanistan'a vermekte olduğu ekonomik ve askeri yardımı artık veremeyeceğini bildirmesi üzerine ABD Başkanı Truman, İngiltere'nin 1 Nisan 1947'de Türkiye ve Yunanistan'a vermeyi keseceği yardımın Amerika Birleşik Devletleri tarafından verilmesi yönünde karar aldı. 12 Mart 1947'de Kongre'de bu konuyla ilgili daha sonra “Truman Doktrini” olarak anılacak olan tarihi konuşmasında “Türkiye bizim desteğimize ihtiyaç duymaktadır. Savaştan beri Türkiye, ulusal bütünlüğünün sağlanması için elzem olan modernizasyonu gerçekleştirebilmek için ABD ve İngiltere'den ek yardımlar istemiştir. Bu bütünlük, Orta Doğu'da düzenin korunması için gereklidir. İngiltere

Doktrini çerçevesinde Türkiye, Sovyet tehditleri karşısında ABD'nin siyasi iş birliğinin yanı sıra askerî ve ekonomik yardımlar da almıştır. Bu yardımlar Marshall Planı¹² ile devam etmiştir. Nihayet Türkiye, 1952 yılında NATO'ya üye olmuş ve Batı ittifakı ile ilişkileri kurumsallaştırmıştır.

NATO'ya üye olmasıyla birlikte Türkiye, ilk kez bir uluslararası güçle doğrudan ittifak kurmuştur. Türkiye gerek Osmanlı Dönemi'nde gerekse Cumhuriyet yıllarında çeşitli ittifak antlaşmaları imzalamış olsa da savaş dışı kalma seçeneğini hiçbir zaman masadan kaldırmamış, pek çok kez savaş dışı kalmayı başarmıştır. Ancak NATO üyeliği, Doğu-Batı blokları arasındaki olası bir savaşta Türkiye'nin savaş dışı kalmasını

Hükümeti, içinde bulunduğu güç durum nedeniyle, Türkiye'ye daha fazla mali ve iktisadi yardım yapamayacağını bize bildirmiştir. Yunanistan gibi Türkiye de ihtiyaç duyduğu yardımı almalıdır. ABD bunu vermelidir. Bu yardımı sağlayabilecek tek ülke biziz” sözleriyle Kongre'yi ikna etmiştir. **Bkz.** Barış Ertem, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 12 Sayı, 21 Haziran 2009, ss. 377-397.

¹² Marshall Planı; II. Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük yıkım Avrupa'da kaos oluşturmuş, bu nedenle komünist partiler ve dolayısıyla Sovyetler Birliği yükselişe geçmişti. Sovyet yayılması karşısında Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi. Avrupa, ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse, siyasal olarak da bağımsızlığını koruyabilirdi. Amerika Birleşik Devletleri bu noktada İngiltere, Almanya ve Fransa'yı ve sonra tüm Avrupa'yı artan bir biçimde siyasal ve ekonomik iş birliği içine sokmak, böylece bütünleşmiş bir Avrupa oluşturarak Sovyet ilerlemesini durdurmak istiyordu. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, daha sonra kendi adıyla anılacak olan plan için 12 Temmuz 1947'de Paris'te Fransa Dışişleri Bakanlığı binası “Quai d'Orsay”de bir araya gelen Avusturya, Danimarka, Belçika, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve Fransa temsilcileri, Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını belirlemek ve karşılamak için, Amerika Birleşik Devletleri'nin istediği biçimde Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı (Conference of European Economic Co-operation, CEEC) adında bir örgüt kurdular. Yukarıda sayılan 16 Avrupa ülkesi, ihtiyaçlarını gösteren ortak bir rapor hazırlayarak aynı yılın Eylül ayında ABD'ye sundular. Toplantıya katılan Türkiye de, hazırlamış olduğu ekonomik kalkınma programını gerçekleştirebilmek için ABD'den kendisine 615 Milyon \$ yardım yapılmasını istedi. Ancak Amerikalı uzmanlar, Marshall Planı'nın ülkelerin kalkınma programlarının finansmanı için değil savaştan yıkılmış olarak çıkan Avrupa'nın kalkınması için hazırlandığı gerekçesiyle Türkiye'nin yardım talebini geri çevirdiler. Daha sonra Türkiye doğrudan doğruya ABD Hükümeti'ne başvurarak kendisinin de Marshall Planına dâhil edilmesini istedi. Türkiye bu başvurusunda, ekonomik durumla askeri ve siyasal istikrar arasındaki ilişkiyi vurguladı. Bu arada, Ankara'daki ABD Büyükelçiliği, Washington'a bir rapor göndererek Türkiye'nin ekonomik durumu dolayısıyla yardım verilecek ülkeler listesine alınması gerektiğini belirtti. Türk Hükümeti'nin bu isteği üzerine meseleyi bir kez daha ele alan, Amerikan idarecileri, daha Avrupa İktisadi İşbirliği Antlaşması imzalanmadan Türkiye'yi Marshall Planı içine almaya karar verdiler. Marshall Planı çerçevesinde ABD'ye sunulan rapor, Kongre'de ele alındı ve 3 Nisan 1948 tarihinde yardımın finansmanının sağlanması için Ekonomik İşbirliği Kanunu kabul edildi. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi Marshall Planı'na dâhil etme kararından sonra, söz konusu yardımdan yararlanabilmek için 4 Temmuz 1948 tarihinde ABD ile Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalandı. **Bkz.** Barış Ertem, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini Ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 12 Sayı, 21 Haziran 2009, ss. 377-397.

imkânsız hâle getirmiştir.¹³ Sahip olduğu üsler ve NATO savunma yapılanmasında oynadığı rol nedeniyle Türkiye, savaş dışı kalmak istese bile SSCB'nin öncelikli hedefleri arasında yerini almıştır. Dolayısıyla en azından pratik anlamda Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'nin savaş dışı kalma ihtimali söz konusu olmamıştır.

NATO üyeliği, Türkiye'nin statükocu ve dengeci dış politikası ile çelişkili görünmektedir. Ancak, Batıcı dış politika ile uyum hâlinedir. NATO'ya üye olunan yıllar Türkiye'nin dış politikasını Batı ittifakının çıkarları ile özdeşleştirdiği dönemdir. Dolayısıyla Türkiye'nin kurduğu bu kalıcı ittifakla geleneksel yaklaşımını terk etmesi anlaşılabilir bir durumdur. Türkiye, Batı ittifakıyla sorunlar yaşadığında bu ittifaktan ayrılmayı gündeme getirmeyecek ama dış politikasında denge arayışında olacaktır.

Türkiye'nin dış politikasında denge arayışları, yumuşama döneminde ortaya çıkacaktır. Soğuk Savaş'taki yumuşama blok üyesi devletlere blok liderlerinden özerk politikalar izleme imkânı tanıyacaktır. Ancak, Türkiye açısından en önemli mesele Kıbrıs sorunu nedeniyle ABD ile yaşanan anlaşmazlıklardır. 1964 yılında Johnson Mektubu¹⁴ ile derinleşen Türk-Amerikan ilişkilerindeki kriz sonrasında Türkiye, sadece Batı'ya dayanan bir dış politika yerine daha dengeli bir dış politikaya yönelmiştir.¹⁵ Batılı müttefiklerinin ve özellikle ABD'nin kendisini her koşulda desteklemeyeceğini anlayan Türkiye, SSCB ile ilişkilerini normalleştirme, yakın komşuları ile iş birliğini güçlendirme, Arap dünyası ile temaslarını artırma yoluna gitmiştir. Türkiye, Batı ittifakından kopmayı gündeme getirmese de çok taraflı bir dış politika arayışına yönelmiştir.

Soğuk Savaş boyunca Türkiye, Batı Bloku ile bütünleşen bir dış politika izlemiştir. Bu durum güçler dengesinden yararlanma ve bir uluslararası gücü diğerine

¹³ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2016, s. 124.

¹⁴ Johnson Mektubu; Amerika'nın Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkartmasını önlemek için attığı en sert adım 5 Haziran 1964 günü Başkan Johnson imzası ile Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen mektuptur. Başbakan İsmet İnönü'yü sorunu görüşmek üzere Amerika'ya davet eden Başkan Johnson'un mektubu diplomatik üsluptan son derece uzak ve tehditkâr bir üslup içermektedir. Türkiye'nin bir Sovyet saldırısına uğraması durumunda NATO'daki müttefikleri tarafından yalnız bırakılabileceğinin ima edilmesi ve Türkiye'nin Amerika tarafından verilen silahları Kıbrıs'ta kullanamayacağı yönündeki vurgular Türkiye'nin bağımsızlığına ve içişlerine doğrudan müdahale olarak nitelendirilmiştir. Johnson Mektubu, Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Detaylı Bilgi İçin Bkz. Ahmet Gülen, "İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 50, Güz 2012, s. 389-42

¹⁵ Faruk Sönmezoglu, **Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası (1945-1980)**, İstanbul: Der Yayınevi, 1995, s. 16-17.

karşı kullanma yönündeki dış politika geleneği ile tam anlamıyla uyumlu değildir. Çünkü Türkiye, Batı Bloku, yani ABD ile kalıcı ve kurumsal bir ittifak kurmuştur. Tamamen Batı'ya dayanan tek yönlü bir dış politika izlenmiştir. Ancak, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında SSCB'den kaynaklanan tehditler, yumuşama sonrasında Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'dan kaynaklanan tehditler Türk dış politikasında belirleyici olmuştur. Bu tehditler karşısında Türkiye Lozan statükosunun sürdürülmesi şeklindeki dış politikasını korumuştur. Aynı tehditler Türkiye'nin savunmacı bir diplomasi yürütmesini gerektirmiştir.

1.1.3. Aktivizm

Türkiye'nin statükocu, dengeci ve savunmacı olarak tanımlanan dış politikasında ilk değişim 1980'li yıllarda gündeme gelmiştir. Bu dönemde ekonomik düzeyde köklü bir dönüşüm söz konusudur. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik dışa açılma süreci başlamıştır. Neo-liberal ekonomik dönüşüm Türkiye'yi de etkisi altına almış ve Türkiye ithal ikameci sanayileşme modelini terk ederek ihracata dayalı kalkınma modelini benimsemiştir. Bu ekonomik dönüşüm Türkiye'nin ihracat yapması için pazarlar bulmasını gerektirmiştir. Bu pazar ihtiyacı dış politikayı da etkilemiştir.¹⁶

Türkiye'nin ekonomik dışa açılımı dış politika alanında da dışa açılmayı gerektirmiştir. Ancak devam eden Soğuk Savaş koşulları bu sürecin tam anlamıyla hayata geçmesini önlemiştir. Bu tarihlerde İran'da yaşanan devrim, ardından Irak-İran Savaşı, SSCB'nin Afganistan'ı işgali, ABD'nin silahlanma harcamalarını artırması gibi gelişmeler hem uluslararası sistemin hem de Türkiye'nin yakın çevresinin gerilmesine yol açmıştır. Bu şartlar altında Türkiye, dışa açılma sürecinde hedeflerine ulaşamamıştır.

Tarihsel olarak Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı Avrupa olmuştur. Dolayısıyla ekonomik dışa açılma sürecinde Türkiye, Avrupa pazarıyla bütünleşmek için Avrupa topluluklarına üye olmayı başlıca dış politika hedefi hâline getirmiştir. Türkiye büyük ölçüde ekonomik gerekçelerle 1987 yılında tam üyelik başvurusunda

¹⁶ Kemal Kirişçi, "The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state", **New Perspectives on Turkey**, Cilt 40, 2009, s. 29-56.

bulunmuş ama olumlu cevap alamamıştır.¹⁷ Ancak Türkiye, 1995 yılında Gümrük Birliği'ne dâhil olmuştur. Türkiye, Avrupa'nın yanı sıra Ortadoğu'yu da ekonomik ilişkileri açısından önemsemiştir. Ancak, Irak-İran savaşı nedeniyle bölgede süren istikrarsızlık ve Türkiye'nin komşu Arap ülkeleriyle sorunlu ilişkileri ekonomik ve ticari ilişkilerin yeterince gelişmesine imkân vermemiştir.

Türkiye dışa dönük dış politika arayışlarını 1990'lı yıllarda da sürdürmüştür. Bu arayış, ekonomik dışa açılma sürecinin bir gereği olmuştur ancak siyasal nedenler de aynı oranda etkilidir. Öncelikle Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yalnızlaşma endişesi duymuştur. Soğuk Savaş'ta oynadığı stratejik rol nedeniyle ABD'yle özel bir ilişki kuran Türkiye, bu rolün önemini yitirmesinden endişe etmiştir. Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunun reddedilmesi de Türkiye'yi yalnızlaşma endişesine sürüklemiştir.

Türkiye'nin doksanlı yıllarda Orta Asya ve Kafkasya'ya yöneldiği görülmektedir. Bu bölge hem Türkiye'nin dış ticaret ihtiyaçlarına cevap verecek hem de dış politikadaki yalnızlaşma endişelerini giderecek bir politika alanı sunmuştur. Bölge halklarıyla tarihsel ve kültürel bağlar da bu anlamda önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Türkiye, bu bölgede izlediği politikalarda Batı'nın desteğini de almıştır. Sovyet sonrası coğrafyada Rusya ile ABD arasındaki rekabet açısından, Türkiye'nin bölgeyle tarihsel bağları ve model bir ülke olarak üstlendiği rol önem taşımıştır.

Türkiye'nin dışa dönük bir dış politika benimsemesi, geleneksel statükocu ve savunmacı politikasından bir kopma olarak değerlendirilebilir. Ancak bu dönemde Türkiye dış politikasında köklü bir dönüşüm sağlama imkânı bulamamıştır. Doksanlı yıllarda karşılaşılan iç güvenlik sorunları, Türkiye'nin ilgisini ulusal güvenliğine yönlendirmesine yol açmıştır. Artan terör olayları, siyasal istikrarsızlık ve ekonomik bunalımlar, Türkiye'nin güvensizlik algısını güçlendirmiştir.¹⁸ Dolayısıyla Türkiye, statükocu dış politika ilkesine her zamankinden daha fazla sarılmıştır.

¹⁷ Özlem Terzi, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Ekonomik Gündemden Siyasi Gündeme", Faruk Sönmezoğlu (Ed.), **Türk Dış Politikasının Analizi, (Üçüncü baskı)**, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s. 453.

¹⁸ Gencer Özcan, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı", Gencer Özcan, Şule Kut (ed.), **Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun On Yıl**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s. 13-43.

Türkiye'nin dış politika etkinliğini artırması bakımından 1999 yılı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Abdullah Öcalan'ın bu tarihte Türkiye'ye getirilmesi sonrasında terör sorunu geçici bir süreliğine de olsa durgunluk evresine girmiştir. Komşu ülkelerin terör örgütüne verdikleri desteğin bu tarihlerde kesilmesi Türkiye'nin yakın çevresi ile ilişkilerini normalleştirmesi ve buralarda etkinliğini artırması için bir fırsat oluşturmuştur.¹⁹ 1999 yılı aynı zamanda Türkiye'nin AB'ye adaylık statüsü kazandığı yıldır. AB ile bütünleşme süreci Türkiye'nin iç politikasında normalleşmeye hız kazandırmıştır. Aynı zamanda AB ile kurulan bu ilişki, Türk dış politikasına da bir ivme kazandırmıştır.

1980'li yıllarda başlayan dışa dönük dış politika arayışları 2000'li yıllarla birlikte artarak devam etmiş ve aktivizmin bir dış politika ilkesi hâline geldiği görülmüştür. Bu dönem, bu açıdan Türk dış politikasında köklü bir dönüşümü temsil etmektedir. Türkiye, önce komşu ülkelerle arasındaki sorunları çözerek ilişkilerini iyileştirme ve ardından yakın çevresindeki etkinliğini artırma yönünde bir dış politika hedefi belirlemiştir. Türkiye, içinde bulunduğu coğrafyada kendisini merkez ülke olarak tanımlamış ve bölgesel bir güç, küresel bir aktör olma hedefi taşımıştır. Türkiye'nin uluslararası alanda görünürlüğü ve etkinliği büyük oranda artmıştır. Bu dönüşümün bir parçası olarak İslam dünyasıyla ilişkiler de yoğunlaşmıştır. Türkiye, Ortadoğu ile ilişkilerine özel bir önem vermiş ve bu bölgede etkinliğini artırmıştır. Ancak, Arap Baharı olarak anılan süreç Türkiye'nin etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye, Arap dünyasındaki toplumsal hareketleri başta desteklemiştir. Halkın demokratik taleplerinin arkasında durmuştur. Bu duruşu, o dönemde geliştirdiği dış politika vizyonu ile uyumlu görmüştür. Ancak, sürecin Suriye'de iç savaşa dönüşmesi ve bölgedeki pek çok ülkenin benzer çatışmalara ve iç karışıklıklara sahne olması Türk dış politikası açısından son derece olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

1.2. Türk Dış Politikasında İslam Dünyası

¹⁹ Gencer Özcan, "Turkey's Changing Neighbourhood Policy" **Turkish Yearbook of International Relations**, Cilt 35, 2004, s. 1-15.

1.2.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'nin İslam Dünyasıyla İlişkileri

Türkiye, İslam dünyasıyla tarihsel ve özel bir ilişkiye sahiptir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun bıraktığı mirastan kaynaklanmaktadır. Osmanlı, gücünün zirvesinde olduğu dönemde, bir bakıma İslam dünyasının liderliğini üstlenmiştir. Bu liderlik, öncelikle Osmanlı'nın askerî ve siyasal üstünlüğünden kaynaklanmıştır. Osmanlı, Avrupa'yı başlıca yayılma alanlarından biri olarak görmüş, İslam'ı yaymayı bir hedef olarak benimsemiştir. Ayrıca Osmanlı'nın "hilafet" makamını elinde bulundurması, ideolojik anlamda İslam dünyasının liderliğini üstlendiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, İslam dünyasının liderliğini üstlenen Osmanlı, gerileme dönemi boyunca bu üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Sürekli toprak kayıplarıyla ve iç ayaklanmalarla karşılaşan Osmanlı İmparatorluğu, on dokuzuncu yüzyılda dağılmanın önüne geçmek için çeşitli politikalara başvurmuştur. Bu politikalardan biri İslamcı ideolojinin öne çıkmasıdır. Osmanlı bu yolla, Müslüman unsurlardan kaynaklanabilecek ayrılıkçı taleplere karşı birleştirici bir kimlik inşa etmek istemiştir. Ayrıca, İslam dünyası üzerindeki etkisini artırarak dış politikasında hareket alanını genişletmek istemiştir. Bu açıdan, İslamcı ideoloji, İmparatorluk tebaasını birleştirici bir kimlik olarak gündeme gelmiş ancak bu daha çok pragmatik gerekçelerle dış politika alanında başvurulan bir strateji olmuştur.²⁰ Bir başka deyişle İslamcılık, bir dış politika ilkesinden çok İmparatorluğu bir arada tutmayı amaçlayan bir savunma ideolojisi olmuştur. Ancak bu konuda başarılı olunamamıştır. Milliyetçilik akımı, Müslümanlar arasında da yayılmış ve Türk olmayan Müslümanlar da bağımsızlık arayışlarına girmiştir.

Osmanlı'nın son yıllarında, özellikle Arap coğrafyası üzerindeki kontrol zayıflamıştır. Osmanlı Devleti, Arap Yarımadası'nda hukuki olarak egemenliğini sürdürse de fiili olarak varlığını yitirmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı, bölgedeki Osmanlı hâkimiyetini tamamen ortadan kaldırmıştır. Şerif Hüseyin, kendisini 1916 yılında İngiltere'nin desteğiyle Arap ülkelerinin kralı ilan etmiştir.²¹ Şerif Hüseyin, Hicaz Kralı olmuş ve bir oğlu Irak'ta diğer oğlu ise Suriye'de hâkimiyetini İngilizler sayesinde tesis etmiştir. Bu anlaşılabilir durum, Şerif Hüseyin'in ailesine Arap dünyasında

²⁰ Kemal H. Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s. 47-61.

²¹ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, İstanbul, Epsilon Yayınevi, 2016, s. 139.

bir üstünlük kazandırmıştır.²² Ancak, bu üstünlük Arap Yarımadası'nda uzun sürmemiştir. Kendisini 1924'de halife ilan eden Şerif Hüseyin'e karşı Abdülaziz İbn Suud kuvvetleriyle Mekke'ye girmiş ve Şerif Hüseyin İngilizlerin yardımıyla başka ülkeye kaçmıştır. Arabistan'da Suud egemenliği kesinleştikten sonra yarımada kurulan devletin adı "Suudi Arabistan" olacaktır.²³

Genel itibarıyla Osmanlı Devleti'nin, Ortadoğu'daki topraklarını kaybetmesiyle bölge ülkelerine istikrarsızlık hâkim olmuştur. Bölgenin enerji kaynakları bölge dışı aktörlerin ilgisini çekmiştir. Ortadoğu ülkeleri, Avrupalı güçlerin manda rejimleriyle yönetilirken Türkiye bağımsızlık savaşını kazanıp kendi içinde yeni bir siyasal yapı inşa etmeye başlamıştır.

Yeni Türk devleti, elinde kalan son toprak parçası olan Anadolu'yu kendine Misak-ı Millî kabul etmiştir. William Hale, bu konuyla ilgili şu tespiti yapmıştır: *"Osmanlı Dönemi'yle aradaki en önemli fark, yeni Türk devletinin daha homojen olması"*dır.²⁴ Yeni Türk devleti çok uluslu imparatorluk yapısından çok, Batı tarzı ulus-devlet modeline göre dizayn edilmiştir. Bu yeni siyasal yapı, Türkiye'nin Arapların yoğun olarak yaşadığı coğrafyadan tam anlamıyla çekilmesi anlamına gelmiştir. Ayrıca Türkiye ortak dini paylaştığı bu coğrafyaya yönelik maceracı dış politika tutumlarından uzak kalmıştır. Milliyetçi bir ideolojiyle hareket eden Türkiye, İslam dünyasından uzaklaşmış ve yüzünü Batı'ya dönmüştür. Bu yaklaşımın sebebi, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran elit tabakanın pozitivist ve seküler bir bakış açısına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, hilafetin kaldırılmasından sonra henüz dinin siyaset üzerindeki belirleyici etkisinden kurtulamamış olan Arap ülkelerinde Türkiye'ye karşı hoşnutsuzluk artmıştır. Bu hoşnutsuzluk Türkiye'deki laik reformlar arttıkça daha da çoğalacaktır.²⁵

Milliyetçilik ideolojisi hem Türkiye'de hem Arap dünyasında hâkim olmaya başladıkça bu durum, birbirine entegre olmuş iki halkın birbirinden ayrılmasına yol açmıştır. Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Arapların belli bir bölümü tarafından

²² Beril Dedeoğlu, *Ortadoğu Üzerine Notlar*, İstanbul, Derin Yayınları, 2002, s. 34.

²³ Mithat Atabey, *Son Yüzyılda Türkiye ve Ortadoğu*, Paradigma Akademi, 2016, s. 82.

²⁴ William Hale, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, Petek Demir, (Çev.), Mart Matbaası, İstanbul, 2003, s. 64.

²⁵ Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, 1968, s. 268.

ihanete uğradığı algısı, Cumhuriyet rejiminin reddetmek istediği Doğu mirası, Arapların fanatizmi ve Türklerin Arap halkına karşı duyduğu geçmişten gelen olumsuz yargılar, Türkiye'nin İslam dünyası ile iletişim kurmasına engel olarak 1950'lere kadar etkili olmuştur.

Ortadoğu'dan Türkiye'yi uzaklaştıran diğer bir sebep ise bölgenin sömürgeci Avrupa devletlerinin kontrolünde olmasıdır. Dolayısıyla Türkiye, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkisini bu ülkelerdeki manda rejimlerini yöneten İngiltere ve Fransa ile olan ilişkisi üzerinden tesis etmek durumunda kalmıştır. Bu ülkeler bağımsızlıklarını elde edene kadar Türkiye'nin aslında İngiltere ve Fransa ile komşu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ideolojik etkenler kadar uluslararası konjonktür de Türkiye'nin Ortadoğu'dan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Atatürk Dönemi'nde, Türkiye'nin Ortadoğu'ya özel bir ilgisinin olmadığı, bölgesel bir sorunla karşılaşıldığında İngiltere ve Fransa ile kurulan diplomasiye öne çıktığı söylenebilir.²⁶ Türkiye, bu dönemde İslam dünyasının genelinde sömürgeci devletlerin hâkim olmasından dolayı bu ülkelere eylemsel bazda destek verememiş ama bu devletlerin bağımsızlığına her fırsatta fikri destek vermiştir.

Türkiye Lozan'da çözüme kavuşmamış olan ve Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini de ilgilendiren birtakım sorunları, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkeleriyle diplomatik ilişkileri içinde çözümlemiştir. Bu sorunların çözülmesinden sonra Türkiye, Batı'ya yönelmiş ve Batı ile Türkiye arasında yakınlaşma başlamıştır. Türkiye Batı ile yakınlaştıkça Ortadoğu'dan bir o kadar uzaklaşmıştır. Türkiye'nin Batı ile yakınlaşması, birçok İslam ülkesinde Türkiye'ye karşı olumsuz yaklaşımların doğmasına sebep olmuştur.²⁷

Siyasal yakınlaşmanın yanı sıra Türkiye'nin toplumsal düzeyde Batılılaşması da İslam dünyasında farklı algılamalara yol açmıştır. Türkiye'nin hilafeti kaldırmasının ardından laikliği benimsemesi, İslam dünyasında yoğun bir tepki almamışsa da Türkiye'ye karşı belirli bir güvensizlik oluşturmuştur. Türkiye, İslam dünyasından çok Batı dünyasının bir parçası olarak algılanmıştır. Bu süreçte, Türkiye'nin de İslam dünyasıyla arasına mesafe koyduğu söylenmelidir.

²⁶ Ramazan Gözen, "75. Yılında Türk Dış Politikasının Değerlendirilmesi", **Yeni Türkiye**, Sayı 23-24, 1998, s. 1343-1360.

²⁷ Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 7.

1.2.2. Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'nin İslam Dünyasıyla İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin, Ortadoğu ve İslam dünyasıyla ilişkilerinde farklı dinamikler etkili olmaya başlamıştır. Artık bu devletler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. Ancak, Türkiye, bu ülkelerle ilişkilerini ikinci planda tutmuş, Batı'yla ilişkilerine önem vermiştir. Savaş sonrasında SSCB'nin, Türkiye'den birtakım taleplerde bulunması, tehdit olarak algılanmış ve Türkiye ABD'yle yakınlaşma yoluna gitmiştir. 1947 yılında Truman Doktrini'nin ilanı Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. 1949 yılında NATO kurulduktan sonra Türkiye'nin başlıca dış politika hedefi NATO'ya üye olmak olmuş ve bu hedefine 1952 yılında ulaşmıştır. Ancak bu gelişmelerle birlikte Batı ittifakı ile bütünleşen Türkiye, dış politikasını da ABD ve diğer Batılı müttefikleriyle uyumlu hâle getirmiştir. Dolayısıyla İslam dünyasıyla ilişkilerini de Batı ittifakıyla ilişkisi açısından tanımlamıştır.

Türkiye'nin bu tutumunun ilk örneği, Filistin sorununda görülmüştür. Türkiye bu sorunda, başta Arap ülkelerini desteklemiştir. Ancak, 1947 Truman Doktrini sonrasında tutumunu değiştirmeye başlamıştır. Türkiye, BM Genel Kurulu'nda İsrail'in tanınması konusunda aleyhte oy vermesine karşın daha sonra Batılı devletlerin izlediği politikayla örtüşecek bir siyaset izlemiştir. 1949 yılında Türkiye İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur.²⁸ Türkiye'nin bu politikasında ABD'yle yeni kurulmakta olan ittifak önemli bir rol oynamıştır. Nitekim Türkiye'nin İsrail'i resmî olarak tanıdığı tarih, NATO'nun kuruluş hazırlıklarının sürdüğü tarihtir. Türkiye, Batı ittifakının bir parçası olabilmek için dış politikasını Batı'nın çıkarlarıyla uyumlu hâle getirmeye başlamıştır.

Türkiye, 1949 yılında kurulan NATO'ya kurucu üye olarak katılmamıştır. Bu tarihten itibaren NATO üyeliği, Türkiye'nin başlıca dış politika hedefi olmuştur. Bu süreçte, İngiltere'nin Ortadoğu Komutanlığı teklifine destek verilmiştir. İngiltere, Mısır'daki askerî varlığı konusunda Mısır hükûmetiyle görüşmelerini sürdürürken Doğu Akdeniz'de bir savunma yapılanması kurmak istemiştir. Bu yolla hem bölgedeki askerî varlığını korumak hem de Türkiye'nin Batı savunma yapılanmasına dâhil olma

²⁸ Süha Bölükbaşı, "Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View", *Journal of Palestine Studies*, Cilt 29, Sayı 1, 1999, s. 22.

arzusunu, bu şekilde karşılamak istemiştir. Türkiye, NATO üyeliği için bir basamak olarak gördüğü Ortadoğu Komutanlığı teklifine sıcak bakmıştır. Ancak Mısır başta olmak üzere Arap devletleri, bu teklifi kabul etmemiş ve Türkiye'nin bu konudaki girişimlerini de olumlu karşılamamışlardır.²⁹

Türkiye'nin benzer tutumu Bağdat Paktı'nın³⁰ kurulması sırasında da görülmüştür. SSCB'nin çevrelenmesi politikası izleyen ABD, Ortadoğu'da bu amacını gerçekleştirecek ve Sovyetler'in bölgeye nüfuz etmesini önleyecek bir yapılanmayı hedeflemiştir. İngiltere'nin bölgedeki girişimlerinin Arap devletleri tarafından hoşnutsuzlukla karşılanması ABD'yi yeni arayışlara yöneltmiştir. Ayrıca İngiltere ile Mısır arasındaki uzlaşmazlık devam ettiği için ABD, Mısır'ı dışarıda bırakan bir yapılanma kurmak istemiştir. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'un büyük Ortadoğu gezisi sırasında Türkiye, Irak, İran ve Pakistan'ı kapsayan bir Kuzey Seddi projesi öne çıkmıştır.

Dulles, Adnan Menderes ile görüşmüş, Ortadoğu savunması konusunda münazara yapmıştır. Menderes'e dünyanın iki kutba ayrıldığından bahsetmiş ve komünist tehdide karşı özgür dünyanın birleşmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye olmadan Ortadoğu'da savunma yapılamayacağını, bu yüzden Türkiye'nin Ortadoğu'da öncü güç olması gerektiğini söylemiştir.³¹ Türkiye, İngiltere'nin önerilerindense Kuzey Seddi projesinin daha gerçekçi olacağını dile getirmiştir.³²

Türkiye, 1954 yılında Pakistan'la Dostluk ve İş Birliği antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma Bağdat Paktı'nın ilk basamağı olmuştur. Pakistan, Sovyetlerin tehdit ettiği bir ülke değildi fakat Hindistan ile olan Keşmir sorununda ABD'nin desteğini almak

²⁹ Fahir Armaoğlu, “(Amerikan Belgeleri İle) Orta Doğu Komutanlığı’ndan Bağdat Paktı’na 1951-1955”, **Belleten**, Cilt 52, Sayı 224, 1995, s. 189-236.

³⁰ Bağdat Paktı, Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde imzalanan Karşılıklı İşbirliği Anlaşması'na İngiltere'nin (4 Nisan), Pakistan'ın (23 Eylül 1955) ve İran'ın (3 Kasım 1955) katılması ile oluşan bir karşılıklı güvenlik ve savunma örgütüdür. ABD ise paktta gözlemci üye olarak yer almıştır. Paktın ilk oluşumu ise, ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in 1953 yılında Ortadoğu ülkelerine yaptığı bir gezi ile başlamıştır. Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ise kuruluş için önemli aşamalardan biridir. Bu anlaşma ile Türkiye ve Pakistan uluslararası sorunlarda görüş alışverişinde bulunmayı ve başka ülkelerin katılımını da desteklemeyi imza altına almışlardır. 1954 Ekim'inde ise Ankara'yı ziyaret eden Nuri Said Paşa Türkiye ve Irak'ın Ortadoğu'da bir savunma örgütü oluşturmayı kararlaştırdıklarını açıklamış ve Türkiye-Irak Karşılıklı İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Detaylı bilgi için **Bkz.** <http://www.turkbilimi.com/bagdat-pakti-24-subat-1955-cento-central-treaty-organization-merkezi-antlasma-teskilati>

³¹ Turgay Merih, **Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)**. Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2006, s. 169-171.

³² George McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, çev. Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 255.

onlar için önemli olduğundan antlaşmayı imzalamıştır.³³ Daha sonra, İran ve Irak'ın da bu antlaşmaya katılmaları için Türkiye, yoğun bir çaba sarf etmiştir. Mısır'ın bölgesel gücünden çekinen Irak ve ABD'nin etkisinde bulunan İran, teklifi kabul etmiştir. Daha sonra Suriye ve Lübnan ile iletişime geçilmiştir.³⁴ Lübnan, teklifi hemen reddetmemiş, Arap devletlerine danışmak isterken Suriye aynı Mısır gibi sert biçimde teklifi kabul etmemiştir.³⁵ Türkiye'nin bu çabaları, ABD tarafından takdirle karşılanmıştır.³⁶

Nihayet, 1955 yılında Bağdat Paktı imzalanmıştır. Ancak pakta ABD'nin dâhil olmaması bu paktın istenen hedefe ulaşmasını engellemiştir. ABD, bu pakta girerek bölgede etkin olmak isteyen SSCB'yi kışkırtmak istememiştir.³⁷ İngiltere'nin de dâhil olması, başta Mısır olmak üzere pakt dışında kalan Arap devletleri tarafından olumsuz karşılanmıştır. İngiltere'yi sömürgeci bir güç olarak gören bu ülkeler, Türkiye'nin bölge politikalarına da şüpheyile bakmışlardır. Bu süreçte Ortadoğu ve İslam ülkeleriyle ilişkilerini yoğunlaştıran Türkiye, bu ülkelerle yakınlaşmak yerine onlardan uzaklaşmıştır. Ortadoğu'da Doğu-Batı bloklaşmasının bir yansıması ortaya çıkmış ve İslam ülkeleri arasında kutuplaşma yaşanmıştır. Türkiye, Bağdat Paktı ile Batı Blok'unun bir parçası olmuş Mısır ve Suriye Sovyetler'e yakın bir çizgide kalmıştır.³⁸

Ortadoğu'da dengeleri değiştiren meselelerden biri de Süveyş Bunalımı olmuştur. Mesele özet olarak Mısır'ın maddi gücünü artırmak için Süveyş'i millîleştirilmesiyle Mısır ile İngiltere ve Fransa arasında vuku bulmuştur. Türkiye ise bu sorunda Müslüman bir ülke olan Mısır yerine İngiltere-Fransa ikilisinin yanında yer almıştır. Türkiye, Kanalı Kullananlar Birliği Konferansı'na katılmıştır ve Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi bu konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: *“Biz Müslüman milletiz. Arap ülkelerinin hürriyet ve bağımsızlıkları için yapmakta oldukları mücadelede onlarla birlikteyiz. En büyük arzumuz Arap ülkelerinin bir an önce bağımsızlıklarına kavuşmasıdır. Ama Süveyş kanalının tarafsız ve uluslararası bir irade*

³³ Meltem Yetener, “Adnan Menderes”, Ali Faik Demir, (ed.). **Türk Dış Politikasında Liderler: Süreklilik ve Değişim Söylem ve Eylem**, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 96-97.

³⁴ “Suriye-Arap Müzakereleri”, **Milliyet**, 18.03.1955.

³⁵ “Başvekil Bugün Suriye'ye gidiyor”, **Milliyet**, 14.01.1955.

³⁶ Sander, **a.g.e.**, s. 181-182.

³⁷ Hasan Yılmaz, “Adnan Menderes Dönemi Türkiye-Ortadoğu İlişkileri”, **Birey ve Toplum Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, 2016, s. 216-217.

³⁸ Sabit Duman, “Ortadoğu krizleri ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 318.

ve kontrole konulmasına Mısır'ın bağımsızlığına ve onuruna gölge düşüren bir nokta olarak görülmemiştir.”³⁹

Bu krizden sonra, Bağdat Paktı'nda çatlaklar oluşmuştur. Bağdat Paktı üyeleri, İngiltere'ye tepki göstermiş ve İngiltere ile Fransa'yı kınamıştır. Soğuk Savaş sürecinde ender görülen bir olay yaşanmış ve ABD ile SSCB aynı tarafta yer almışlardır. Burada ABD, krizin büyümesinin SSCB'yi bölgede daha da güçlendireceğini görmüş ve krizi sonlandırmak için çaba sarf etmiştir. ABD kaygılarında haklı çıkmıştır. Süveyş meselesinde emperyalist güçlere karşı Arapların hamisi gibi davranan SSCB'nin itibarı bölgede artmıştır. Üstelik Bağdat Paktı'na rağmen, SSCB bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurabilmiştir. Bu durum, Bağdat Paktı'nın ne derece başarılı olduğu noktasında soru işaretlerini ortaya çıkarmıştır. Süveyş Krizi, aynı zamanda İngiltere'nin Ortadoğu'dan tamamen çekilmesinin yolunu açmıştır. Dolayısıyla ABD, bölgeyle daha yakından ilgilenmek istemiştir. Süveyş Krizi, ABD'nin Ortadoğu'ya tam anlamıyla dâhil olması açısından bir dönüm noktasıdır. Bu bağlamda ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower, kendi adıyla anılan bir doktrin ilan etmiştir.⁴⁰

Eisenhower Doktrini⁴¹ sonrasında, Ortadoğu'da bunalımlar devam etmiştir. 1957'de Suriye'yle yaşanan kriz ve 1958'de General Kasım liderliğinde Irak'ta askerî darbe, bu süreçte yaşanan önemli gelişmelerdir. Türkiye, bu gelişmelerden etkilenmiştir. 1957 Sovyet yanlısı Suriye ile Türkiye'nin ilişkileri gerilmiştir. Hatay meselesi yüzünden zaten iyi olmayan ilişkiler, 1957'de iyice bozulmuş, Sovyetler'in bu ülkeye askerî yardımını artırması Türkiye ile Suriye'yi çatışmanın eşiğine getirmiştir.⁴²

³⁹ Yetener, **a.g.e.**, s. 101.

⁴⁰ Süleyman Seydi, “Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957- 1960)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 14, 2011, s. 4.

⁴¹ Eisenhower Doktrini; Süveyş krizinin sone ermesi için BM'de etkin bir rol üstlenen ve Arap devletlerinin emperyalist güçler karşısındaki koruyucusu gibi davranan Sovyetler'in bölgedeki prestijinin artması ABD yönetimini endişelendirmiştir. Diğer taraftan Süveyş kriziyle Arap ülkelerinin büyük tepkisini çeken İngiltere'nin bölgedeki etkinliğini yitirmesi, ABD'yi Orta Doğu'yla daha yakından ilgilenmeye yöneltmiştir. Eisenhower'ın 5 Ocak 1957'de onaylanması için Kongre'ye gönderdiği ve daha sonra kendi adıyla bilinecek olan doktrin, ABD'nin Orta Doğu politikasında bir dönüm noktası oldu. O güne kadar, İngiltere ve kendine yakın bölge ülkelerinin üzerinden politika güden ABD, ilk kez bölgedeki çıkarlarını tüm açıklığıyla belirtiyordu. Eisenhower'ın Kongre'den bazı talepleri oldu. Bunlar; ABD hükümetinin, Orta Doğu'da askerî yardım ve iş birliği programları hazırlaması, Amerikan askerî kuvvetlerinin kullanılması da dahil olmak üzere, gerekli yardım ve işbirliğini sağlayabilmesi ve Kongreden üç yıl boyunca her yıl 200 milyon dolar harcama yetkisidir. Detaylı Bilgi için Bkz. Eisenhower Doktrini ve Türkiye, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=389245>

⁴² “Şu küçük İsrail”, **Akis**, 16.07.1955.

Suriye krizini Türkiye bir fırsata çevirmiştir. 1957 yılında ekonomik sorunların arttığı sırada Türk hükûmeti, ABD'den ekonomik yardım talep etmiş ama olumlu bir geri bildirim alamamıştır. Türkiye'nin ABD için stratejik önemini hatırlatmak, Suriye'deki gelişmeleri Sovyet yayılmacılığı yönünde yorumlayarak Türkiye'ye Amerikan yardımlarını artırmak amacıyla Türkiye, Suriye'deki bunalımı tırmandırmıştır. Nitekim 1957 sonrasında ABD'nin Türkiye'ye ekonomik yardımının arttığı görülmektedir.⁴³

Irak'ta 1958 yılında Kral Faysal ve Başbakan Nuri Sait Paşa'nın darbeye linç edilerek öldürülmesi Menderes'i etkilemiştir. Irak'taki bu darbe, Bağdat Paktı'nın parçalanmasının habercisi olmuştur. Menderes, bu darbenin arkasında Sovyetlerin olduğunu iddia etmiştir. Hatta Menderes, Irak'a askerî bir operasyon yapmak da istemiş fakat ABD bu fikre sıcak bakmamıştır.⁴⁴ Irak, 1959'da Bağdat Paktı'ndan çekildiğini açıklayınca paktın ismi CENTO (Central Treaty Organization) olarak değiştirilmiştir. Aynı zamanda Türkiye; ABD, İran ve Pakistan'la güvenlik anlaşmaları imzalamıştır. Anlaşmaya göre Türkiye'ye herhangi bir saldırı olması durumunda taraflar Türkiye'ye maddi ve manevi yardım edecektir.

Irak'taki krizin ardından Ortadoğu'da yaşanan bir diğer bunalım, Lübnan'da ortaya çıkmıştır. 1958'de Lübnan'da genel seçimler yapılmış ve yarısı Müslüman, yarısı Hristiyan olan halk, Nasırcı olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayrılıp çatışmaya başlamıştır. Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun Batı'dan yardım istemek mecburiyetinde kalmıştır. Irak, Lübnan'a yardım edeceği zaman da Irak'ta darbe olmuş ve Nuri Said Paşa ile Faysal öldürülmüştür. Ortadoğu'da tekrar dengeler değişmiştir. Bu durumda SSCB, Irak'a sızabilme imkânı elde etmiştir. Bu gelişmeden ABD endişe etmiştir. ABD, hemen Lübnan'a asker çıkarmıştır. Zira Irak'taki olayların buraya da sızmasına imkân vermek istememiştir. Bu durumdan Ürdün'de etkilenmiş ve Kral Hüseyin ABD'den yardım istemiştir.

Böylece ABD, Eisenhower Doktrini çerçevesinde Lübnan'a müdahalede bulunmuştur. Bu müdahalenin Türkiye açısından önemi 1951'de açılan İncirlik Üssü'nün ilk kez Ortadoğu'daki bir misyon için kullanılmış olmasıdır. Türkiye'nin

⁴³ Ayşegül Sever, "The Compliant Ally? Turkey and the West in the Middle East 1954-58", **Middle Eastern Studies**, Cilt 34, Sayı 2, 1998, s. 86-87.

⁴⁴ Yetener, **a.g.e.**, s. 103.

NATO amaçları dışında bir amaç için bu üssün kullanımına izin vermesi ilerleyen yıllarda Türk dış politikasını ve Türk-Amerikan ilişkilerini yakından ilgilendirecektir. Türkiye'nin Ortadoğu'yla ve İslam dünyasıyla ilişkileri açısından da Lübnan müdahalesi önemli bir dönüm noktasıdır.

1950-1960 arasında Türkiye, Sovyet tehdidine karşılık, Batı yanlısı bir siyaset izlemiştir. Bu durum, Türkiye'nin İslam dünyası ile olan ilişkisini olumsuz etkilemiştir. Bunun sebeplerinden biri de Türkiye'nin İsrail'le ilişkileridir. Türkiye, İsrail ile ilişki kurmayı siyasi, ekonomik ve sosyal boyutuyla her zaman önemli bulmuştur. Türkiye'nin İsrail'i tanıması, ileride İslam ülkelerinin Türkiye'nin sorunlarına kayıtsız kalmasına sebep olmuştur. Örneğin Kıbrıs konusunda Arap ülkeleri, Türkiye'nin tezlerinin hep aleyhinde yer almıştır.

Son dönemde Batı, Ortadoğu'da gücünü daimî olarak pekiştirmiş durumdaydı. İngiltere ve Fransa güç kaybetmiş, onların yerine ABD bölgeye dâhil olmuştur. ABD bölgede en önemli müttefiki olarak İsrail'i görmüş ve ona maddi olarak her zaman yardım etmiştir. Dolayısıyla Türkiye, İsrail'le ilişki kurulmasının ABD'yle ilişkiler açısından olumlu olacağını değerlendirmiştir. Ancak bu durum, İslam dünyasıyla ilişkileri olumsuz etkilemiştir. ABD'nin Filistin meselesinde, İsrail yanlısı tutumu İslam dünyasında olumsuz karşılanmış; Türkiye'nin Batı'yla ilişkileri ve İsrail'i tanıması, İslam ülkeleriyle ilişkilerine olumsuz yansımıştır. Bu durumda Araplar Sovyetler'e yakınlaşmış, bölgede kutuplaşma had safhaya varmıştır.

1.2.3. İslam Dünyasıyla Yakınlaşma Arayışları

1960'da Türkiye'de askerî darbe gerçekleşmiş ve bu darbe Türkiye'de büyük bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yaklaşımında, başlangıçta büyük bir değişim yaşanmamıştır. Ancak, 1964'te Kıbrıs sorununda ABD'nin Türkiye'yi yalnız bırakması, Türk dış politikasında önemli bir kırılma noktası olmuştur. Türkiye, bu tarihten itibaren Batı endeksli dış politikasını sorgulamaya başlamıştır.

1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerine iki mesele yön vermiştir. Birincisi Kıbrıs sorununda Türkiye'nin Batılı müttefiklerinden yeterli desteği bulamaması ve çok taraflı bir dış politika izlemeye başlamasıdır. Türkiye, Kıbrıs

davasında kendisini destekleyecek ülkelerle ilişkilerini geliştirmek istemiştir. İslam dünyası, bu arayışta Türkiye'nin yönünü döndüğü çevrelerden biri olmuştur. İkincisi, 1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizleri ve Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik sorunlar petrol zengini İslam ülkeleriyle iş birliği arayışlarını güçlendirmiştir.

1965'te iktidara gelen Adalet Partisi'yle İslam ülkelerine karşı geliştirilen dış politika paradigmasında değişim yaşanmıştır. İslam ülkeleriyle iletişime geçmeyi savunan Adalet Partisi, Irak ile ilişkileri düzeltmeye çalışmıştır. Mısır ile ticaret anlaşması imzalanmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal GÜRSEL Tunus'u ziyaret etmiştir. Suudi Arabistan Kralı Türkiye'yi ziyaret etmiş ve dostane ilişkiler geliştirilmiştir. Görüldüğü üzere 1964 sonrasında Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerinde yeni bir dönem başlatılmak istenmiştir.

Türkiye, bu tarihten itibaren Arap ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklara karışmama ve taraf tutmama; Arap ülkelerini bölecek paktların ve bölgesel anlaşmalarının dışında kalma şeklinde bir politika izlemeye başlamıştır. Türkiye, aynı zamanda Kıbrıs sorununda destekçi bulabilmek için İslam dünyasına yönelmiştir.⁴⁵ 1967'de Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Mısır'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Mısır, geçmişte Türkiye'nin izlediği Mısır karşıtı politikadan duyduğu kırıngnlığı dile getirmiştir ancak Nasır, Mısır'dan üs isteyen Yunanistan'a ret cevabı verdiğini bakana iletmiştir.

1967'de Arap-İsrail savaşlarında Arap devletleri yenilgiyle karşılaşmıştır. Savaş sonrası Nasır'ı arayan Başbakan Süleyman Demirel, Nasır'ı teskin etmeye çalışmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kuvvet kullanarak toprak kazanılmaması gerektiği yönündeki kararda, Arap ülkeleriyle birlikte Türkiye de oy kullanmıştır. Mısır başta olmak üzere Arap ülkeleri Türkiye'ye teşekkür etmiştir.

Türkiye, 1970'li yıllarda İslam Konferansı Örgütü'ne katılmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin Batıcı dış politikası düşünüldüğünde çok önemli bir değişime işaret eder. Ancak Türkiye'nin bu örgüte katılması Müslüman kimliğinden çok reel-politik yaklaşımın bir gereği olarak değerlendirmek gerekir. Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinde umduğunu bulamaması nedeniyle Türkiye, dış politikadaki hareket alanını genişletmeye

⁴⁵ Mahmut Bali Aykan, "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 25, Sayı 1, 1993, s. 91-110.

çalışmaktadır. Nitekim Demirel, bu örgütün dinî değil, siyasi bir örgüt olduğunu belirtmiştir.

İlk dönemlerde Türkiye’de bu örgütle ilgili yaşanan tereddüt ortadan kalkmıştır. Öyle ki İslam Konferansı Örgütü’nün konferansı 1976’da Türkiye’nin daveti üzerine İstanbul’da toplanmıştır. Konferansa Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, bir mesaj göndererek Türkiye’nin Filistin konusunda Arap ülkelerinin yanında olduğunu vurgulamıştır.

1970’li yıllarda Türkiye, İslam ülkeleriyle yakınlaşmış olsa da bazı meseleler sorun oluşturmaya devam etmiştir. Suriye ve Irak’taki Baas rejimleri Sovyet yanlısı bir siyaset izlemişlerdir. Türkiye’deki bazı sol örgütlerin, Suriye üzerinden Lübnan’a geçerek, Filistin’deki kamplarda silahlı eğitim alması ve sonra geri dönüp Türkiye’de eylemlerde bulunması sonucunda, Türkiye ile bu devletlerin ilişkisi bozulmuştur. Irak ve Suriye ile ilişkiler bozulurken Mısır ile ilişkiler yakınlaşmıştır. Nasır’dan sonra liderliğe gelen Enver Sedat Mısır’daki Sovyet tesislerini ve uzmanlarını ülkeden dışarı çıkarmıştır.⁴⁶

1973’te patlak veren Arap-İsrail Savaşı ile Türkiye Arapları destekleme politikasına devam etmiştir. ABD’nin İsrail’e yardım etmek için İncirlik Üssü’nü kullanmasına izin vermezken, Araplara yardım eden Sovyet uçaklarının kendi hava sahasından geçmesine izin vermiştir. Araplar, buna karşılık petrol ambargosundan Türkiye’yi muaf bırakmışlardır. 1973’te Türkiye, Irak ile Kerkük-Yumurtalık boru hattı ile ilgili bir anlaşma imzalamıştır. 1977’de tamamlanan hatla birlikte Türkiye’nin petrol ihtiyacının üçte ikisi karşılanmıştır. Araplarla ilişkilerin geliştirilmesinin olumlu yansımalarından biri de Türkiye’nin 1974’teki Kıbrıs Harekâtı’nda Libya’dan benzin ve lastik ihtiyaçlarını karşılaması olmuştur. 1975’te Birleşmiş Milletler’de “Siyonizmin” “ırkçılık” olduğuna ilişkin oylamada Türkiye, Araplarla aynı doğrultuda hareket etmiş ama daha sonra bu kararı geri almıştır.

1970’li yıllarda Türkiye, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile ilişkilerini olumlu yönde geliştirmiştir. Türkiye, FKÖ’yü 1975’de tanımıştır ve Ankara’da bir büro açmasına izin vermiştir. Bu ilişkilere rağmen Türkiye, geleneksel Ortadoğu politikasından vazgeçmemiş ve İsrail ile münasebetlerini devam ettirmiştir. İsrail ile

⁴⁶ İlter Türkmen, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası**, İstanbul: BİLGESAM, 2010, s. 17.

Mısır arasında imzalanan Camp David⁴⁷ anlaşmasını Türkiye desteklerken, Arap dünyası Mısır'ı bu yüzden dışlamış hatta Arap Ligi üyeliğine son vermiştir.

Türkiye ile İran'ın ilişkileri şüphesiz bölge politikasında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu ilişkiler farklı dönemlerde inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Muhammed Rıza Pehlevi döneminde ilişkiler gayet dostane olmuştur. Ortadoğu'daki meselelere yaklaşımda benzerlik olmuştur. Bunun en önemli nedeni İran'ın bu dönemde ABD ile ilişkilerinin olumlu olmasıdır.

İran'da yaşanan 1979 Devrimi ile Türkiye-İran ilişkileri de farklı bir noktaya ulaşmıştır. İran'daki ve Türkiye'deki siyasi yönetim sistemi arasındaki farklılık, iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Türkiye, İran'ın Atatürk karşıtlığından rahatsızlığını dile getirirken İran Türkiye'deki rejimi dinsizlikle suçlamıştır. İran'ın "rejim ihracı çabası" iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine sebep olmuştur. Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye, İran'a karşı yaptırımlarda sert olmamıştır. Türkiye, Amerikan büyükelçiliğinin işgalinin ardından İran'a ambargo koyan ülkelerden olmamıştır.

İslam ülkeleriyle arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri iyileştirmeye ve daha ileri bir noktaya taşımaya çalışan Türkiye'nin öncelikli hedefi, Kıbrıs sorununda destekçi bulmak, Batı'yla ilişkilerinde yaşadığı sorunlar karşısında dış politikasında manevra alanını genişletmek olmuştur. Bu durum 1970'li yıllarda da sürmüştür ancak

⁴⁷ Camp David; Arap ülkeleri ile İsrail arasında barış ortamını tesis etmek için, ABD başkanı seçildiği tarihten itibaren Jimmy Carter önemli çaba sarf etti. Carter, 242 sayılı BM kararı doğrultusunda İsrail'in işgal ettiği bölgelerden çekilmesini, Arap ülkelerinin İsrail ile barışı, İsrail'i tanımasını ve Filistinli mülteciler sorununun çözümünü öngören bir plan için çalışmaya başladı. Bu doğrultuda Carter Ortadoğu'da birçok liderle görüşmeler gerçekleştirdi. Devam eden süreçte ABD Başkanı Carter, Mısır ve İsrail liderlerini barış görüşmeleri için ABD'ye davet etti. İsrail Başbakanı Menahem Begin ve Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat, ABD'de, anlaşmaya adını verecek Camp David isimli yerde 5 Eylül günü görüşmeye başladı. 12 gün süren görüşmeler sonucu İsrail ve Mısır arasındaki barışı, İsrail'in bölge ülkeleriyle olan barışını ve bölgede bir Filistin yönetimi kurulmasını öngören taslaklar kabul edildi. Tepkiler ve çekincelerin arasında anlaşma 26 Mart 1979 tarihinde resmi olarak imzalandı ve yürürlüğe girdi. Anlaşma kapsamında İsrail, askerlerini Sina Yarımadası'ndan çekerken, Mısır ve İsrail arasında diplomatik ilişkiler tesis edildi. Aynı zamanda Süveyş Kanalı ve Tiran Boğazı İsrail gemilerinin geçişine açıldı. ABD anlaşma kapsamında yıllık bazda Mısır'a 1,3 milyar dolar, İsrail'e 3 milyar dolar askeri yardımda bulunacağı taahhüdünü verdi. Bu yardımlar günümüzde halen devam etmektedir. Camp David, İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasındaki Oslo anlaşmalarının da temelini teşkil etmiştir. Detaylı Bilgi İçin Bkz. İsrail'in meşruiyetine giden en önemli adım: Camp David Anlaşması, <https://www.mepanews.com/israilin-mesruiyetine-giden-en-onemli-adim-camp-david-anlasmasi-25329h.htm>, Son Erişim Tarihi, 12/03/2018.

bu yıllarda petrol krizlerinin ortaya çıkması ve Türkiye'nin petrole bağımlı olması Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerinde belirleyici olmuştur.⁴⁸

İslam ülkeleri 1960'lardan itibaren petrolü silah gibi kullanabileceklerinin farkına varmışlardır. Bunun sonucu olarak Bağdat'ta, Venezuela, Suudi Arabistan, İran, Irak ve Kuveyt'in katılımıyla Ağustos 1960'da Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı kurulmuştur. Bu ülkeler, petrol ihraç eden ülkeler (OPEC) teşkilatını kurarak petrolü daha örgütlü bir şekilde kullanmaya başlamıştır. 1973 Arap-İsrail Savaşı sonrasında Ortadoğu İslam ülkeleri, Batılı ülkelerin politikalarına tepki olarak petrolü silah gibi kullanmış ve petrolün fiyatını dört kat arttırmıştır.⁴⁹

Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkileri gelişirken 1960'ların sonunda İslami nitelikte bir partinin kurulması ve bu partinin İslam dünyasıyla ilişkiye geçilmesine vurgu yaparak taraftar toplaması dikkat çekicidir. Bu politik değişimin sonucu olarak petrol zengini Arap ülkelerinden Türkiye'ye sermaye akışı, 1960'lardan itibaren artmaya başlamış 1980'lerin sonunda bu para akışı 1 milyar doları bulmuştur.⁵⁰

1970'lerden itibaren Ortadoğu'nun önemli bir pazar hâline gelmesiyle ilgili Türkiye'de pek çok görüş ortaya atılmıştır. İslami kimliğiyle bilinen Necmettin Erbakan, bu konuyla ilgili "*Ortak İslami Pazar*" fikrini ortaya atmıştır. Bu fikir üzerine büyük eleştiriler gelmiştir. Eleştiriler genel olarak, din birliği esasına dayalı olarak bir ekonomik teşekkül oluşturulamayacağı üzerinedir. Ayrıca böyle bir ortak pazar girişiminin Batı ile olan ilişkileri zedeleyeceğini savunanlar da olmuştur. O dönemde böyle tartışmalar sürerken CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkilerini arttırması gerektiğini belirtmiştir.⁵¹ Türkiye, bu dönemde enflasyonla uğraşırken İslam ülkelerinden kredi ve petrol almak zorunda kalmıştır.

Türkiye'nin dış ticaretinde Arap ülkelerinin payı 1973'teki ilk petrol krizine kadar %3,5'i geçmezken, petrol fiyatlarının yükselmesi ve İran-Irak Savaşı'nın etkisiyle bu ülkelerin payı 1981'de %34'e çıkmıştır.⁵² Türkiye, 1980'lerin ilk yıllarında ilk defa

⁴⁸ Nebil İlseven, "Petrol Sorunu", Haluk Ülman (ed.), *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, Ankara: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı yayınları, 1991, s. 9.

⁴⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1989, s. 725.

⁵⁰ Yeşim Demir, "1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 18-19, 2009, s. 218.

⁵¹ *Bayrak Gazetesi*, 19.05.1976.

⁵² Demir, *a.g.e.*, s. 221.

en fazla ihracatı İslam ülkelerine yapar hâle gelmiştir. Ekonomik ve jeopolitik yaklaşımlar, Türk dış politikasını belirler hâle gelmiştir.

Türkiye, 1977 yılında Türkiye-Libya ortaklığıyla Arap-Türk Bankası'nı kurmuştur. Türkiye, İslam ülkeleriyle ekonomik ilişkisini geliştirmek adına, İslam Konferansı Teşkilatı'nın (İKT) pek çok toplantısına ev sahipliği yapmıştır. 1979'da İstanbul'da ilk İslam Ticaret Sergisi kurulmuş ve sempozyum düzenlenmiştir. İKÖ üyelerinin Deniz Hukuku Uzmanlarının toplantısı Türkiye'de yapılmıştır.

1.2.4. Yeni Soğuk Savaş

1980'li yıllarda Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerini etkileyen iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki Türkiye'nin dışa açık bir ekonomi politikasını benimsemesidir. 24 Ocak Kararları sonrasında başlayan bu süreçle birlikte Türkiye, ihracata dayalı bir kalkınma modeline yönelmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin yeni ihracat pazarları arayışı öne çıkmıştır. İslam dünyası bu bakımdan önem kazanmıştır. Ancak ikinci önemli gelişme bu ihracat fırsatlarının değerlendirilmesini zorlaştırmıştır. Bu gelişme Soğuk Savaş'taki yumuşama sürecinin sona ermesi ve iki kutuplu sistemin yeniden gerginleşmesidir. Artan gerilim Türkiye'nin Batı savunmasındaki önemini artırmış ve Türkiye İslam dünyasıyla ilişkilerine yeniden Batı'nın penceresinden bakmaya başlamıştır. Diğer yandan 1979'da İran'da gerçekleşen İslamcı Devrim ABD'nin bölgeye bakışını değiştirmiştir. Bu gelişme Türkiye'nin stratejik önemini artırmıştır.

ABD, 1980'lere gelindiğinde İslam ülkelerindeki Sovyet tehdidine karşı “Yeşil Kuşak” denilen bir projeyi hayata geçirmiştir. Bu projeyle iki hedefe ulaşmak istenmiştir. Birincisi Sovyetler'in İslam ülkelerine sızması engellenecek, ikincisi radikal Şii İran'ın rejimini yaymasına ket vurulacaktır. Bu amaçları gerçekleştirmek için kendilerine bağlı yönetimler oluşturulacak ve bölgedeki ABD etkinliği dolaylı olarak sürecektir. Bu projede Türkiye, Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır, Umman, Katar gibi Müslüman ülkelere de yer verilmiştir. İran'ın radikalizmi ise “İlımlı İslam” adı altında kontrol altına alınmak ve dengelenmek istenmiştir.

1970'li yıllarda Kıbrıs sorunu bağlamında ABD'yle yaşadığı sorunlar nedeniyle hem SSCB ile hem de İslam ülkeleriyle yakınlaşan Türkiye, 1980'lere gelindiğinde

yeniden ABD'yle yakınlaşmıştır. Nitekim Türkiye, 12 Eylül askerî darbesinin ardından dış politikada şartların gerektirdiği bir şekilde İslam ülkeleriyle ilişkilerinde paradigma değişimi yaşamıştır.

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askerî darbe, Türk demokrasisine büyük zarar vermiştir. Yaşanan bu gelişme, Batılı ülkelerin tepkisiyle karşılaşmış ve Türkiye'nin Avrupa topluluklarıyla ilişkileri bir süre dondurulmuştur. Ancak Soğuk Savaş'ta ortaya çıkan sertleşme ve ABD'nin Yeşil Kuşak politikası, Türkiye'nin Batı ittifakı için önemini artırmıştır. Türkiye, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Batı'ya alternatif arayışlarının hâkim olduğu bir dış politika izlemişken 1980'lerde geleneksel Batı yanlısı politikasına geri dönmüştür. Bir başka deyişle Türkiye'nin İslam dünyasıyla siyasi yakınlaşmasının konjonktürel olduğu ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin İslam dünyasıyla yakınlaşması konjonktürel olsa da Türkiye, bu ülkelerle yakınlaşmasının kazanımlarından yararlanmayı sürdürmek istemiştir. Batıcı bir dış politika izlemeye ve Soğuk Savaş'ta Batı ittifakının güvenliğine katkı sağlamaya devam eden Türkiye, bu kez İslam ülkeleriyle ilişkilerini de sürdürmek istemiştir. 1980'den itibaren dışa açık bir ekonomi benimseyen Türkiye'nin yeni pazarlara duyduğu ihtiyaç da bu anlayışı pekiştirmiştir. Ancak birtakım güvenlik sorunları, Türkiye'nin İslam dünyasıyla ve özellikle yakın coğrafyasındaki İslam ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesine engel olmuştur.

Bu dönemde gerçekleşen en önemli olay, 12 Eylül'den hemen sonra başlayan Irak-İran Savaşı olmuştur. Türkiye İran'da yaşanan devrimin ideolojisinden endişe etse de bu savaşta açıkça Irak'tan yana tavır almamış, tarafsız kalmıştır. Ayrıca savaşın durdurulması için İslam Konferansı Örgütü'nde arabulucu heyetinde yer almıştır.⁵³ Irak ve İran, Türkiye'nin arabuluculuğuna güvenmişler ve bu girişimlere olumlu cevap vermişlerdir. Ayrıca Türkiye ile Körfez ülkeleri ilişkileri siyasi ve ekonomik anlamda geliştirilmiştir. İran ve Irak savaşında Türkiye petrol ihtiyacını rahatlıkla temin etme imkânı elde etmiştir. Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapasitesi artırılmış ve İran bu hatta zarar vermemesi için uyarılmıştır.

⁵³ Ali L. Karaosmanoğlu, "Turkey's Security and the Middle East", **Foreign Affairs**, Cilt 62, Sayı 1, 1983, s. 166.

1988’de Irak-İran savaşının sona ermesiyle Türkiye, bazı önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Irak savaşında merkezî yönetime isyan eden Kürtleri cezalandırmak isteyen Saddam Hüseyin harekete geçmiştir. 250.000 Kürt göçe zorlanmış ve kimyasal silah kullanılmıştır. İran sınırını kapatınca Kürt halkı Türkiye sınırına yığılmıştır. İlk başta sınırı kapatan Türkiye, kamuoyunun baskısıyla sınırını açmak zorunda kalmış ve binlerce mülteciyi Türkiye’ye kabul etmiştir.⁵⁴

Türkiye, Irak’la iyi ilişkiler içerisinde olurken Suriye ile sorunlar devam etmiştir. 1970’lerde sol grupları besleyen Suriye, bu sefer de Türkiye’nin başına bela olan ASALA ve PKK’ya yardım etmeye ve onların Türkiye’ye sızmasına yardım etmeye başlamıştır. Türkiye’nin tepkisi karşısında geri adım atan Suriye bu unsurları Kuzey Irak’a, İran’a ve Lübnan’daki Bekaa Vadisi’ne göndermiştir. Fakat Bekaa Vadisi de bu dönemde Suriye’nin kontrolü altındadır.

Suriye ile Türkiye ilişkileri 1984 sonrasında PKK konusundan dolayı gerginleşmiştir. Hafız Esad’ın kardeşi Rıfat Esad bölgede bir Kürt devletinin kurulması gerektiğini belirtmiş ve aynı zamanda PKK’ya destek verileceğini açıklamıştır.⁵⁵ Öte yandan Türkiye ile Suriye ilişkilerinde sorun olan bir diğer mesele “su sorunu” olmuştur. Fırat üzerinde hak iddia eden Suriye, Türkiye’nin bu su kaynağı üzerinde Güneydoğu Anadolu Projesi’ni hayata geçirmesine engel olmaya çalışmış ve sorunu sürekli sıcak tutmuştur.

Türkiye ile İran ilişkileri ise bu dönemde inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bir yandan İranlı yetkililerin Anıtkabir’i ziyaretten kaçınmaları ve Türkiye’deki sözde İslamcı yapılanmaları desteklemeleri Türkiye’nin İran’a yaklaşımını olumsuz anlamda etkilemiştir. Ancak, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler olumlu seyretnmiş ve 1985’te iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2 milyar dolara çıkmıştır.⁵⁶

1.2.5. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye’nin İslam dünyasıyla ilişkilerinde güvenlik kaygıları ön plana çıkmıştır. Terör sorunuyla karşı karşıya kalan Türkiye,

⁵⁴ **Milliyet**, 16.03.1988.

⁵⁵ **Milliyet**, 24.05.1989.

⁵⁶ Türkmen, **a.g.e.**, s. 21.

komşularının teröre destek vermesi ve terör örgütlerinin hareket edebileceği alanlar sunması nedeniyle ciddi sorunlar yaşamıştır. Diğer yandan, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Türkiye'nin Batı ittifakı için stratejik öneminde nispi bir azalmaya sebep olmuştur. Bu durum Türkiye'nin yeni dış politika arayışlarına yönelmesine yol açmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerini etkileyen ilk önemli olay Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi olmuştur. Bu gelişmenin ardından uluslararası toplum harekete geçmiş ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla harekete geçen koalisyon, Irak güçlerini bozguna uğratmıştır. Koalisyona İslam ülkelerinden Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Fas ve Katar katılmıştır.

Körfez Savaşı, birçok istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin bu olayla birlikte tehdit algısı değişmiştir. Ortadoğu ülkelerinden yansıyan istikrarsızlık nedeniyle Türkiye, 1990'lı yıllarda bölgeye tamamen güvenlik penceresinden bakmaya başlamıştır. Ayrıca Körfez Savaşı, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik yeni girişimlerinin ilk adımı olmuştur. Birinci Körfez Savaşı'nda Türkiye, aktif olarak katılmasa bile Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmış ve Irak'a yönelik yaptırımlara destek vermiştir. Bunun yanı sıra İncirlik Üssü'nün kullanımına izin vermiştir.

Körfez Savaşı, Türkiye'nin güvenliğinde önemli sorunlara yol açmıştır. Savaşın Türk ekonomisine verdiği zararın yanı sıra mülteci sorunu da Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Ancak en önemli güvenlik sorunu, Irak'taki güç boşluğundan yararlanan PKK'nın güçlenmesi ve Türkiye'ye yönelik saldırılarını artırması olmuştur. Irak'taki güç boşluğu, Kuzey Irak'taki Kürt gruplarının da güçlenmesine ve zamanla fiili bir devlet yapılanmasına gitmelerine yol açmıştır. Türkiye, PKK'ya karşı mücadelede bir süre bu gruplarla iş birliği yapsa da Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden bu gelişmeler uzun vadede Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmiştir.

Ortadoğu'dan algılanan bir başka tehdit Suriye'den kaynaklanmıştır. Suriye'nin PKK'ya destek vermesi, yönetici kadrolarının ve PKK lideri Abdullah Öcalan'ın bu ülkede barınması Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerilimi tırmandırmıştır. Diğer yandan, Güneydoğu Anadolu Projesi ile bağlantılı olarak yaşanan su sorunu ve Suriye'nin Hatay'a yönelik talepleri ikili ilişkileri geren diğer gelişmeler olmuştur.

İran'la ilişkilerin de Soğuk Savaş sonrası dönemde gergin olduğu görülmektedir. Türkiye, İran'la ilişkilerini ideolojik bir açıdan değerlendirmiş ve İran'ın bölgede ve Türkiye'de radikal İslamcı düşüncüyü yayma girişimleri bir tehdit olarak algılanmıştır.⁵⁷ Özetle Türkiye 1990'lı yıllar boyunca sınır komşusu olan üç Ortadoğu devletiyle gergin ilişkiler yürütmüştür. Bu dönemde devam eden PKK sorunu ve Türkiye'nin iç politikasında siyasal İslam'ın yükselmesinin Kemalist seçkinlerde oluşturduğu endişe bu gerilimli ilişkileri beslemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'ya ve İslam ülkelerine bakışı son derece olumsuz olmuştur.

Türkiye'nin Ortadoğu'yla ilişkilerinin normalleşmesi Suriye'yle 1998 yılında yaşanan gerginlikten sonra mümkün olmuştur. 1998'de Türkiye, Abdullah Öcalan'ın teslim edilmesi için Suriye'ye baskısını artırmıştır. Türkiye'nin baskısı sonuç vermiş ve Abdullah Öcalan, Suriye'yi terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. Önce Rusya, İtalya ve en sonunda Yunanistan'a giden Abdullah Öcalan, burada da barınamayarak Nairobi'deki Yunan Büyükelçiliği'ne sığınmıştır. Bir yıl önce burada Amerikan Büyükelçiliği bombalandığı için çok sayıda Amerikan ajanının bulunduğu bu ülkede yakalanan Abdullah Öcalan, ABD'nin de desteğiyle Türkiye'ye teslim edilmiştir.⁵⁸

Öcalan'ın yakalanması sonrasında PKK'nın güç kaybetmesi ve Suriye'nin PKK'ya desteğinin kesilmesi Türkiye'nin güneydeki komşularıyla ilişkilerinin normalleşmesine imkân vermiştir. 1999 sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık statüsü kazanması ve bu kapsamda reformlara gitmesi de Türk dış politikasında bir değişimi beraberinde getirmiştir. Dış politikadaki bu değişim süreci 2000'li yıllarda da devam etmiş ve Türkiye, Ortadoğu'yla ilişkilerini hızla iyileştirmeye başlamıştır.

Bu dönemin dış politika vizyonunun tanımlanmasında en önemli aktörlerden biri olan Dışişleri Eski Bakanı ve Eski Başbakan Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik isimli kitabında da Orta Doğu bölgesinin Türk hükûmetlerince ihmal edildiğini belirterek, bölgeye ilişkin önyargılardan kurtularak gerek ekonomik gerekse kültürel ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁵⁹

⁵⁷ Ünal Gündoğan, "Islamist Iran and Turkey, 1979-1989: State Pragmatism and Ideological Influences", **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 7, Sayı 1, 2003, s. 1-12

⁵⁸ Türkmen, **a.g.e.**, s. 25.

⁵⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 79.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2012, s. 323-437.

Türkiye, 2000’li yıllarda Ortadoğu’yla ilişkilerinde tarihsel ve kültürel bağları daha fazla vurgulamaya başlamıştır. Türkiye’nin İslam dünyasıyla ilişkileri yeni bir sürece girmiştir. Türkiye, artık güvenlik kaygılarının belirlediği bir politika yerine uluslararası konumunu güçlendirecek şekilde İslam ülkeleriyle ilişkilerini yeniden tanımlamıştır. İslam ülkeleriyle ilişkilerini, bir yumuşak güç unsuru olarak görmüştür. 2000’li yıllarda, Türkiye’nin İslam dünyasıyla ilişkilerini belirleyen bir diğer husus ekonomidir. Türkiye, Ortadoğu bölgesi başta olmak üzere İslam ülkeleriyle ekonomik iş birliğini hızla artırmıştır.

Türkiye’nin İslami kimliği ön plana çıkarıldıkça Türk dış politikasının Ortadoğululaştığı ve izlenen dış politikanın Yeni-Osmanlıcılık ideolojisini yansıttığı eleştirilerine yol açmıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin geleneksel Batıcı dış politika çizgisinden uzaklaştığı yorumları yapılmıştır. Ancak Türkiye 2000’li yılların başında AB ile bütünleşme sürecine hız vermiştir. Ayrıca AB’yle süren bütünleşme sürecinin yanı sıra ABD’yle kurulan stratejik iş birliği bu dönemde pekişmiştir. Bu açıdan, Türkiye’nin Ortadoğu ile ilişkilerinin en önemli dayanaklarından biri Batı’yla sürdürdüğü kurumsal birliktelik olmuştur. Türkiye, bu dönemde İslami bir kimliğe sahip ama demokratik ve Batı’yla yakın ilişkiler sürdüren bir ülke olarak Ortadoğu’ya nüfuz etmeye çalışmıştır.⁶⁰

Ortadoğu’da Türkiye’nin en büyük sorunlar yaşadığı ülke Suriye iken 1998 Adana Protokolü ile ilişkiler düzelmeye başlamış ve 2000’li yılların başında Hafız Esad’ın cenaze törenine katılan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, ilişkilerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Beşar Esad’ın iktidara geçmesiyle ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde Hatay ve su sorunu devam etse de Hatay sorunu Suriye tarafından askıya alınmıştır. Türkiye de iyi niyetini belli etmek için Fırat üzerindeki su akışını hızlandırmıştır.

Türkiye aynı dönemde İran’la ilişkilerini de normalleştirmiştir. İran’la artan ticari ve ekonomik iş birliği iki ülke ilişkilerinin karakterini değiştirmiştir. 2003 sonrasında Irak’ın kuzeyinde ortaya çıkan yapılanma, ayrılıkçı Kürt hareketleri

⁶⁰ Nuri Yeşilyurt ve Atay Akdevelioğlu, “AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, İlhan Uzgel ve Bülent Duru (ed.), Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s 382.

karşısında iki ülkenin ortak kaygılarda buluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda iki ülke arasında siyasal diyalog güç kazanmıştır.

Türkiye'nin Ortadoğu'da etkili bir siyaset izleyememesinin sebeplerinden biri de Irak ile olan ilişkisidir. ABD'nin sık sık Türkiye'deki üsleri kullanarak Irak'ı bombalaması Türkiye ile Irak'ın ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. BM'nin Irak'a uyguladığı ambargo Türkiye ekonomisine zarar vermiştir. Türkiye bu ambargo ile Ortadoğu'daki büyük bir pazarını kaybetmiştir.⁶¹

11 Eylül sonrası ABD'nin yüzünü Ortadoğu'ya çevirmesi, Türk dış politikasında önemli etkiler doğurmuştur. 2003 Irak Savaşı sırasında ilişkiler gerilmiş olsa da bundan kısa bir süre sonra Türkiye ve ABD Ortadoğu'da yakın bir iş birliğine yönelmiştir. Türkiye de bu bölgede proaktif bir siyaset yürütmüştür. Türkiye'nin bölgede ki tarihsel, kültürel ve dinsel bağları işini kolaylaştırmıştır. Bir başka deyişle Türkiye'nin bu siyaseti izlemesine, ABD'nin de aktif destek verdiği görülmüştür. Zira Türkiye'nin Müslüman bir ülke olmasının yanında laik bir rejime sahip olması, Ortadoğu'daki totaliter rejimler için bir örnek teşkil etmesi hedeflenmiştir.

2005 yılından sonra Türkiye Ortadoğu/İslam ülkeleri ile ilişkilerinde önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde, ABD'nin Türkiye'den beklentisi İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesi, Suriye ile İran'ın dışlanması destek olması ve Irak'taki gelişmeleri desteklemesidir. Nitekim Türkiye, 2009 Davos Zirvesi'ne kadar İsrail ile iyi ilişkiler geliştirmiş, Suriye ve İran'ın uluslararası arenada politikalarını desteklemek için çaba göstermiş ve Irak'ta istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

AK Parti, iktidara geldikten sonra dış politikada yoğunluğu Ortadoğu jeopolitiğine vermeye başlamıştır. Bu politik yaklaşımla Türk dış politikasındaki geleneksel algıyı da değiştirmiştir. Bu dönemde AK Parti, İslam ülkeleriyle yakınlaşmak için büyük çaba sarf etmiştir. Bu politik yaklaşımı, 2012'ye kadar ABD ve Batı ülkeleri de desteklemiştir.⁶²

ABD'nin bu dönemde izlediği Ortadoğu politikasının temelini, "Büyük Ortadoğu Projesi" oluşturmuştur. ABD için bu proje, Ortadoğu'nun yeniden dizaynı amacını

⁶¹ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, **a.g.e.**, s. 387.

⁶² Ertan Efegil, "Türkiye Hükûmetinin Ortadoğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 9, Sayı 18, 2016, s. 46.

taşımıştır. Sonraki zamanlarda BOP, Afrika, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerini de dâhil ederek “Genişletilmiş Ortadoğu Projesi” olarak dönüşüme uğramıştır. Çin’e kadar varan coğrafyada gerekirse kuvvet kullanımıyla Batı’yla uyumlu yeni devletler oluşturulması planlanmıştır. Böylece, ABD’nin projesine destek verecek yönetimler oluşacak ve demokratik idareler kurulacaktır. ABD, bu vesile ile yer altı kaynaklarını kontrol ederken öte taraftan ülkenin idaresini kontrol ederek kendi konumunu güçlendirecektir.⁶³

Demokratikleşme ve kalkınma söylemi altında dayatılan bu proje, aslında ABD'nin Ortadoğu'daki kendi çıkarlarını perçinleme, bölgeyi kendi uydu devletçikleri hâlinde yönetme ve İsrail'in güvenliğini sağlama projesidir.⁶⁴ Büyük Ortadoğu Projesinde ABD, Türkiye’ye de bir misyon yüklemiştir. Buna göre Türkiye İslam dünyasındaki anti-demokratik ülkelere rol model olacaktır fakat projenin farklı amaçlar taşıdığını iddia eden bazı kesimler bu yaklaşıma büyük tepki göstermiştir.

Türkiye, 2010 yılında gerçekleşen Arap Bahar’ıyla dış politikasını yeniden biçimlendirmiştir. Türkiye’nin Ortadoğu politikasını bu dönemde Arap halklarının toplumsal talepleri belirlemiştir. Arap ülkelerindeki bu isyan dalgasında Türkiye, toplumsal taleplere olumlu cevap vermiştir.⁶⁵ Böylece Türkiye, model ülke olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde, Irak, Filistin ve Lübnan’daki gelişmelerin çevreye yayılması tehlikesi, Türkiye’yi proaktif bir dış politika anlayışını yürütmeye sevk etmiştir. Fakat Türkiye’nin izlediği bu siyaset güvenlik risklerini de beraberinde getirmiştir. Türkiye’nin bu yaklaşımı Türkiye’nin Ortadoğululaştığı ve eksen değiştirdiği eleştirisini gündeme getirdi. Fakat Türkiye’nin amacı Batı’dan uzaklaşmak değil, çok yönlü bir dış politika çerçevesi çizmekti.

Arap Baharı’nın başlamasıyla Türkiye, bir ikilemle karşılaşmıştır. Ya demokrasi yanlısı bir tavır sergileyip eylemcilerin yanında yer alacaktır, bu durumda ekonomik ve siyasi ilişkileri zarar görecektir ya da bu olayları görmezlikten gelecektir. Fakat bu

⁶³ Mert Bilgin, **Türkiye’nin Küresel Konumu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 414-415.

⁶⁴ Tayyar Arı, **Yükselen Güç, Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s. 321.

⁶⁵ Evşen Gürevin, **2000’li Yıllarda Türkiye ve Proaktif Dış Politika**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s. 77.

durumda da Türkiye'nin bölge halkları nezdindeki itibarı sarsılacaktır.⁶⁶ Türkiye bu olay karşısında halkın haklı taleplerinin yanında yer almıştır. Mısır'da, Mübarek rejimine karşı halkın yanında duran ilk ülke olmuştur. Müslüman Kardeşlerle ve Mursi ile diplomatik ilişkiler kurmuştur.⁶⁷

Türkiye, Arap Baharı olaylarında iki yaklaşım içerisinde olmuştur. İlk dönemde gerekli reformların yapılarak olayların çözülmesini istemiş hatta Libya'da isyancılarla hükûmet arasında arabuluculuk yapmak istemiştir. Fakat Libya'daki Türklerin tahliyesiyle birlikte Türkiye, isyancılara yardım etmiştir. Benzeri yaklaşım Suriye'de de olmuştur. Eylül 2011'den sonra Türk dış politikası, büyük bir değerler dizisi değişikliğine gitmiştir. Bu tarihten sonra gerek Suriye'de gerek Libya'da mevcut yönetimlerin tamamen değiştirilmesi yönünde tavır almış, hatta Suriye'deki muhaliflere askerî yardım yapmış ve uluslararası güçlerin buraya müdahale etmesini savunmuştur.

Türkiye, Arap ülkelerindeki kaos ortamında bu ülkelere model ülke olarak gösterilmiştir. Yalnız, bu demokratikleşme dalgası hiç de sanıldığı gibi kolay olmamıştır. Bu isyan dalgalarında, bazı ülkelerde rejim değişikliği olurken, Suriye gibi ülkelerde ise iç savaş başlamıştır.

Arap Baharı'nın meydana gelmesi, Türkiye'nin bölgeye entegrasyonunu ve ikili ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olay, bölgede ikili ilişkilerin ve istikrarın kaygan bir zeminde olduğunu göstermiştir. Türkiye, bu olayların neticesinde Irak, Suriye ve İran gibi ülkelerle olan ilişkisini sürekli gözden geçirmek durumunda kalmıştır. Örneğin bu olaylar çıkmadan önce Suriye ve İran ile iyi ilişkiler geliştiren Türkiye, bu kriz sonrası bu ülkelerle gerginlikler yaşamıştır.

ABD, bölge halklarının demokrasi taleplerine destek vermiş ve Türkiye'nin bu ülkeler için model olabileceğini iddia etmiştir. Fakat Türkiye, bu konuda İran, Rusya, Suriye gibi ülkelerle ters düşmüştür. Çünkü Rusya, bu olayların sadece demokrasi adına olmadığını iddia etmiş ve arkasında Batılı güçlerin Ortadoğu'yu kendi amaçları doğrultusunda yeniden dizayn etme çalışmaları olduğunu düşünmüştür.

⁶⁶ Ziya Öniş, "Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East", **Mediterranean Politics**, Cilt 19, Sayı 2, 2014, s. 208.

⁶⁷ Tarık Oğuzlu, "Turkish Foreign Policy at The Nexus of Changing International and Regional Dynamics", **Turkish Studies**, Cilt 17, Sayı 1, 2016, s. 58-67.

Türkiye'nin Mısır ve Suriye'deki olaylara fazla müdahil olması, Mısır'daki Müslüman Kardeşlerle yeni bir düzen arayışına girmesi ve bölge dışı aktörlerin çıkarlarını hesaba katmadan hareket etmesi sebebiyle dış politikada bazı sorunlar yaşamıştır. Suriye İç Savaşı'nın getirdiği güvenlik sıkıntısı ve savaştan kaçan mültecilerin Türkiye'ye sığınması, Türkiye'nin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla Türkiye, bu süreçte yeterince otoritesini kuramamış ve Arap Baharı'nın demokrasi, insan hakları ve özgürlük havasını, kendi halkının bir bölümüne yeterince açıklayamamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM:

İSLAM DÜNYASININ TEMEL SORUNLARI ve İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

2.1.İslam Dünyasının Temel Sorunları

İslam ülkeleri ya da Müslüman coğrafyası olarak bilinen Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya genel olarak incelendiğinde yaygın ve kronikleşmiş ekonomik, dinî, sosyal ve siyasal sorunların, birkaç asır öncesine kadar cazibe merkezi olan bu ülkeleri, kendi halkları için dahi ne hâle getirdiği görülecektir. Bugün en yoksul 40 ülkenin 22'sini İslam ülkeleri oluşturmaktadır⁶⁸. Bu sürecin siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda pek çok sebebi vardır.

Batı dünyası son 3 asırdır sanayileşme, teknoloji ve bilişim alanında devasa atılımlar yaparken aynı dönemde İslam ülkeleri bilim, sanat ve kültürde dinamizmini kaybetmiş ve kalkınma ve demokratikleşme sorunlarıyla enerjisini tüketmiştir.

İslam dünyasının hâlihazırdaki tablosu ile aradaki makasın daha da açılacağını tahmin etmek güç değildir. Batı dünyası bu avantajını, tabii olarak ekonomik, siyasi ve askerî sahaya yansıtmış ve İslam coğrafyasını tam anlamıyla tahakküm altına almıştır. XIX. ve XX. yüzyılın ilk yarısına kadar aleni olarak devam eden emperyal hegemonya daha sonra kukla yönetimler, diktatörler ve uluslararası sermaye grupları aracılığıyla devam ettirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bölgede art arda yenilgiler almaya başlayıp tarih sahnesinden çekilince bölgedeki Arap kabileleri bağımsız devlet kurma peşinde koşmuş ve bunu gerçekleştirmek için Batılı devletlerle iş birliğine gitmişlerdir. Böylece hepsi birer birer emperyalistlerin uydu devletleri olmuşlardır. 1940 ve 1950'li yıllarda Batılılar bu topraklardan çekilmeye başlamıştır. Ancak Batılılar çekilirken kendilerinin sözünden çıkmayan yerli işbirlikçilerini başa geçirmişlerdir. Yani sömürü ve hegemonya örtülü olarak devam etmiştir.

⁶⁸ <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=1814&lst=MansetListesi>

İslam ülkelerinin birçoğu XX. yüzyılın ortalarında bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Fakat bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bütün erkleri ile dengeli bir devlet çatısı oluşturamadığı gibi, sağlıklı bir devlet-toplum ilişkisi de tesis edilememiştir. Bu tarz immatür devletlerde de tabii olarak, darbeler, iç savaşlar ve derin siyasi krizler olağan hâle gelmiştir. Bunların sebeplerini sadece sömürge dönemindeki dış faktörlerle açıklamak indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Çünkü bağımsızlık sonrası bu ülkeler süreci iyi değerlendirememiş ve özgün bir model oluşturamamışlardır. Yapılan reformlar genel itibariyle iktidarı elinde bulunduran küçük bir azınlığın menfaatlerini elinde tutma çabasından başka bir şey olmamıştır.

İslam coğrafyasındaki halkların demokrasi bilincinin olmaması, dinî ve kültürel müktesebatının aksine birlikte yaşama kültüründen uzaklaşması ve kısır çekişmelerle enerjisini tüketmesi de bu toplulukların manipüle edilmesini kolaylaştırmıştır. Ancak kendi ülkelerinde demokrasinin bütün bileşenleri ile kökleşmesi için asırlarca süren mücadeleler ortaya koyan Batı dünyasının, siyasi çıkarları söz konusu olduğunda, İslam coğrafyasında her türlü antidemokratik yönetime ve eyleme göz yumduğu hatta desteklediği de bir vakıadır.

Sömürge sonrası dönem Ortadoğu'daki devlet inşasının özelliklerine bakıldığında üç unsurun öne çıktığı görülür. Öncelikle bölge ülkeleri farklı düzeyde idari güçte bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Öte yandan sömürgeci güçlerin belirledikleri sınırların, bölgenin gerçekleri dikkate alınmadan (*belki de siyasi istikrarsızlıklar ve bölgesel çatışmalara zemin hazırlamak için kasıtlı olarak*) çizilmiş olması Ortadoğu'daki devlet inşasının ikinci unsurunu oluşturur. Son olarak sömürge öncesi dönemde etkili olan aileler, bağımsızlık ile birlikte yönetimlerde yeniden ve daha etkili bir şekilde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Yeni sahiplerle eski sahiplerin menfaat ortaklığı ise antidemokratik yapının pekişmesi dışında başkaca bir işlev görmemiştir.⁶⁹ Bu özellikler bölge ülkelerinin geri kalmışlığının ve kalkınamamasının da sebebi olarak görülmektedir.

Batı'nın desteklediği diktatörler kendi halkına karşı antidemokratik, despotik hatta zalimane uygulamalara başvurmuş, bu uygulamalarına da yapay “düşman ve/veya

⁶⁹ Bernard Lewis, “Islam and Liberal Democracy”, *Atlantic Monthly*, February 1993, s. 97.

teröristlerle mücadele” ve “devletin bekasını muhafaza” kamuflajını giydirmiştir. Neticede, halk-yönetici arasındaki uçurum giderek artmıştır. Bu liderler kendi iktidarını koruyabilmek için ülkenin kaynaklarını halkın refahı için kullanmak yerine aile ve parti mensuplarına peşkeş çekmiştir. Böylece, görünürde demokratik ama esasen, nepotizm, favorizm ve kronizmin tabii sonucu olarak gizli oligarşik yönetimler ortaya çıkmıştır. Gelir dağılımındaki uçurum, servetinin sınırları belli olmayan liderler ve bu tabloyu yoksul halkın gözünden kaçırmak için kullanılan hamaset, birçok İslam Ülkesinde artık kanıksanan bir manzaradır.

Hiç kuşku yok ki bu durumun Batı'nın emperyalizmi ile ilintisi vardır fakat bu durumu sadece Batı politikaları ile açıklamak metodolojik olarak yanlış olacaktır. Etnik ve mezhepsel çatışmalar, çoğulcu ve demokratik kültürden uzak arkaik zihin yapısı, öğrenilmiş çaresizlik, aşağılık kompleksi, hem bireysel hem de toplumsal etik değerlerin erode olması ve atalet gibi faktörler İslam dünyasını Batı'ya karşı savunmasız hâle getirmiştir. Kur'an-ı Kerim'in ilk emri “Oku!” olmasına rağmen cehalet yaygınlaşmışsa, Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'in, “Din, güzel ahlaktır.”, “İki günü müsavi olan zarardadır.” ve “Kıyamet gününde âlimlerin mürekkebi ile şehitlerin kanı tartılır, âlimlerin mürekkebi şehitlerin kanından ağır gelir.” şeklinde açık beyanları mevcut iken; yolsuzluk, rüşvet, eğitimsizlik ve tembellik kanıksanmışsa ve kelime manası “barış” olan İslam dininin yaygın olduğu bu coğrafyada savaşlar ve iç çatışmalar hız kesmiyorsa, problemin kaynağı İslam dini değil, İslam'ın ferdi ve içtimai prensiplerinden uzaklaşıp manevi zenginliklerinden kopan toplumlar ve yöneticilerdedir.

İslam, çalışmayı teşvik eden bir din olmasına rağmen neden en yoksul 40 ülkenin 22'si İslam ülkesidir? Bu sorunun cevabını verebilmek elbette kolay değildir. Ancak birtakım iç ve dış temel dinamiklerden bahsedebiliriz. İç dinamiklerden başlamak istersek, İslam dünyası yöneticileri ve elitlerinin vizyonsuz ve İslam'ın ferdi ve içtimai prensiplerinden uzaklaşan yaklaşımları sebebiyle hem zihinsel kopuşlar hem de fiili ayrışmalar yaşanmıştır. Kendi içinde bölünen İslam dünyası Batı karşısında zayıf düşmüştür. Dış dinamik ise özellikle XVIII. yüzyıldan sonra sömürgecilikle zenginliğini arttıran Batı dünyası, uluslararası pazarları kontrol altına almış ve ulusal ekonomileri istedikleri gibi yönlendirebilmiştir. Bunun karşısında yetersiz kalan İslam ülkeleri buna bir çare bulamamıştır. Avrupa uygarlığının yükseldiği bu dönemde, İslam dünyası kişi

başına düşen gelir, eğitim ve siyasi nüfuz alanında her bakımdan gerilemiştir. Fakat bu durum sosyal Darwincilerin iddia ettiği gibi İslam düşünce dünyasından veya ırksal özelliklerden kaynaklanmamıştır. Çünkü bundan bir süre önce İslam dünyası zamanın en gelişmiş uygarlığı hâline gelmiş idi.

Doğu İslam dünyasının Batı karşısındaki gerilemesini kültürel kimlik bağlamında Hondrich “değer yargısız çatışma”⁷⁰ kuramıyla şu şekilde açıklamaktadır: “Batı’nın kalıcı ve modernleştirici öz kimliği veya zihniyeti yakalaması, şiddet yoğunluğu yüksek kimlik çatışmaları yaşamasına bağlıdır. Bu çatışmayı yaşayamayanlardan biri de Doğu İslam dünyasıdır. Bu tür bir çatışmadan mahrum olan gelişmemiş ülkeler ve dolayısıyla Doğu İslam dünyası, yeniliklere uyum sağlayamayan ve bu yüzden geri bırakan bir bakıma olumsuz bir zihniyete mahkûm olmuştur. Hondrich; kimlik, düzenleme, görüşme, öğretme, bütünleştirme gibi diyalojik (diyalog içinde sürdürebilme) nitelikleri vurgulu kavramlar ile sosyal uyumsuzluklar arasında kurduğu ilişkiyi, endüstri toplumları olmaları dolayısıyla yalnızca Batı’ya özgü kılar. Doğu toplumlar gibi toplumlar ise organik bir endüstrileşmeye sahip olamadıklarından, bu endüstrileşmeye ait bir alt kavram olan gelişmiş bir iş bölümünün tek ve biricik ürünü kültürel çatışma ve fikir birliğini henüz geliştirememişlerdir.”⁷¹

Geri kalmışlığın aslında birbiriyle iç içe geçmiş sebepleri vardır ve bunları toptancı bir şekilde değerlendirmek bizi yanıltabilir. Hondrich ise grupların birbirine baskı yapmadan birlikte yaşamının yollarını ararken İslam’ın doğasında var olan potansiyel kültürel farklılıklar içerisinde birlikte yaşamayı salık vermektedir.

Zihinsel krizler ile daha çok insan kaynaklarını kullanım, eğitim, düşünceyi eyleme geçirebilme gibi sorunlar baz alınmaktadır. İslam dünyası iş yapabilme ve hedeflere ulaşabilme bağlamında oldukça programsız ve plansızdır. Ekonomik ve siyasal krizde olmakla birlikte bu sorunlara planlı bir şekilde çözüm üretilmediği takdirde bu sorunlar büyüyerek artmaktadır. Bu problemlerin kaynağını yalnızca Batı’ya yüklemek elbette yanlış olacaktır. Bugün itibarıyla Batı’nın da problemleri vardır fakat Batı kendi problemlerine çözüm bulabilecek beyinlere özel bir önem

⁷⁰ Hondrich bu bağlamda bir örnek olarak bir annenin Katolik kızının Protestan bir gençle evlenme isteği karşısında yaşadığı çatışmayı vermeye çalışır.

⁷¹ K. Otto Hondrich, "Günümüzde. Sosyal Çatışma", (çev., Serpil Durak), 75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji, (haz., İsmail Coşkun), İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1991, s. 237-238.

atfetmektedir. Ancak İslam dünyası bu beyinlere yeterince iyi yaşam koşulları sunamamakla birlikte bu beyinleri Batı'ya kaptırmaktadır. Örneğin Almanya'nın iki dünya savaşını da kaybettikten sonra toparlanmasını bu zihniyet farkıyla açıklayabiliriz. İslam ülkeleri ise bazı Batılı kanunları doğrudan bünyesine alarak sorunları bununla halledebileceklerini düşünmüştür ancak sorun çok daha derin tarihsel ve zihinsel kopuşların varlığını bizlere göstermektedir.

İslam dünyasında önemli bir insan kaynağı mevcuttur. Batı'da nüfus sürekli gerilerken İslam dünyasının nüfusu sürekli artmaktadır. Bu genç nüfus iyi organize edilmediğinden kaos ortamı ortaya çıkmıştır. Plansızlık nedeniyle israf edilen insan kaynakları işsizliğe ve yoksulluğa sebep olmuştur.

Zihinsel anlamdaki diğer problem ise eğitimidir. Batı'da kişisel eğitim hem iş hayatıyla hem de eğitim hayatıyla uyumludur. İslam ülkelerinde eğitim konusunda bir amaç birliğine varılmış değildir. Diğer yandan iş ve eğitim alanında bir uyum olmadığından gündelik hayat zorlaşmaktadır. İslam dünyasında okullar henüz kurumsallaşmadığından dolayı bilgi üretimi konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Ayrıca İslam ülkelerindeki üniversiteler İslam dünyasının içinde bulunduğu çıkmazdan nasıl çıkacağı noktasında çözümler üretememektedir. İslam ülkelerinde bulunan üniversitelerin bilimsel makale üretimleri ile Batı'daki üniversitelerin üretimleri karşılaştırıldığında acı tablo gözler önüne serilmektedir.

Temel sorunlardan birinin de devlet-toplum ilişkisindeki çarpıklıklar olduğu görülmektedir. Bölgede aynı zamanda kolonyal dönemden kalan izleri görmekle birlikte sorunun temelinde eğitimsizlik ve yanlış devlet yönetişimi, yöneten ile yönetilenler arasında ki sağlıklı yürütülen hakkaniyet, adalet ve eşitlikten yoksun ilişkiler yatmaktadır. İslam dünyasında öncelikle devletlerle, yönetimlerle halklar arasında çok ciddi bir gerilim var. Bunu aşağı yukarı bütün İslam ülkelerinde şu ya da bu şekilde görmemiz mümkündür. Dolayısıyla toplumsal vicdan ile devlet aklı denilen devletin kolektif aklı ve devlet tutumu arasında çok ciddi bir gerilim söz konusudur. İkincisi, İslam dünyası aynı zamanda çatışmaların çok yoğun bir şekilde yaşandığı bir coğrafyadır. Bu çatışmalarda, her bir ülkenin farklı nedenleri söz konusudur. Bazılarında Suriye'de olduğu gibi muhalefetle devlet arasında gerilim, bazılarında etnik çatışmalar, bazılarında mezhepsel çatışmalar, bazılarında başka nedenlere dayalı çatış-

malar söz konusu. Üçüncüsü, gelir dağılımı dengesinin en bozuk olduğu bir dünyadan bahsedilmektedir. Bu, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin genel olarak yaşadığı bir sorundur. Ama İslam dünyasında bu sorun çok daha acı ve belirgin bir şekilde görülmektedir. Bir diğer sorun demokrasidir. Huntington “Medeniyetler Çatışması” tezinde farklı inanç, kültür ve medeniyete mensup toplumların, başta Protestanlar olmak üzere Hristiyan, Konfüçyan, Budist coğrafyada demokrasinin geliştiğini ama İslam dünyasında gelişmediğini ortaya atar ve genel oryantalist bir yaklaşımı savunur. İslam dünyasında demokrasi niye gelişmiyor sorusuna genel olarak dinî nedenler ön plana sürülerek cevap verilir. Ancak sorun İslam’da değil, İslam’ı yanlış uygulayan Müslümanlardır.⁷²

Her ne kadar İslam ülkelerinin yöneticilerinden kaynaklanan sorunları olsa da 1970'lere göre gelişmenin olduğunu söylemek gerekmektedir. 1999 yılında Kuveyt’te kadınlara daha önceden verilmemiş tüm politik haklar verilmeye başlandı. 2000 yılında Ürdün’de, 2003 yılında ise Katar ve Mısır’da ulusal insan hakları gözleme kurumu tesis edildi. 2001 yılında Bahreyn halkı emirlikten, seçilmiş bir meclisi ve bağımsız yargısı olacak anayasal monarşiye geçecek tasarıyı onayladı. Suudi Arabistan’da 1932’den beri ilk kez belediye seçimleri yapıldı. Mısır çok partili bir seçime imza atarken, 2005 yılında hem Lübnan’da hem de Irak’ta seçimler yapıldı.⁷³ Bütün bu açılımlara rağmen arzu edilen gelişmişlik düzeyi yakalanamamıştır. Bu yapılan çabalar bir nevi halkın artan baskısını hafifletmek için de yapılmıştır. Hâlâ otoriter ve totaliter rejimler kendi rejimlerini baskı yoluyla halka dayatmaktadırlar.

Bugün itibariyle gerçekleri gören ve bu sorunların çözümüne yönelik yeni arayışlara giren İslam dünyası kalkınma ve gelişme için kendi kendisine yetebilecek olanaklara sahiptir. Fakat İslam dünyasının birbirinden kopuk olması bu olanakların kullanılmasını önlemektedir. İslam coğrafyasındaki ülkelerin birbirinden kopuk olması ve birbirleriyle iletişimi Batı vasıtasıyla kurması kendilerini güçsüz duruma sokmaktadır. İslam İşbirliği Teşkilatı veya D-8 gibi organizasyonlarla kendi problemlerini halledip birlik olmaları gerekmektedir. İslam birliğinin oluşturulması

⁷² Ömer Çaha, “İslam Dünyasında Demokrasi Arayışları ve Engeller”, **Günümüz İslam Dünyasında Meseleler ve Çözüm Yolları Uluslararası Sempozyumu**, İstanbul, 2016, s. 584-585.

⁷³ Saliba Sarsar, “Quantifying Arab Democracy in the Middle East”, **Middle East Quarterly**, Volume 3 , Summer 2006, pp. 21-28.

noktasında atılan çok önemli adımlar olan D-8 ve İİT etkin şekilde çalışırsa Müslüman dünyanın sorunlarının çözümünde ilerlemeler sağlanabilecektir.

İslam coğrafyasındaki ülkeler dört grupta değerlendirilebilir. İlk grupta yer alan ülkeler tarihsel ve kültürel mirasıyla ön planda yer alan ülkelerdir ki Türkiye, İran ve Mısır'ı bu statüye koyabiliriz. Bu ülkelerin tarihsel tecrübesi, devlet geleneği ve yetişmiş insan kaynaklarıyla İslam dünyasının geleceğinde önemli bir role sahip olacaktır. Ama bu üç ülke kendi içlerinde önemli sorunlarla yüzleştikleri gibi birbirleriyle ilişkilerinde de önemli sorunlar yaşamaktadırlar. İkinci grupta yer alan ülkeler, sosyal yapısı güçlü olmayan, tarihsel ve devlet geleneği olmayan devletlerdir. Bu ülkeler yakın zamanda Osmanlı'nın hâkimiyeti altında kalmışlardır. Zenginlikler ve hâkimiyet kendilerinde değildir. Bölgedeki kaos ortamından etkilenebilecek ülkelerdir. Arap Baharı'nı ekonomik güçlerinin sayesinde atlattmış görünmektedirler. Üçüncü grup, bu iki grubun haricindeki güçsüz ülkelerdir. Ürdün gibi sınırları yapay biçimde oluşturulmuş ülkelerdir. Cezayir, Tunus, Yemen gibi ülkelerdir ki bunlardan bazılarının yer altı ve yer üstü kaynakları vardır. Dördüncü grup ise Afrika gibi aşırı fakirlik çeken ülkelerdir. Bazı zenginliklerinden dolayı potansiyelleri vardır ama Batılı ülkeler tarafından sömürülen Müslüman ülkelerdir. Görüldüğü üzere Müslüman ülkelerde para, zenginlik, tarihsel derinlik ve insan kaynakları bulunmakla birlikte bunun için gerekli olan İslam birliğine ihtiyaç vardır.⁷⁴

Batı genelde ya taklit edilmenin ya da toptan reddedilmenin konusu olmuştur. İslam ülkeleri ilk olarak Batı ile mücadelesini şimdilik kaybettiğinin farkına varmalı ve onunla yüzleşmelidir. Yüzleşme siyasi, kültürel, sosyal her alanda kritik edilerek cevaplar üretmek şeklinde olmalıdır. Bu yüzleşmede kesinlikle taklit veya ret biçimine dönmemelidir. Sonuç olarak İslam dünyası kendi fikirlerini üretecek potansiyele sahiptir.⁷⁵

Toplumsal çatışmaların meydana gelmesinde en büyük neden ekonomidir. Bugün itibarıyla %10'luk bir kesimin malvarlığının genelin %85'ine denk gelmesi toplumsal adaletsizliğin ne boyutta olduğunu göstermektedir. İslam dünyasında da bu

⁷⁴ Tekin, "İslam Dünyasının Yapısal Sorunları", **Günümüz İslam Dünyasında Meseleler ve Çözüm Yolları Uluslararası Sempozyumu**, İstanbul, 2016, s. 330.

⁷⁵ a.g.e. , s. 331-332.

problemin varlığı toplumsal huzurun bozulmasında etkili olmaktadır.⁷⁶ Fikir, teknoloji ve bilim alanında hala Batı'nın açıkladığı veriler üzerinden hareket edilmektedir.

İslam dünyasının gündeminde devlet, hak, adalet, hukuk ve insan hakları gibi konular yer almaktadır. Hakkı ihlal edilen bir Müslüman vatandaş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne gitmektedir. Batı'nın insan hakları tanımlaması İslam dünyası da dâhil dünyada merkezi konumdadır. İslam dünyasının entelektüelleri ve âlimleri devleti devlet yapan hukuk ve insan hakları gibi konularda yeni tanımlamalar bulmak ve yeni bir dil geliştirmek zorundadır. Üniversiteler bu konularda fikir ve çözüm üreten kurumlar olmalıdır.⁷⁷

Kendine özgü bir kültürü olan toplumların gelişmesi öykünerek veya taklitle olmayıp kendi içsel dinamiklerini fark edip geliştirmekle olmaktadır. İslam dünyası Batı ile yüzleşmek, kendi dinamiklerini çözümlemek ve kendisiyle barışmak zorundadır. İslam ülkeleri kendi geri kalmışlıklarından dolayı paniğe kapılmayıp kendi potansiyellerini keşfetmelidir.⁷⁸

İslam ülkeleri yıllardır yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı birtakım çözümlerle yüz yüze kaldı. Bundan en çok etkilenen kurumların başında da aile gelmektedir. Ailede yaşanan bu çözümler toplumsal kargaşaların ve olumsuz gelişmelerin de temelini oluşturmaktadır. Aile; din, ahlak ve değer gibi önemli konuların verildiği yerdir. Ancak bütün bu değerlerin okulda verildiğini hesaba katıp ailede bir şeyler verilmezse birey eksik kalacaktır. Bilhassa neo-liberal politikalarla güçlenen bencillik ve bireyselleşme kolektiviteleri zayıflatmıştır. İslam dünyasının bu etkiyi pasivize edip aileye tekrar önem vermesi gerekmektedir.

2.2. İslam Konferansı Örgütü'nün Ortaya Çıkışı

Hilafetin 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılması sonrasında İslam dünyasının manevi birliğini sağlama amacıyla çeşitli girişimler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Kahire İslam Kongresi'dir (13-19 Mayıs 1926). Haziran 1926'da Mekke'de toplanan ikinci kongrede İslam dünyasının birliği ve bütünlüğüyle halifelik meselesi tartışılmıştır.

⁷⁶ a.g.e. , s. 332.

⁷⁷ a.g.e. , s. 333.

⁷⁸ a.g.e. , s. 333-334.

Bunun yanı sıra ‘Mü’temerü’l-âlemi’l-İslamî’ yani ‘İslam Dünyası Konferansı’ adında bir teşkilatın kurulması ve her yıl hac zamanında bir toplantı tertip edilmesi karar alınmıştır. Fakat düzenli toplantılar gerçekleştirilememiştir.⁷⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası alanda başlayan örgütlenme süreci üçüncü dünya ülkelerini ve İslam dünyasını da etkilemiştir. Mü’temerü’l-âlemi’l-İslamî kapsamında 1949 ve 1951 yıllarında Karaçi’de toplantılar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1949’da Karaçi’de ve 1950’de Tahran’da uluslararası İslam ekonomisi üzerine iki konferans düzenlenmiştir. Ancak örgütlenme çabaları bu yıllarda etkisiz kalmıştır. Ortaya çıkan örgütler farklı amaçlara hizmet etmiş, İslam dünyasında birlik sağlamaktan uzak kalmıştır. Bu örgütlerden bazıları şu şekildedir: Arap Birliği (1945), Bağdat Paktı (1955), Merkezî Antlaşma Teşkilâtı (1958), Afrika Birliği Teşkilâtı (1963), Bölgesel İşbirliği Teşkilâtı (1964), Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (1967).

II. Dünya Savaşı’ndan sonraki süreçte dünyadaki birçok Müslüman ülke sömürge olmaktan kurtulmuş ve uluslararası arenada bağımsız birer devlet olarak tarih sahnesinde yerlerini almıştır.⁸⁰ İki kutuplu dünya sistemine tepki olarak üçüncü dünya ülkeleri yeni oluşumlar gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bunlardan en çok popüler olanı Bağlantısızlık Hareketi olmuştur.⁸¹ Bağımsızlıklarını yeni kazandıkları gerekçesiyle pek çok Müslüman ülke de bu oluşumun içinde yer almıştır. Bu oluşuma alternatif olarak Arap Ligi kurulmuştur. Bu birlik bölgesel nitelikte olup Arap olmayanları içermemektedir. Bu hareket Nasırcı Arap milliyetçiliğin etkisiyle olumsuz bir hüviyete bürünmüştür.

Bu dönemde Dünya İslam Kongresi⁸² ve Dünya İslam Birliği⁸³ kuruluşları da göze çarpmaktadır. Tüm Müslümanları temsilen bir örgüt oluşturulması fikri 1965 senesinde Nijerya Başbakanı Ahmet Bello tarafından ileri sürüldüğü iddia edilmektedir. Bu fikir daha sonra Suudi lider Faysal ve Fas Kralı II. Hasan tarafından geliştirilmek istenmiş ve Müslüman ülkelerle görüşmeler yapılmıştır.

⁷⁹ Elie Kedourie, “Egypt and the Caliphate 1915-1946”, **The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, Cilt 95, Sayı 3-4, 1963, s. 208-248.

⁸⁰ Sömürgecilik konusunda bakınız. Rupert Emerson, **Sömürgelerin Uluslaşması**, Ankara, 1968.

⁸¹ Bağlantısızlık Hareketi ile ilgili bakınız. Peter Willets, **The Non-Aligned Movement**, Bombay-London-NewYork, 1978.

⁸² Dünya İslam Kongresi 1926’da Halifelüğün kaldırılmasıyla doğan boşluğu doldurmak için kurulmuştur. Pan-İslamcı aydınlar tarafından kurulmuştur. Etraflı bilgi için bakınız: M.Naeem Qureshi, “Dünya İslam Kongresi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C:X, İstanbul, 1994, s. 25-26.

⁸³ 1962 senesinde Pan-İslamcı Suudiler tarafından kurulmuştur.

Faysal bu amaca yönelik İran, Ürdün, Sudan ve Pakistan'da görüşmeler yapmıştır. Faysal'ın bu faaliyetleri ilk başta bazı ülkeler tarafından şüpheyile karşılanmıştır. Radikal bazı milliyetçi Arap devletleri Faysal'ın bu girişimlerini Pan-İslamist bir hareket olarak görerek tehdit olarak algılamıştır. Örneğin Mısır'a göre bu oluşum aynı Bağdat Paktı gibi ABD'nin öncülüğünde kurulan bir hareketti. Faysal gittiği yerlerde bu iddiaları her zaman yalanlamıştır. Bu gelişmeler yaşanırken Faysal'ın gittiği ülkelerde Faysal'a karşı temkinli yaklaşılmıştır.

1967 yılında yaşanan Altı Gün Savaşları'nda, Mısır ve Suriye gibi ülkelerin yenilgiye uğraması, Arap milliyetçisi seküler devletlerin gücünü kaybetmesine sebep olurken Suudiler gibi muhafazakâr devletlerin elinin güçlenmesine sebep olmuştur. Bu savaşlarda Kudüs'ün doğu yakası da İsrail'in eline geçmiştir.

1967'deki Arap-İsrail savaşlarının ardından Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'nın 21 Ağustos 1969 tarihinde bir Yahudi tarafından yakılmak istenmesi infiale sebep olmuştur. Ürdün Kralı Hüseyin, yangının çıkarıldığı gün olayı görüşmek üzere Arap Birliği'ni olağanüstü toplantıya çağırmış ve 25 Ağustos 1969'da Kahire'de bir araya gelen on dört Arap ülkesinin dışişleri bakanları, Asya ve Afrika'da bulunan İslam ülkeleri liderlerinin katılacakları bir İslam zirvesinin en kısa zamanda toplanmasını kararlaştırmışlardır. Dünya İslam Kongresi Başkanı Emin el-Hüseyin, kutsal mekânların korunması amacıyla İslam Zirve toplantılarının toplanması için mesaj iletmıştır. 26 Ağustos 1969'da Rabat'ta Suudiler ve Faslıların öncülüğünde dışişleri nezdinde bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır.⁸⁴

Fas, zirvenin toplanması için gerekli hazırlıkları yapmış ve 22-25 Eylül 1969'da Fas'ın başkenti Rabat'ta ilk zirve gerçekleştirilmiştir. İlk zirveye 25 ülke katılmıştır.⁸⁵ Zirvede Irak ve Suriye, katılmalarını FKÖ'nün katılmasına bağlarken Türkiye ve İran buna muhalefet etmiştir. Kral Hasan bu ülkelere karşı uzlaştırıcı yaklaşımda bulunarak FKÖ'nün gözlemci sıfatıyla katılması noktasında tarafları mutabık kılmıştır. Diğer önemli sorun ise Hindistan'ın da bu toplantıya katılmak istemesi olmuştur. Çünkü kendi ülkesinde büyük bir Müslüman nüfus bulunuyordu fakat Pakistan buna muhalefet

⁸⁴ Abdullah al-Ahsan, **OIC: The Organization of The Islamic Conference**, Herndon, 1998, s. 17-18.

⁸⁵ Zirveye katılan ülkeler şunlardır: Afganistan, Cezayir, Çad, Gine, Endonezya, Güney Yemen, İran, Fas, Suudi Arabistan, Kuveyt, Lübnan, Libya, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Nijer, Pakistan, Somali, Sudan, Ürdün, Tunus, Türkiye ve Yemen Cumhuriyeti. Hindistan Müslümanları Cemaati de katılırken FKÖ gözlemci statüsünde yer almıştır.

etmiştir.⁸⁶ Zirvedeki sorunlardan bir diğeri ise gündemin dar tutulmasından kaynaklanmıştır. Birçok Arap ülkesi, Filistin sorunu ve Müslüman ülkelerin İsrail ile olan ilişkilerinin tekrar gözden geçirilmesi konusunun yeterli derecede konuşulmadığı için tepki göstermiştir. Bununla beraber zirvenin sonuç bildirisinde 1970’de Cidde’de yeniden toplanılacağı ve İslam Zirvesi’ne genel sekretarya oluşturulmasına karar verilmiştir.⁸⁷

24 İslam ülkesinin katılımıyla 22-25 Eylül 1969’da Rabat’ta Birinci İslam Konferansı düzenlenmiş ve İslam Konferansı Örgütü’nün temelleri atılmıştır. 23-25 Mart 1970 günlerinde Cidde’de toplanan dışişleri bakanları, İslam ülkeleri arasında irtibatı sağlayıp faaliyetleri koordine edecek ve Kudüs kurtarılincaya kadar merkezi Cidde’de bulunacak daimî bir sekretaryanın kurulmasına karar vermişler, genel sekreterliğine de Malezya’nın eski başbakanı Tengku Abdurrahman Putra’yı getirmişlerdir.

26-29 Aralık 1970 tarihlerinde Pakistan’ın Karaçi şehrinde toplanan II. Dışişleri Bakanları Konferansı’nda teşkilâtın örgütlenmesi üzerinde durularak amaç ve ilkelerin yer aldığı bir taslak hazırlanmıştır. 29 Şubat - 4 Mart 1972’de Cidde’de yapılan III. Dışişleri Bakanları Konferansı’nda ilk taslak yapılan bazı değişikliklerle bütün üyeler tarafından onaylanmış ve resmî belge olarak kabul edilmiştir.

İslam İşbirliği Teşkilatı’nın kuruluş sürecini Qidwai şöyle ifade etmiştir:

“Müslümanları Dünya çapında temsil eden tek uluslararası örgüt olan İİT (İKÖ) bünyesinde 57 ülke bulundurmaktadır. Bu ülkeler Fas Krallığı’nın başkenti Rabat’ta 25 Eylül 1969 tarihinde güçlerini ve kaynaklarını birleştirerek kendi halklarının ve dünya üzerindeki diğer tüm Müslüman toplulukların hak ve hukuklarını güvence altına almak için dünya Müslümanları adına tek ses olmaya karar verdiler. İİT (İKÖ)’nin resmî olarak kurulup, tüm dünyaya ilan edilişi işgal altında bulunan Kudüs’te El-Aksa Camisine yapılan Siyonist saldırının hemen akabinde meydana

⁸⁶ Fas Kralı II. Hasan konferansa önemli bir Müslüman nüfusa sahip olması hasebiyle Hindistan’ı da davet etmiştir. Hindistan bu davete Sanayi Bakanı Ali Ahmet başkanlığındaki bir heyetle icabet etmiştir. Pakistan, Hindistan yönetiminin Müslümanları ezdiğini ve Keşmir halkının haklarını çiğnediğini öne sürmüş ve Pakistan heyeti başkanı zirvede Hindistan’ın hükûmet düzeyinde temsil edildiği vakit konferansı terk edeceklerini belirtmişlerdir. Öneri kabul edilince Sanayi Bakanı Ali Ahmet zirveye katılmamıştır. Mahmut Dikerdem, **Üçüncü Dünya’dan**, İstanbul, 1977, s. 116-117.

⁸⁷ **Cumhuriyet**, 26.09.1969, s. 7.

gelmiştir. Aslında bu adım, Kudüs'te İslam'ın ilk kiblesi ve Müslümanların üçüncü en kutsal mabedine yapılan çirkin saldırıya karşı Müslümanların inanç ve onurunu korumak için atılan çok önemli bir adım olmuştur. Zaten İİT(İKÖ) bu vesileyle tüm enerjisini toplayarak dünya çapında etkili bir kınama faaliyeti gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda İslam ülkelerinin sorunlarını ve çözüm yollarını müzakere etmek, birlik ve beraberliği tesis etmek için bir İslam ülkeleri forumu oluşturulmuştur. Burada aynı zamanda Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın bağımsızlığı en öncelikli gündem maddelerinden birisi hâline getirilmiştir.”⁸⁸

Rabat'taki zirvede gündem maddeleri şunlar olmuştur:

- Mescid-i Aksa felaketi (kundaklama hadisesi),
- İsrail işgali altında bulunan Kudüs'ün durumu,
- İsrail askerî güçlerinin tüm işgal altındaki bölgelerden geri çekilmesi,
- Filistin halkının tüm haklarının iade edilmesi ve Onların ulusal bağımsızlık mücadelesinde tam desteklenmesi,
- İslami Zirve Konferansı'nda ele alınan çözüm önerilerinin uygulanması ve dışişleri bakanları konferansının tarihinin netleştirilmesi,
- Müslüman ülkeler arasında iş birliği,
- Bahsi geçen konular üzerinde ortak bir tavrın belirlenmesi.

Bu gelişmeler, uluslararası platformda İİT'ye resmiyet kazandırmıştır. İlk İslam İşbirliği Dışişleri Bakanları toplantısı 1970 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde yapılmış, 1972 yılında Üçüncü İslam İşbirliği Dışişleri Bakanları toplantısında kuruluş şartları onaylanmış ve gelecek adına önemli bir engel daha aşılmıştır.⁸⁹ Bu toplantıda İslam üniversitesinin oluşturulması, İngilizce, Fransızca ve Arapçanın resmî dil kabul edilmesi, İslam kültür merkezlerinin kurulması gibi kararlar alınmıştır. Bu toplantılarda insan haklarına ve hukuk devleti olmanın gereklerine değinilmiştir. Birleşmiş Milletler değerlerine saygı gösterildiği için 1974'te BM bu oluşumu tanımıştır. Böylece İİT uluslararası platformda kendisini tanıtmıştır.

İİT amaçlarını 1972'de şöyle açıklamıştır:

⁸⁸Minhaj A. Qidwai,, “Organization of Islamic Conference - Vision for 2050”, Web: <http://world.mediamonitors.net/content/view/full/1493/> , Son Erişim Tarihi: 23.08.2017.

⁸⁹ Hamid H. Kizilbash, “The Islamic Conference: Retrospect and Prospect”, **Arab Studies Quarterly**, Cilt 4, Sayı 1-2, 1982, s. 138-156.

- Üye ülkeler arasındaki münasebetleri ilerleterek, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda ortak projeler üretmek,
- Sömürgecilik, eşitsizlik ve ırk ayrımı gibi adaletsizliklere tamamen son vermek,
- Uluslararası arenada barışı tesis etmek için bir kısım adımlar atmak ve bu çerçevede kriterler ortaya koymak,
- Kutsal beldelerin muhafazası için ortak bir inisiyatif oluşturmak,
- Filistin meselesinde, Filistin halkının bağımsızlık mücadelesini desteklemek ve yardım etmek,
- Dünya coğrafyasının tamamındaki Müslüman toplulukların özgürlük ve haklarının muhafaza edilmesi için mücadele etmek.

Bunlardan başka şu ilkeler kabul edilmiştir:

- Teşkilatın üyesi olan devletlerarasında tam eşitlik,
- Üyelerin birbirlerinin toprak bütünlüklerine, bağımsızlıklarına ve egemenliklerine saygı,
- Üyelerin birbirlerinin iç işlerine karışmamaları,
- Üyeler arasında meydana gelebilecek uyuşmazlıklarda arabulucu, uzlaşıcı bir üslup benimseyerek hakem kararını esas alma,
- Herhangi bir üyenin bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve millî birliğine karşı tehdit veya güç kullanmaktan kaçınılması.⁹⁰

2.3. Örgütün Yapısı

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın organları; İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Daimî Komiteler, İcra Komitesi, Uluslararası İslami Adalet Divanı, Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu, Daimî Temsilciler Komitesi, Genel Sekreterlik, Alt Organlar, Uzmanlık Kuruluşları ve İlgili Kuruluşlardır.

⁹⁰ Davut Dursun, "İslam Konferansı Teşkilatı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 23, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s. 50.

2.3.1. Liderler Zirvesi

Örgütte en yüksek seviyede karar alma organı devlet başkanları nezdinde toplanan zirvelerdir ve bunlar olağan durumlarda üç senede bir yapılır. Yalnız gerekli görüldüğünde olağanüstü toplantılar da düzenlenir. Bu toplantılar dönüşümlü olarak üye ülkelerde düzenlenir. İİT'nin kuruluşunda bugüne kadar yapılan olağan ve olağanüstü zirveler şu şekildedir: ⁹¹

1. İslam İşbirliği Olağan Toplantısı, 1969, Fas
2. İslam İşbirliği Olağan Toplantısı, 1974, Pakistan
3. İslam İşbirliği Olağan Toplantısı, 1981, Arabistan
4. İslam İşbirliği Olağan Toplantısı, 1984, Fas
5. İslam İşbirliği Olağan Toplantısı, 1987, Kuveyt
6. İslam İşbirliği Olağan Toplantısı, 1991, Senegal
7. İslam İşbirliği Olağan Toplantısı, 1994, Fas
8. İslam İşbirliği Olağan Toplantısı, 1997, İran
9. İslam İşbirliği Olağan Toplantısı, 2000, Katar
10. İslam İşbirliği Olağan Toplantısı, 2003, Malezya
11. İslam İşbirliği Olağan Toplantısı, 2008, Senegal

Olağanüstü Zirveler ise şu şekildedir:

1. İslam İşbirliği Olağanüstü Toplantısı, 1997, Pakistan
2. İslam İşbirliği Olağanüstü Toplantısı, 2003, Katar
3. İslam İşbirliği Olağanüstü Toplantısı, 2005, Suudi Arabistan
4. İslam İşbirliği Olağanüstü Toplantısı, 2012, Suudi Arabistan

Tablo 1: İİT'ye Katılan Ülkeler ve Tarihleri⁹²

Ülke	Katılma Tarihi	Katılımın Onaylandığı Konferans
Afganistan	1969	Rabat
Arnavutluk	1992	Cidde

⁹¹İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) web sitesi, http://www.oic-oci.org/oicv2/page/?p_id=67&p_ref=36&lan=en Son Erişim Tarihi: 23.08.2017.

⁹² Ekmeleddin İhsanoğlu, **Yeni Yüzyılda İslam Dünyası**, 3 B, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014, s. 59-60.

Azerbaycan	1991	Dakar
Bangladeş	1974	Lahor
Bahreyn	1972	Cidde
Benin	1983	Dakka
Birleşik Arap Emirlikleri	1972	Cidde
Brunei Darüsselam	1984	Kazablanka
Burkina Faso	1974	Lahor
Cezayir	1969	Rabat
Cibuti	1978	Dakar
Çad	1969	Rabat
Endonezya	1969	Rabat
Fas	1969	Rabat
Filistin	1974	Lahor
Gabon	1974	Lahor
Gambiya	1974	Lahor
Gine	1969	Rabat
Gine-Bissau	1974	Lahor
Guyana	1998	New York
İran	1969	Rabat
Irak	1975	Cidde
Kamerun	1974	Lahor
Katar	1972	Cidde
Kazakistan	1995	Konakri
Kırgızistan	1992	Cidde
Komor Birliği	1976	İstanbul
Kotdivuar	2001	Bamako
Kuveyt	1969	Rabat
Libya	1969	Rabat
Lübnan	1969	Rabat
Maldiv	1975	Cidde
Malezya	1969	Rabat
Mali	1969	Rabat
Mısır	1969	Rabat

Moritanya	1969	Rabat
Mozambik	1994	Kazablanka
Nijer	1969	Rabat
Nijerya	1986	Fez
Oman	1972	Cidde
Özbekistan	1996	New York
Pakistan	1969	Rabat
Senegal	1970	Cidde
Tunus	1969	Rabat
Türkiye	1969	Rabat
Uganda	1974	Lahor
Ürdün	1969	Rabat
Türkmenistan	1992	İstanbul
Yemen	1969	Rabat
Suudi Arabistan	1969	Rabat
Suriye	1972	Cidde
Surinam	1996	Cakarta
Sierra Leone	1972	Cidde
Togo	1997	New York
Somali	1969	Rabat
Tacikistan	1992	Cidde
Sudan	1969	Rabat

2.3.2. Genel Sekreterlik

Merkezi Cidde’de bulunan genel sekreterlik Liderler Zirvesi’nde alınan kararların uygulanıp uygulanmadığını denetler. 4 yılda bir seçilen genel sekreterin dört yardımcısı bulunur. Bu merci Teşkilat’ın icra organı görevini yürütmektedir.

Geçmişten günümüze İİT’de görev yapmış genel sekreterler şunlardır:⁹³

- Tunku Abdul Rahman (Malezya) 1971-1973

⁹³ İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) web sitesi, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=38&p_ref=14&lan=en Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

- Hassan Thami (Mısır) 1974-1975
- Dr. Amadou Karim Gaye (Senegal) 1975-1979
- Habib Chatty (Tunus) 1979-1984
- Syed Sharifuddin Pirzada (Pakistan) 1985-1988
- Dr. Hamid al-Gabid (Nijer) 1989-1996
- Dr. Azeddine Laraki (Fas) 1997-2000
- Abdelouahed Belkeziz (Fas) 2001-2004
- Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu (Türkiye) 2004-

2.3.3. İslam İşbirliği Teşkilatı Dışışleri Bakanları Toplantıları

Zirve toplantılarında alınan kararların icra edilmesini denetlemek için her yılsonu aralık ayında toplanılır. Devlet başkanları nezdindeki zirve toplantılarından sonra toplanan bu kurul en önemli ikinci organdır. Genel sekreter ve yardımcılarını belirler, genel sekreterliğin bütçesini onaylar, ihtiyaç olursa yeni organların oluşturulmasına karar verir ve zirve toplantılarına vekâleten katılır.

2.3.4. Daimî Komiteler

2.3.4.1. Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi (İSEDAK/COMCEC)

Her yıl bakanlar düzeyinde İstanbul'da toplanmakta olan Komite, yapılan Dışışleri Bakanları Konferansı öncesinde konferansın gündemini hazırlamakta ve gündemdeki konularla ilgili olarak aldığı tavsiye kararlarını Dışışleri Bakanları Konferansı'na sunmaktadır. İSEDAK'ın genellikle Ekim, Kasım aylarında İstanbul'da yapılan yıllık toplantılarının açılış ve kapanış oturumlarına T.C. Cumhurbaşkanı başkanlık etmektedir.⁹⁴

⁹⁴İslam İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) <http://www.comcec.org/> Son Erişim Tarihi, 11 Aralık 2018.

2.3.4.2. Enformasyon ve Kültürel İşler Daimî Komitesi (COMIAC)

Toplantıları Bakanlar düzeyinde gerçekleştirilen Enformasyon ve Kültürel İşler Daimî Komitesi (COMIAC)'nin başkanlığını Senegal Devlet Başkanı yürütmekte ve toplantılar Senegal'in başkenti Dakar'da düzenlenmektedir.⁹⁵

2.3.4.3. Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimî Komitesi (COMSTECH)

Toplantıları her iki yılda bir bakanlar düzeyinde gerçekleştirilen COMSTECH'in başkanlığını Pakistan Devlet Başkanı sürdürmekte ve toplantılar Pakistan'ın başkenti İslamabad'da gerçekleştirilmektedir. Görevi İİT'ye üye ülkelerin karşılıklı iş birliği ve ortak çalışma neticesinde, bilim ve teknoloji alanlarındaki gerek bireysel gerekse toplu kapasitelerini güçlendirmektir. Bu bağlamda COMSTECH, İİT'ye üye ülkelerin bilim ve teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmalarını kolaylaştırarak hızlı bir şekilde sanayileşmelerine ve sosyoekonomik olarak kalkınmalarına yardımcı olmaktadır.⁹⁶

2.3.4.4. Daimî Mali Komite

İİT Genel Sekreterliği ve bağlı kuruluşlarının bütçeleri, uzmanlar düzeyinde oluşturulan bu Daimî Komite tarafından incelenerek onaylanmak üzere Dışişleri Bakanları Konferansı'na sunulmaktadır.

2.3.5. Kudüs Komitesi ve Diğer Komiteler

İİT için Filistin meselesi ayrı bir öneme sahiptir. Bu probleme çözüm üretebilmek için oluşturulan bu komite Filistin sorunuyla ilgili çalışmalar yapmaktadır. Fas Kralı'nın başkanlığını yürüttüğü bu komite, toplantılarını Başkanın veya İİT Genel Sekreteri'nin talebi üzerine yapmaktadır.

Yukarıda bahsedilen Daimî Komitelere ilaveten İslam ülkelerinin ve Müslümanların ilgili uluslararası sorunlarına çare aramak üzere oluşturulan komiteler ve temas grupları da olmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır; İslam Barış Komitesi,

⁹⁵Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi.

https://www.oic-oci.org/page/?p_id=73&p_ref=42&lan=en, Son Erişim Tarihi, 11 Aralık 2018.

⁹⁶ Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi, <http://www.comstech.org>. Son Erişim Tarihi, 11 Aralık 2018.

Afganistan Komitesi, Güney Afrika ve Namibia Komitesi, Sahel Halklarıyla Dayanışma Komitesi, Filipinler'deki Müslümanların Durumu Komitesi, Filistin Komitesi, Bosna Hersek Temas Grubu, Jammu Kashmir Temas Grubu. Bu komitelerde öncelikli amaç üye ülkeler arasında iş birliğini sağlayarak ortak akılla hareket edebilmektir.

2.3.6. Bağlı Kuruluşlar

- İslam Fıkıh Akademisi (Cidde-Suudi Arabistan)
- İslam Ticareti Geliştirme Merkezi (Kazablanka-Fas)
- İslam Teknoloji Enstitüsü (Dakka-Bengaldeş)
- İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Merkezi (İstanbul-Türkiye)
- İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (Ankara -Türkiye)
- İslam Dayanışma Fonu ve Vakfı (Cidde-Suudi Arabistan)
- Kudüs Fonu ve Vakfı (Cidde-Suudi Arabistan)

Bu Kuruluşlardan İslam Dayanışma Fonu ve Vakfı ile Kudüs Fonu ve Vakfı'nın bütçeleri üye ülkelerin gönüllü katkılarından oluşmaktadır.

2.3.7. İhtisas Kuruluşları

- İslam Kalkınma Bankası (Cidde-Suudi Arabistan)
- Uluslararası İslam Haber Ajansı (Cidde-Suudi Arabistan)
- İslam Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (Rabat-Fas)
- İslam Ülkeleri Yayın Teşkilatı (Cidde-Suudi Arabistan)

Merkezi Cidde'de bulunan, idari yapısı ve kaynakları itibariyle bağımsız bir uluslararası finans kuruluşu olarak faaliyet gösteren İslam Kalkınma Bankası, İİT içerisinde sürdürülen ekonomik ve ticari iş birliği faaliyetlerinde önemli bir role sahiptir.

2.3.8. İlgili Kuruluşlar

- İslam Ticaret ve Sanayi Odası (Karaçi-Pakistan)
- İslam Gemiciler Birliği (Cidde-Suudi Arabistan)
- Uluslararası İslam Bankalar Birliği (Kahire-Mısır)
- İslam Dayanışma Oyunları Spor Federasyonu (Riyad-Suudi Arabistan)
- İslam Başkentleri Teşkilatı (Mekke-Suudi Arabistan)
- Uluslararası Arap-İslam Okulları Federasyonu (Riyad-Suudi Arabistan)
- Uluslararası Kızılay Komitesi (Bingazi-Libya)
- İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (İstanbul-Türkiye)
- İslam Ülkeleri Mütahhitler Federasyonu (Rabat-Fas)
- İslam İşbirliği Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu (ICYF-DC) (İstanbul-Türkiye)

2.3.9. İslam Üniversiteleri

- Nijer İslam Üniversitesi (Niamey-Nijer)
- Uganda İslam Üniversitesi (Uganda)
- Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi (Malezya)
- Bangladeş İslam Üniversitesi (Bengaldeş)

2.3.10. Uluslararası İslam Adalet Mahkemesi

1987 yılında Kuveyt'te gerçekleştirilen 5. Konferansta “Uluslararası İslam Adalet Divanı”nın kuruluş ve misyon tanımlaması yapılmıştır. Dakar'da düzenlenen 11. Konferansta ise İKÖ'nün asli organı olarak kabul edilmiştir. Mahkemenin kuruluş tüzüğü'nün 49. maddesine göre tüzüğün yürürlüğe girmesi için teşkilat üyelerinin üçte ikisinin (38 ülke) imzalaması gerekmektedir. Ancak bugüne kadar imzalar tamamlanamamıştır.

Mahkeme, dört yılığına seçilen yedi hâkimden oluşmaktadır. Üyeler, Dışışleri Bakanları Konferansı tarafından seçilmektedir. Her ülke en fazla üç aday gösterebilmekte ve seçim çarşaf usulüyle yapılmaktadır. Diğer üyelerin oybirliği olmadan mahkeme üyeleri azledilememektedir. Divan, asgari beş üye ile toplanıp oy çokluğu esaslı ile karar almaktadır. Yalnızca İİT üyesi ülkeler Divan huzuruna çıkma yetkisine sahip bulunmaktadır.⁹⁷

Divanın yargı yetkisi tüzükte şu ifadelerle belirtilmektedir:

- İKÖ'nün ilgili üye devletlerinin kendisine intikal ettirmeye karar verdiği davalar,
- Yürürlükteki herhangi bir anlaşma veya sözleşmede Divan'a intikali öngörülen davalar,
- İki veya çok taraflı bir antlaşmanın tefsiri,
- Uluslararası hukuka dair her türlü mesele,
- İspatlandığı takdirde uluslararası mükellefiyetlerin bir ihlalini teşkil edecek herhangi bir olgunun varlığı,
- Uluslararası bir yükümlülüğün ihlali için ödenecek tazminatın niteliğı veya boyutu.

Divanın davalarını dayandıracığı temel kaynak olarak İslam şeriatı olarak belirtilmektedir.

2.3.11. Bağımsız ve Daimî İnsan Hakları Komisyonu

2005 yılında İslam Konferansı Teşkilatı On Yıllık Eylem Programını kabul etmiş, bu programda STK'larla iş birliği ve İKÖ bünyesinde Bağımsız ve Daimî İnsan Hakları Komisyonu kurulmasına yer verilmiştir. 1972 kurucu İKÖ Şartı 2008 yılında revize edilerek kabul edilmiş, bu şartın 15. maddesinde Bağımsız ve Daimî İnsan Hakları Komisyonu kurulması düzenlenmiştir.⁹⁸ 2011 yılında ise oluşturulan Bağımsız ve Daimî İnsan Hakları Komisyonu (BDİHK) ilk toplantısını Endonezya'nın başkenti

⁹⁷ Hüseyin, Karataş, "İslam Ülkeleri Mahkemesi var ama atıl halde" .

Web, <https://www.dunyabulteni.net/genel/islam-ulkeleri-mahkemesi-var-ama-atil-halde-h269408.html>, Son Erişim Tarihi: 31/07/ 2013.

⁹⁸ "Bağımsız ve Daimî İnsan Hakları Komisyonu", <https://www.oic-iphrc.org/en/home>, Son Erişim Tarihi, 15 Aralık 2018.

Jakarta’da gerçekleştirmiştir. Komisyonda, Afrika, Arap ve Asya’dan altışar uzman yer alırken, komisyon üyeleri, ülkelerin adayları arasından seçilmektedir. Komisyon üyeleri 3 yıllığına seçilmekte olup görev süreleri bir kez uzatılabilmektedir.⁹⁹

2.3.12. Gözlemci Ülkeler

İİT’ye üye olmayan gözlemci ülkeler şu şekildedir: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (1979), Rusya Federasyonu (2005), Tayland Krallığı (1998), Orta Afrika Cumhuriyeti (1996) ve Bosna-Hersek (1994).

2.4. Örgütün Hedefleri ve Faaliyetleri

İİT bugün itibarıyla BM’den sonra en çok üyeye sahip organizasyon konumundadır. Coğrafi açıdan Avrupa, Asya, Afrika’ya yayılmış olan bu teşkilat bölgesel olmaktan çok küresel bir örgüt izlenimi uyandırmaktadır. Teşkilatın isminin önünde İslam kelimesinin olması bu yapının dinî bir örgüt gibi algılanmasına sebep olmakla birlikte aslında bu örgüt Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın bir laboratuvarı vazifesi görmektedir.

Teşkilat içerisinde farklı kültürden, siyaset tecrübesinden ve ekonomik yapılardan gelen ülkeler olduğu için kararların alınmasında zaman zaman zorluk çekilmektedir. Bu olumsuz durum örgütün karar almada hantallaşmasına sebep olmaktadır. Aslında üye ülkeler arasındaki bu çekişmenin sebebi ülkelerin birbirleri üzerinde hegemonya kurma çabası ve liderlik çekişmesinden dolayıdır. Yaklaşık olarak 57 ülke ile 1,7 milyar nüfusa sahip olan İİT, kendi aralarında güçlü bir iş birliği sağlayamadığı gibi uluslararası arenada da söz sahibi olabilmiş değildir. Yine de uluslararası platformda İslam ülkelerini temsil eden tek yer İİT’dir.

İİT’nin kurulduğu 1969 yılından günümüze kadar ki dönemde İslam dünyasının sorunlarına çözüm üretmekte pek de başarılı olduğu söylenemez. Soğuk Savaş

⁹⁹ “İİT’den Tarihi İnsan Hakları Adımı”, <https://www.haberler.com/iit-den-tarihi-insan-haklari-adimi-3893170-haberi/>, Son Erişim Tarihi, 15 Aralık 2018.

Dönemi'nde Bağlantısızlarla birlikte üç kutup arasında var olmaya çalışan İİT yeterince etkin olamamış ve dış dünya tarafından da yeterince dikkate alınmamıştır. Soğuk Savaşta ülkeler ya ABD eksenine ya da Sovyet eksenine yaklaşmış ve bu durum ülkelerin kendi eksenini dışındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirmede olumsuz bir etki oluşturmuştur. Bu durumda İİT bir üst kimlik oluşturmada başarılı olamamış ve kendi içindeki kutuplaşmaları çözümleyememiştir.

2005 yılındaki reform hareketlerine kadar ki süreçte İİT'ye üye olabilmek için Müslüman olmak yeterli görülmüştür. 11 Eylül saldırısı gibi küresel bir olayda Müslümanların ihtiyaç duyduğu İİT gerekli başarıyı gösterememiş ve Müslümanların sesi olamamıştır. Küresel anlamda dört kıtaya yayılmasına rağmen ne AB ne de BM gibi etkili bir örgüt olamamıştır.¹⁰⁰

2.4.1. Filistin Halkının Sorunu

Filistin meselesinin sıcaklığını koruduğu bir zamanda Siyonistlerin Mescid-i Aksa'yı kundaklamasından bir ay sonra kurulan İİT için bu meselenin çözümülenmesi hayati önem arz etmektedir. Ancak tarihsel olayların gelişimine bakıldığında mali veya yönetsel sebeplerden dolayı etkili bir yaptırım ortaya koyamayan İİT, İslam dünyasındaki temel sorunlardan olan eğitimsizlik, insan hakları ihlalleri, mezhepsel savaşlar ve salgın hastalık gibi temel problemlere de çözüm getirememiş olması, kendi kuruluş gayesi olan Filistin meselesinde ne kadar başarılı bir politika izlediği konusunda bize fikir verecektir.¹⁰¹ Bu meselede İİT'nin gerçekleştirdiği tek icraat rutin kınamalardan öteye gitmemektedir. Ancak İslam dünyası İİT'nin daha aktif olmasını beklemektedir.

İİT (İKÖ), İsrail devletinin Filistin halkına yaptığı saldırılar ve Mescid-i Aksa'ya yapmış olduğu yok etme girişimleri neticesinde kurulmuştur. Fakat geline süreçte en önemli amaçlarından birisi olan Filistin halkını özgürleştirmeyi ve işgal edilen toprakları geri almayı başaramamıştır. Ne her geçen gün artan zulmü ve devlet terörünü

¹⁰⁰ Mehmet Özkan, "İslam Konferansı Örgütü: Sorular ve Sorunlar", **İslam Portalı**, <http://www.igmg.org/tr/haberler/yazi/2007/11/10/islam-konferansi-oerquetue-sorular-ve-sorunlar.html>, Son Erişim Tarihi: 04.07.2017.

¹⁰¹ İbrahim Kalın, "OIC: A Voice for the Muslim World?", **Islam, Society & the State ISIM Review**, Sayı 17, Spring 2006, s. 36-37.

engelleyebilmiş ne de BM ve uluslararası mahkemeler tarafından kanunsuz ve yasadışı olarak kabul edilen illegal iskân ve yerleşimin önüne geçebilmiştir. İİT, birçok Filistinli mültecinin kendi ana yurtlarına dönebilmelerini bile temin edememiştir. İsrail'i 1967 öncesi topraklarına geri dönmeye zorlayamadığı gibi kanunsuz bir biçimde işgal edilmiş olan Filistin ve Arap topraklarını da boşalttıramamıştır. Politik anlamda elbette İİT bir kısım girişimlerde bulunmuştur ancak, en iyi tabirle bu inisiyatif politik-diplomatik-retorik olarak tanımlanabilir ki bu inisiyatifler de güçlü bir politik irade ve askerî ve ekonomik bir kısım önlemler gerektiren diplomatik bir kararlılık ile desteklenememiştir.¹⁰²

Filistin sorununun çözümünde aktif bir rol oynayamıyor olsa bile İİT'nin İslam dünyasını bu sorun etrafında birleştirmesi bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Ancak İİT, İslam ülkelerini birleştiren değil çoğu zaman ayrıştıran bir rol oynamıştır.¹⁰³ Örneğin, 1973 Arap-İsrail Savaşı sonrasında Mısır, İslam dünyasıyla birlikte hareket etmek yerine kendi yolunu izlemiştir. İİT, Mısır'ı üyelikten ihraç etmiş ancak 1984'te üyeliğe yeniden kabul etmiştir. 1993 Oslo Süreci¹⁰⁴, İslam ülkeleri arasındaki fikir ayrılıklarını ortaya koyan bir diğer örnek olmuştur. Bu gibi pek çok meselede İİT ortak bir tutum geliştirmeyi başaramamıştır.

İbrahim Kalın Mekke konferansında gündeme gelen Filistin meselesi ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Toplantıda Filistin sorunu da ele alındı. İKÖ, 1969 yılında Mescid-i Aksa'ya yapılan bir saldırı üzerine kurulmuş ve Filistin meselesini birinci gündem maddesi yapmıştı. Fakat ne İKÖ ne de diğer İslam ülkeleri Filistin sorununa adil ve barışçıl bir çözüm bulma ve Filistinlilerin haklarını savunma konusunda bugüne kadar kayda değer bir başarı elde edebildiler. Toplantıda dile getirilen önemli konulardan birisi Filistin

¹⁰² Shahid Ahmad Hashmat, **The OIC's potential, capabilities and constraints for International Conflict Resolution**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İslamabad, 2011, s. 121.

¹⁰³ Hossain Ishtiaq, “The Organization of Islamic Conference (OIC): nature, role, and the issues”, **Journal of Third World Studies**, Cilt 29, Sayı 1, 2012, s. 287-314.

¹⁰⁴ Oslo Anlaşması; 1993 yılında Oslo'da Filistin Kurtuluş Örgütü ile İsrail arasında yapılan anlaşmayla Filistin Özerk Yönetimi kuruldu. Bu anlaşma 1994 yılında fiilen hayata geçirilerek; Filistin Özerk Yönetimi ortaya çıktı. Oslo anlaşmasıyla birlikte Filistin sorunu 1948 tarihinden 1967 tarihine taşındı. Böylece İsrail 1968 yılında işgal ettiği bütün topraklar üzerinde meşruiyet hakkını elde etmiş oldu. Bu da İsrail'in “iki halk, iki devlet” stratejisinin kabul edilmesine yol açarak İsrail'in uluslararası kamuoyu nezdinde elinin güçlenmesini sağladı. Detaylı Bilgi İçin Bakz. “Oslo anlaşması Filistin için Zafer mi, Hezimet mi?”, <https://www.timeturk.com/tr/2012/06/19/oslo-anlasmasi-filistin-icin-zafer-mi-hezimet-mi.html>, Son erişim Tarihi: 10/12/2018.

davasının iç sebepler ve dış baskılar yüzünden unutulmaya yüz tuttuğu idi. Özellikle Kudüs'ün Müslüman kimliğinin giderek kaybolduğuna dikkat çeken Filistinli katılımcılar, bu bölgedeki Osmanlı Dönemi'nden kalma vakıfların koruma altına alınması gerektiğini söylediler. Ayrıca Kudüs'te İslam ülkelerinin desteğiyle bir üniversite talebi de vardı."¹⁰⁵

İİT'nin kurulma sebebi olan Filistin meselesinde İİT, uluslararası aktörler tarafından dikkate alınmamaktadır. BM'den sonra en büyük örgüt olan İİT'nin bu meselede bir barış planı bile yoktur. Filistin halkı öncekinden daha kötü durumdadır ve buna hiçbir çözüm üretilmemektedir.

İİT Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu ise bu eleştirilere karşı İİT'nin her zaman Filistin halkının yanında olduğunu, Hamas-FKÖ çatışmasında arabuluculuk yapmaya çalıştığını ve FKÖ'yü tanıyarak Filistin halkının tek temsilcisi olarak kabul ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁶

İİT ülkeleri Filistin meselesinde BM'de etkili olmaya çalışmaktadır. 1948 yılında İsrail'in tanınması olayında Türkiye hariç bütün İslam ülkeleri İsrail'e karşı ret oyu vermiştir. 1970'lerden itibaren İİT'de ki üye sayısının artmasıyla İsrail'in pek çok örgüte üye olmasına engel olunmuştur. İİT'nin çabasıyla BM'de FKÖ gözlemci olarak katılmış ve Yaser Arafat orada konuşma yapmıştır. Ayrıca İsrail'in Kudüs'ü başkent yapma kararından sonra 1980 yılında toplanan İİT olağanüstü toplanarak bu karara onay veren ülkelere karşı yaptırım yapacaklarını açıklamışlardır. Bu tehditten sonra büyükelçiliklerini Kudüs'e taşıyan ülkeler geri adım atmak zorunda kalmıştır. 20 Ağustos 1980'de BM Güvenlik Konseyi'nde İİT'nin baskısıyla İsrail, ABD tarafından kınanmıştır. İİT'nin gündemi genelde stabildir. Bu meselede istekleri; merkezi Doğu Kudüs olan bir Filistin devletinin kurulması ve yerlerinden edilen mültecilerin evlerine geri dönmeleri olarak ifade edebiliriz.

ABD Kongresi, 1995 yılında "1980 Tarihli İsrail Temel Yasası"nı esas alan "Kudüs Büyükelçilik Yasası"nı kabul ederek uluslararası hukuk zemininden uzaklaşmayı tercih etmiştir. Yasa metninde yer alan 'Başkanlık Ayrıcalığı' yetkisi

¹⁰⁵ İbrahim Kalın, "İslam Dünyası Parlak Geçmişini Arıyor (III)", SETAV, 09.10.2005, <https://www.setav.org/islam-dunyasi-parlak-gecmisini-ariyor-iii/> Son Erişim Tarihi: 25.09.2017.

¹⁰⁶ İhsanoğlu, a.g.e., s. 118-120.

nedeniyle 1999 Haziran ayından itibaren ABD Başkanları Kudüs Büyükelçilik Yasası'nın altı aylık periyodlarla askıya alınması sürecini başlatmışlardır.¹⁰⁷

2.4.2. Bangladeş'in Pakistan'dan Ayrılmasıyla Yaşanan Kriz

Bugünkü Bangladeş daha önce Pakistan'ın bir parçasıydı fakat 1971'de Hindistan'ın desteği ile bağımsızlığını elde etmiştir. Doğu Pakistan'da yaşayan Bengal kökenli halk ile Pakistanlılar Müslüman bir kökenden gelmektedir ancak bu iki halkın birbiriyle mücadele etmesi sonucu binlerce insan hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁸ Bu noktada İİT devreye girmiştir. Lahor'da bir araya gelen iki taraf uzun görüşmeler sonucunda birbirini tanımış ve Bangladeş Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. İlk başta konferansa Pakistanlı Zülfikar Ali Butto, Bangladeşli yetkilileri davet etmek istememiş fakat Arap liderlerin tavsiyeleri doğrultusunda bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu sorunun çözümünde İİT önemli rol oynamış ve iki ülke arasında 1976'da diplomatik ilişkilerin kurulmasına vesile olmuştur.

2.4.3. Ürdün-FKÖ Sorunu

1967'den itibaren Ürdün'de Filistinli mültecilerin artmasıyla Ürdün kendisini Filistinlilerin temsilcisi olarak görmeye başlamıştır. Fakat Ürdün'ün İsrail ile olan ilişkilerinde iki taraflı oynaması devrimci FKÖ sempatanlarının tepkisini çekmiştir. FKÖ ise Ürdün'ü kendisine üs edinip İsrail ile buradan savaşmak istemiştir. Ancak Ürdün bu yaklaşıma karşı çıkmış ve kendi topraklarının üs olarak kullanılmasına izin vermemiştir. Bu bağlamda FKÖ ve Ürdünlü silahlı kuvvetler arasında çatışmalar çıkmıştır. Bu noktada İİT'den Mısır ve Suudi Arabistan devreye girmiş ve sorunun çözülmesini sağlamıştır. İİT'nin bu yaklaşımını ilk başarısı olarak gösterilebilir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Mehmet, Dilek, "Kudüs Kararına Analitik Bakış", *International Journal of Social Inquiry*, Cilt/Volume 11, Sayı/Issue 1, 2018, ss/pp. 97-137.

¹⁰⁸ Cemal, Demir, "Bangladeş'in Siyasi İstikrarsızlığı Ne Amaçlıyor?", *GASAM, (Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi)*, Şubat 2013, <https://gasam.org.tr/bangladesin-siyasi-istikrarsizligi-ne-amaciyor/> Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

¹⁰⁹ Abdullah al Ahsan, "Conflict Resolution Among Muslim Nations: The Role of The OIC In Conflict Resolution", *Intellectual Discourse*, Vol 12, No 2, 2004, s. 139.

2.4.4. Afganistan'ın İşgali

5 Aralık 1978'de, Sovyetler Birliği ile Afganistan arasında Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın imzalanmasından kısa süre sonra Afganistan'da Sovyet yanlısı iktidara karşı ulusal direniş hareketi başladı. Ayaklanmalar karşısında Afgan ordusu güçsüz kalınca iktidarda bulunan Afgan yönetimi SSCB ile imzalanmış olan dostluk ve iş birliği Antlaşmasına dayanarak Sovyetler'den yardım talep ettiler. Bu talep üzerine Afganistan'a çok sayıda Sovyet uzmanı ve askeri geldi. Sovyetler, 27 Aralık 1979'da ülkeyi fiilen işgal etti. Devlet başkanı Hafızullah Amin öldürüldü ve yerine Babrak Karmal getirildi. Sovyetler'in işgal hareketi, çok sayıda Afganlı'nın Pakistan ve İran'a sığınmasına sebep oldu¹¹⁰.

1979 yılında Afganistan'a yapılan Sovyet işgali İİT (İKÖ)'yi hemen harekete geçirmiştir. Çünkü bu İİT (İKÖ) şartına aykırı bir durum oluşturmuştur. İİT (İKÖ), Sovyet işgalinden sonra Afganistan'da kurulan Babrak Karmal rejiminin üyeliğini askıya almış, uluslararası toplumu Afgan bağımsızlık hareketini desteklemeye ve mülteci akınına uğrayan İran ve Pakistan gibi devletlere yardım etmeye çağırmıştır. BM'nin devreye girmesiyle SSCB kınanmış ve askerlerini Afganistan topraklarından çekmesi için üzerinde baskı oluşturulmuştur. Nihayet 1989 yılında Sovyet askerleri tamamen Afganistan topraklarından çekilmiştir. Bütün bu süreçleri yakından takip eden İİT (İKÖ), Afganistan içinde birbirleriyle mücadele eden gruplar arasında ara buluculuk faaliyetleri yürütmesine rağmen bu faaliyetlerin çok azında başarı kaydedebilmiştir. Taliban rejimini tanımadığını ilan eden İİT (İKÖ), rejimle arası iyi olmamasına rağmen Afgan halkı için insani yardım faaliyetlerine kesintisiz olarak devam etmiştir. İİT (İKÖ), 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül saldırılarını nasıl kınadıysa, aynı şekilde ABD'nin Afganistan'a yapacağı saldırıyı da şiddetle eleştirmiştir.”¹¹¹

Al Ahsan ise İİT'nin Afganistan sorunun neden Filistin meselesindeki gibi etkin olamadığını ileri sürmektedir:

“İİT (İKÖ)'nin Afganistan'da ilk etapta kurulan kukla rejime karşı bir tavır ortaya koymuş olduğu muhakkak, ancak bu tavır Filistin meselesindeki kadar güçlü bir

110 “SSCB'nin Afganistan'ı İşgali ve İç Savaş”,

<https://asimetriksavaslar.wordpress.com/2011/04/03/200/>, Son Erişim Tarihi, 10/11/2018.

¹¹¹ İhsanoğlu, a.g.e., s. 133-135.

tavır olamamıştır. Bunun sebebi ise FKÖ'nün de dâhil olduğu bazı üye ülkelerin Sovyet yanlısı tutum takınmaları olmuştur. Diğer kayda değer bir nokta da İİT (İKÖ)'nin Afgan halkını desteklediği kadar Sovyet rejiminin yıkılmasında etkili olan Afganlı mücahitleri kategorik olarak gerektiği kadar destekleyememiş olmasıdır. Burada üye ülkelerin bazıları sorunun çözümünde İİT (İKÖ)'nin önüne geçerek bireysel gayretler ortaya koymuşlardır ve bu kriz bir kere daha göstermiştir ki İİT(İKÖ), özellikle kriz dönemlerinde çatısı altında bulundurduğu üye ülkeler üzerinde hâkimiyet kuramamakta ve etkili olamamaktadır. Bu da İİT (İKÖ)'nin uluslararası arenada bölük pörçük bir görüntü vermesine yol açmaktadır."¹¹²

Afganistan meselesindeki Sovyet yanlısı üye ülkelerinin tavrından anlaşılacağı üzere meselelere yaklaşım dinî değil millîdir. Bu ülkeler meselenin çözümünde blokaj uygulamış ve gündemden düşmesine sebep olmuşlardır. Bununla birlikte İİT olayı sadece kınamakla yetinmiştir.

2.4.5. İran ve Irak Arasındaki Savaş

1980-1988 yılları arasında İran- Irak arasındaki Şatt-ül Arap (Arap Su Yolu) ile ilgili sınır tartışmalarından kaynaklanan savaş, yaklaşık bir milyon kişinin ölümüne, 150 milyar dolar maddi hasara, her iki ülkede de ağır yıkımlara yol açmıştır. Irak'ın zaferleri ile başlayan savaş, İran'ın direnmesiyle yıpratma savaşına dönüşmüş ve galibi olmadan sonuçlanmıştır. Kriz ilk baş göstermeye başladığında, İİT (İKÖ) hızlı bir şekilde adım atarak bu iki ülke arasında ara buluculuk marifetiyle krizi çözmek için harekete geçmiştir. Savaş Eylül 1980'de başladığında, İİT (İKÖ), New York'ta BM Genel Kurulu'nun yapıldığı oturum esnasında dışişleri bakanları seviyesinde olağanüstü bir oturum gerçekleştirmiştir. Bu oturum esnasında Uganda Devlet Başkanı İdi Amin, dönemin Irak Dışişleri Bakanı Hasan el Ekber'in sorunun çözümü konusunda İİT (İKÖ)'nin inisiyatif almasını olumlu karşıladıklarını belirtmesi üzerine yine dönemin

¹¹² Abdullah Al Ahsan, "Organization Of The Islamic –Conference (Oic): A United Nations Of Muslim Countries?", **Journal of the Iqbal Academy**, Volume: 38, Number: 3, October 1997, <http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct97/2.htm>, **Son Erişim Tarihi:** 23.08.2017.

İran Dışışleri Bakanı Abbas Khlatebry buna karşı çıkarak sorunun çözümünde öncelikli olarak BM Güvenlik Konseyi'nin inisiyatif alması gerektiğini belirtmiştir.¹¹³

Bu olumsuz yaklaşıma rağmen, İslam İşbirliği Teşkilatı Dışışleri Toplantısı'nda Pakistanlı Ziya-ül Hak başkanlığında bir iyi niyet elçisi taraflara gönderilmiştir. Dönem başkanı Yaser Arafat'ı da yanına alarak tarafları ikna etmeye çalışmış fakat bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır. İran ve Irak arasında tam 8 yıllık bir savaş yaşanmış ve bu savaş süresince İİT bir varlık gösterememiştir. İİT kararlarını uygulatabilmek için bir yaptırım gücüne sahip değildir, üye ülkeler nezdinde yaptırımlar da gündeme gelmemiştir.

Al Fıtri'ye göre; “İİT (İKÖ) üyesi iki İslam ülkesinin 8 yıl boyunca devam eden bu somut savaşı ve İİT gibi İslam ülkelerinin çatı kuruluşu hükmünde olan bir yapının bu savaşın sona erdirilmesi ile ilgili elle tutulabilir bir icraatının olamayışı tek başına İİT (İKÖ)'nin ciddi anlamda sorgulanmasına sebep olabilecek önemli bir örnek olarak durmaktadır.”¹¹⁴

İİT, İslam ülkelerinin sorunları bazında yeterli inisiyatif alamamakta, çözüm üretememektedir. 8 yıllık İran-Irak savaşının bitirilmesinde hiçbir rolü olmamış ve çatışmayı durdurabilen aktör BM olmuştur.

2.4.6. Yugoslavya'nın Dağılmasıyla Meydana Gelen Bosna Savaşı

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan etnik çatışmaların ardından bu ülkede yaşayan Müslümanların temsilcileri İİT'ye davet edilmiştir. İİT bu sorunda arabuluculuk ve çözüm üreten bir kurum olmak istemiştir. Sorun sıcak çatışmaya dönünce Müslümanlara insani yardımlar yapılmıştır ve Sırbistan'a bazı yaptırımlar uygulanması için uluslararası kamuoyunda çalışmalar başlatılmıştır. Ayrıca Sırbistan'ın başkenti Belgrad'tan elçiliklerin geri çekilmesi istenmiştir. Bu yaptırımlar karşılık bulmayınca İran'ın isteği üzerine 1992 yılında İstanbul'da olağanüstü toplantı yapılmıştır. BM'deki 47 Müslüman ülke Bosna'nın toprak bütünlüğünden yana

¹¹³ Bandit Aroman, **Organization of Islamic Conference: Genesis & Development With Special Reference to Political & Educational Policies (1969-91)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aligarh, Aligarh Muslim University, 2013, s. 121.

¹¹⁴ Al fitri, “The Organization of The Islamic Conference (OIC) And Its Significance For War Against Terrorism, December”, **Asian Journal of International Law**, Vol 1, Issue 2, 2006, s. 324.

olduklarını ifade etmiştir. 1993 yılında İİT bir eylem planı ortaya koymuş ve katliamlar karşısında Batı'nın suskunluğunu eleştirmiştir.¹¹⁵ Bütün bu gelişmelere rağmen Bosna'da yaşayan Sırp, Sırbistan ile birleşme arzusundan vazgeçmemiştir. İİT bunun üzerine BM üzerinden Sırbistan'a ultimatoma vererek katliamların sona ermesini, Bosnalı Müslümanların kendi savunma haklarının olduğunu ve süper güçlerin bu konuda yardımcı olmasını talep etmiştir fakat bu girişimlerin hiçbirisi başarılı olamamıştır. Sırp'ların Bosnalı Müslümanlara girdiği soykırımda on binlerce insan hayatını kaybetmiş, yine on binlerce insan yaralanmış ve yüz binlerce kişi yurdunu terk etmek durumunda kalmıştır. Nihayetinde ABD öncülüğündeki güçler tarafından savaş durdurulmuş ve 1995'te Sırp, Hırvatlar ve Boşnaklar arasında ABD'nin Ohio eyaletinin Dayton kentinde anlaşma imzalanmıştır.¹¹⁶

Hamza Karcic, Bosna savaşı boyunca İİT (İKÖ)'nin gerçekleştirdiği somut girişimleri şöyle ifade etmiştir:

*“İİT (İKÖ), Bosna savaşı boyunca, bir İslam Zirvesi (1994 Kazablanka), üç Olağanüstü Dışişleri Bakanları Konferansı (İstanbul 1992, Cidde 1992, İslamad 1994) ve üç adet Dışişleri Bakanları Konseyi (Karaçi 1993, Kazablanka 1994, Konakri 1995) düzenlemiştir. Bosna meselesi için 1 Daimî çalışma heyeti oluşturulmuş, 3 acil DBK yapılmış, 30 koordinasyon toplantısı düzenlenmiş, çözüm için 35 teklif önerisi hazırlanmış, genel sekreterlik elçileri tarafından 45 ziyaret tertiplenmiş ve yine genel Sekreterlik Bosna'ya 10 özel delege göndermiştir. Fakat bütün bu atılan adımlara rağmen savaşın sonlandırılması için somut bir netice alınamamıştır.”*¹¹⁷

İİT kuruluş tüzüğünde Müslümanların şeref ve namuslarını koruması vardır fakat bugün gelinen noktada, Afganistan, Çeçenistan, Bosna vb. sorunlarda çözümleri retorik girişimlerden öteye gitmemiştir. Çözüm üretmede başarı sağlayamayan örgüt Müslüman ülkeler için yaptırımı olmayan sıradan bir örgüt olarak görülmeye başlanmıştır.

¹¹⁵ İhsanoğlu, a.g.e., s.135-137.

¹¹⁶ Sina Kısacık, “Soğuk Savaş Sonrasında Bosna-Hersek Krizi ve Türkiye-Bosna Hersek İlişkileri”, **Uluslararası Politika Akademisi**, 26.11.2012, <http://politikaakademisi.org/soguk-savas-sonrasinda-bosna-hersek-krizi-ve-turkiye-bosna-hersek-iliskileri/> Son Erişim Tarihi 26.10.2017.

¹¹⁷ Hamza Karčić, “In Support of a Non-member State: The Organisation of Islamic Conference and the War in Bosnia 1992–1995”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, Cilt 33, Sayı 3, 2013, s. 321.

2.4.7. Irak'ın Kuveyt'i İşgali

Ekonomisi Irak-İran savaşından beri düzelmeyen Irak, Kuveyt'i OPEC'in koyduğu petrol kotasından fazla üreterek petrol fiyatlarının düşmesine sebep olmakla itham etmiştir. Irak daha da ileri giderek Kuveyt'in kendi sınırlarından petrol çaldığını iddia etmiş ve Al-Rumeyla denilen bölgede sınır anlaşmazlıkları olmuştur. Her iki taraf sorunun çözümünü BM ve İİT (İKÖ)'de bulamamışlar ve sorunu Arap Ligi'ne götürmüşlerdir. Suudi Arabistan ve Mısır'ın arabuluculuğunda Cidde'de toplanan taraflar anlaşamamışlar ve sorun Irak'ın Kuveyt'i işgali ile sonlanmıştır.¹¹⁸ Bu gelişmenin ardından BM, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi çağrısında bulunmuş ve başta ABD olmak üzere bazı ülkeler buraya asker yığmaya başlamıştır. BM Güvenlik Konseyi Ocak 1991'e kadar Irak'a geri çekilmesi için mühlet vermiş ve bu mühleti dolduran Saddam, havadan ve karadan başlayan operasyonlarla etkisiz hâle getirilmiş ve ateşkes imzalamak zorunda kalmıştır. Bu savaşta İİT'nin içinde derin fikir ayrılıkları doğmuştur. 1991'de Senegal'deki toplantıda üye ülkeler birbirlerini suçlamışlardır. Bu durum İİT'nin Müslüman dünyasındaki imajını olumsuz anlamda etkilemiştir.

2.4.8. Somali İç Savaşı

Somali'de 1991 yılındaki diktatörlüğün yıkılmasından sonra taraflardan hiçbiri birbirleri üzerinde tam bir üstünlüğe sahip olamamış ve bu durum Somali'nin istikrarsızlığına yol açmıştır. Hem Somali halkı hem de Afrika'nın güvenliği açısından bu bölgede istikrarın sağlanması önemlidir. Bundan dolayı ABD, BM ve İİT bölgeye yardımcı olmaya çalışmıştır. Bu istikrarın sağlanması için 2004'te geçici hükûmet kurulmuş ve görev süresi 2009 olarak belirlenmiş. İstikrarın devamı için görev süresi 2 kez uzatılan hükûmet 2012'ye kadar hükûmette kalmıştır. Bu hükûmetin görev süresi 2012'de sona ermiştir.¹¹⁹

BM Genel Sekreteri Boutros Ghali, 1993 yılında Somali'deki durumu şöyle açıklamıştır:

¹¹⁸ Aroman, **a.g.t.**, s.131.

¹¹⁹ Tuğba Evrim Maden, “Somali'de Bitmeyen Siyasi Kriz”, **ORSAM Rapor No: 163**, Temmuz 2013, s.4.

*“Somali’de gıdadan çok silah var. Bu silahlar Somalililer tarafından üretilmedi. Onlara dış güçler tarafından, dış güçlerin çıkarlarına hizmet etmeleri için verildi. Bu silahları tedarik edenler bugün işlenen suçların da ortaklarıdır.”*¹²⁰

Somali’de meydana gelen iç savaş sonucunda 1 milyon insan ölmüş ve İİT bu duruma seyirci kalmayarak bazı girişimlerde bulunmuştur. Öncelikle çeşitli vesilelerle toplantılar düzenlenmiş ve bölgeyle ilgili temas grubu oluşturulmuştur. Ancak çatışmaların artmasıyla bu temas grubu işlevsiz hâle gelmiştir. 2006 yılında Bakü’de toplanan Dışişleri Bakanları Toplantısı’nda bir ofis açmak istenmiş fakat güvenlik sorunlarından dolayı bu karar uygulamaya dökülememiştir.¹²¹ İİT’ye yapılan eleştirilerin başında Somali iç savaşındaki pasif tutumu olmuştur. Ancak İİT’li bazı yetkililer bu görüşe katılmamaktadır. Onlara göre İİT, bölgeye 400 milyon dolar yardım yapmış, insani ihtiyaçların temini için ofis kurmuş, Somali Yardım Fonu oluşturmuştur. Elbette ki İİT’nin İslam dünyası ile ilgili hiçbir şey yapmadığını söylemek adaletsiz olacaktır ancak İslam dünyasının sorunlarında inisiyatif alarak ve yaptırım gücünü kullanarak sorunları sonlandırma konusunda başarısız olduğu söylenebilir.

2.4.9. Keşmir’in Statüsü Sorunu

Keşmir sorunu Hindistan ile Pakistan arasında 1947’den beri süregelmektedir. Pakistan, Keşmir’in kendi kaderini belirleme hakkının olduğunu ve bu yerin çoğunluğunun Müslüman olmasından dolayı kendilerine bağlanmak istediğini iddia ederken, Hindistan Keşmir’in kendilerine ait olduğunu Pakistan’ın bu bölgeyi işgal ettiğini belirtmektedir. Bugün Keşmir’in üçte ikisi Hindistan’ın elinde iken üçte biri Pakistan’a aittir.¹²²

İİT 1970’lerden bu yana bu konuyla ilgilenmekte ve Keşmir’in geleceğini bu bölge halkının belirlemesinden yana olduğunu, bölgenin Hindistan ile Pakistan askerî kuvvetlerinden arındırılması gerektiğini savunmaktadır. İİT birçok kez arabuluculuk

¹²⁰ Hasan Öztürk, “Somali’de Yaşanan Kıtık ve Sebepleri”, **BİLGESAM**, 11 Ağustos 2011, http://www.bilgesam.org/incele/50/somali%E2%80%99de-yasanan-kitlik-ve-sebepleri/#.U2nij_RdV7w Son Erişim Tarihi: 26.08.2017.

¹²¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, **The Islamic World in the New Century: The Organisation of the Islamic Conference**, C. Hurst & Co (Publishers Ltd.) London, 2010, s. 124-125.

¹²² Fahmida Ashraf, **Jammu and Kashmir Dispute: Examining Various Proposals for Its Resolution**, Islamabad: ISSI (Institute of Strategic Studies Islamabad), January 09, 2002, s. 1.

yapmak istemiş fakat Hindistan, bunu kendi iç meselelerine karışmak olarak değerlendirip reddetmiştir. İİT bölgede yaşayan mültecilerin durumuyla da yakından ilgilenerek bir temas grubu oluşturmuş ve üye ülkelerin Hindistan’a ambargo koymasını talep etmiştir.¹²³

BM’nin bu sorunda pasif kalması İİT’yi harekete geçirmiştir ancak İİT, uyarma ve kınamadan öteye geçememiştir. Öte yandan İİT, Arap-İsrail ve Bosna krizlerinde doğrudan Müslümanları ilgilendiren konular olduğu için inisiyatif alabilmeyi başarabilmiştir.

2.4.10. İİT’nin Arap Baharına Yaklaşımı

İİT, Arap camiasının ve Kuzey Afrika ülkelerinin Arap Baharı’na yaklaşımındaki farklılıklar nedeniyle bu soruna temkinli yaklaştı. Bunun iki sebebi vardı: Birincisi; örgütün siyasi olaylara yaklaşımında pasif kalma geleneği ikincisi; üye ülkelerin bu soruna yaklaşımında statükocu tavır sergilemesidir. İİT’nin yaklaşımı örgütün Arap Birliği’nden daha etkisiz bir örgüt olduğunu kanıtlamıştır. Mesela, örgütün en büyük maddi destekçisi olan Körfez ülkeleri olduğu için Bahreyn’de gerçekleşen devrimci olaylara sessiz kalınmış, Suriye’deki insanlık dışı olaylarda sadece kınama ile yetinilmiştir. 2012’deki icraatlar raporunda Kuzey Afrika ülkelerinden Libya’ya yer verilmiş fakat diğer etkilenen ülkelere bahsedilmemiştir. Örgütün Arap Baharı’na yaklaşımındaki mesafe söylemlere de etkide bulunmuştur. Örgütün Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu yaşanan olaylarla ilgili “*Yaşanan olaylar Arap Baharı değil, Arap diktatörlerin sonbaharıdır.*”¹²⁴ gibi bir açıklama yapmıştır.

Örgütün etkinliğini değerlendirirken bazı faktörleri unutmamak gerekir. BM’ye nazaran örgütün ambargo, boykot, askerî ittifak ve asker gönderme gibi yetkilerinin olmaması da kendisini pasif kılmaktadır. Ayrıca İİT’yi destekleyecek IMF, Dünya Bankası ve ABD gibi küresel güçler de bulunmamaktadır.

Tunus ve Mısır’da hızla gelişen devrimci ayaklanma ve liderlerin koltuklarını bırakması durumunda uluslararası güçler ve İİT herhangi bir atılımda bulunamadı.

¹²³ İhsanoğlu, *Yeni Yüzyılda İslam Dünyası*, s.138-141.

¹²⁴ *Hürriyet* 14.12. 2011.

Sadece yeni gelen hükûmeti tanımakla yetindiler. Ancak Arap Baharı sürecinde sessiz kalan İİT'nin objektif davrandığını söylemek yanlış olacaktır. Çünkü Körfez ülkelerine bu devrimci dalga sıçradığında İİT sessizliğini bozmuştur.

Tunus'ta gerçekleştirilen ulusal diyalog sürecini ve demokratik kurumlar kurulması kararını İİT desteklemiştir.¹²⁵ 2012 yılında Ekmeleddin İhsanoğlu, Mursi ile görüşmüş ve kendisini tebrik etmiştir. Daha sonra Mısır'da düzenlenecek toplantı için yine Mursi ile iletişime geçmiştir. Bahreyn'de gerçekleşen Şii ayaklanmaya karşı İİT sessiz kalmıştır. İsyanın şiddetle bastırılmasını istikrarın korunması olarak değerlendirmiştir. Halka sert güç kullanılmasına ise ses çıkarmamıştır.

Bütünsel olarak İİT'nin Arap Baharı'nı değerlendirdiğimizde örgüt, olaylara Libya örneğini öne sürerek savunmacı bir yaklaşım göstermiştir. Örgüt, Libya örneğinden yola çıkarak sivillere yapılan katliamları kınamış ve diyalog yolunu tavsiye etmiştir. İİT, Mısır ve Tunus üzerinden Libya'ya insani yardım göndermiştir. Ayrıca uçuşa yasak bölgelerin oluşturulmasını kabul ederken Libya'da Ulusal Geçiş Konseyi'nin Libya'ya girmesini zafer olarak değerlendirmiştir. İİT, Ulusal Geçiş Konseyini resmi temsilci olarak gördüğünü açıklamıştır.

Örgütün Suriye'deki yaklaşımı ise politik söylemden öteye geçmemiştir. Ayaklanmaların ilk başladığı dönemde temsilci gönderdiklerini ifade eden Genel Sekreter Ekmeleddin İhsanoğlu, örgütün bu olaya yaklaşımını “*Askerî müdahaleye ve muhalefete silah gönderilmesine karşı olunması ve Suriye'deki krizin iç savaşa dönüşmemesi olduğunu*” ifade etmiştir.¹²⁶ 2012 Şubatı'nda AB, BM ve İİT temsilcileri birlikte toplanarak Suriye'deki meseleye çözüm aramışlardır. İhsanoğlu, bu dönemde açıklama yaparak “sorunun Türkiye ve İran olmaksızın çözülemeyeceğini” ifade etmiştir. Suriye, İran ve Türkiye'nin İİT'ye üye olması ve Rusya'nın gözlemci üye olması İİT'den beklentileri artırmıştır fakat sorunda sadece kınamalardan öteye gidemeyen örgüt, beklentileri karşılayamamıştır. Ağustos 2012'de Suriye'nin İİT'deki

¹²⁵ “OIC Secretary General Welcomes the Commencement of National Dialogue in Tunisia,” *İİT Web Sayfası*, 26 Ekim 2013; http://www.oic-oci.org/oicv2/topic/?t_id=8560&ref=3442&lan=en.

Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

¹²⁶ “Yaşanılan Arap Baharı Değil Sonbaharı”, **Anadolu Ajansı**, 14 Mart 2012; <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/40980--yasanilan-arap-bahari-degil-sonbahari>. **Son Erişim Tarihi:** 24.08.2017.

üyeliği askıya alınmıştır. İran'ın tepkisine rağmen değişen bir şey olmamıştır.¹²⁷ Suriye'nin üyeliğinin askıya alınmasının sebebi de Beşar Esad'ın halka şiddet uygulaması olarak gösterilmiştir.

Örgütün Arap Baharı'nda yeterince aktif olamaması üç düzlemde açıklanabilir. Arap Birliği bu sorunda inisiyatif almıştır. Arap ülkeleri aynı zamanda İİT'nin de üyesidir ve bu durum örgütü ikinci plana itmiştir. İkinci faktör İİT içindeki üye ülkeleri soruna yaklaşımlarında çıkar uyumsuzluğu içinde bulunmasıdır. Türkiye-İran, İran-Körfez ülkeleri arasındaki anlaşmazlığa bakılması yeterince açıklayıcı olacaktır.

Körfez ülkelerinin Arap Baharı'na karşı aldığı tavır kendi ülkelerinde çıkacak negatif etkiyi giderme kaygısından kaynaklanmaktadır. Arap Baharı'nda örgütün sessizliğini anlamak için bakılması gereken bir diğer nokta ise üye ülkelerin önemli bir grubunun otoriter rejimler olmasıdır. Üye ülkeler içerisinde nispeten serbest seçimlerin olduğu ülkelerde bile önemli demokratikleşme sorunları olması örgütü sessizliğe teşvik eden sebeplerden bir diğeridir.¹²⁸

2.4.11. İİT'nin İslam ile İlgili Olumsuz Yaklaşımlara Yönelik Çalışmaları

11 Eylül saldırılarından sonra dünya genelinde İslam'a ve Müslümanlara karşı olumsuz bir bakış açısı gelişmiştir. ABD, 11 Eylül saldırısından sonra kitle imha silahlarını bulundurdıkları gerekçesiyle Irak ve Afganistan'ı işgal etmiştir. Bu süreçte İslamofobyaya yükselişe geçmiştir. İİT üyelerinin Filistin gibi tek ortak noktada buluştukları konulardan birisi de İslamofobyaya konusu olmuştur. Örgüt bu konuda ve Müslüman azınlıkların haklarının korunmasında çalışmalar yapmıştır. 2005'te Mekke'de yapılan toplantının ana gündem maddesi İslamofobyaya olmuştur.¹²⁹

Ekmeleddin İhsanoğlu Batı'daki İslam'a yönelik olumsuz tutumları ve İİT'nin bu konudaki tutumunu şöyle anlatmıştır:

¹²⁷ Iran Condemns Suspension of Syria's Membership in OIC", **IRD**, 16 Ağustos 2012; <http://irdiplomacy.ir/en/page/1905578/+Iran+Condemns+Suspension+of+Syria%26rsquo%3Bs+Member+sh+ip+in+OIC+.html>. Son Erişim Tarihi: 29.08.2017.

¹²⁸ Muhittin Ataman, Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı, **SETA Analiz**, Sayı 76, 2014, s. 22.

¹²⁹ Muhittin Ataman, **a.g.e.**, s. 12.

“30 Eylül 2005’te Jyllands- Posten isimli bir Danimarka gazetesinin İslam peygamberinin karikatürlerini yayınlaması, İslam dünyasında infiale yol açmıştır. 27 Mart 2008’de daha büyük bir infiale yol açacak yeni bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme, Wilders adında Hollandalı aşırı sağcı bir partinin lideri tarafından İslam’ı ve Müslümanları rencide eden “Fitne” isimli filmin gösterime konmasıydı. Sonrasında, bazı Danimarka gazeteleri karikatürleri ilk defa yayınlayan gazeteciye suikast bahanesiyle bahsi geçen karikatürleri yeniden yayınlamışlardır. Arka arkaya gerçekleşen bu tahrik edici gelişmeler karşısında İİT (İKÖ), tüm diplomatik yolları kullanarak birçok girişimde bulunmuş ancak, mahkemeler tüm bu olanları ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirerek herhangi bir işlem yapmaya gerek görmemiştir. Ancak, bu olumsuz ve tahrik edici hadiseler İİT (İKÖ)’ye yeni ders ve tecrübeler öğretmiş ve bu dersler neticesinde ilk olarak İİT (İKÖ) Genel Sekreterliği bünyesinde bir İslamofobi Gözlemevi kurulmuştur. Yine İİT (İKÖ) İslamofobiyle mücadele anlamında tüm Avrupa ülkeleriyle yakın temaslarda bulunarak yoğun bir diplomasi trafiği yürütmüş ve bu yapıcı diplomasi, İİT (İKÖ)’nin Brüksel’de bir temsilcilik açması neticesini vermiştir. Bunun önemli neticelerinden bir tanesi ise AB Bakanlar Konseyi’nin 28 Şubat 2006’da almış olduğu bir kararla İİT (İKÖ)’yi iş birliği yapacağı örgütler listesine dâhil etmesi olmuştur.”¹³⁰

Özellikle 2005 yılından sonra ana gündem maddesini İslamofobyaya ile mücadeleye dayandıran örgüt, bu konuda ABD ve AB’de önemli çalışmalara imza atmıştır. 2000 yılından sonra görünürlüğü artan İİT, bu konudaki ilerlemesini de İslamofobyaya ile olan mücadelesine dayandıran analistler çok fazladır. Zira İİT’nin bu çalışmaları gerek AB’de gerekse ABD’de olumlu sonuçlar doğurmuştur.

2.5. İslam İşbirliği Teşkilatı Üyelerine İlişkin Çeşitli Göstergeler

2.5.1. Ekonomik Göstergeler

Genel olarak pek çok kişinin hemfikir olduğu bir gerçektir ki İİT (İKÖ) ülkeleri ekonomik gelişim bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Çünkü İİT bir taraftan ekonomik olarak çok zengin üye ülkelere sahipken öte yandan büyük mali sıkıntılar ve işsizlik gibi temel problemlerle mücadele eden ekonomisi çok zayıf üye ülkelere de

¹³⁰ İhsanoğlu, *Yeni Yüzyılda İslam Dünyası*, s.172-190.

sahiptir. İİT ülkeleri oldukça zengin doğal kaynaklara sahip olduğu gibi, eğitimli iş gücüne de sahiptir. Fakat İİT ülkeleri kendi iç bünyelerinde ekonomik gelişimi sağlamak için gerekli olan etkili iş birliği yapma iradesinden yoksun bulunmaktadır.¹³¹ Bu yönde birtakım çabalar olduğunu da ifade etmek gerekir. Üye ülkeler kendi aralarında sosyoekonomik gelişimi sağlamak için ekonomik, ticari ve teknolojik iş birliğine yönelik anlaşmalar imzalamalarına rağmen, bu anlaşmanın gereklerini yerine getirip hayata geçirememişlerdir. İİT içerisinde beş ülke arasında (Ürdün, Malezya, Pakistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri) Tercihli Ticaret Sistemi (TPS), dokuz ülke (Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Fas, Pakistan, Tunus, Türkiye, Sudan) arasında ise aralarında Gümrük Birliği Anlaşması bulunmaktadır. 2004 yılında Tercihli Ticaret Sistemi (TPS) imzalanmıştır. TPS, İİT ülkeleri arasındaki ticaretin ülkeler arasında eşitlikçi ve ayrımcılık olmadan tercihte bulunulması yoluyla daha ileri bir noktaya taşınmasını amaçlamaktadır.¹³²

Ekonomik Bölgelere Göre 2012 Yılı Küresel Mal Ticareti verileri incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. İhracat ve ithalat hacimleri dikkate alındığında öne çıkan ekonomik iş birlikleri, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Avrupa Birliği 27 (AB 27) ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olmuştur. 2012 yılında APEC üyesi ülkeler küresel ihracatın %47'sini gerçekleştirerek 8 trilyon dolar ihracat; küresel ithalatın %51'ini gerçekleştirerek 8,9 trilyon dolar ithalat yapmıştır. Avrupa Birliği üyesi ülkeleri 2012 yılında 5,67 trilyon dolarlık ihracat, 5,7 trilyon dolarlık ithalat gerçekleştirerek küresel ihracattan %34, küresel ithalattan %31 oranında pay almıştır. Ekonomik iş birlikleri içerisinde ihracat ve ithalat hacimleri açısından üçüncü sırada yer alan İİT üyesi ülkelerin 2012 yılında gerçekleştirdiği ihracat 2,1 trilyon dolar, gerçekleştirdiği ithalat ise 1,58 trilyon dolardır. Küresel ihracatın %13'ü, küresel ithalatın ise %9'u İİT üyesi ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir.¹³³

¹³¹ Al Ahsan, "Organization of The Islamic", s. 4.

¹³² Ruzita Mohd Amin, Hamid, Zarinah, "Towards an Islamic Common Market:Are OIC Countries Heading the Right Direction? "; **IIUM Journal of Economics and Management**, 2009, 17, no 1: 133-76.

¹³³ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, "2007-2012 Dönemi Küresel Ve Ulusal Dış Ticaret Gelişmeleri", <http://risk.gtb.gov.tr/data/52c2baa7487c8e312c013181/20072012%20D%C3%BCnya%20ve%20T%C3%BCrkiye%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticareti%20De%C4%9Ferlendirme%20Raporu%20v3.pdf>, Son Erişim Tarihi: 10/15/2018.

Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 20'sini oluşturan 57 ülkeli İİT, dünya dış ticaretinden yaklaşık olarak yüzde 10'luk bir pay elde etmektedir.

TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu, İslam ülkelerinin bu durumuyla ilgili açıklayıcı mahiyette şunları söylemiştir:

“2011 itibari ile İslam coğrafyasının nüfusu, dünya nüfusunun yaklaşık %23'ü. Fakat 57 İslam ülkesinin dünya zenginliğinden aldığı pay sadece %11. Tek başına ABD dünya zenginliğinin %19'una, Çin ise %13'üne sahip. Biz 57 ülke toplamda bu zenginliğe ulaşamamışız. Dünya Bankası 57 İslam ülkesinden yalnızca 7'sini yüksek gelirli ülkeler kategorisinde koymuş. Öte yandan, şu anda “en az gelişmiş ülke” kategorisinde olan 49 ülkenin 21'i maalesef İslam ülkeleri. En zengin İslam İşbirliği Örgütü üyesiyle en fakiri arasında 220 kat fark var. Zenginliğin yolu yatırım ve ticaretten geçer. İslam ülkeleri arasındaki ticaret hacmine bakıyoruz; 2010'da ticaret hacmimiz 533 milyar dolarda kalmış. Bizim potansiyelimiz bunun katbekat üzerinde. Elbirliği ile çok daha iyisini yapmamız lazım.”¹³⁴

İİT bünyesinde yer alan 57 ülkenin büyük çoğunluğu yoksul ülkelerdir. Birkaç ülke hariç genelde yoğun borç altındadırlar. Bu durum İİT'nin de kalkınmasına engel teşkil etmektedir. Bu ülkeler için olumsuz durumlar var olsa da olumlu durumlar da vardır. Örneğin İİT çatısı altında bulunan ülkeler, dünya petrol rezervlerinin %62'sine sahipken doğalgaz rezervlerinin %77'sine sahiptir.¹³⁵ Ancak İslam ülkeleri, bu kaynakları kullanmada başarısız olmuş ve sadece ham madde üreten devletler konumuna düşmüştür.

Ekonomik gelişmişliği gösteren en önemli gösterge “gayri safi yurtiçi hâsıladır”. Tanveer Kausar İslam ülkeleriyle ilgili şu ekonomik göstergeleri vermektedir: *“2011 yılında 57 üye ülke ve 1,55 milyarlık nüfusuyla İİT ülkelerinin toplam GSYH'si 4,500 milyar \$ olarak tespit edilmiştir. Ancak bu rakam tek başına 127 milyonluk bir nüfusuyla Japonya'nın 5,866 milyar \$ olan GSYH'sinden bile daha azdır.”¹³⁶*

¹³⁴ TOBB, “Arap Baharı olarak bilinen süreç İslam coğrafyasının çehresini değiştirdi”, 13.01.2012, <http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=1182&lst=MansetListesi>, Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

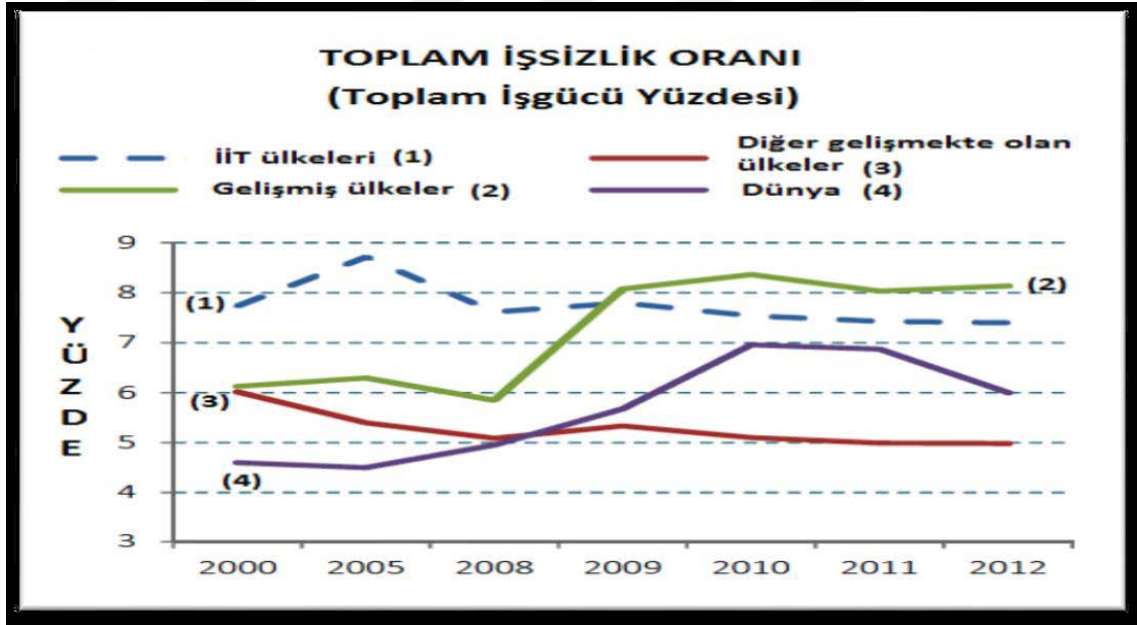
¹³⁵ CIA, **The World Factbook** <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>, Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

¹³⁶ Tanveer Kausar Naim ve Umar Sheraz, **SWOT Analysis of OIC Member States**, OIC Standing Committee on Scientific and Technological Cooperation (COMSTECH), Islamabad, 2013.

Birçok makro ekonomik göstergede olduğu gibi işsizlik oranlarında da İİT üyesi ülkelerin durumunun iyi olduğu söylenemez. Moritanya, Mozambik, Gabon gibi çok yüksek işsizlik oranlarının yanı sıra, Katar, Malezya, Gine ve Benin gibi işsizlik sorununun olmadığı ülkelerin de varlığı görülmektedir. Genel olarak İİT ülkelerinde işsizlik, bir makroekonomik sorun olarak kendini göstermektedir.

İşsizlik oranlarını dünya işsizlik oranları ile karşılaştırdığımızda ise aşağıda ki Şekil-1’de de görüleceği üzere İslam ülkeleri, işsizlik oranında dünya ortalamalarının çok üstünde yer aldığı görülmektedir.

Şekil 1: İİT Ülkeleri İşsizlik Oranları¹³⁷

2.5.2 İslam Ülkelerinin Siyasi Coğrafyası

1969 yılından bu yana yaklaşık yarım asırlık bir geçmişi bulunan İİT, coğrafi alan ve üye sayısı bakımından Birleşmiş Milletlerden (BM) sonra gelen dünyanın en büyük uluslararası kuruluşu durumundadır. İslam âleminin tek çatı altında toplandığı tek kuruluş sıfatına sahip olan İİT'nin 57 üyesi bulunmaktadır. Bunlar; Afganistan,

¹³⁷ Bilal Sağlam, **İslam İşbirliği Teşkilatının (İİT) Uluslararası Bir Aktör Olma Potansiyeli**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015, s. 70.

Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Brunei, Burkina-Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahili, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suudi Arabistan, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Umman, Ürdün, Yemen ve Suriye'dir. Suriye'nin üyeliği 2012 yılında askıya alınmıştır.¹³⁸

İslam ülkeleri bulundukları jeopolitik konumuyla dünyanın en önemli coğrafyalarında bulunmaktadır. İslam ülkeleri Ortadoğu, Asya-Pasifik, Avrupa ve Afrika'ya yayılmışlardır. İslam ülkeleri 32.193.125 kilometre kareye yayılmış olup Cebeli Tarık, İstanbul Boğazı, Hürmüz Boğazı, Pasifik okyanusunu bağlayan Malakka Boğazı ve Süveyş Kanalı gibi stratejik boğazlara sahiptirler. 57 İslam ülkesinin 47'si birbirlerine karasal veya deniz yoluyla bağlantılıdır.

Harita 1: İslam Ülkeleri Siyasi Haritası

¹³⁸ Bünyamin Keskin, "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT): Tarihi, Yapısı ve Geleceği", **Seta**, Nisan 2016, s.125.

Burada şunu ifade etmek gerekir ki İslam ülkelerinin birbirine coğrafi yakınlığı ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesine doğrudan faydalı olmaktadır. Örgüt üyelerinin ticari ilişkilerinin gelişmesi ise İİT'nin daha faal olmasında itici güç olacaktır.

Nüfus, ülkelerin siyasi gücü açısından doğrudan bir gösterge olmasa da caydırıcı bir güç olması bazında önemlidir. İslam ülkeleri 1,5 milyarlık nüfusuyla dünyanın önemli bir bölümünü kapsamaktadır.

Aşağıdaki tabloda 2012 verilerine göre Müslümanların nüfusu rakamlarla gösterilmiştir.

Tablo 2: İİT Üyeleri Nüfus Verileri¹³⁹

ÜLKE	NÜFUS (2012)
Afganistan	30.696.958
Arnavutluk	2.900.401
Azerbaycan	9.295.784
Bahreyn	1.300.217
Bangladeş	155.727.053
Benin	9.729.160

¹³⁹ WDI (World Development Indicators),

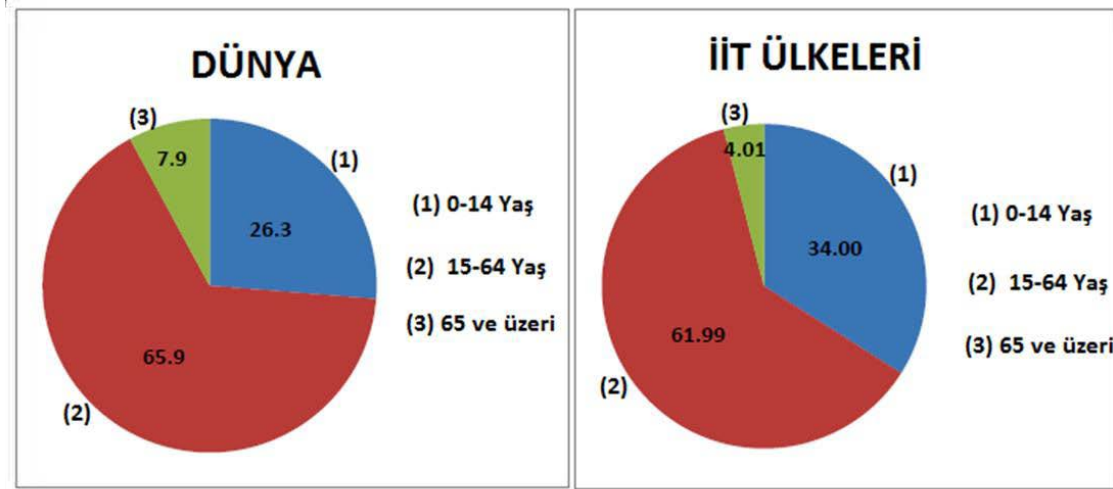
<https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, Son Erişim Tarihi: 18.03.2017.

Birleşik Arap Emirlikleri	8.900.453
Bruney	399.748
Burkina Faso	16.571.216
Cezayir	37.565.847
Cibuti	881.185
Çad	12.705.135
Endonezya	248.883.232
Fas	33.333.789
Fildişi Sahili	21.418.603
Filistin	4.046.901
Gabon	1.756.817
Gambiya	1.802.125
Gine	11.281.469
Gine-Bissau	1.638.139
Guyana	753.091
Irak	32.776.571
İran	76.453.574
Kamerun	21.082.383
Katar	2.109.568
Kazakistan	16.792.089
Kırgızistan	5.607.200
Komorlar	723.868
Kuveyt	3.395.556
Libya	6.198.258
Lübnan	4.916.404
Maldivler	386.203
Malezya	29.170.456
Mali	16.006.670
Mısır	87.813.257
Moritanya	3.830.239
Mozambik	25.676.606
Nijer	17.731.634
Nijerya	167.297.284
Özbekistan	29.774.500
Pakistan	177.911.533
Senegal	13.703.513
Sierra Leone	6.766.103
Somali	12.763.776
Sudan	35.990.192
Surinam	537.077
Suriye	20.420.701

Suudi Arabistan	29.086.357
Tacikistan	7.995.062
Togo	6.859.482
Tunus	10.886.668
Türkiye	74.569.867
Türkmenistan	5.267.839
Uganda	36.306.796
Umman	3.464.644
Ürdün	7.992.573
Yemen	24.909.969

İslam ülkelerinde nüfusun %34'ü genç nüfustur. Bu genç nüfus 0-14 yaş grubu aralığındaki dinamik bir nüfustur. Bu grubun oranı ise %26'dır.¹⁴⁰ Genç bir nüfusa sahip olmak her zaman için ülkelere avantaj sağlamaktadır ama bu nüfusa iyi yaşam olanakları sağlandığı takdirde.

Şekil 2: Dünya ülkeleri ile İİT ülkelerinin Yaş Grupları Oranları.¹⁴¹

İslam ülkelerinin diğer önemli avantajı ise sahip oldukları doğal kaynaklardır. Petrol kaynaklarının %62'si, uranyum kaynaklarının %40'ı ve doğalgaz rezervlerinin

¹⁴⁰ Naim ve Sheraz, **a.g.e.** s.1.

¹⁴¹ **A.e.**, s. 1.

%51'ine sahip olan İİT ülkelerinin bu kaynakları verimli kullandığını söyleyemeyiz.¹⁴² Dünya üzerindeki enerji kullanımının ne kadar önemli olduğu düşünülürse İİT ülkelerinin bu gücü caydırıcı güç olarak kullanabilmesi için İİT çatısı altında sıkı iş birliğine gitmesi gerekmektedir.

Ekonomik kapasite bağlamında İİT'nin içinde bazı ülkelerin durumu iyi olsa bile genele baktığımızda İslam ülkeleri zayıf ve güçsüzdür. Bu durumun sebebi de İİT'nin kendi içinde homojen bir yapıdan ziyade heterojen bir yapıya sahip olmasıdır. İİT'nin üye seçerken belli kriterlerinin olmaması örgütü kurumsal anlamda zayıf bırakmaktadır. İİT örgüt üyesi olabilmek için yalnızca Müslüman olma şartını aramaktadır. Hâlbuki AB'ye üye olabilmek için belli şartların yerine getirilmesinin zorunlu olması örgütü daha homojen ve güçlü kılmaktadır.

İslam ülkeleri ayrıca asker sayısı bağlamında önde gelen ülkelere dendir. Şu anda silahlıdaki asker sayısı 6 milyona yakındır. Bu büyük organizasyon NATO'nun asker sayısından fazladır.

Böyle bir askerî güce sahip olan İslam ülkeleri bu gücü BM ve NATO gibi İİT nezdinde kullanmadığı için Müslüman ülkelerini birinci dereceden ilgilendiren konularda herhangi bir caydırıcı güç olarak kullanamamaktadırlar. Ayrıca, askerî nüfus anlamında kalabalık olan İslam ülkelerinin elindeki bu koz artık etkisini yitirmektedir. Çünkü artık askerî nüfustan ziyade teknoloji ve teknolojiyi kullanabilecek nitelikli asker sayısı önem arz etmektedir. İlaven İİT'nin NATO gibi askerî birlik olmanın gündeminde olmaması, yaptırım uygulama konusunda İİT'nin elini zayıf bırakmaktadır. Yakın zamana kadar böyle bir teklif İran dışında hiçbir ülkeden gelmemiştir.

Tablo 3: İİT'nin bünyesindeki ülkelerin asker sayısı¹⁴³

Ülke	Sayı
Afganistan	338.000
Arnavutluk	14.000

¹⁴² Kahraman Arslan, "İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Yeni Arayışlar", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt 10, Sayı 21, 2014, s.182.

¹⁴³ The World Bank web sitesi

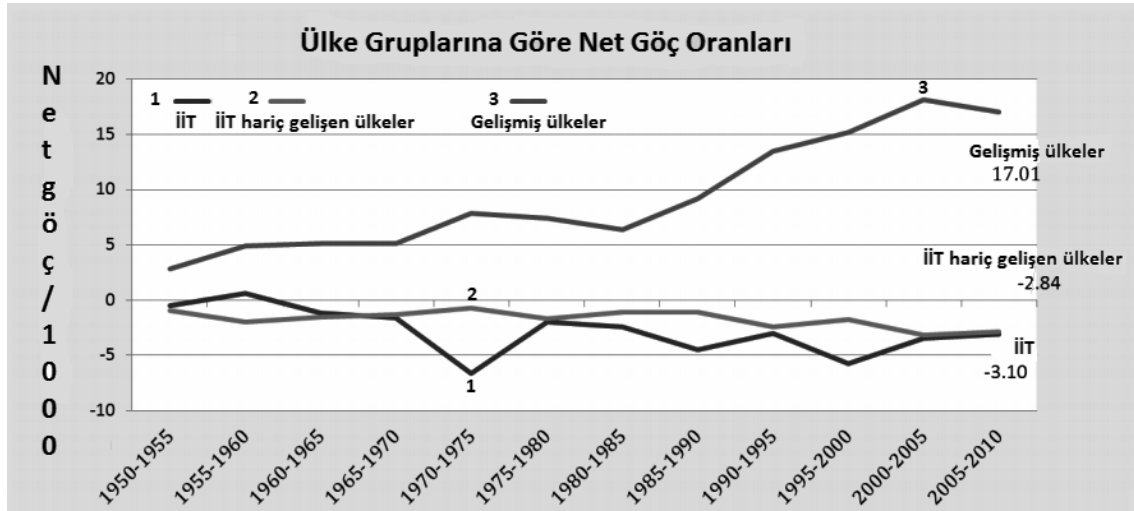
http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?order=wbapi_data_value_2012+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=asc, Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

Azerbaycan	81.000
Bahreyn	19.000
Bangladeş	220.000
Benin	9.000
Birleşik Arap Emirlikleri	51.000
Bruney	9.000
Burkina Faso	11.000
Cezayir	317.000
Cibuti	12.000
Çad	34.000
Endonezya	676.000
Fas	245.000
Filistin	
Gabon	6.000
Gambiya	800.000
Gine	6.000
Guyana	1000
Irak	802.000
İran	550.000
Kamerun	23.000
Katar	11.000
Kazakistan	70.000
Kırgızistan	20.000
Komor	
Kotdivuar	
Kuveyt	22.000
Libya	7.000
Lübnan	80.000
Maldiv	
Malezya	133.000
Mali	8.000
Mısır	835.000
Moritanya	20.000

Mozambik	11.000
Nijer	10.000
Nijerya	162.000
Umman	47.000
Özbekistan	68.000
Pakistan	947.000
Senegal	18.000
Sierra Leone	10.000
Somali	20.000
Sudan	264.000
Surinam	1.000
Suriye	178.000
Suudi Arabistan	249.000
Tacikistan	16.000
Togo	9.000
Tunus	42.000
Türkiye	645.000
Türkmenistan	22.000
Uganda	46.000
Ürdün	115.000
Yemen	137.000

İslam ülkeleri siyasi potansiyelleri bakımından oldukça gerilerdedir. Demokrasi sıralamasında da bu ülkeler sınıfta kalmıştır. Dünyadaki en geri 10 demokrasiye sahip ülkelerden 9'u İslam ülkeleridir. İslam ülkeleri anlaşıldığı üzere gerek ekonomik gerekse siyasi anlamda zayıf ülkelerdir ayrıca bu ülkeler psikolojik kapasite bakımından da geri durumdadırlar. Bunun göstergelerinden biri de dışarıya verdikleri göçlerde görülebilir. Şekil-3'te ülke gruplarına göre net göç oranları gösterilmektedir.

Şekil 3: Ülkelere Göç Oranları:¹⁴⁴

Bu oranlardan çıkarılan sonuç, İslam ülkelerinin göç almaktan ziyade göç veren ülkeler statüsünde olduğudur. Bu durum psikolojik, ekonomik ve siyasi gücünü göstermesi bakımından bize önemli bilgiler vermektedir.

İİT ülkelerinin enformatik ve eğitimsel kapasitelerinin de dünya sıralamasında gerilerde olduğu görülmektedir. Mesela dünya klasmanındaki üniversiteler ve işletme okulları arasında hiçbir İİT üniversitesi ya da işletme okulu Shanghai Jiao Tong, Time Higher veya QS uluslararası sıralama metotları tarafından dünyanın ilk 100 üniversitesi arasında sıralanmamıştır. Ayrıca hiçbir İİT işletme okulu “The Economist” tarafından hazırlanan dünya klasmanı listesinde dünyanın ilk 100 işletme okulu arasında sayılmamıştır. Okuryazarlık oranı açısından ise 57 İİT üyesi ülkeden yalnızca 19’u %90’lık bir yetişkin okuryazarlık oranına sahiptirler. Güney Asya’daki yüksek nüfuslu ülkeler ve Batı Afrika’daki pek çok ülke %70’i kadınları kapsayan yaklaşık %50-60’lık bir yetişkin okuma yazma bilmeyen oranına sahiptirler. Araştırma merkezleri yalnızca 10 İİT ülkesinde yoğunlaşmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak Web of Science Database’in 2012 yılında tespit etmiş olduğu en çok referans gösterilen 4.264 kurumdan yalnızca 80 tanesi İİT ülkelerinden çıkmıştır. Bu ülkeler arasında ilk 50 dağılımı ise şöyledir: Türkiye (25), İran (8), Mısır (5), Malezya (3), Pakistan (2), Suudi Arabistan (2), Lübnan (1), Kuveyt (1), Ürdün (1), Nijerya (1) ve Oman (1). 2011 yılında İİT

¹⁴⁴ Bilal Sağlam, a.g.t., s. 71.

lkeleri uluslararası dergilerde toplamda 90.392 makale yayınlamışlardır. Bu makalelerin yaklaşık %80'i başı Türkiye ve İran'ın çektiği ve Malezya, Mısır, Pakistan ve Suudi Arabistan'ın da takip ettiği 8 ülke tarafından yayınlanmıştır. Patent retimi, inovasyon ve icatların önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. İİT lkeleri global patent üretimine yaklaşık %1,76 gibi bir katkıda bulunmaktadırlar. Patent retimi de belli ülkelerde yoğunlaşmaktadır. En nde Malezya, sonra Türkiye, Endonezya, İran, Mısır, Fas ve Suudi Arabistan gelmektedir ¹⁴⁵

¹⁴⁵ Kausar ve Sheraz, **a.g.e.**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

TÜRKİYE-İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI İLİŞKİLERİ

3.1. Türkiye'nin Rabat Zirvesi'ne Katılışı ve Konferanstaki Polemikler

Türkiye, 1960'lı yıllarda Batı merkezli dış politikasını terk etmeye ve çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bununla birlikte, 1960'lı yıllar boyunca izlenen dış politika, ihtiyatlı bir şekilde yürütülmüş ve Batı ittifakının zarar görmesi istenmemiştir. Kıbrıs sorununda bir çözüme ulaşılamaması ve Batı ittifakının Türkiye'yi giderek yalnız bırakması Türk dış politikasında çok yönlülük amacıyla daha kararlı adımları beraberinde getirmiştir. Bu gelişme kamuoyunda da gözlenmektedir. 1960'lı yılların ikinci yarısında ve 1970'li yıllarda, Kıbrıs sorunu nedeniyle Türk kamuoyunun, dış politikaya ilgisi artmıştır. İlgi artışının yanı sıra, Amerikan karşıtlığı da gözlenmiştir. Hem sağ hem de sol kesimlerde Türk dış politikasındaki Batı merkezlilik kamuoyunda ciddi biçimde sorgulanmıştır. Böylece, 1970'li yıllarda Türk hükûmetleri dış politikada farklı açılımları daha kararlı biçimde hayata geçirebilmiştir. Sol kesimler üçüncü dünyacı bir politikayı savunmakla birlikte, İslam dünyasıyla ilişkilerin geliştirilmesine sıcak bakmışlardır. Sağ kesimlerse daha çok kültürel ve dinî yakınlık nedeniyle bu süreci desteklemişlerdir. Bu sayede, İİT'nin ortaya çıktığı tarihlerde Türkiye, bu yapılanmayla ilişkilerini tesis etme imkânı bulmuştur. Ancak bu konuda pek çok sorun da yaşanmıştır.

Suudi Arabistan Kralı Faysal, 1966 yılında yedi gün için Ankara'ya gelmiştir. Cevdet Sunay ve Süleyman Demirel tarafından karşılanan Faysal, Türkiye ile olan ilişkilerine değinmiş, Kıbrıs sorununda Türklerin acılarını paylaştıklarını buna mukabil Filistin halkının acılarına da aynı önemin verilmesinden yana olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶ Ayrıca Faysal, Türkiye'yi İslam Konferansına davet ederken bu konferansın

¹⁴⁶ **Milliyet**, 31.08.1966, s. 1.

mahiyetinin bir pakt olmadığı sadece İslam ülkelerinin sorunlarına çözüm arandığı bir platform olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁷

Ülke içinde CHP'nin Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit, İslam Konferansı'nı Batıların milliyetçiliği pasivize ederek ümmetçilik fikriyle bu ülkeleri daha kolay sömürmeyi sağlayan bir tertip olarak nitelendirmiştir.¹⁴⁸ Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı Alpaslan Türkeş ise Faysal'ın bu atılımını yayınladığı bir bildiriyle olumlu karşılamıştır.¹⁴⁹

Faysal'ın Türkiye'yi İslam Konferansı'na davet etmesi Türk basınında büyük bir yankı uyandırmıştır. Bazı çevreler bu oluşuma, laik bir devlet olan Türkiye'nin mesafeli yaklaşması ve çok dikkatli olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Diğer kanattaki insanlar ise bu oluşuma katılmayı yıllardır ihmal edilmiş Müslüman dünyasıyla irtibata geçmek için tarihi bir fırsat olarak görmüşlerdir.

Tartışmaları daha iyi anlayabilmek açısından Türkiye'nin Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın kundaklanmasındaki tavırlarına bakmakta yarar vardır. Başbakan Demirel yaptığı açıklamada, "Mescid-i Aksa felaketi karşısında Müslüman ülkelerin yanında yer almaktayız"¹⁵⁰ demiştir. Fakat Türkiye o dönemde İsrail'i doğrudan hedef alan açıklamalarda bulunmamıştır. Özellikle Arap devletlerinin yaptığı gibi sert açıklamalarda bulunmamıştır. Türkiye İslam ülkeleriyle olan ilişkilerini düzeltmeye çalışsa da İsrail'e karşı hep ılımlı yaklaşmıştır.

12 Eylül 1969 gününde Fas Kralı II. Hasan, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a mektup yazarak Türkiye'yi Rabat'ta düzenlenecek İslam Konferansı'na davet etmiştir. Fakat kısa bir süre sonra Cevdet Sunay'ın katılmayacağı öğrenilmiştir.¹⁵¹ Bu dönemde basın laik bir Türkiye'nin böyle bir organizasyonda bulunmaması yönünde haberler yapmaya başlamıştır. Kısa süre sonra zirveye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in katılacağı açıklanmıştır.

Süleyman Demirel'in bu konferansa devlet başkanı olarak değil de dışişleri bakanı nezdinde katılım sağlanması gerektiği konusundaki tavrı daha sonra akılcı bir

¹⁴⁷ **Cumhuriyet**, 04.09.1966, s. 1

¹⁴⁸ **Cumhuriyet**, 05.09.1966, s. 7.

¹⁴⁹ **Milliyet**, 01.09.1966, s. 1 ve 7.

¹⁵⁰ **Tercüman**, 23.08.1969, s. 1 ve 7.

¹⁵¹ **Cumhuriyet**, 16.09.1969.

politika olarak yorumlanmıştır. Kıbrıs sorununda yalnızlık çeken Türkiye kendi sesini duyurabilmek için konferansa katılırken aynı zamanda devlet başkanı sıfatıyla katılmayarak Arap-İsrail çatışmasında doğrudan tarafını belli etmemiş ve her iki tarafı da memnun edecek bir manevra gerçekleştirmiştir. Türkiye 1960'larda Arapların haklarını desteklese de Batı ile ilişkilerin kopmasına sebep olacak hareketlerden kaçınmıştır.

Bu konferansa katılma kararı Türk Silahlı Kuvvetlerinden de bazı komutanların tepkisini çekmiştir. Emekli Genelkurmay Başkanı Cemal Tural bu konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: *“İslam Konferansı’na katılmak Anayasaya aykırıdır. Bu bir siyasi konferanstır. Biz de siyasi olduğu için katılıyoruz, diye buyuruyorlar... Halbuki, İslam Konferansı’nın dışında nice önemli siyasi konferanslar var ki iştirak etmiyoruz... Bilmem Müslüman halkın oyları olmasaydı, bu konferansa katılırlar mıydı? Herkesin nüfusunda Müslümanlık kayıtlıdır... Müslüman olmak mutlaka herhangi bir İslam Konferansı’na katılıp veya katılmamakla ölçülemez. Bu Tanrı ile kul arasında kopmayan manevi bir irtibattır. O’na siyasi damga asla vurulmamalıdır... Anayasanın açık hükümleri karşısında davranışlarımız, ona riayetkâr olmayı icap ettirir... Hem buna aykırı hareket etmek hem de bu hareketi Müslümanlık icabı gibi göstermek bir mantık içinde birleştirilemez. Din insanları kandırma vasıtası değildir... Bu gibi dinî mesnet almış konferanslara katılmak tarafsız dediğimiz dış siyasete de aykırıdır.”*¹⁵²

Demirel liderliğindeki AP ile İnönü’nün CHP’si arasında da bu konuyla ilgili tartışmalar çıkmıştır. İnönü, Türkiye’nin bu konferansa katılmasının hem laiklik ilkesiyle bağdaşmadığını hem de Türkiye’nin Ortadoğu’daki tarafsızlık politikasının bozulacağını iddia ederek eleştirmiştir. Öte yandan muhafazakâr Kemalist Turhan Feyzioğlu Türkiye’nin bu konferansa katılmasını olumlu karşılamıştır. Türkiye İşçi Partisi ise olumsuz karşılamıştır.

Türkiye’nin konferansa katılacağını açıklamasının ardından Mısır büyük bir tepki göstermiştir. Konferansa neden katıldığı anlaşılamayan üç ülkeden birisi olarak nitelendirmiştir. Diğerleri Hindistan ve İran’dır. Türkiye bu toplantıda Arapların İsrail’e karşı cihat çağrısı yapmasından endişelenmiştir. Türk heyeti böyle bir durumda bu

¹⁵² **Milliyet**, 18.09.1969, s. 1 ve 11.

karara imza koymayacağını belirtmiştir. Türkiye bu zirveye sadece Kudüs olaylarından dolayı duydukları üzüntüyü dile getirmek için katıldıklarını belirtmiştir.¹⁵³

Bu durumda Türkiye, zirvenin içeriğini genişletmek isteyen diğer Arap ülkeleriyle çatışmak durumunda kalmıştır. Çünkü Türkiye zirvede İsrail'in ağır biçimde suçlanmasına karşı olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴ Türkiye Filistin sorununun barışçıl yollardan uluslararası hukuka uygun şekilde çözülmesini savunuyordu. Ayrıca FKÖ'ye yardım edilmesi fikrine de karşı çıkmıştır. Bu durum diğer Müslüman ülkelerin tepkisine sebep olmuştur.

Türkiye konferansın başından sonuna kadar geleneksel Batı yönlü dış politika anlayışından vazgeçmediğini kanıtlamak için çaba göstermiştir. Zaten konferansta da laiklik ilkesine ters bir durum söz konusu olmamıştır. Zirvede diğer önemli çatışmalardan biri de Pakistan ve Hindistan temsilcileri arasındaki çatışmada Türkiye'nin müttefiki Pakistan tarafında yer almasıdır.

Pek çok analiste göre Türkiye, bu konferanstan en az zararlı çıkan ülkelerin başında geliyordu. Türkiye'deki milliyetçi-muhafazakâr yazarlar 1960'ların dış politika anlayışını onurlu bir dönem olarak nitelendirmiş, zirveye katılmayı laiklik dışı diye nitelendirenleri ise "kör, cahil ve saplantılı" olarak tarif etmişlerdir. İktidarın bu zirveye katılımını bu kişiler, II. Abdülhamit Dönemi uygulanan politikayla eş değerde görmüştür.

3.2. Rabat Toplantısı Sonrası Meseleler ve İKÖ-Türkiye İlişkileri

Rabat zirvesine katılmada tereddüt ve çekingenlikle yaklaşan Türkiye, 1970-1975 yılları arasında İİT kurumsallaşma adımları atarken bu örgütle ilişkilerini düşük düzeyde tutmuştur. Aslında Türkiye, İslam ülkeleriyle iş birliğine isteklidir. Kıbrıs sorunu nedeniyle dış politikasında destek arayışında olan Türkiye için İslam ülkeleri

¹⁵³ **Milliyet**, 23.09.1969, s. 1 ve 11.

¹⁵⁴ Türk heyetinden bir yetkili: "El Aksa ve Kudüs konularında bundan önce açıklanmış olan politikamıza uygun hareket edeceğiz" demiştir. **Bkz. Milliyet**, 24.09.1969, s. 1 ve 11. Zirvede radikal Arap ülkeleri gündemin genişletilmesini talep etmişlerdir. Misal olarak Libya İsrail ile ilişkisi olan Müslüman ülkelerin bu ilişkilerini kesmelerini istemiştir. Cezayir, Filistinli militanlara tüm Müslüman ülkelerin para ve silah yardımı yapması gerektiğini öne sürmüştür. Tüm bu gelişmeler İsrail ile yakın ilişkisi olan Türkiye ve İran'ı güç durumda bırakmıştır. Bu durum karşısında Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil bu konferansın El-Aksa yangını için düzenlendiğini ifade etmiş ve bu amaçtan ayrılmamak gerektiğini ifade etmiştir. **Milliyet**, 25.09.1969, s. 11.

önemli bir alan açmıştır. Ancak İslam ülkeleri arasındaki kurumsal iş birliği konferanslarla sınırlıyken bu ilişkileri sürdürmek kolay olmuştur. İslam Konferansı, ilk yıllarda, İslam ülkelerinin -Filistin davası başta olmak üzere- ortak sorunlarını dile getirdikleri ve dünya kamuoyunun bu sorunlara dikkatini çekmeye çalıştıkları bir diyalog platformu olmuştur. Bu şartlar altında Türkiye'nin böyle bir platformu kullanmak istemesi normaldir. Ancak bu platform, kurumsallaşmaya başladığında ve İslam ülkelerinden oluşan bir uluslararası örgüt ortaya çıktığında Türkiye artık daha ihtiyatlı hareket etmeye başlayacaktır. Çünkü laiklik konusundaki hassasiyetler ön plana çıkacaktır.

1970 sonlarında Karaçi Bakanlar toplantısında, Türk Heyeti Başkanı Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Orhan Eralp yaptığı konuşmada, Kudüs ve işgal altındaki Arap topraklarının, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı uyarınca boşaltılması için Jarring misyonunun desteklenmesi gereğini belirtmiş, daha sonra da sürekli sekretarya konusuna değinerek bunun bir amaç değil bir araç olduğunu, sekretaryanın görev ve sorumlulukları belirlendikten sonra Türkiye'nin laik rejiminin gerekleri göz önünde tutarak sekretarya ile ilişkisinin seyrini kararlaştıracağını söylemiştir.¹⁵⁵ Ayrıca Eralp İslam Kalkınma Bankası ve Kültür Merkezleri açılması yönündeki taleplerde acele edilmemesini istemiştir.

Orhan Eralp'in bu tavrı Türkiye'nin teşkilatın kurumsallaşması yönünde ilerlemeleri istemediği sonucunu çıkarmıştır. Buna rağmen Türkiye'nin 1960'ların ortalarından itibaren Arap ülkeleri ve üçüncü dünya ülkelerine yönelik yaklaşımlarının karşılığını, Bağlantısızlar Hareketinin Lusaka Toplantısında Makarios'un taleplerinin Arap ülkeleri tarafından ret etmesiyle almıştır.

12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra Türkiye'nin Müslüman ülkelerle olan iyi ilişkileri sekteye uğramıştır. Mart 1972'de Cidde'deki Konferans yasasını Türkiye imzalamamıştır, fakat fiili olarak katılmaya devam etmiştir. Bu dönemdeki liderlerin siyasi olaylara ilgisizliği sonucunda İKÖ-Türkiye ilişkileri gerilemiştir. Sürekli hükûmet değişiklikleri ve ülke içindeki anarşi sonrası konjonktürel olarak ilişkiler zayıflamıştır.

¹⁵⁵ İsmail Soysal, "İslam Konferansı ve Türkiye (1969-1984), *Dış Politika Dergisi*, Eylül 1984, Cilt 11, Sayı 3, s. 7.

1973'teki Arap-İsrail savaşında Türkiye Arapları desteklemiştir, ama fiilen İsrail ile de iletişim kurmaya devam edilmiştir. 1974'e gelindiğinde ülke gündeminde sadece Kıbrıs sorunu vardır. Daha önce “Kanlı Noel Olayları” sonrası Türkiye Kıbrıs'a müdahale etmek istemiş fakat ABD ve bazı NATO üyeleri karşı çıkmıştır.

1967 yılında Demirel Kıbrıs ile olan hedeflerini şöyle açıklamıştır:

- 1) Kıbrıs sorununda Türkiye'nin hakkını kamuoyuna daha iyi duyurabilmek
- 2) Türk direncini ve moralini yüksek seviyede tutmak
- 3) Müzakere yoluyla bu sorunu çözebilmek
- 4) Türk halkının hakkını sonuna kadar aramak¹⁵⁶

1971-1973 arasındaki teknokrat hükûmet daha çok iç siyasetle ilgilenmiş ve dış politika konularında fazla bir ilerleme kaydedememiştir. Bu hükûmet Yunanlılarla Kıbrıs sorununu çözmek için müzakere masasına oturmuş fakat bir sonuç çıkmamıştır. 1974'te iktidara gelen CHP-MSP koalisyon hükûmeti Kıbrıs sorunundaki çözümlerinin iki toplumlu federasyon olduğunu açıklamıştır.¹⁵⁷ Kıbrıs'ta Yunanistan destekli darbe olmuş ve Türk tarafı Kıbrıs'a müdahale etmiştir. Bu harekât sonrasında BM'de Türkiye aleyhine kararlar alınmış ve Türkiye yalnız bırakılmıştır.

Türkiye'nin uluslararası arenada yalnız kalmasıyla İKÖ ile ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Türkiye, 1975 Cidde'deki Dışişleri Bakanları Zirvesine eşit statüde katılma kararı almış ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil toplantıya iştirak etmiştir. Türkiye konferansta İsrail'in BM'den atılma teklifine olumsuz yaklaşmamıştır. Türkiye'nin bu olumlu tavrı sonucunda Rauf Denktaş ve Kıbrıs müftüsü konferansa konuk sıfatıyla katılmıştır. Dahası Denktaş konferansta kendi davalarını anlatmış ve destek istemiştir.¹⁵⁸

Türkiye İKÖ ile ilişkilerini düzelttikten sonra BM ve Amerika kendi tezlerine karşı olduğu için Sovyetler ve Bağlantısızlar Hareketi ile diyalog kurmaya çalışmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye, SSCB ile iyi ilişkiler kurarken bunu Batı'ya karşı koz olarak kullanmıştır.

¹⁵⁶ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Nisan 1967, s. 85.

¹⁵⁷ Fiona B. Adamson, “Democratization and the Domestic Sources of Foreign Policy: Turkey in the 1974 Cyprus Crisis”, *Political Science Quarterly*, Cilt 116, Sayı 2, 2001, s. 277-303.

¹⁵⁸ Mahmut Bali Aykan, “The OIC and Turkey's Cyprus Cause”, *Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 25, 1995, s. 47-68.

3.3. İstanbul 1976 Dışışleri Bakanları Konferansı ve Türkiye'nin İslam Konferansı Teşkilatı'na Üyeliği

3.3.1. 1976 Dışışleri Bakanları Konferansı

Türkiye, laiklik konusundaki kaygıları nedeniyle İKT ile ilişkilerini ihtiyatlı bir şekilde sürdürmüştür. Ancak 1974'teki Kıbrıs harekâtı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu harekât sonrasında, ABD'nin ambargosuyla karşılaşan ve dış politikada çok yönlülüğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyan Türkiye, İslam ülkeleriyle ilişkilerini pekiştirmek istemiştir. Bu nedenle laiklik kaygıları bir süreliğine geri plana itilmiştir. Türkiye, İKÖ içinde daha etkin bir şekilde hareket etmeye başlamıştır.

İslam Konferansı Teşkilatı 7. Dışışleri Bakanları Zirvesi Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul'da toplanmıştır.¹⁵⁹ Bu konferansta öncekilerde olduğu gibi Ortadoğu ve Filistin meseleleri konuşulmuştur. Filistin'e maddi yardım sağlamak için "Kudüs Fonu" kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca "İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi" ve "İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi"nin kurulması onaylanmıştır. Irkçılık ve Siyonizm emperyalist bir gaye olarak nitelendirilmiş ve Müslüman coğrafyada nükleer silahlanmaya izin verilmeyeceği kararları alınmıştır. Konferanstaki en önemli olay ise Türkiye'nin örgüte katılma kararı almasıdır. Ayrıca Türkiye'nin girişimleriyle Kuzey Kıbrıs yönetiminin lideri Rauf Denktaş zirvede bir konuşma yapmıştır.

Dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, kamuoyunda oluşan tepkiler nedeniyle toplantıya doğrudan katılmamış ve konferansa mesaj göndermekle yetinmiştir. İstanbul konferansı Fahri Korutürk'ün mesajıyla açılmıştır. Açılış konuşmasını yapan Süleyman Demirel "Türkiye'nin her türlü kolonyalizme ve ırkçılığa karşı olduğunu" ifade etmiştir. Ayrıca Demirel, Filistin ve Kıbrıs halklarının çektikleri

¹⁵⁹ İslam Koferansı hakkında bakınız: Selçuk Korkud, "İstanbul Islamic Conference of Foreign Ministers", **Foreign Policy**, Vol:5, No:4, April 1975, s. 18-22. Bu toplantıya katılanlar: Afganistan, Cezayir, Bangladeş, Bahreyn, Kamerun, Çad, Komor Adaları, Mısır, Gabon, Gambiya, Gine, Gine-Bissau, Endonezya, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Malezya, Maldiv Adaları, Mali, Moritanya, Fas, Nijer, Umman, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Senegal, Somali, Sudan, Suriye, Tunus, Türkiye, Uganda, Birleşik Arap Emirlikleri, Yukarı Volta, Yemen Arap Cumhuriyeti, Yemen Halkının Demokratik Cumhuriyeti, FKÖ. Gözlemci olarak da BM, Arap Birliği Örgütü, Dünya İslam Birliği, Dünya İslam Kongresi, Müslüman Gençlik Örgütü.

sıkıntıların benzerliğine değinmiş ve bu sorunlar çözülmeyen adaletin sağlanamayacağından bahsetmiştir.¹⁶⁰

Türkiye 1970'lerin başlarından itibaren Ortadoğu sorunlarında Araplarla birlikte hareket etme yoluna gitmiştir. Arapların haklarının geri verilmesi, İsrail tarafından işgal edilen toprakların iadesi, Filistin'in kendi devletini kurması gibi konularda Araplardan yana tavır sergilemiştir. Dış politikada ilk olarak Batı'ya dönük bir dış politika anlayışı, ikinci olarak Filistin'i savunmak ve desteklemek son olarak İsrail'i dışlamadan Araplarla ekonomik ilişkilerini geliştirmek amaçlanmıştır.

DP hükûmeti Dönemi'nde Bağlantısızlar Hareketi'ne karşı çıkan Türkiye, zamanla üçüncü dünya ülkeleriyle aynı dili kullanmaya başlamıştır.¹⁶¹ Türkiye bu dönemde Soğuk Savaş'ın detant dönemine girmesiyle Kıbrıs sorununda dışarıdan da destekçi bulabileceğinin idrakine varmıştır. Bunu başarabilmek için sürekli Filistin davasıyla Kıbrıs meselesinin benzerliğine vurgu yapmaya çalışmıştır. İstanbul Konferansı'nda Rauf Denktaş şunları belirtmiştir: *"Kıbrıs Rumları, dünyanın bizi cezalandırmasını istiyor. Müslüman dostlarımızın bu oyuna gelmemeleri için dua ediyoruz. Nasıl Yahudiler, Filistin'i kendi kutsal yerleri ilan etmek istiyorlarsa Yunan Ortodoks Kilisesi de Kıbrıs için aynı tutumu izlemektedir."*¹⁶²

İstanbul'daki konferansta Filistin meselesine Türkiye'nin olumlu yaklaşmasındaki sebeplerden biri de tekrar ortaya çıkabilecek petrol krizinde Türkiye'nin sıkıntı yaşamasının önüne geçilmesidir.¹⁶³ Çünkü petrol üretici ülkelerin yardımını alabilmek için yardım isteyen ülkenin Filistin davasına yaklaşımı önem arz etmektedir. Türkiye ise Batı sistemi içinde kalarak üçüncü dünya ülkeleri ile iletişim kurmaya çalışmıştır. Türkiye'nin İstanbul Konferansı'nda tam üyelik kararı alması bu

¹⁶⁰ **Milliyet**, 13.05.1976, s. 6.

¹⁶¹ Anıl Çeçen, "İslam Konferansı Üzerine", **Halkoyu**, C: 10, S:116, Haziran 1976, s. 13-16.

¹⁶² **Milliyet**, 13.05.1976.

¹⁶³ Selim İlkin, Türkiye'nin İslam Konferansı Teşkilatı'na Arap ülkelerinin siyasal desteğinin yanı sıra, belki de daha önemli olarak ekonomik desteklerini sağlamak amacıyla katıldığını ileri sürmüştür. Ona göre petrol krizi sebebiyle Batılı merkez ülkelerin buhrana sürüklenmesi, Türkiye gibi çevre bir ülkede ödemeler dengesinin açık vermesine neden olmuştur. Kalkınma hızını düşürmek istemeyen Türkiye ise Batı'nın mevcut durumunu dikkate alarak dış açığın finansmanı için "petrol zengini" Müslüman ülkelere yönelmek durumunda kalmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin AET'den ayrıcalıklarının iyileştirilmesi ve zenginleştirilmesi yolundaki taleplerinin AET tarafından sürüncemede bırakılması Türkiye'yi yeni arayışlara yönelten bir etmen olmuştur. **Bkz.** Selim İlkin, "Türkiye'nin İslam Ülkeleriyle İktisadi İşbirliğini Arttırma Girişimleri", **Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte, I. Uluslararası Konferansı Bildirileri 18.06.1979**, Ankara, 1980, s. 246-273.

yaklaşımın sonucudur. Ancak konferanstan sonra NATO çerçevesinde ABD'den yardım beklenmeye devam edilmiştir.

Tercüman gazetesine göre; “*Konferansın Türkiye’de tertip edilmesinin, hükûmet için bazı olumlu sonuçları olmuştur. İstanbul Konferansı’yla ilk defa, Kıbrıs meselesi konusunda bir karar alınmıştır. KKTFD’ye gözlemcilik statüsü tanınmasına rağmen İslam Konferansı Teşkilatı, Kıbrıs Türk toplumunun temsilcilerini İslam Konferansı Teşkilatı’nın gelecekteki toplantılarına katılmaya davet etmiştir. Konferansın, “Kıbrıs Meselesi ve Kıbrıs Müslüman Türk Toplumunun Davası” ile ilgili kararı, Kıbrıs Türk toplumuna, Kıbrıs Cumhuriyeti çerçevesi içinde Kıbrıs Rum toplumuyla eşit haklara sahip olduğu konusunda destek vermiştir. Karar ayrıca, Kıbrıs Müslüman Türk toplumuna, Kıbrıs meselesinin tartışıldığı tüm uluslararası forumlarda Kıbrıs Rum temsilcileriyle eşit söz hakkı verilmesi gerektiğini de teyit etmiştir.*”¹⁶⁴

1960’lardan itibaren Türkiye ve Müslüman ülkeler karşılıklı anlayış ve iş birliği kurmaya çalışmışlardır. Türkiye’nin İslam Konferansı Teşkilatı’na girmek istemesinin altında yatan sebeplerden biri de imaj yenilemektir. Fakat Türkiye’nin İslam ülkeleriyle ilişkileri hiçbir zaman Batı ülkeleri ile olan ilişkilerine alternatif olamamıştır.

Türkiye’nin İslam Konferansı Teşkilatı’na girişinde içerideki siyasal değişimler de etkili olmuştur. 1973 seçimleriyle parlamentoya giren MSP lideri Necmettin Erbakan, Türkiye’nin dış politikada AET ile ilişkilerine alternatif olarak İslam dünyasına yönelmeyi ve Müslüman ülkelerle yakın ilişki kurulmasını savunmuştur. Milliyetçi Cephe Hükûmeti’nde bulunan MSP, Türkiye’nin İslam Konferansı Teşkilatı’na eşit düzeyde katılmasını ve teşkilata tam üye olması yönünde hükûmet ortakları üzerinde baskı kurduğu iddia edilmiştir. MSP’nin bu baskılarına AP, MHP ve CGP ise Türkiye’nin laik yapısından dolayı İslam Konferansı Teşkilatı içinde temkinli yaklaşmaktan yana tavır almışlardır. Erbakan Türkiye’nin bir an önce FKÖ’ye Ankara’da bir büro açmasına izin vermesini, İsrail ile diplomatik ilişkileri kesmesini istemiştir. Ayrıca konferansta kendisi için söz hakkı istemiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁴ **Milliyet**, 16.05.1976, s. 6.

¹⁶⁵ Ali Sirmen, “Kim Konuşacak”, **Cumhuriyet**, 08.05.1976, s. 3. Başbakan yardımcısı ve MSP Genel Başkanı N. Erbakan, İstanbul Konferansında bir konuşma yapmak istemesi koalisyon ortakları ile arasının açılmasına neden olmuştur. Erbakan’ın konferansta konuşma yapma isteği, Başbakan Süleyman Demirel ve diğer Başbakan yardımcıları Turhan Feyzioğlu, Alparslan Türkeş’in tepkileri üzerine sonuçsuz kalmıştır. Feyzioğlu ve Türkeş bu yola gidildiği takdirde kendilerinin de birer konuşma yapmaları

Erbakan dış politikadaki dili dinî terminolojiyle yorumlamıştır. Batı karşıtlığı söylemlerinde hep öne çıkmıştır. NATO ve AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) gibi örgütlere şüpheyle bakmıştır. AET'yi “Katolik Birliği” olarak nitelendirmiş ve Türkiye'nin böyle bir organizasyonda işi olamayacağını ifade etmiştir. Erbakan, AET'ye alternatif olarak Müslüman ülkelerle iş birliği kurulmasını savunmuştur. Bunun için yapılacak ilk iş Müslüman ülkelerle “Ortak Pazar” kurulmasıdır.¹⁶⁶ Ortak Pazar'ın yanında NATO tarzı bir Savunma Örgütü'nün kurulmasını ileri sürmüştür. Bütün bu düşünceler Erbakan ve ekibinin Türkiye'nin İslam Konferansı Teşkilatı'na tam üye olması için çaba göstermesine sebep olmuştur. Ancak o dönem hükûmet ortaklığında MSP'ye bu ideallerini gerçekleştirebilmesi için ne dışişleri bakanlığı ne de savunma bakanlığı gibi kilit bakanlıklar verilmiştir. Bunu son derece anlamlı bulmak gerekmektedir. Çünkü dışişleri ve savunma bakanlıkları Türkiye'yi dışarıya açan kapılardır. Türkiye'nin kuruluşundan bu yana izlediği dış siyaset Batı yanlısı ve modernistti ve bunun tam tersi bir profil çizen Necmettin Erbakan'a bu bakanlıkların verilmemesi de son derece manidardır.

3.3.2. Üyelik Tartışmaları

Türkiye, İstanbul Konferansı'nda tam üyelik kararı alsa da teşkilat yasasını imzalamamıştır. Bu noktada uluslararası andlaşmaların iç hukuk bakımından bağlayıcılık kazanması için gerekli şartlara bakıldığında; 1982 Anayasasının ilgili hükümlerine göre bir andlaşmanın iç hukuk bakımından bağlayıcılık kazanması için andlaşmanın onaylanmasını uygun bulan bir kanun çıkarılmasının ardından andlaşmanın onaylanması ile gerçekleşir. Konumuzla ilgili anayasa hükümlerinden en önemlisi, “Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma” başlıklı 90. Maddedir. “Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla

gerekeceğini belirtmişlerdir. Bakanlar Kurulunda yapılan uzun tartışmalardan sonra her üç Başbakan yardımcısının İslam ülkeleri heyetlerine ayrı ayrı birer yemek vermesi şeklinde soruna bir çözüm bulunmuştur. **Bkz. Milliyet**, 09.05.1976, s. 6; **Milliyet**, 10.05.1976, s. 1 ve 6.

¹⁶⁶ Fehmi Çalmuk, “Necmettin Erbakan”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık**, C:VI, İstanbul, 2004, s. 554-558.

uygun bulmasına bağlıdır...”. Bu kuralın istisnaları aynı maddenin 2 ve 3. fıkraları ile getirilmiştir. M. 90 f. 2 şöyledir: “Ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, devlet maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur”.¹⁶⁷

Türkiye, bu süreçte kuruluşun statüsüne katılmak için gerekli iç hukuk işlemlerini yerine getirememiş, üyeliği yolunda bir devlet iradesi açıklamamıştır. Örgütün kurucu anlaşmasına taraf olmak için başlatılan ilk ve tek girişim dönemin hükûmeti (1976) parlamentoya İslam Konferansı Yasasının onaylanmasının TC Anayasası ile Bağdaştığı Ölçüde Uygun Bulunması Hakkında bir yasa tasarısı sunmuşsa da gereken sürede görüşülmeyen bu tasarı kadük kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye kurucu anlaşmaya taraf olmamıştır. Bu yüzden, Türkiye’nin fiili üyelik konumu, bazı hukukçular tarafından hukuka ve anayasaya aykırı bulunmuştur. Ayrıca İslam dinini temel alan siyasal bir örgütlenme olan ve İslam’ın manevi, ahlaki, toplumsal ve ekonomik değerlerini korumak amacı taşıyan bir kuruluşa üyeliğe, Türkiye’nin iç hukukunun ve anayasasının engel olduğu iddia edilmiştir. Türkiye’nin bu dönemdeki fiili üyelik konumu ise dış politika oportünizmiyle açıklanmıştır. Ancak Türkiye, teşkilat üyelerinin sahip olduğu hak ve yükümlülükleri her zaman yerine getirmiştir.¹⁶⁸ Türkiye bu açıdan teşkilatta “fiili üye” olarak kalmış, hükûmetler yıllarca hukuken üyelik için girişimde bulunmamıştır.

Yukarıda yer verdiğimiz üzere, İİT/İKÖ’ne hangi tarihte üye olduğumuz konusunda Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığınca dahi farklı tarihler verilmektedir. Üye olup olmadığımız hususu bir yana, Örgüte üyelik tarihi üzerinde de farklı tarihler zikredilmektedir.

Örgütün resmî internet sayfasında, Örgütün 57 üyesinin bulunduğu ve Türkiye’nin 1972 tarihli Kurucu Andlaşmaya göre Örgüte üye olduğu kabul

¹⁶⁷ Münevver Aktaş, “Türkiye İslam Konferansı Örgütü’ne Üye midir? “, **9 Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı 1, 2009, s.1-87

¹⁶⁸ Bülent Tanör, “Türkiye’de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, B. 2, İstanbul, 2001, s. 496-497.

edilmektedir. 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununa istinaden Dışışleri Bakanlığına yapılan başvuru sonucunda Bakanlıkça verilen 18.8.2010 tarihli cevabi yazıda “Türkiye, 1976 yılında İstanbul’da düzenlenen 7. İKÖ Dışışleri Bakanları Toplantısı sırasında İKÖ Yasasını kabul ettiğini bildirmek suretiyle İKÖ’ye üyelik arzusunu kayda geçirmiş ve o tarihten bu yana tam üye muamelesi görmüştür”¹⁶⁹ Ancak Dışışleri Bakanları Konferansı’nın İstanbul’da toplandığı 1976 yılında, TBMM’ne “İslam Konferansı Yasasının Onaylanmasının T.C. Anayasası ile Bağdaştığı Ölçüde Uygun Bulunması Hakkında” bir kanun tasarısı sevk edilmiş ancak bu tasarı kanunlaşmamıştır.¹⁷⁰ Uygulamaya bakıldığında, bu dönemde hem Türkiye İKÖ’nün bir üyesi -hatta etkin bir üyesi- gibi hareket etmiş hem de Örgüt ve diğer üyeler tarafından Türkiye’ye “üye” muamelesi yapılmıştır.

13-14 Mart 2008 tarihinde Dakar’da 11’inci İslam Zirvesi toplanmış, “Gözden Geçirilmiş/Değiştirilmiş İKÖ Şartının Kabulü ve Onaylanması Hakkındaki Karar” ile 2008 tarihli Şart, 1972 tarihli İKÖ Kurucu Andlaşmasının gözden geçirilmesi ve değişikliğe uğraması sonucu ortaya çıkan bir metin olarak kabul edilmiştir.

Türkiye de yeni Şartın kabulünde olumlu oy kullanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından yapılan çeşitli konuşmalardan, Türkiye’nin 2008 tarihli Şartın hükümlerine herhangi bir itirazının olmadığı, Şartı imzalarken herhangi bir çekince ve/veya beyan ileri sürmediği anlaşılmaktadır. 2008 tarihli Şartın 37. Maddesiyle Şart hükümlerinin üye devletlerce, onların anayasal gerekleriyle uyumlu olarak uygulanacağı hükme bağlanmıştır. Bu hüküm, Türkiye’nin yukarıda zikrettiğimiz Şartın kabulüne yönelik ortaya çıkabilecek olası çekincelerini ortadan kaldırmak için çok önem arz etmektedir.

2008 tarihli Şartı imzalayarak Türkiye onaylamadığı bir Kurucu Andlaşmanın değiştirilmesi sürecine katılmıştır. Böylece Türkiye’nin İKÖ üyeliğine ilişkin tartışmalar daha farklı bir boyuta taşınmış olacaktır. Zira Türk Hükûmeti 2008 tarihli Şartı imzalayarak, İKÖ’nün anayasası niteliğindeki bir belgeye yönelik olarak duruşunu/tavrını bu defa açık bir şekilde ortaya koymuştur. Şartın Türkiye tarafından imzalanması, Şart hükümlerinin Türkiye bakımından bağlayıcılık kazanması için yeterli

¹⁶⁹ Münevver Aktaş, “Türkiye İslam Konferansı Örgütü’ne Üye midir? “, **9 Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:11 Sayı 1, 2009, s. 51

¹⁷⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, “Kıbrıs’taki İngiliz Üsleri Kaldırılmalı” 18/05/1976.

değildir ayrıca onaylama işleminin gerçekleştirilmesi gerekir. Viyana Sözleşmesi'ne göre andlaşmanın görüşülerek tadili, andlaşmaların kabulünde izlenen yonteme tabidir (m. 39). 2008 tarihli Şartın onaylama ve yürürlüğe girmeye ilişkin 39 uncu maddesi de Şartın üye devletlerce anayasal prosedürlerine uygun olarak imzalanacağına ve onaylanacağına, onay belgelerinin Genel Sekreteryaya tevdi edileceği şeklindedir.

2012 yılına gelindiğinde ise Milletlerarası Andlaşma başlığı altında 2012/3234 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 2008 Kurucu Andlaşma onaylanmış ve **De Facto pasif üyelikten resmi aktif üyeliğe geçilmiştir.**¹⁷¹ 15 Haziran 2012 tarihli Resmî Gazetede yayımlanıp yürürlüğe girmiştir. *“Türkiye Cumhuriyeti adına 18 Haziran 2008 tarihinde imzalanan ve 23/2/2012 tarihli ve 6280 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli “İslam Konferansı Örgütü Şartı’nın ilişik çekince ile onaylanması; Dışışleri Bakanlığının 2/4/2012 tarihli ve HUM/1683067 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3’üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu’nca 14/5/2012 tarihinde kararlaştırılmıştır.”*¹⁷²

3.3.3. Kahire Deklarasyonu ve Günümüze Uzanan Tartışmalar

31 Temmuz - 5 Ağustos 1990 tarihlerinde Kahire’de 45 devletin katılımıyla gerçekleştirilmiş olan İslam Konferansı Örgütü’nün XIX. Dışışleri Bakanları Toplantısı’nda ‘İslam’da İnsan Hakları Kahire Bildirisi’ yayımlanmıştır.

Batı’da insan hakları söyleminin giderek ehemmiyet kazanması, Müslüman mütefekkirleri ve devletleri bu konu üzerinde düşünmeye itmiştir. Özellikle 1948 BM İnsan Hakları Beyannamesi’nin ilanıyla meselenin uluslararası bir boyut kazanmasıyla çalışmalar hızlanmıştır. Söz konusu BM beyannamesinin hazırlanmasıyla görevli komitede hiçbir Müslüman üye olmaması, veto hakkı sahibi üyelerin çıkarları göz önüne alındığı hâlde dünya nüfusunun beşte birini oluşturan Müslümanların veto hakkı olmadığından, iddialarını yeteri kadar savunamamaları, Müslümanların BM beyannamesini tam olarak sahiplenmelerini engellemiştir. BM beyannamesine karşı bir

¹⁷¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları:

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c014/tbmm24014070gnd.pdf>, Son Erişim Tarihi: 11.12.2018.

¹⁷² Resmî Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120615M1-2.htm>, Son Erişim Tarihi: 11.12.2018.

kısım Müslüman aydınlar ve devletler düzeyinde bir tepki gözlenmiştir. Neticede bir kısım İslam devletleri belgeyi imzalamayı reddetmiştir. Bu nedenler, İslam devletlerini alternatif insan hakları beyannamesi hazırlamaya iten muhtemel sebepler arasında zikredilebilir.¹⁷³

İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), 1979 yılında insan haklarını gündemine alarak bu konuda çalışmalarını başlatmıştır. 1980 yılında yirmi beş maddelik İslam'da İnsan Hakları Projesini ortaya koymuşlardır. Bu çalışma İslam'da insan haklarının kanunlaştırılması alanında modern manada Müslüman devletler tarafından onaylanmış ilk çalışma olarak görülmektedir. Bu rapor üzerine sürdürülen çalışmalar 1990 yılında tamamlanmış ve aynı sene 19. İslam Konferansına katılan dışişleri bakanları tarafından imzalanarak İKÖ tarafından İslam'da İnsan Hakları Kahire Beyannamesi ismiyle yayınlanmıştır.¹⁷⁴

Kahire Bildirisi, başlangıç kısmında "İslam'daki temel haklar ve evrensel özgürlüklerin İslam dininin ayrılmaz bir parçası" olduğunu belirterek, Batı kökenli insan hakları anlayışından farklılığını ortaya koymuştur. Kahire Bildirisi, yine hem başlangıç kısmında hem de 4. Maddesinde ahirete yaptığı atıfla; 24. ve 25. maddelerinde hakların şeriata tabi olduğunu söylemekle ve bildiride düzenlenen bütün hakların açıklanmasında tek referans kaynağı olarak şeriati göstermekle başlangıç kısmındaki ifadelerini güçlendirmektedir.¹⁷⁵

Söz konusu bildirgenin imza atan taraflar için herhangi bir bağlayıcılığı olmadığı için bu adımlar sadece iyi niyet göstergesi olarak kalmıştır. Türkiye'de bu bildiriye imza atan üye ülkelerden biridir. Bu durum başlangıçtan bugüne kadar hem iç kamuoyunda hem de uluslararası arenada ciddi tartışmaları beraberinde getirmiştir.

¹⁷³ Recep Şentürk, "Farklı Dünya Medeniyetlerinde İnsan Hakları: İnsan Hakları Bildirgelerine Dayalı Karşılaştırmalı Bir İnceleme", **Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Medeniyetler İttifakı Enstitüsü**, 2014, s-32-33

¹⁷⁴ Şentürk, **a.g.e.**

¹⁷⁵ Esra Demir, "İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 2008, c 14, Sayı 3.

3.4. 12 Eylül 1980 Darbesi Sonrası Türkiye'nin Müslüman Ülkelerle İlişkisinde İKÖ'nün Etkisi

12 Eylül darbesi Türk siyasal tarihinin önemli meselelerinden biri olmuştur. Müdahalenin doğurduğu sonuçları itibariyle Türkiye'yi her yönden etkilemiştir. Özellikle siyasi partiler sistemini derinden etkilemiştir.

12 Eylül Darbesinden sonra Türkiye uluslararası arenada büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Örneğin; AB gibi teşkilatlar Türkiye'yi antidemokratik bir ülke olarak nitelemiştir. Avrupa ülkelerindeki bazı çevreler bu darbeye karşı kampanya başlatmıştır.¹⁷⁶ Türkiye'nin bu dönemde Avrupalı ülkelerle ilişkisi zor bir dönemece girmiştir. 1982'de Avrupa Parlamentosu'nun kararı ile Ortaklık Anlaşmaları askıya alınmıştır. İlişkiler 1986'da düzelme eğilimine girmiştir.

12 Eylül sonrası Avrupa'da karşılaştığı zorluklarla beraber Türkiye, İslam ülkeleriyle ilişkilerine hız vermiştir. Türkiye, 1981'de Taif'te yapılan İKÖ Zirvesine ilk defa başbakan düzeyinde katılmıştır. Türkiye, Arap devletlerinin ricası üzerine İran-İrak Savaşı'nda arabuluculuk yapmıştır.¹⁷⁷ Taif toplantısında ki en önemli olay Kıbrıs meselesine ilişkin olmuştur. Kıbrıs Müslümanlarını temsilen katılan Rauf Denktaş, ilk defa Kıbrıs Türk Federe Devleti sıfatıyla konferansa katılmıştır. Fakat hiçbir İKÖ üyesi Müslüman devlet, Kıbrıs Türk devletini tanımamıştır. Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ilişkisini belirleyen önemli faktör Türkiye'nin zaman zaman Batı ile yaşadığı sorunlar olmuştur.

Toplantıya katılan BM Genel Sekreteri Perez De Cuellar Kıbrıs sorunun bölgesel bir sorun olduğunu, Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin tek taraflı kabul edilemeyeceğini ve bu sorunun BM nezdinde müzakere yoluyla çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Türk ve Kıbrıs tarafının büyük çabaları büyük ölçüde darbe almıştır.

¹⁷⁶ Ercüment Yavuzalp, **Liderimiz ve Dış Politika**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1996, s. 212.

¹⁷⁷ Fahir Armaoğlu, "Türkiye-İsrail ve Filistin Meselesi", **İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri**, İstanbul, 2000, s. 232.

3.5. Turgut Özal Dönemi Türkiye'nin Müslüman Ülkelerle İlişkisinde İKÖ'nün Etkisi

Turgut Özal, siyasi geçmişinin başından sonuna kadar söylemlerinde liberal bir tavır sergilemiştir. O'nun için devlet araçsal bir mekanizmadır ve seçilmişler atanmışlara göre üstündü. Askerî bürokrasinin ülkeye zarar verdiğini savunmuştur.¹⁷⁸

Türkiye Özal'ı yıllarda birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da büyük atılımlar yapmıştır. 1970'lerde tekrar canlanma dönemine giren klasik liberalizm, 1980 sonrasında Reagan ve Thatcher önderliğinde neo-liberal politikası izlenmeye başlamıştır. Özal ise Türkiye'deki içe kapalı, bürokratik elit ve özel sektör eliti arasındaki anlaşmaları bozarak, Türkiye'nin uluslararası pazara girmesini sağlamıştır.¹⁷⁹

Özal'ın izlediği dış politika, kendinden önceki siyasilerin izlediği dış politika anlayışından farklılık arz etmiştir. Özal, iktidardayken Soğuk Savaş'ın son yılları yaşanmaktadır. Özal bu dönemde Arap ve Müslüman ülkelerle ilişkiler geliştirmekten yana olmuştur. O'na göre İslam dünyası Türkiye için önemli bir pazar ve doğal müttefik kazanmak için potansiyeli olan bir bölgedir.

Özal, partisinin programında İslam ülkeleriyle ilgili şu bilgileri vermiştir:

*“Bir yandan Batı ile Ortadoğu arasında bir köprü teşkil eden coğrafi mevkii, öte yandan müşterek bir tarih ve kültür mirası, Türkiye'nin İslam âlemine büyük önem göstermesini gerektirmektedir. Bu itibarla, bütün Arap ve İslam ülkeleriyle mütakabiliyet esasına dayanan iyi ilişkiler geliştirmek ve verimli bir iş birliğini daha da arttırmak hususunda özel bir gayret sarf edecektir. Coğrafi mevkiiimizin, tarihî, kültürel bağlarımızın icabı olarak Ortadoğu'daki ve dünyanın diğer bölgelerindeki İslam ülkeleriyle esasen tesis etmiş bulunduğumuz yakın dostluk ilişkilerini ve iş birliği imkânlarını daha da geliştirmek kararındayız.”*¹⁸⁰

Türkiye, Turgut Özal Dönemi'nde İKÖ'de de yaptığı ilk iş Bulgaristan'da yaşayan Türklerin yaşadığı asimilasyon ve baskıyı teşkilatın gündemine taşımak olmuştur. Umman'da toplanan zirvede Bulgaristan Türkleri ile ilgili bir rapor hazırlanmıştır. İKÖ bunun üzerine Bulgaristan ile iletişime geçmek için Temas Grubu

¹⁷⁸ Mustafa Erdoğan, “Türk Politikasında Bir Reformist: Turgut Özal” **Kim Bu Özal**, İstanbul, Boyut Kitapları, 2003, s. 18-20.

¹⁷⁹ **a.g.e.** s. 22.

¹⁸⁰ Gökhan Koçer, **Türk Dış Politikasında İslam**, Ankara, Öğreti Yayınları, 2003, s. 80.

oluşturdu. Temas Grubu ilk önce Türkiye’de araştırmalar yaptıktan sonra Bulgaristan’da bazı araştırmalar yapmıştır. Bulgaristan’da en son 1965’te nüfus sayımı yapılmış ve Türklerin nüfusu 783.929 çıkmıştır ve o günden bugüne nüfus sayımı yapılmadığı için nüfus artış oranından 1980’lerin sonunda 1,5 milyon Türk’ün yaşadığı tahmin edilmiştir.¹⁸¹ Temas grubu yetmiş dokuz sayfalık bir rapor hazırlamış ve Bulgaristan Türklerinin ciddi bir baskı altında olduğu belirtilmiştir.

3.6. Körfez Savaşında İKÖ-Türkiye İlişkileri

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte Türkiye’nin Batı açısından değer kaybettiğini düşünen Türkiye, Körfez Savaşı’nın başlamasıyla tekrar önem kazanmıştır. Bu fırsatı iyi değerlendirmek isteyen Özal, Başkan Bush ile görüşmeler yapmıştır. Fakat bu savaşa Türkiye’nin katılmaması gerektiğini savunan insanlar çok olmuştur. Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, Başbakan Yıldırım Akbulut ve Dışişleri Bakanı Ali Bozer bu müdahalenin Türkiye’ye zarar vereceğini ileri sürmüştür.

Türkiye ilk başta yumuşak bir tavır sergilemiş ve meselenin diplomatik yollarla çözümlenmesini istemiştir. Fakat Özal’ın dış politikada ağırlığı artınca Türkiye sınıra yığınak yapmış, Irak’ı sertçe eleştirmiş ve ABD savaş uçaklarının Türkiye’de üslenmesine izin vermiştir.¹⁸²

Körfez Savaşı’ndan sonra Irak yönetiminin müdahale edemeyeceği bir bölge oluşturulmuştur. BM Güvenlik Konseyinin kararına göre 36. Paralelin kuzeyine çıkmak yasaklanmıştır. Bu durum PKK’lı teröristlerin lehine olmuştur. Körfez savaşında İslam ülkelerinin büyük bir çoğunluğu ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerine destek vermiştir. Bu yüzden Körfez Savaşları Türkiye ile Müslüman ülkeler arasındaki ilişkiye zarar verecek duruma gelmemiştir.

3.7. Bosna Savaşı ve İKÖ-Türkiye İlişkileri

¹⁸¹ Fahir Armaoğlu, “İslam Konferansı ve Bulgaristan Türkleri”, **Dış Politika Dergisi**, S:2, Temmuz 1988, s. 45.

¹⁸² Faruk Sönmezoğlu, **Değişen Dünya ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1996, s. 257-258.

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin ilgilenmek zorunda olduğu konulardan biri de Bosna Savaşı olmuştur. Bu dönemde hem Yugoslavya'nın liderleri hem de bağımsızlık isteyen liderler Türkiye'den destek beklemişlerdir.

AB önce Slovenya ve Hırvatistan'ı daha sonra da Bosna ve Makedonya'yı tanıyınca parçalanma kaçınılmaz olmuştur. Türkiye'de bunun üzerine bu cumhuriyetleri tanımıştır. Türkiye'ye gelen Milosevic eli boş dönmüştür.

Bosna yönetimi tarihî bağları sebebiyle Türkiye'den hep yardım beklemiştir. Çünkü Hırvatlar ve Slovenler Almanlara koşarken, Bosna ise Türkiye'den medet ummuştur. Türkiye ise savaşa son vermek için konuyu İKÖ'ye götürmüştür. Türkiye İslam devletlerinin Bosna'ya yardım edeceğini düşünmüştür fakat bu konuda İKÖ'nün çabaları sonuç vermemiştir.

3.8. Türkiye-İsrail Münasebetlerinin Türkiye-İKÖ/İİT İlişkilerine Yansımaları

İsrail'in, başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülkenin diplomatik ve askerî desteğini almış bir bölgesel güç olarak Ortadoğu sorunlarının çoğunda doğrudan ya da dolaylı etkisi olan bir ülke olduğu dikkate alınırsa Türkiye'nin İsrail-Filistin politikalarının incelenmesine bu konunun, Ankara'nın bütün Ortadoğu politikasının şekillenmesini temelden ilgilendiren bir özelliğe sahip olduğu tespitiyle başlamak doğru olacaktır. Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri ve Filistin sorununa yaklaşımı, onun İran ve Mısır'la ilişkilerini, Irak ve Suriye'yle arasındaki sorunları, Suudi Arabistan ve Körfez'deki diğer zengin Arap ülkeleriyle iş birliği imkânlarını ve Lübnan'daki arabuluculuk çalışmalarını doğrudan etkilemektedir.¹⁸³

Türkiye'nin İsrail'e yönelik politikalarının tarihsel gelişimi incelendiğinde, ilk olarak Ankara'nın İsrail devletinin kurulması sırasında izlediği politikaya bakmak gerekir. 1947 yılındaki Filistin'in bölünmesini öngören BM Genel Kurulu kararına Arap ülkeleriyle birlikte ret oyu kullanan Türkiye, takip eden yıllarda Soğuk Savaş'ın getirdiği güvensiz ortamda ABD'ye yakınlaşmasının bir sonucu olarak, 1948 yılında kurulan İsrail devletini 28 Mart 1949 tarihinde tanıyarak bu devletin meşruiyetini kabul

¹⁸³ Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu politikaları", 2016. Ortadoğu yıllığı, 2016-2017. s.21-34

eden ilk Müslüman devlet olmuş, bundan yaklaşık bir yıl sonra, 1950 yılının mart ayında iki ülke arasında elçiler düzeyinde diplomatik ilişki kurulmuştur.¹⁸⁴

1950’li yıllarda yaşanan SSCB tehlikesi yüzünden dış politikasını ABD eksenine göre ayarlayan Türkiye için İsrail ile iyi geçinmek, bu devletin hamisi konumundaki ABD’nin desteğini kaybetmemek açısından önemliydi. Ancak halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olması Türkiye’nin İsrail politikasındaki ABD etkisini dengeleyen bir unsurdur. Bu ikilem içerisinde hareket eden Türkiye 1956’da yaşanan Süveyş Krizi sırasında hem Süveyş Kanalı’nı millileştirmek suretiyle krizi çıkarmakla suçladığı Mısır’ı eleştirmiş hem de Mısır’a saldıran İsrail’i kınamış ve bu ülkedeki büyükelçisini geri çekerek temsilciliğini maslahatgüzar seviyesine indirmiştir. Bu ülkeyi Mısır’a saldırması konusunda teşvik eden ve onun saldırısı sonrasında Kanal bölgesine asker indirmek suretiyle bölgeyi kontrol altına alan İngiltere ve Fransa’yı ise kınamamıştır.¹⁸⁵

Bu dönemde Arap ülkeleri ve kendi Müslüman halkını memnun etmeye yönelik olarak İsrail ile diplomatik temsil düzeyinin düşürülmesine rağmen bu ülkeyle ekonomik, siyasal ve güvenlik ilişkileri ise geliştirilmeye devam etmiştir.

1960’lı ve 70’li yıllarda Türkiye’nin ABD ile ilişkilerinde Kıbrıs nedeniyle yaşanan sorunlar (Johnson Mektubu, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve Amerikan Silah Ambargosu), BM’deki Kıbrıs oylamalarında Arap ülkelerinin desteğine ihtiyaç duyması ve bu ülkelerin giderek petrolü bir silah olarak kullanmaları gibi gerekçelerle Türkiye’nin o zamana kadar ihmal ettiği Arap ülkelere yakınlaşmaya başladığı görülmüştür. Bunun Türkiye-İsrail ilişkilerine yansması olumsuz olmuştur. Çünkü Arap ülkeleriyle yakınlaşma, bu ülkelerle çatışma içerisinde olan İsrail’den uzaklaşma anlamına gelmekteydi ve bu dönemde ABD ile yaşanan sorunlar yüzünden Washington’un Türk-İsrail ilişkilerini etkileme düzeyi de düşmüştü.¹⁸⁶

1967 Arap-İsrail Savaşı’nda, topraklarındaki askerî üslerin Arap ülkelere karşı kullanılmasına müsaade etmeyeceğini ilan eden, savaş sırasında Mısır, Ürdün ve Suriye’ye gıda yardımı yapan ve savaş sonrasında BM Genel Kurulu’nda, İsrail’in işgal

¹⁸⁴ Atay Akdevelioğlu, – Ömer Kürkçüoğlu, “İran’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**. Cilt-I, Baskın Oran (edit.), İstanbul: İletişim Yayınları, içinde, 2001, ss. 642.

¹⁸⁵ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi. 1990, ss, 80-81.

¹⁸⁶ İnat, a.g.e., s,21-34

ettiği topraklardan çekilmesine yönelik kararın alınmasına katkıda bulunan Türkiye artık İsrail karşıtı diye nitelendirilebilecek bir politika izlemekteydi.¹⁸⁷

1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye'nin İsrail karşıtı tutumu iyice belirginleşmiştir. Savaş sırasında askerî malzeme taşıyan Sovyet uçaklarının Türk hava sahasını kullanmalarına müsaade eden Ankara, aynı izni İsrail'e İncirlik üssü üzerinden yardım etmek isteyen ABD'ye vermemiştir. Bu şekilde davranmakla Arap ülkelerinin, İsrail'e destek veren ülkelere karşı uyguladığı petrol ambargosundan muaf tutulan Türkiye, 1975 yılında BM Genel Kurulu'nda alınan "Siyonizmin ırkçılığın bir türü olduğu" yönündeki karara olumlu oy kullanmış ve aynı yıl Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) resmen tanımıştır. 1979 yılında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in resmî davetlisi olarak Türkiye'ye gelen FKÖ Lideri Yaser Arafat Ankara'daki FKÖ Temsilciliğini resmen açmıştır.¹⁸⁸

1980 yılında İsrail'in, Doğu Kudüs'ü ilhak ederek Kudüs'ü başkent ilan ettiğini açıklaması üzerine bu şehirdeki başkonsoloslukunu kapatan Türkiye, İsrail ile diplomatik temsil düzeyini maslahatgüzar seviyesinden ikinci kâtip derecesine indirmiştir. İsrail'in 1982 yılında Lübnan'ı işgal etmesini kınayan Ankara, Türkiye'nin güvenliğine karşı faaliyet gösteren terör örgütlerinin Lübnan'daki faaliyetlerine karşı Tel Aviv ile istihbarat iş birliğine gitmekten de geri durmamıştır.

1983 yılında başbakan olan Turgut Özal'ın "çok boyutlu dış politika" anlayışı çerçevesinde hem İsrail ile hem de Arap ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye yönelik politikası sonucu, İsrail ile diplomatik ilişkileri 1986'da maslahatgüzar, 1990 yılında büyükelçilik düzeyine yükselten Türkiye, 1988 yılında da Yaser Arafat önderliğinde ilan edilen Filistin Devleti'ni ilk tanıyan ülkeler arasında yer almıştır. 1991 yılında da İsrail ve Filistin'in aynı zamanda Ankara'daki temsilcilikleri büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir.¹⁸⁹

İsrail-Türkiye ilişkileri 1990'lı yılların başında gelişmeye başlamıştır. Oslo Süreci ve Madrid görüşmelerinden sonra Türkiye İsrail'de tekrar büyükelçilik açmıştır. Bu görece barış döneminde İsrail ile ilişki kurduğunu açıkça söyleyemeyen Türkiye

¹⁸⁷ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, "İsrail'le İlişkiler", **Türk Dış Politikası. Cilt-I**, Baskın Oran (edit.), İstanbul: İletişim Yayınları, içinde, 2001, s. 797-798.

¹⁸⁸ Stratejik Düşünce Enstitüsü., **Türkiye-İsrail İlişkileri**, İstanbul, 2011, s. 9.

¹⁸⁹ İnat, **a.g.e.** s,21-34

devam eden süreçte açıkça İsrail ile görüştüğünü belirtebilmiştir. İsrail tarafı ise tek kutuplu dünyanın verdiği rahatlıkla ülkelerle rahatça ilişki kurabilme imkânını sağlamıştır. İsrail SSCB'nin boşalttığı alanlara yönelmiş ve Ortadoğu dışı alanlarda Türkiye ile iş birliği yapabilmıştır.¹⁹⁰

1996 yılında imzalan “Askerî İşbirliği Çerçeve Anlaşması” ile ilişkiler stratejik ittifak boyutuna ulaşmıştır. İsrail ile ABD'nin de katıldığı ortak askerî tatbikatlar yapılmış, İsrailli pilotların Türk hava sahasını eğitim uçuşları için kullanmasına izin verilmiş, askerî okul öğrencileri arasında akademik değişim programları uygulanmış ve Türkiye'nin birçok silah alım ve modernleştirme ihalesi İsrailli firmalara verilmiştir.

2000 yılında başarısız olan İsrail-Filistin barış görüşmelerinin ardından İsrail muhalefet lideri Ariel Şaron'un yanındaki yüzlerce asker ve siville gerçekleştirdiği provokatif Mescid-i Aksa tecavüzü sonrası başlayan “İkinci İntifada” nedeniyle İsrail ile kurulan bu “stratejik ittifak” uzun sürmemiştir. Şaron'un 2001'de İsrail'de yapılan seçimleri kazanması sonrasında bu devletin Filistinlilere yönelik saldırılarının katliam boyutuna ulaşması Türkiye'nin tepkilerini artırmıştır. İsrail askerlerinin Arafat'ın Ramallah kentindeki yönetim merkezini kuşatarak çok sayıda kişiyi öldürdüğü 2002'deki saldırılar, dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in İsrail'i “soykırım” yapmakla suçlamasına yol açmıştır.¹⁹¹

AK Parti'nin iktidar olduğu yıllarda Türkiye'nin İsrail politikası inişli çıkışlı seyir izlemiştir. “*Bu kapsamda, bir yandan 2004 yılında Hamas'ın siyasi lideri Şeyh Ahmed Yasin'in Gazze'de bir sabah namazı çıkışında yanındaki birçok siville birlikte İsrail tarafından gerçekleştirilen bir hava saldırısında şehit edilmesini “devlet terörü” olarak nitelendirmekten geri durmayan Başbakan Erdoğan, diğer taraftan da 2005 yılında çok sayıda bakanıyla İsrail'e resmî bir gezi düzenleyerek yeni askerî işbirliği anlaşmaları da imzalamıştır.*”¹⁹²

Bu gezisi sırasında Türkiye'nin İsrail'in Filistin ve Suriye ile sorunlarının çözümü konusunda arabulucu olarak yardımda bulunabileceği teklifinde bulunulmuş ve

¹⁹⁰ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 149.

¹⁹¹ Ali Balcı, “İsrail Sorunu: Ortadoğu'nun Gordion Düğümü”, **Dünya Çatışmaları. Cilt-I**, Kemal İnât-Burhanettin Duran-Muhittin Ataman (edits.), Ankara: Nobel Yayınları, 2010, s. 138,

¹⁹² Kemal İnât, “Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2005”, **Ortadoğu Yılı 2005**, Kemal İnât-Ali Balcı, Ankara: Nobel Yayınları, 2006, ss. 22-34.

Türkiye bu konuda inisiyatif almıştır. Yine bu dönemde, 1990'lı yıllarda Tel Aviv ile imzalanan askerî iş birliği anlaşmaları çerçevesinde, bu ülke uçaklarının Türk hava sahasında eğitim uçuşları sürmüştür ve İsrail Türkiye ve ABD arasında yapılan askerî tatbikatlara katılmaya devam etmiştir.

İsrail'in Gazze Şeridi'ne yönelik olarak 2009 da gerçekleştirdiği ve 1400'den fazla kişinin hayatını kaybettiği saldırılar sırasında Ankara'dan gelen tepkiler ve sonrasında yaşanan gelişmeler Türkiye-İsrail ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin İsrail-Suriye arasındaki barış görüşmelerine yardımcı olduğu bir dönemde, İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in Başbakan Erdoğan'la 22 Aralık'ta Ankara'da yaptığı görüşmede şiddetten kaçınacağı mesajı vermesinin hemen ardından bu saldırı emrini vermesi, Türkiye'nin bu saldırılara tepkisinin çok sert olması sonucunu doğurmuştur.

29 Ocak 2009 tarihinde Davos'ta Dünya Ekonomik Forumu toplantısında yaşanan "one minute" krizi ile de Türkiye-İsrail ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Gazze Saldırıları ve Davos Krizi sonrasında İsrail'e karşı uygulanan bu yeni politika çerçevesinde somut adımlar atılmaya başlanmış ve Konya'da düzenlenen Anadolu Kartalı tatbikatına İsrail davet edilmemiştir. Çok sayıda ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen bu tatbikata 5 yıldan beri katılan İsrail'in çağrılmaması uluslararası medyada da geniş yankı bulmuş, İsrail'in Ortadoğu'da en iyi müttefiklerinden birini kaybettiği yorumları yapılmıştır. İsrail'in saldırgan politikalarına karşı Türkiye'nin artan tepkisiyle almış olduğu yaptırım kararları sonucunda iki ülke arasında giderek gerginleşen ilişkiler 2010 yılında yaşanan "alçak koltuk krizi" ve "Mavi Marmara Olayı" ile iyice bozulmuştur.

İsrail'in aşırı dinci Dışişleri Bakanı Yardımcısı Danny Ayalon'un, yaşanan gelişmeler üzerine Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u makamına çağırıp kendisinin oturduğundan daha alçak bir koltuğa oturtması ve gazetecilerin tokalaşma isteklerini geri çevirip İbranice "Görüyorsunuz bizden aşağıda oturuyor, biz yüksekteyiz ve önüne tek bir bayrak koyduk. Ayrıca gülmüyoruz" ifadelerini kullanması Türkiye'de büyük tepkiyle karşılanmıştır. Ankara'nın Tel Aviv'den resmî bir özür gelmesi konusunda ısrarlı olması ve aksi takdirde Büyükelçi Çelikkol'u geri çağıracağını açıklaması üzerine İsrail 13 Ocak 2010 tarihinde gönderdiği bir mektupla, Türk Büyükelçisine yapılan davranıştan dolayı resmen özür dilemiştir.

İsrail'in Gazze'ye karşı uyguladığı ablukaya dikkat çekmek için İnsani Yardım Vakfı (İHH) tarafından organize edilen, aralarında Avrupa Parlamentosundan 15 milletvekilinin de bulunduğu 36 ülkeden 700'den fazla gönüllüyü ve 10 bin tonun üzerinde insani yardım malzemesini taşıyan 8 gemiden oluşan Gazze'ye Yardım Filosuna 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail askerlerinin müdahalesi Türkiye ile İsrail arasında yeni bir krizin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İsrail askerlerinin, İsrail karasularının 73 mil açığında, uluslararası sularda bu gemiler arasında yer alan Mavi Marmara gemisine orantısız bir şekilde güç kullanmak suretiyle saldırması sonucu 9 Türk vatandaşının şehit olması Türkiye'de çok büyük öfkeyle karşılanmış ve ilişkiler ikinci kâtip düzeyine indirilmiştir.

Bu gelişmelerle birlikte Türkiye-İsrail ilişkileri İsrail Devleti'nin kurulmasından beri en kötü dönemlerinden birini yaşamaya başlamıştır.

Özellikle belirtmek gerekir ki ilişkilerin en kötü döneminde bile Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini tamamen kesmemesi ve ikinci kâtip düzeyinde de olsa ilişkileri devam ettirmesi, İsrail ile bu dönemde yaşanan sorunların bu ülkedeki aşırı sağcı hükûmetin saldırganlıkta sınır tanımayan politikalarından kaynaklandığını, Ankara'nın aslında, bölgedeki birçok ülkeden farklı olarak, barışa istekli bir İsrail ile iyi ilişkiler kurmaya hazır olduğunun göstergesiydi. Bu aynı zamanda Türkiye'nin kendi gücünün sınırlarının bilincinde olan ve ABD'nin bölgedeki etkinliğini de hesaba katan rasyonel politikalarının bir gereğiydi. İsrail'in bu aşırı saldırgan politikasına Ankara'nın daha sert tepkiler verebilmesi ya da Türkiye'nin caydırıcı gücüyle İsrail gibi ülkeleri bu türden saldırgan politikalardan uzak tutabilmesi için önce ekonomik ve askerî açıdan kapasitesini çok daha artırmış bir ülke olması gerektiği de açıktır.¹⁹³

3.9. 2000'li Yıllarda Türkiye-İKÖ Münasebetleri ve İslam Dünyası İle İlişkiler

¹⁹³ İnâz, a.g.e. s,21-34

1999'daki seçimlerde yeni meclis DSP-MHP ve ANAP tarafından oluştu. Bu hükûmette 2001 krizi yaşanmış ve siyasi istikrarsızlıklar ortaya çıkmıştır. AB ile Katılım Ortaklığı Belgesi imzalanmıştır ve bazı reformlar yapılmıştır

2001'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılarla ABD'de, Clinton zamanında ekonomiye öncelik verilen politika değişmiş yerine daha saldırgan ve müdahaleci bir siyaset anlayışına geçilmiştir.¹⁹⁴ 11 Eylül sonrasında Batı'da özellikle Müslümanlara karşı büyük bir nefret ortamı oluşmuştur. Batı'da, Samuel Huntington'un 1990'lı yılların başında yazdığı Medeniyetler Çatışması tezinin doğruluğuna yönelik algı oluşturulmuştur.

Türkiye, 11 Eylül sürecinde Doğu ile Batı arasında denge siyaseti izlemiştir. İKÖ'nün Müslüman-Hristiyan çatışmasının ortaya çıkmasını önlemek için harekete geçmesini istemiştir. Ayrıca İslam ülkelerine model olabilecek tek ülkenin Türkiye olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Türkiye bunun için İKÖ-AB forumunu oluşturmuştur.

İKÖ-AB forumu, 11 Eylül 2001 sendromunun dünyada meydana getirdiğı şoktan sonra hâkim olan şiddet, kötümserlik ve negatif söylem içinde bütün dünyanın Huntington'un kâbus senaryosu olan “medeniyetler çatışması”nın artık hayata geçtiğinin düşünöldüğü bir ortamda; Batı ve İslam medeniyeti dairesindeki ülkeleri temsil eden örgütlerin bir araya gelmesi bu kâbus senaryolarına tarihsel bir cevap niteliğı taşıyan uluslararası ilişkiler açısından XXI.yüzyıldaki önemli gelişmelerden birisidir. Zaten ardından gelişen gerek aynı toplantıların devamı olan buluşmalar, gerekse bu formdan esinlenerek gerçekleştirilen bir dizi uluslararası toplantı ve oluşumlar da bu tereddütle atılan ilk adımın ne kadar büyük bir işaret fişegi olduğunu göstermiştir.¹⁹⁵

İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Avrupa Birliğı (AB) ülkelerini bir araya getiren “İKÖ-AB Ortak Forumu”, dönemin Türk Dışışleri Bakanı İsmail Cem'in olağanüstü diplomatik ve entelektüel çabalarıyla 12 – 13 Şubat 2002 tarihleri arasında İstanbul'da yapıldı. Türkiye'nin ev sahipliğinde yapılan Avrupa Birliğı (AB)-İslam

¹⁹⁴ Joseph S. Nye JR, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003.

¹⁹⁵ İrfan Çiftçi, “Uluslararası İlişkilerde ‘Öteki’ Kavramı ve Avrupa Birliğı ile İslam Konferansı Örgütü'nün 2002 İstanbul Buluşmasında ‘Türk Modeli’ Söylemi “, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, 2006.

Konferansı Örgütü (İKÖ) Ortak Forumu, AB ve İKÖ dışışleri bakanlarını ilk kez buluşturması ve 11 Eylül'ün ardından ABD'den yükselen “Haçlı Seferi” ve “Batı üstündür” “biz” ve “öteki” “Hepimiz Amerikalıyız” “Şeytan/Şer Üçgeni- Şer Eksenini”¹⁹⁶ arkasından gerçekleşmesi tarihî önem taşıyordu. Formun başlığı aslında toplantının bütün mesajlarını çok açık ve kendi diliyle en yüksek kararlılıkla vurgulamakta ve ABD merkezli oluşan şiddet ve medeniyet saldırısı söylemine en açık cevaptı. AB-İKÖ İstanbul Buluşması, Politik Kapsam: Medeniyet ve Uyum. Bu başlık doğal olarak bu ortamda yükselmiş olan “Medeniyetler Çatışması” söylemine karşı bir söylem olarak kurgulanmıştı.¹⁹⁷

İstanbul'da Çırağan Sarayı'nda düzenlenen “İKÖ-AB Ortak Forumu'na, 44'ü dışışleri bakanı, 51'i bakan düzeyinde olmak üzere 71 ülkeden temsilci katıldı.⁵⁶ Resmî delegasyonların yanında toplantıyı izlemek için 631 basın mensubu da gelmişti. İki gün süren toplantının resmî delegasyonların katıldığı “resmî görüşmeler” bölümünün yanı sıra üç tane de dünyanın önde gelen aydınlarının ve politikacılarının katıldığı ve ilk kez medeniyetler çatışmasının uluslararası bir platformda tartışıldığı paralel oturumlar yapıldı.

İlk kez oluşan bu “uyum” ve söylemin iki ana kavramı İstanbul Ruhu ve Türk Modeli ileriki yıllarda NATO İstanbul Zirvesi (2004), II. AB-İKÖ Buluşması ve en önemlisi BM “Medeniyetler İttifakı Projesi” gibi uluslararası projelerin de kilit kavramları oldu.

Medeniyetler Arası Uyum Formu, 11 Eylül'de yaşanan terörist saldırıların tamamen bir “medeniyetler veya dinler arası çatışma” gibi ciddi ve çok kapsayıcı bir tehdidin erken algılanmasını sağlamıştır.¹⁹⁸ Bu tehlikenin bertaraf edilmesinde ve “çatışmacı söylemleri” gerek yumuşatmakta gerekse siyasal ve kültürel özellikleri nedeniyle Türkiye'nin rolü ve sorumluluğu büyük olmuştur. Sadece ABD merkezli “ya bizdensiniz veya öteki/düşman” söyleminin hâkim olduğu ve âdeta bir akıl tutulmasının

¹⁹⁶ **Şer Eksenini**, tanımlaması da 11 Eylül sonrası Bush'un İran, Irak ve Kuzey Kore için sıkça tekrar ettiği bir tanımlama idi. İstanbul buluşmasında bu terimin kullanılamayacağı da üzerinde durulmuştur. Bkz. Alman Dışışleri Bakanı Fisher ve Rusya Dışışleri Bakanı İvanov'un konuşmaları, **Hürriyet**, 12.02.2002.

¹⁹⁷ **OIC-EU Joint Forum, “Civilisation and Harmony: The Political Dimension”** İstanbul, 12-13 February 2002, Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Turkey, Ankara, October 2002, Etki Yayıncılık. s.287-302

¹⁹⁸ **OIC-EU Joint Forum.** s.287-302

yaşandığı bir ortamda AB ve İKÖ'yü bir araya getirebilecek buluşma noktası olabilmesi nedeniyle Türkiye tarihsel bir misyonu yerine getirmiştir. İstanbul Buluşması'na kadar aralarında –Helsinki'yi saymazsak- hiçbir ilişki olmamış birbirinden oldukça farklı olan ve aynı zamanda yine birbiriyle karşılaştırılamayacak kadar farklı olan AB ve İKÖ gibi iki uluslararası kuruluşunun bütün üyeleriyle dünyanın belli başlı kuruluşlarını tamamen negatif söylemlerin yönlendirdiği kamuoylarının baskısı altında bir araya getirmek büyük bir tarihsel olaydı.¹⁹⁹

AB'ye üye ve aday ülkelerle, İslam Konferansı Örgütü'ne üye ve gözlemci ülkelerden üst düzey siyasetçiler, düşünürler ve entelektüellerin yanı sıra uluslararası örgüt temsilcilerinin de katılımıyla paralel ve değişmeli oturumlarla yoğun bir fikir alışverişinin yaşandığı Forum'un birçok açıdan verimli ve başarılı geçtiği katılımcılar başta olmak üzere basın mensupları ve yorumcuların çoğunluğu tarafından ifade edilmiştir.

AB dışındaki uluslararası veya bölgesel kuruluşlarla da İKÖ'nün ilişkileri sınırlı olmuştur. Kendisinin alt kapsamındaki Arap Birliği veya OPEC gibi kuruluşlarla veya yine aynı nitelikteki bölgesel ECO'nun (Economic Cooperation Organization) Ekonomik İşbirliği Örgütü, İKÖ'de gözlemcilik statüsünde ilişkileriyle sınırlı kalmıştır.²⁰⁰ O zamana kadar sadece “ulus aşırı bir sivil toplum örgütü” gibi görülen İKÖ, Türkiye'nin girişimiyle 12–13 Şubat 2002 İstanbul Zirvesi ile İKÖ-AB arasında başlayan “medeniyetler diyalogu” ortak toplantısı ile diyalogu sağlayan medeniyet taraflarından birisinin temsilci olarak İKÖ de uluslararası atılımını ve meşruiyetini sağlamış oldu.²⁰¹

Bu toplantıdan sonra kurumlaştırılmasına karar verilen İstanbul Ruhu ile 2002'yi takip eden yıllarda, 2004 İKÖ Dışişleri Bakanları İstanbul Zirvesi, 2005 NATO İstanbul Zirvesi, BM Medeniyetler İttifakı Platformu, AB-İKÖ Zirvesinin devamından UIA İstanbul 2005 (Dünya Mimarlık Kongresi) Zirvelerine kadar artık İstanbul Ruhu ve İKÖ uluslararası buluşmaların referans paradigması olarak gösterilmeye devam etmiştir.

¹⁹⁹ Çiftçi, a.g.e.

²⁰⁰ Mehmet Seyfettin Erol, “ECO: Dilek ve Temennilerden Öteye Geçmeyen Bir Örgüt” Olarak Kalmaya Devam Edecek mi?”, **Stratejik Analiz**, ASAM Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Ankara, Kasım 2004.

²⁰¹ Şaban H. Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu, a.g.e. s. 615–616.

3.10. Türkiye'nin Müslüman Ülkelerle İlişkilerinde İİT'nin Rolü Hakkında Genel Değerlendirme

Bilindiği üzere İİT beklentilerin üzerine çıkamamış ve Müslüman dünyanın sorunlarına genel anlamda çözüm yolları bulamamış bir örgüttür. Bu etkisizliğin bazı sebepleri vardır. Birincisi, İİT'nin herhangi bir yaptırım, boykot ve ambargo kullanma inisiyatifinin bulunmamasıdır. İkincisi, İİT'nin NATO gibi askerî oluşum olmaması sorunlar karşısında İİT'nin manevra kabiliyetini daraltmakta hem de dikkate alınmasını azaltmaktadır.

Türkiye'nin bu organizasyona girmesi dönem şartları itibarıyla içte büyük yankı uyandırmış ve bazı kesimlerin tepkisini çekmiştir. Teşkilatın isminin başında İslam olması ve dinî bir örgüt izlenimi uyandırması bazı kesimlerin bunun laikliğe aykırı olduğu yönünde tepkisine sebep olmuştur. İkinci tepki ise bazı emperyalistler tarafından daha rahat sömürü yapılabilmesi için milliyetçiliğin altını oyup ümmetçiliğin yükseltilmeye çalışıldığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır.

Türkiye Rabat Zirvesi'ne katılmış ve kurucu üyeler içinde bulunmuştur. Tepkilere bu zirvenin dinî değil, siyasi bir örgüt olduğu için katılım yapıldığı yönünde karşılık verilmiştir. Türkiye, zirvelerde genel dış politika anlayışından taviz vermemiştir. İsrail ile olan ilişkilerini sıcak tutup Arap devletleri ve diğer Müslüman ülkelerle ilişkilerini devam ettirmenin yollarını aramış, Zirvelerde ABD ve İsrail ile ilgili alınacak radikal kararlara devamlı suretle karşı çıkmıştır. Bu durum Müslüman ülkelerin tepkisini çekmiş ve Türkiye'nin Batı'nın çıkarlarını savunan bir devlet olarak görülmesine sebep olmuştur. Fiilen katıldığı İİT'ye hukuken de katılmaya karar veren Türkiye uzun bir süre bu kararı askıda bırakmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin İİT'ye yaklaşımı mesafeli olmuştur.

Müslümanların kendi içerisindeki bölünmüşlüğü ve İİT'nin uluslararası arenada etkin olmayan bir örgüt olması Türkiye'nin Müslüman ülkelerle ilişkilerini ilerletmesinde fazla etkili olamamıştır. Yalnız BM'de Kıbrıs konusunda Arap devletlerin desteğinin alınması ve petrol krizlerinde Türkiye'ye ılımlı davranılması konusunda olumlu adımlar atılmıştır.

2000'li yıllarda daha pro-aktif bir siyaset izleyen Türkiye, Filistin meselesi, FKÖ-Hamas anlaşmazlığı, İran-Batı gerginliği, Arakan gibi meselelerde İİT'de

çözümler üretmeye çalışan bir imaj sergilemiş ve bu durum özellikle İslam dünyasında olumlu bir etki uyandırmıştır.

3.11. Türkiye’de Temsilciliği Bulunan İİT Kurumları (İSEDAK, IKB...)

Türkiye, İİT’nin bir daimî komitesine İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), bir uzmanlık kuruluşu temsilciliğine İslam Kalkınma Bankası Türkiye (IKB), iki alt kuruluşuna, İslam Ülkeleri İstatistik Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) ve İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 6 bağlı kuruluşuna İslam İşbirliği Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu (ICYF-DC), İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (FCIC), İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC), İslam İşbirliği Teşkilatı yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu (IBRAF), İslam Oşinografi Merkezi (INOC), İslam Ülkeleri Çimento Birliği (ICA) ‘ne ev sahipliği yapmaktadır. Söz konusu kuruluşlar ve Komite görev yönergeleri çerçevesinde üye ülkeler arasındaki iş birliğini artırmaya yönelik çeşitli projeler üretmekte ve mevcut projelere destek vermektedir.²⁰²

3.11.1. İSEDAK (Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi)

İSEDAK, dünyada meydana gelen ekonomik gelişmeler, İslam ülkelerini ilgilendiren ekonomik sorunlar ve İİT çatısı altında ortak hareket etme ihtiyacı nedeniyle 1981 yılında Mekke ve Taif’te gerçekleştirilen 3. İslam Zirve Konferansı sırasında kurulmuştur. COMSTECH ve COMIAC ile birlikte üç Daimî komiteden biri olan İSEDAK, başkanı seçilemediğinden 1984 yılına kadar faaliyete başlayamamıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı’nın 1984 yılı başında Kazablanka’da düzenlenen 4. İslam Zirve Konferansı’nda, başkanlığına seçilmesi sonrasında aynı yıl Kasım ayında İstanbul’da gerçekleştirilen birinci toplantısı ile faaliyetlerine başlamıştır.²⁰³

3. İslam Zirvesinde alınan karara göre İSEDAK’ın görevleri:

²⁰² T.C. Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, Son Erişim Tarihi, 13 Aralık 2018.

²⁰³ Serhat Akgül, “Türkiye’nin İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) İle İlişkileri ve Ticari Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı”, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü** Ankara, Mart 2013.

- Ekonomik ve ticari iş birliği konularında İİT tarafından alınmış ve alınacak olan kararların uygulanmasını izlemek,
- Üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari iş birliğini güçlendirmeye yönelik gerekli tedbirleri almak,
- Üye ülkelerin ekonomik ve ticari kapasitelerini arttırmaya yönelik programlar hazırlamak ve tavsiyelerde bulunmak,
- Üye ülkelerin ortak hareket etmesini güçlendirecek politika önerileri formüle etmek ve uluslararası ekonomik ve ticari konuları tartışmak için merkezi forum olarak hizmet vermek,
- Üye ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari iş birliğiyle ilgili faaliyetlerin İİT Genel Sekreterliği yoluyla genel koordinasyonunu sağlamak.²⁰⁴

Her sene bakanlar düzeyinde İstanbul'da gerçekleşen İSEDAK'ın yıllık toplantılarının açılış ve kapanış oturumlarına Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı katılmaktadır. Bakanlar düzeyindeki toplantıların çalışma oturumlarına ise Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanı, bakanların onayına sunulacak rapor ve taslak kararların hazırlandığı çeşitli alanlardaki yüksek düzeyli uzmanlar toplantısına ise Kalkınma Bakanlığı Müsteşarı başkanlık etmektedir.

3.11.2. İslam Kalkınma Bankası (İKB)

1974'de İKB'ye kurucu üye olarak katılan Türkiye, son sermaye artırımının yapıldığı 1995 yılında 3.571 İslam dinarı ile toplam sermayede 315,4 milyon İslam dinarı ile paya sahip olmuştur.

İKB bu sermayeyi şu amaçlar için kullanmaktadır:

- Fazla fonların plasmanı için İslam'a uygun biçimde akıcılığı sağlamak ve yeterli şekilde geri dönmesini sağlamak,
- İslam ülkeleri arasında iktisadi münasebetleri geliştirmek,
- Finansman sağlanan ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlamak.²⁰⁵

²⁰⁴ <http://www.comcec.org/> Son Erişim Tarihi, 11 Aralık 2018.

²⁰⁵ Salahuddin İmam, "İKB'nin Dış Ticaret Finansmanı Çalışmaları", **İslam Ülkeleri Arasındaki Ekonomik İşbirliği ve Türkiye**, Ankara, Millî Prodüktive ve Merkezi Yayınları, 1983, s. 42.

İslam Kalkınma Bankası devletlere kredi açtığı gibi özel şirketlere de Türkiye’de Eximbank vasıtasıyla kredi açabilmektedir. İKB’den alınacak kredilerde şu işlemler yapılacaktır:

- 1- Bankanın, ithalatçıların ithalat işlemlerini finanse etmek,
- 2- İthal edilecek mallarda, ihracata yönelik malların üretiminde kullanılması,
- 3- İthalatta kullanılacak malların Eximbank tarafından belirlenmesi.

İKB kendisine üye devletlere de kredi vermektedir. Türkiye bu kredilerden en çok kullanan ülkelerden biridir. 1976’dan günümüze kadar Türkiye kâr ortaklığı, teknik yardım, dış ticaret işlemleri, hisse senedi, kiralama ve ikraz ile finansal fonlar kullanmıştır. Türkiye bu dönemde 210 farklı proje için 2 milyar İslam dinarı kredi kullanmıştır.

Türkiye ve İİT üyeleri arasındaki ticari ilişkilerde en büyük pay Ortadoğu ülkeleriyledir. Ortadoğu’nun jeo-politik olarak Türkiye’ye yakın olması da bunda etkilidir. Ticarete kullanılan değerlerin petrol ve petrol ürünlerine dayandığı görülmektedir. Türkiye’nin özellikle Bangladeş, Pakistan, Endonezya ve Malezya gibi Asya ülkeleriyle ekonomik ilişkileri düşüktür.

İİT’nin İSEDAK ve İKB gibi güçlü kurumlara sahip olmasına rağmen ekonomi politikaları bütünlük gösterememektedir. İslam ülkeleri arasındaki ticaret genelde ham madde ihracatına dayalıdır. Teknolojik ve mali yetersizliklerin oluşu bu ülkelerin elindeki petrol gibi değerli ham maddeleri işlemeye yetmiyor. Bu ülkelerde üretimin düşük olmasından dolayı ekonomileri dışa bağımlıdır. Petrol gibi önemli bir ürüne sahip olmalarına rağmen petrol fiyatları Londra ve New York borsalarında belirlenmektedir.

3.11.3. SESRIC (İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi)

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) 8. Dışişleri Bakanları Toplantısı çerçevesinde 1977 yılının Mayıs ayında Trablus’ta İslam İşbirliği Teşkilatı’na (İİT) bağlı bir kuruluş olarak kurulmasına karar verilen İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC), 1 Haziran 1978 tarihinde Ankara’da faaliyetlerine başlamıştır.

SESRIC'in sorumluluk alanına giren başlıca üç konu:

- Üye ülkelerle ilgili sosyoekonomik istatistiklerin yine üye ülkelerin kullanımı için toplanması, derlenmesi, düzenlenmesi ve yayınlanması,
- Üye ülkeler arasındaki iş birliklerinin geliştirmesine yardımcı olmak amacıyla üye ülkelerdeki sosyal ve ekonomik gelişmelerin araştırılıp, değerlendirilmesi ve raporlanması,
- Üye ülkelerin ihtiyaçları ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nın genel amaçları doğrultusunda seçili alanlarda eğitim programları organize edilmesi.

Bu sorumluluk alanlarının yanı sıra, SESRIC, İİT ve Birleşmiş Milletler (BM) kuruluşları arasında teknik iş birliği aktivite ve projeleri ile ilgili koordinasyon sağlamaktadır. Ayrıca İslam İşbirliği Teşkilatı'nın ana araştırma kolu olan SESRIC, İİT bünyesinde düzenlenen çok sayıda ekonomik, sosyal ve teknik işbirliği toplantı ve konferansları için temel sosyoekonomik raporların yanı sıra, alt yapı dokümanları hazırlama görevini de yürütmektedir.

SESRIC, kuruluşunun 38. yılında ve uzmanlık alanına giren konular çerçevesinde, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın kuruluş amaçlarına ulaşılması noktasındaki ortak çalışmaları yürütürken, yoğun tecrübesi ve bilgi birikimini İİT üye ülkelerinin hizmetine sunarak ülkelerdeki gelişim ve değişimin hızlandırılması sürecine katkıda bulunmaktadır.

SESRIC, Ekonomik ve Sosyal Araştırma, Eğitim ve Teknik İşbirliği, İstatistik ve Enformasyon, Yayın ve Bilgi İşlem ve İdari ve Mali İşler olmak üzere 5 departmandan müteşekkildir.²⁰⁶

3.11.4. İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

İİT'nin ilk kültürel alt organı olan IRCICA, 1976'da İstanbul'da gerçekleştirilen Yedinci İslam Konferansı Dışişleri Bakanları toplantısında Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan teklifin kabul edilmesi sonrası ve 1980 yılında faaliyetlerine başlamış

²⁰⁶ İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC), <http://www.sesric.org/sesric-about-tr.php>, Son Erişim Tarihi, 12 Aralık 2018.

ve ilk başkanı da Prof. Ekmeleddin İhsanoğlu olmuştur. Amacı, üye ülkeler arasında kültürel ortak paydaları sağlamak, İslam ülkelerinin bilim adamlarını, tarihçilerini, sanatçılarını bir araya getirmek ve bir bütün olarak İslam medeniyetini inceleyerek dünyaya tanıtmaktır. Ayrıca, Müslüman dünyası ile ilgili yanlış algılara ve dezenformasyonlara karşı da zaman zaman çalışmalar yürütmektedir.²⁰⁷ Güneydoğu Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve Afrika gibi İslam coğrafyası olmasına rağmen İslami müktesebatına yabancılaşmış coğrafyalarda düzenlediği sempozyumlar, yarışmalar vb. etkinlikler ile ortak kültür hazinesini yeniden canlandırmaya çalışmıştır. 2005 yılında yapılan Birinci Milletlerarası İslam Arkeolojisi Kongresi, IRCICA'nın İslam tarih ve sanatının her faslına önem verdiği en önemli göstergelerindendir.²⁰⁸

Temel Görevleri:

1. İslam kültür ve medeniyeti araştırmaları alanında çalışan ilim insanları, araştırmacılar, sanatkarlar, kurum ve kuruluşlar için bir odak noktası ve buluşma zemini oluşturmak.
2. İslam kültür ve medeniyeti hakkındaki önyargıları bertaraf etmek, bunların doğru bir imajını yansıtmak, dünya medeniyeti içindeki rollerini ve yerlerini anlatmak ve Müslüman ülkelerle diğer toplumlar arasında karşılıklı anlayışı ve diyalogu geliştirmek için gayret etmek.
3. Müslüman ülkelerin tarihi, bilim ve sanat tarihi, kültür mirası gibi İslam medeniyetini ilgilendiren konularında araştırmalar yaparak, kitap, bibliyografya, katalog, albüm ve diğer kaynak kitaplar yayınlanarak bu konularda kamuoyunu bilgilendirmek.
4. Çalışmalarının sonuçlarını yaymak, İslam kültür ve medeniyeti alanında araştırmaları teşvik etmek ve uluslararası iş birliğini desteklemek için kendi merkezinde ve çeşitli ülkelerde kongreler, sergiler ve başka kültür faaliyetleri düzenlemek.

²⁰⁷ IRCICA, <https://www.ircica.org/tr/hakimizda/kurulus>, Son Erişim Tarihi, 16.04.2018.

²⁰⁸ IRCICA'nın Faaliyetleri, <https://www.dunyabizim.com/soylesi/halit-eren-ircicanin-faaliyetlerini-anlatti-h18268.html>, Son Erişim Tarihi, 16.04.2018.

5. Üye ülkeler dışında yaşayan Müslüman milletlerde ve toplumlarda kültürün durumunu ve ihtiyaçlarını dikkatle izlemek ve üye ülkelerle bu Müslüman milletler ve toplumlar arasında kültürel dayanışmayı güçlendirmek.
6. İslam tarihi boyunca kültür, bilim, entelektüel hayat ve sanat hayatının dayandığı kaynakları ve üretilen ürünleri tespit etmek, kaydetmek ve incelemek, İslam medeniyetindeki bu gelişmeler hakkında ilmi araştırmaları ilerletmek ve kamuoyunu bilgilendirmek.
7. İslam kültür mirasının tüm alanlarında incelemeler yaparak İslam kültür mirası kavramını öne çıkarmak, bu mirasın arkeoloji, kentler, mimari yapılar gibi taşınmaz varlıklarını ve elyazması kitap, kütüphane ve arşiv malzemeleri, geleneksel sanatlar ve el sanatları ve İslam kültürünün diğer ifade biçimleri gibi somut ve somut olmayan taşınabilir varlıklarını kaydetmek, korumak ve meydana çıkarmak.
8. İslam kültür mirası varlıklarının tespiti, restorasyonu, korunması ve ait oldukları yerlerde veya başka yerde kayıp veya dağılmış olan koleksiyonların toplanması amacıyla, veri bankaları, arşiv ve diğer belgeleme yöntemlerine dayalı programlar yürürlüğe koymak.
9. İslam kültür mirasının çeşitli alanlarında araştırma, eğitim, enformasyon, restorasyon ve koruma çalışmalarında yetkin uzmanlar, danışmanlar, teknik işgücü ve kurumlar hakkında kayıtlar, rehber listeler tutmak.
10. İslam medeniyeti incelemeleriyle ilgilenen, üye ülkelerden, tüm dünyadan araştırmacılar, öğrenciler ve diğer ilgililerin ihtiyaçlarını karşılamak için bir referans kütüphanesi, arşiv ve dokümantasyon birimleri oluşturmak.
11. İslam sanatlarının çeşitli dallarında beceri ve teknikleri ilerletmek için ve İslam kültür mirasının restorasyonu, korunması ve tarihi belgelerin ve diğer varlıklarının kullanımı konularında eğitim programları düzenlemek.
12. Yüksek öğretim kurumlarıyla iş birliği içinde, İslam kültür ve medeniyeti konularındaki incelemelerin gelişmesine katkıda bulunmak, lisansüstü çalışmalar düzenlemek.

13. Kùltür, bilimsel araştırma, sanat ve kùltür mirası konularında bireysel ve kurumsal başarıları ve katkıları takdir ve teşvik etmek amacıyla ödùller ve yarışmalar düzenlemek.

14. Bütün dünyadaki ilgili milletlerarası, bölgesel ve milli kuruluşlarla bağlantı ve iş birliği kurmak ve geliştirmek.

15. Üye ÷lkelere ve Genel Sekretere, İslam kùltür ve medeniyetiyle ilgili konularda yardımcı olmak ve İslam ÷lkeleri Dışışleri Bakanları Konferansı ile Genel Sekreterin isteyecekleri araştırma ve projeleri gerçekleştirmek.²⁰⁹

3.11.5. İslam İşbirliği Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu (ICYF-DC)

14-16 Haziran 2004 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan 31. Dışışleri Bakanları Konferansında kabul edilen karara istinaden, üye devletlerinin ulusal gençlik kuruluşlarından ve uluslararası gençlik kuruluşlarından temsilcilerin katılımıyla Kurucu Genel Meclis tarafından 1-3 Aralık 2004 tarihinde Bakü'de kurulmuş olup, 2005 yılında Sana'da düzenlenen 32. Dışışleri Bakanları Konferansında “İİT İlgili Kuruluş” statüsü almıştır. 2009 yılında imzalanan anlaşma doğrultusunda Forum'un merkezi İstanbul'a taşınmıştır.

Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu'nun TBMM Genel Kurulu tarafından onaylanması gerektiğinden 27/5/2008 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bir kanun tasarısı sunulmuştur. Başkanlıkça 29/5/2008 tarihinde tali komisyon olarak Milli Eğitim, Kùltür, Gençlik ve Spor Komisyonuna esas komisyon olarak da Dış İşleri Komisyonu'na havale edilen “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, İslam Konferansı Örgütü ve İslam Konferansı Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu Arasında İslam Konferansı Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumunun İstanbul'da Kurulması Hakkında Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun

²⁰⁹ IRCICA'nın Görevleri, <https://www.ircica.org/tr/hakkimizda/ircicanin-gorevleri>, Son Erişim Tarihi, 15.04.2018.

Tasarısı” Dışışleri Komisyonu tarafından onaylanmış ve TBMM Genel Kurulu tarafından 19/11/2009 tarih 5925 sayı ile onaylanmıştır.²¹⁰

Çeşitli ve farklı medeniyetlere mensup gençler arasında kültürler arası diyalogun geliştirilmesi amacıyla sürdürülebilir bir uluslararası mekanizma tesis etmek amacıyla kurulan Forum 5 temel alanda faaliyet göstermektedir:²¹¹

- Gençliğin ilgi alanlarının desteklenmesi,
- Sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi,
- Formel ve informal eğitimin desteklenmesi,
- Genç neslin ahlaki değerlerinin güçlendirilmesi ve
- Kùltürler ve medeniyetler arası diyaloga katılma.

Özellikle 2009 yılından sonra kamp, sergi, model ve bilimsel etkinlikler başta olmak üzere farklı birçok etkinlikler tertip etmiş ve farklı kültür ve coğrafyalardan gençlerin ortak değerler çatısı altında birleştirilmesine gayret etmiştir.

3.11.6. İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (FCIC)

FCIC, İKB öncülüğünde 1986 yılında İstanbul’da kuruldu. İİT’nin yaklaşık 20 ülkesinin katılımıyla faaliyetlerini halen Türkiye’de sürdürmektedir. Temel Hedefleri:

- Farklı alanlardaki danışmanlık hizmetlerinin standartlarını yükseltmek,
- Müşavirler arasındaki bağları güçlendirmek ve aralarındaki iletişim ve tecrübe transferini sağlamak,
- İslam dünyasındaki müşavirler ve kalkınma projeleri için gerekli enformasyon ve verileri temin etmek,

²¹⁰ TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss265.pdf>, Son Erişim Tarihi: 11/10/2018

²¹¹ İslam İşbirliği Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu Hakkında, <http://www.icyf-dc.org/about-us/>, Son Erişim Tarihi, 11.10.2018.

- Mesleki ve etik standartları oluşturmak,
- İslam dünyasının ortak çıkarları için uluslararası, bölgesel ve lokal organizasyonlar tertip etmek.

Türk Müşavir Mühendisler ve Mimarlar Birliği, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu ve Korea Engineering & Consulting Association gibi benzer kurum ve kuruluşlar ile ortak kongre ve forumlar organize edilmiş ve çeşitli iyi niyet anlaşmalarıyla ilişkiler kalıcı hale getirilmiştir.²¹²

3.11.7. İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC)

İslam ülkeleri arasında sağlam bir uyum tesis edilmesi fikri esasen 1984 yılındaki 1. COMCEC toplantısına kadar dayanır. Yapılan çalışmalar 1998'deki 14. COMCEC toplantısında sonuç vermiş ve **SMIIC** kurulmuştur. Özellikle ticari faaliyetlerdeki sertifikasyon eşgüdümünün sağlanması ve teknik engellerin kaldırılması ve böylece üye ülkeler arasındaki ticari faaliyetlerin arttırılmasına katkı sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca metroloji ve laboratuvar ölçümlerinde de standardizasyonun tesis edilmesini amaç edinmiştir. Farklı İslam Ülkelerindeki helal gıda sertifikasyonu konusu da sık sık gündeme gelmiş ve ortak kriterlerin belirlenmesine yönelik olarak Türk Standartları Enstitüsü ve TÜBİTAK ile ortak çalışmalar yapılmıştır.²¹³

3.11.8. İslam İşbirliği Teşkilatı yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu (IBRAF)

IBRAF, İİT üye ülkelerinin yayıncılık faaliyetlerini düzenleyen otoriteleri arasında diyalog ve iş birliğinin geliştirilmesi ve tecrübe alışverişinin sağlanmasını amaçlayan bir organizasyondur. 17–18 Kasım 2011 tarihlerinde İstanbul'da kuruluş toplantısı gerçekleştirilmiş ve 17–20 Nisan 2012 tarihlerinde Gabon'un Libreville

²¹² İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (FCIC) Hakkında, <http://www.thefcic.org/about-fcic/objectives#.XLYvIzAzbIV>, Son Erişim Tarihi, 11.10.2018.

²¹³ İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC) ,<https://www.smiic.org/en/smiic>, Son Erişim Tarihi, 12.10.2018.

şehrinde gerçekleştirilen İİT Enformasyon Bakanları Konferansı'nda (ICIM) 57 Üye Ülke Bakanları tarafından onaylanarak hukuki hüviyetini kazanmıştır.²¹⁴ Daimî sekretaryası Ankara'da olup genel sekreteri RTÜK tarafından atanmaktadır. Üye ülkelerdeki yayın organlarının yayın arşivini derleyecek ve yayıncılık alanında kanuni düzenlemelere matuf tavsiye ve prensipler oluşturmaya çalışmaktadır. Ayrıca, medya kuruluşlarını, terörizm ve İslamofobi ile mücadele noktasında izlenmesi gereken mesleki ilkeleri belirleme hususunda da yönlendirmektedir.²¹⁵

3.11.9. İslam Oşinografi Merkezi (INOC)

Birçok üye ülkesinin denize kıyısı bulunması ve bu alanların balıkçılık, mineral, petrol ve gaz yatakları açısından dünyanın en zengin bölgeleri olması nedeniyle bu alanlarda teknoloji ve tecrübe transferi ile ortak araştırma faaliyetlerini önemli hale getirmiştir. Bu ihtiyaç doğrultusunda fikri temelleri birinci COMSTECH toplantısında atılan INOC, 1987'de kurulmuş ve merkezi Türkiye'de olmak üzere 1989'da faaliyetlerine başlamıştır. Cezayir, Bangladeş, Endonezya, Irak, Fas, Pakistan, Senegal, Tunus ve Türkiye olmak üzere 9 ülke INOC tüzüğünü kabul etmiştir.²¹⁶

3.11.10. İslam Ülkeleri Çimento Birliği (ICA)

1984 yılında Yemen'in Sana kentinde düzenlenen 15. Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda kurulmuş olan bu kuruluşun merkezi Ankara'da olup İİT üyesi devletlerin, çimento endüstrisinde uluslararası piyasalarda yerini sağlamlaştırmak, uluslararası platformda haklarını savunmak ve ilgili alanlarda üye ülkeler arasında iş

²¹⁴ İslam İşbirliği Teşkilatı yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu, <https://www.oic-ibraf.org/hakkinda.php>, Son Erişim Tarihi, 02.12.2018.

²¹⁵ Muzaffer Sahin, Zakir Avşar, İsmail Safi, "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Medya Yapılanmaları". **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, s. 231-243.

²¹⁶ İslam Oşinografi Merkezi (INOC), <http://www.inoctr.org/-ntroduction.html>, Son Erişim Tarihi, 02.12.2018.

birliğini arttırmak amacındadır. Tam olarak faaliyete geçtiğini söylemek pek mümkün değildir.²¹⁷

3.12. Türkiye ve İİT Üyeleri Arasındaki Ekonomik Münasebetler

3.12.1. İslam Ülkelerinin Ekonomik Potansiyeli

İslam ülkeleri genelde tarım ekonomisine dayalı iken büyük oranda ham madde üretimi de gerçekleştirmektedir. Dünyadaki yer altı ve yerüstü zenginliklerin çoğunluğu İslam ülkelerindedir.

Tablo 4: İslam Ülkelerinin Hammadde Payı:²¹⁸

Petrol	%65
Doğal Kauçuk	%70
Uranyum	%39
Tütün	%43
Kalay	%53
Hurma	%95
Buğday	%20
Hindistan Cevizi	%35
Baharat	%40
Pirinç	%18
Doğal gaz	%52
Fosfat	%43
Boksit	%15
Şeker Pancarı	%32

İslam ülkeleri dünya ekonomisi için önemli olan bu ürünleri çeşitli sebeplerden işleyememekte ve bir bölümü de çıkarılamamaktadır.²¹⁹

²¹⁷ İslam Ülkeleri Çimento Birliği (ICA), <https://uia.org/s/or/en/1100026930>, Son Erişim Tarihi, 02.12.2018.

²¹⁸ İslam Ülkeleri Ekit Raporu, Ankara, 1995, s. 4.

²¹⁹ SESRTCIC, Technical Reports fort the 30. Islamic Conference of Foreign Minister, (30 İDBK Teknik Raporları), Ankara, 2003, s. 47.

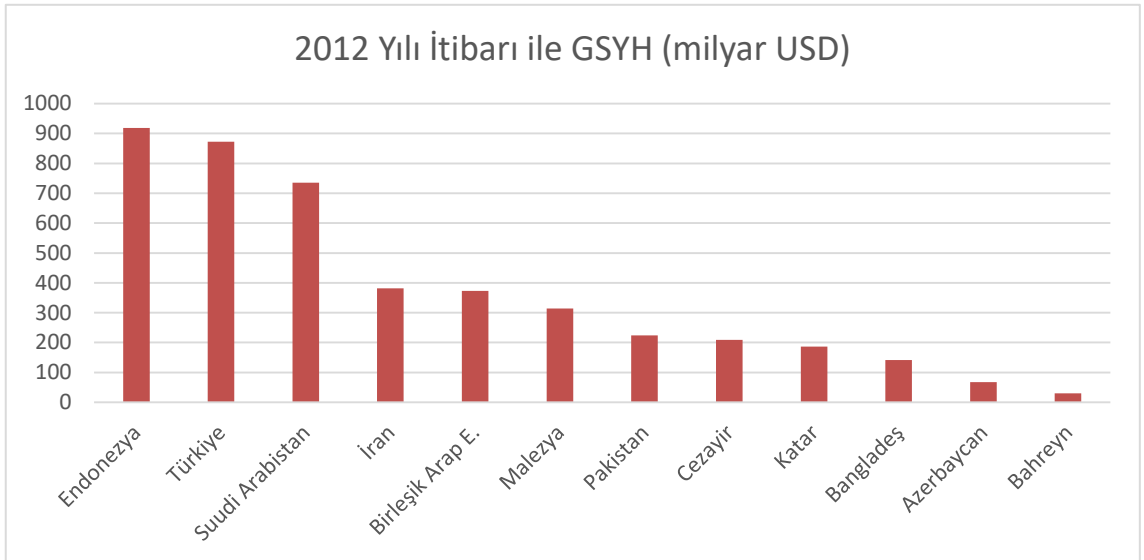
İİT üyesi ülkeler arasında ekonomik potansiyelleri dikkate alınarak seçilen ülkelerin verileri aşağıda analiz edilmiştir.

Tablo 5: Bazı İİT Ülkelerinin Gayrı Safi Yurtiçi Hasılası (Milyar USD):²²⁰

Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Birleşik Arap Emirlikleri	257	315	253	286	348	373
Endonezya	470	558	577	755	892	919
İran	337	390	396	463	570	382
Katar	79	115	97	125	167	186
Malezya	199	238	208	255	297	314
Suudi Arabistan	415	519	429	526	671	735
Türkiye	675	764	644	772	832	873

2012 yılı itibarıyla 57 İİT üyesi içerisinde milli geliri en büyük olan ülke 919 milyar USD'lik milli geliri ile Endonezya'dır. Türkiye 873 milyar USD'lik milli geliri ile Endonezya'dan sonra ikinci sırada yer alırken, onu 735 milyar USD'lik milli geliri ile Suudi Arabistan takip etmektedir.

Şekil 4: Bazı İİT Ülkelerinin Gayrı Safi Yurtiçi Hasılası (Milyar USD)

²²⁰ IMF, World Economic Outlook Database, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/07/07/world-economic-outlook-update-july-2017>, Son Erişim Tarihi: 15.09.2017.

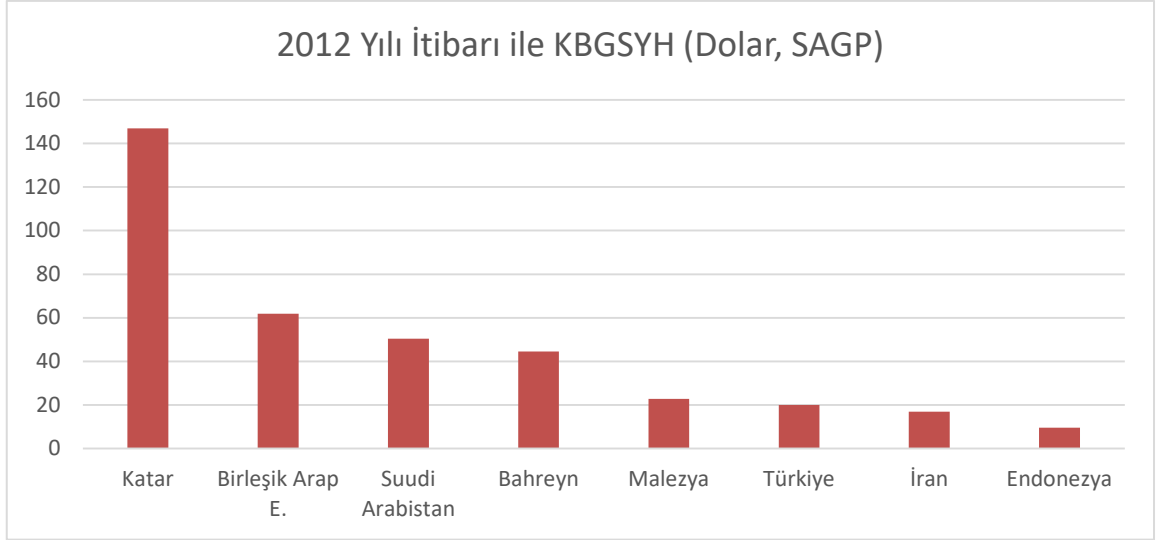
2012 yılı verilerine göre İİT üyeleri arasında Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP)'ne göre kişi başına düşen geliri en fazla olan ülke 146,872 USD ile Katar, ikincisi 61,836 USD ile Birleşik Arap Emirlikleri olurken Türkiye'de Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP)'ne göre kişi başına düşen gelir 19,938 USD'dir.

Tablo 6: Bazı İİT Ülkelerinin Kişi Başına Düşen Gayrı Safi Yurtiçi Hâsılası (USD, SAGP):²²¹

Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Birleşik Arap E.	72,575	58,833	55,314	56,457	59,502	61,836
Endonezya	7,070	7,636	7,943	8,432	8,973	9,554
İran	16,382	16,540	16,507	17,448	18,183	16,890
Katar	117,000	104,115	111,364	127,226	145,723	146,872
Malezya	18,582	19,502	19,020	20,335	21,498	22,742
Suudi Arabistan	43,050	45,109	43,056	44,163	48,288	50,383
Türkiye	16,280	16,521	15,635	16,899	18,908	19,938

Şekil 5: Bazı İİT Ülkelerinin Kişi Başına Düşen Gayrı Safi Yurtiçi Hâsılası (USD, SAGP)

²²¹ IMF, World Economic Outlook Database, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/07/07/world-economic-outlook-update-july-2017>, Son Erişim Tarihi: 15.09.2017.

2012 yılı verilerine göre İİT üyeleri arasında en fazla büyüyen ülke %7,1 ile Birleşik Arap Emirlikleri olmuştur. %6,0 ile Endonezya ikinci en fazla büyüyen ülke olurken, Türkiye %4,7'lik bir büyüme göstermiştir.

Çok geniş büyüme potansiyeli ve kaynakları olmasına rağmen İİT üyesi ülkelerin büyüme oranları diğer gelişmekte olan ülkelerin büyüme ortalamalarından düşüktür.²²²

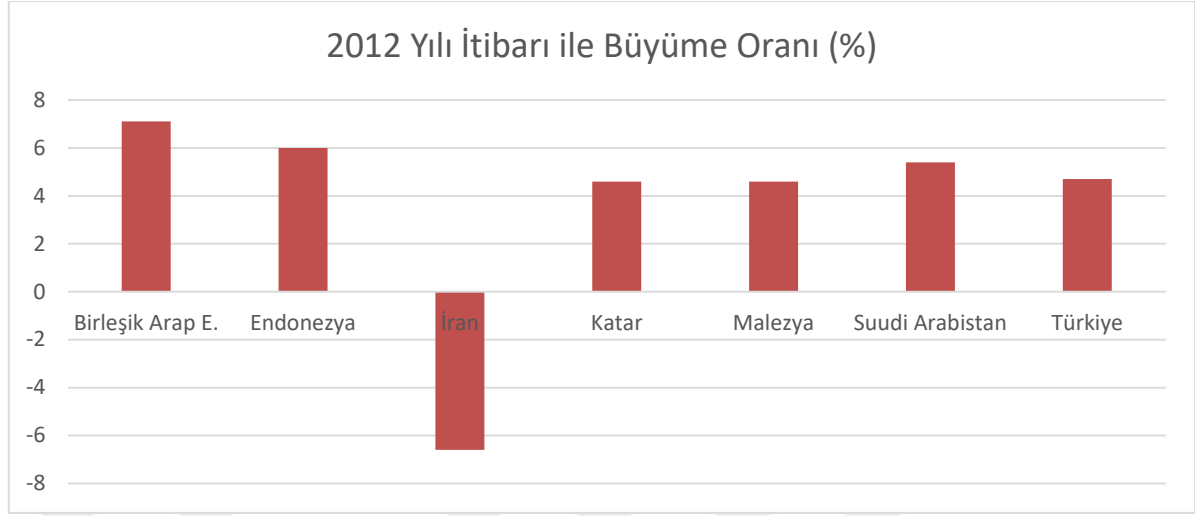
Tablo 7: Büyüme Oranı (%)²²³

Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Birleşik Arap E.	3.1	3.1	-5.2	1.6	4.8	7.1
Endonezya	6.3	7.4	4.7	6.3	6.1	6.0
İran	9.1	0.9	2.3	6.5	3.7	-6.6
Katar	17.9	17.6	11.9	18.1	13.3	4.6
Malezya	6.2	4.8	-1.5	7.5	5.2	5.4
Suudi Arabistan	1.8	6.2	-2.0	4.7	10.2	5.4
Türkiye	5.0	0.8	-4.7	8.4	11.1	4.7

²²² Raimi L., Mobolaji H.I., "Imperative of Economic Integration Among Muslim Countries: Lessons from European Globalisation", 2008, **Humanomics**, Vol 24: 130- 145.

²²³ IMF, World Economic Outlook Database, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/07/07/world-economic-outlook-update-july-2017>, Son Erişim Tarihi: 15.09.2017.

Şekil 6: Büyüme Oranı (%)

İİT ticaretinin dünya ticaretine oranına bakıldığında rakamların oldukça düşük seviyede olduğu görülmektedir. Bu ticaretin sınırlı olmasının sebepleri arasında İİT üyelerinin çoğunluğunun daha önce Batı'nın kolonileri olması ve ticari ilişkilerin buna göre şekillenmiş olması yer almaktadır. Ayrıca dünyanın en az gelişmiş ülkelerinin teşkilatta yer alması da ticaretin önünde bir engeldir. İİT üyeleri ülkelerinin dünya gelirinin az bir payına sahip olması ve dış dünyadaki ülkelerle büyük bir gelir farkının olması mal ticaretinin gelişmesini engellemiştir.²²⁴

Teşkilat içi ticareti ele alırsak, son yıllarda iç ticaretin ve bütünleşme hareketlerinin arttığı söylenebilir. Tercihli Ticaret Sistemi'nin (TPS) imzalanması İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki ticaretin artması yolundaki en önemli adımlardan biri olmuştur. Daha önce bahsedildiği gibi, protokol eşitlikçi bir şekilde ticaret yapılmasını öngörmektedir. İİT içi ticaretin artmasında bir diğer unsur da 2005 yılında kurulan ve dış ticaretin finansmanı için oldukça büyük katkı sağlayan Kalkınma İçin İslami Dayanışma Fonu'dur.²²⁵

²²⁴ Ahmed, Z., I. Ugurel, "The Islamic Capital Market: Is It Economically and Politically Justifiable?" **Humanomics** 14, 1998, no. 4 - 15, no. 1: 79-117.

²²⁵ Ahmet Suayb Gündoğdu, "Exploring Novel Islamic Finance Methods in Support of OIC Exports", **Journal of Islamic Accounting and Business Research**, 2016, Vol 7, Issue 2: 78-92.

3.12.2. Türkiye'nin İİT Üyeleriyle Ekonomik Münasebeti

1980'lerden sonra Türkiye'nin izlemeye başladığı dışa açılma politikasının ilk yıllarında Türkiye'nin Orta Doğu'ya yaptığı ihracat hızla artmıştır. Hükûmetler bu ticari ilişkileri daha da geliştirebilmek için Ortadoğu ülkeleriyle olan ekonomik ve siyasal ilişkilere büyük önem vermişlerdir. Bu nedenle Türkiye, İslam İşbirliği Teşkilatı içinde oldukça aktif bir rol oynamıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı, Türkiye'nin teşkilata üye ülkelerle yaptığı ticareti olumlu yönde etkilemiştir.²²⁶ Türkiye'nin İslam ülkeleriyle çok taraflı ekonomik ve ticari faaliyetleri, 1981 yılında kurulan ve Türkiye'nin başkanlığını yaptığı İslam Konferansı Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi (İSEDAK) çerçevesinde yürütülmektedir.

Muhsin Kar, Türkiye'nin değişen ekonomik parametrelerini şöyle açıklamaktadır:

“Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına paralel olarak dış ticaretinin yapısının da değiştiği ve bu değişikliğin üyesi olduğu bölgesel olan ve olmayan ekonomik iş birlikleri/bütünleşmelerle ticaretine yansıdığı görülmektedir Gümrük Birliği'nin uygulanmaya başlandığı 1996 ile 2010 (Ekim ayı verileri) dönemine ilişkin ihracatın ve ithalatın dağılımına ilişkin verilerde kayda değer bir değişiklik göze çarpmaktadır. OECD ve AB ülkelerinin Türkiye'nin toplam ihracatındaki paylarında son 15 yılda önemli düşüşler olmuştur. Türkiye 1996 yılında ihracatının %54'ünü AB'ye ve %64'ünü ise OECD ülkelere yaptığı görülmektedir. İKÖ üyesi ülkelere yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı ise %18 civarındadır. 1996 yılı verileri 2010 ile karşılaştırıldığında, Türkiye'nin ihracatında OECD ve AB üyesi ülkelerin paylarının sırasıyla %52 ve %46 civarına kadar gerilediği anlaşılmaktadır. Diğer ekonomik iş birliği ve ülke grupları ile olan ticarete ise çok önemli ve kayda değer bir değişme gerçekleşmemiştir. Özellikle KEİ, EKİT ve Türk Cumhuriyetlerine yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki paylarının önemli ölçüde değişmemiş olması, dış ticaretin yeterince çeşitlendirilemediğinin bir işaretidir. Gerçi ihracatta en önemli unsur, dış

²²⁶ Hakan Özkaya, “İkili ve Çok Taraflı Anlaşmaların Türkiye' nin İhracatı Üzerindeki Etkisi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 2011, 279-288.

dünyanın geliridir. Gelirin düşük olduğu ve gelir dağılımının adaletsiz olduğu bu ülkelerin Türkiye'nin ürünlerine talep derecesi de oldukça düşüktür.”²²⁷

Türkiye'nin dış ticaretinde belirli ülkeler ve belirli ülke grupları ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Ülke bazında Almanya, ülke grubu bazında da Avrupa Birliği Türkiye'nin gerek ihracatında gerekse ithalatında oldukça büyük bir öneme sahiptir. Avrupa Birliği'nin dışında Türkiye'nin diğer ülke grupları ile ticareti ihracat ve ithalat bazında aşağıdaki tablolarda yer almaktadır. ²²⁸

Tablo 8: Ülke Gruplarına Göre İthalat (bin dolar)²²⁹

	AB	EFTA	KEİ	EİT	İİT	Toplam
2007	68.472.309	5.774.587	34.664.724	9.827.960	17.354.351	170.062.715
2008	74.513.444	6.217.519	45.066.639	12.184.213	22.051.265	201.963.574
2009	56.616.302	2.780.569	27.686.923	6.009.259	13.357.101	140.928.421
2010	72.391.053	4.002.407	32.979.705	11.607.394	22.200.530	185.544.332
2011	91.439.406	5.845.716	38.770.165	17.305.837	31.417.773	240.841.676
2012	87.657.462	5.238.265	41.509.519	16.429.472	31.690.284	236.545.141

Yukarıdaki tabloya göre Türkiye'nin ithalat pazarında ilk sırayı AB ülkeleri alırken daha sonra Karadeniz İşbirliği Teşkilatı ve İslam İşbirliği Teşkilatı almaktadır. 2012 yılı için AB Türkiye ile 87.657.000 USD ithalat yapmışken İİT ülkelerinin

²²⁷ Muhsin Kar, “İslam Dünyası Türkiye'nin Doğal Ticaret Ortağı Olabilir mi?”, **Ortadoğu Analiz**, C:3, S:28, Nisan 2011, s. 72.

²²⁸ Büşra Öztürk “Türkiye ve Dünya Ticareti İçerisinde İslam İşbirliği Teşkilatının Yeri ve Önemi” **Sakarya İktisat Dergisi** Cilt 7, Sayı 3, 2018, ss. 47.

²²⁹ Büşra Öztürk, **a,g,e**, ss.47.

Türkiye ithalatı içindeki payı 31.690.284 USD'dir. İİT ülkeleri Türkiye dış ticaretinde esas olarak ihracatta etkindir. Bu durum aşağıdaki tablo ile izah edilmektedir.

Tablo 9: Ülke Gruplarına Göre İhracat (bin dolar) ²³⁰

	AB	EFTA	KEİ	EİT	İİT	Toplam
2007	60.754.022	1.327.977	16.784.102	4.700.072	20.310.574	107.271.750
2008	63.719.097	3.261.728	20.867.277	6.247.706	32.596.965	132.027.196
2009	47.228.119	4.335.560	12.272.591	5.948.111	28.626.586	102.142.613
2010	52.934.452	2.416.381	14.456.173	7.617.077	32.469.556	113.883.219
2011	62.589.257	1.887.252	17.767.964	9.291.735	37.325.434	134.906.869
2012	59.398.377	2.601.134	18.791.305	16.563.295	55.218.487	152.461.737

Yukarıdaki tabloda ihracat rakamlarına bakıldığında ülke gruplarında ilk sırayı yine AB almaktadır. İkinci sırayı ise yüksek ihracat rakamıyla İİT ülkeleri almaktadır. 2007 yılından 2012 yılına kadar Türkiye'nin İİT'ye ihracatı genel anlamda yükselmiştir. Özellikle 2012 yılında en yüksek seviyeye ulaşan ihracat rakamı 55 milyar 218 milyon 487 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam ilk sırada yer alan AB'nin payına oldukça yakındır. Genel olarak İslam İşbirliği Teşkilatı ile dış ticaretin Türkiye genel dış ticareti içindeki payının yıllar itibarıyla artış gösterdiği söylenebilir. Türkiye'nin ihracatında İİT'nin payının artması, büyümesi ihracatla oldukça bağlantılı olan Türkiye ekonomisi için çok önemlidir. İhracatın geliştirilmesi, Avrupa pazarına bir alternatif oluşturulması bakımından da Türkiye-İİT ticari, ekonomik, siyasi ilişkilerinin daha da geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

3.13. Türkiye-İİT İlişkilerinin Gelecek Potansiyeli

²³⁰ Büşra Öztürk, a.g.e, ss.47

3.13.1. Türkiye'nin İİT'ye Yaklaşımındaki Farklılıklar

Türkiye devleti kurulduktan sonra İslam dünyasını ihmal eden bir politika izlemiştir. 1950'li yıllarda DP'nin izlediği Batı merkezci politika ise Arap dünyasının tepkisine yol açmıştır.

Türkiye İİT'nin kurulmasında öncülük yapan Suudi Arabistan Kralı Faysal ile 1965'lerden itibaren yakınlaşmış ve İslami özelliklerinin farkındalığıyla İİT'ye katılmıştır. 1976'da İDBK'na ev sahipliği yapmamızla yakınlaşma artsa da Türk dış politikasındaki asıl değişim 1983-1993 arasında Turgut Özal döneminde olmuştur. Amerikan tarzı bir dış politika anlayışı olan Özal, fırsatları değerlendirip ihracata dayalı bir ekonomik anlayışla dış politika ve ekonomiyi bir arada götürmeye çalışmıştır. Özal'ın kendisinden önceki liderlerden diğer bir farkı İslam dininin önemini sıklıkla vurgulamasıdır. Zira o dönemde bu tarz davranışlar laikliğe aykırı olarak görülmektedir.

Özal döneminde izlenen aktif politikayla Türkiye, statükocu dar kalıplardan kurtulmaya çalışılmış aktif bir devlet hüviyetine bürünmüştür. Özal, Balkanlar'daki Osmanlı mirasından, Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya kadar etkin bir Türkiye söylemi benimsemiştir. Türkiye'ye vizyon kazandırmaya çalışan Özal, fırsatların iyi değerlendirilmesi taraftarı olmuştur. Ayrıca Özal'a göre Türkiye hem Doğu'da hem de Batı'da vazgeçilmez bir ülke olmalıdır ve bu da ancak aktif ve şeffaf dış politika ile mümkündür.

Özal ilk göreve geldiği günden bu yana Amerikan yanlısı tutum sergilemiş ve I. Körfez Savaşı'nda da Amerikan tarafında yer almıştır. Daha sonra bu tutum 3 Kasım 2002'de göreve gelen AK Parti tarafından da devam ettirilmiştir. 2003'de Irak'a asker gönderme ve Amerikan üsleri konusunda tezkere ret edilmiş ve Türkiye barış yanlısı konumu tercih etmiştir. İslam dünyasıyla yakınlaşma politikası devam ettirilmiş ve büyük bir ivme kazanmıştır.

ABD'nin sözde İslam ülkelerine demokrasi götürme kisvesinde başlayan süreçte Türkiye arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. Yukarıdaki bölümlerde detaylıca ele aldığımız AB-İKÖ/İİT medeniyetler diyalogu toplantısına ev sahipliği yaparak uluslararası arenada imajını tazelemiştir. Yaşanan gelişmelerde ABD her zaman Türkiye'yi kendi yanına çekmeye çalışmıştır.

Samuel Huntington Medeniyetler Çatışması adlı çalışmasında Türkiye gibi ülkeleri şöyle tarif etmiştir:

*“Liderleri, tipik bir biçimde, kervana katılma stratejisi izlemeyi ve ülkelerini Batı’nın üyesi yapmayı arzu ediyorlar fakat memleketlerinin tarih, kültür ve gelenekleri Batılı değildir. Bu tür bir bölünmenin en aşikâr ve prototipik örneğini Türkiye teşkil ediyor.”*²³¹

ABD’nin Afganistan ve Irak’a müdahaleleri İslam dünyasında bir değişim dalgası yaşatmıştır. Onlara göre ya kendi kültürel değerlerini koruyarak değişeceklerdi ya da zorla değişeceklerdi. Türkiye ise güçlü ordusu, bürokrasisi, Batılı kimliğiyle bir örnek teşkil ediyordu. Türkiye’nin İslam dünyasına örnek olma düşüncesi iç kamuoyu tarafından da olumlu karşılanmıştır.

80 yıl sonra Türkiye’nin İslam dünyası bölgesine tekrar dönmesi Batı tarafından da ilk başta hoş karşılanmıştır. Türkiye Batı’nın İslam dünyasıyla ilişkilerinde köprü vazifesi görmüştür. Türkiye’nin hem Batı hem de Doğu için vazgeçilmez olduğunun göstergesi bu dönemde İİT’nin Genel Sekreterliğinin Türk olan birisine verilmesidir. Türkiye’nin İİT’deki en büyük hedefi İslam dünyasında yaşanan lider boşluğunu doldurabilmektir. Arap Baharı’na kadar Türkiye’nin liderliğine sıcak bakılıyordu fakat Arap Baharı ile birlikte İslam ülkeleri arasında fikinsel ve çıkarsal bölünmeler yaşanmıştır.

Türkiye’de eksikleri olsa da işleyen bir demokrasinin olması İİT üyelerinde demokratik kurumsallaşmanın yaygınlaşması ve İİT ülkeleri arasında eşgüdümün sağlanmasında Türkiye önemli bir rol model olmuştur. Türkiye dünyanın en önemli enerji kaynaklarına sahip İslam dünyasıyla iletişimi geliştirirken İslam ülkelerinin de Batı karşısında siyasi ve ekonomik küresel güç oluşturulmasında başat güç olabilir.²³²

3.13.2. İİT Ülkelerinin Küresel Siyasette Konumu

İİT örgütsel yapı olarak AB gibi bir oluşum olmaktan ziyade İslam ülkeleri arasında zayıf bir iş birliği platformu olmuştur. Fakat 1990’ların başından itibaren örgüt

²³¹ Samuel Huntington, “Medeniyetler Çatışması mı?”, **Medeniyetler Çatışması**, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 41.

²³² Durmuş Hocaoglu, **XXI. Yüzyılda İslam Dünyası ve Türkiye**, Ankara 2005, s.13.

hedef değişikliğine gitmiştir. Platform artık daha çok Müslümanların sorunlarına değinmeye başlamıştır. 1990'ların başında yaşanan iki önemli olay İİT'nin hedef değişikliğine sebep olmuştur. Birincisi Körfez Savaşı'dır. İkincisi ise Sovyetler'in dağılmasıdır. Bu iki olay uluslararası sistemde yeni arayışların ve iş birliklerinin kurulmasını sağlamıştır. Körfez savaşı İran-Irak savaşında prestij kazanan Saddam'ın güç kaybetmesine ve Arapların liderliğini kaybetmesine neden olmuştur. Sovyetler'in dağılması ise İİT içindeki Sovyetçi devletlerin yalnız kalmasına ve yeni iş birlikleri aramasını sağlamıştır. Artık çift kutuplu dünya yerine tek kutuplu bir dünya kalmıştır ve Sovyetçi devletler büyük bir desteğini kaybetmiştir.²³³ Bu dönemdeki uluslararası ilişkilerde düzensizlik hâkimdir. Dünyanın her coğrafyasında etnik, mezhepsel savaşlar çıkmıştır. Sovyetler dağıldıktan sonra Rusya'nın gelişmiş nükleer silahları olduğu için hala önemli bir aktör olmaya devam etmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle Batı ve ABD yeni düşmanlar oluşturmak istemiştir. Bu söylemde artık komünizm değil, radikal İslamcı fundamentalistler vardır. Özellikle ABD bu söylemi çok kullanmış ve bütün Müslümanların terörist olduğu algısını oluşturmaya çalışmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra bu yaklaşım daha da artmıştır.

ABD İslam ülkelerine demokrasi getirme bahanesiyle önce Afganistan'a daha sonra da Irak'a saldırmıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllardaki mücadele artık din savaşymış gibi göstermeye çalışılmıştır. Aslında mesele ne din ne de mezhep savaşıydı, asıl önemli olan devletlerin İslam dünyasındaki petrol gibi değerli maddeleri sömürmekti. Nitekim ABD Irak'ta petrolün büyük çoğunluğunu kendi şirketlerine işletirmiştir.

3.13.3. İİT'de Yenilik İstekleri

1969'da Mescid-i Aksa'nın kundaklanmasında İslam dünyasında birliktelik için kurulan, eski adıyla İKÖ, üyeleri dünyanın dört bir yanına dağılmış vaziyettedir. Kuruluş olarak tesirli ve etkili olamayan bu örgüt, daha ziyade gevşek bir istişare platformu olmuştur.

İİT, Varşova ve NATO tarzı siyasal askerî bir pakt değildir. Ayrıca insan hakları ve demokrasiyi koruma gibi bir amacı da yoktur. İngiliz Uluslar Topluluğu, AB ve

²³³ Abdullah Demir, **Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Cumhuriyetler**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1998, s. 83-85.

OECD gibi evrensel bir organizasyon da değildir. İİT daha çok İslam ülkeleri arasında ekonomik, siyasal ve sosyokültürel münasebetleri geliştirmeye yönelik bir kuruluştur.²³⁴

Soğuk Savaş döneminde etkili bir alternatif olamayan İİT, 1990'larda İslam ile ilgili politikaların artış olması sebebiyle özel bir önem kazanmıştır. Özellikle BOP'un gündeme gelmesiyle İİT üyeleri değişimin farkına varmışlardır.

İslam ülkeleri I. Dünya Savaşı'ndan sonra genelde ulus devletten ziyade bölge temeline göre kurulmuş ve kurulan devletlerde sosyal, doğal, etnik ve coğrafi özellikler dikkate alınmadan oluşturulmuştur.²³⁵ 22 devletli Arap dünyasında demokrasi ve insan haklarının olduğunu söylemek zordur. Batılı devletler tarafından liderliğe getirilen kişilerin hegemonya kurabilmek için halkına baskı uyguladığı da gerçektir. Lidere muhalif olanların akıbeti de çok iyi olmamaktadır. Kurulan parlamentolar ise göstermelik olarak kurulmuş ve asıl karar merci yine diktatörler olmuştur. Günümüzde İİT ülkeleri siyasal katılım ve demokratik haklar konusunda sınıfta kalmaktadır. İİT'nin 31. İDBK toplantısında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer artık çağı yakalamamanın önemine değinmiş ve İİT'de bazı reformların gündeme alınması gerektiğini belirtmiştir.

Dönemin Genel Sekreteri Abdülvahid Belkeziz de İİT'nin faaliyetlerinin yetersiz olduğunu ve modernleşme sorunları karşısında bir tavır ortaya koyulmasını talep etmiştir.²³⁶ ABD 11 Eylül sonrasında İslam ülkelerine sözde demokrasi getireceğini söyleyerek revizyonist bir politika izlemiştir. Fakat ABD Irak'ı işgal ederken Saddam'ın nükleer silahlar bulundurduğunu iddia etmiş; bunun yalan olduğu ortaya çıkınca da ABD'nin demokrasi götürme iddiası inanılabilirliğini yitirmiştir. Böyle bir durumda İİT'ye çok önemli görevler düşmüştür. Fakat İİT bu konuda inisiyatif alamadığı gibi sözleri de uluslararası camiada dinlenmemiştir.

İİT artık sadece belli aralıklarla rutin bir şekilde toplanan, kınama ya da tavsiye veren bir örgüt değil, sözleri dinlenen, Müslümanların sorunlarına çözüm üretebilen, inisiyatif alabilen etkin bir küresel güç olmalıdır.

²³⁴ Ghulam Sarwar, **Contemorary Issues of The Muslim World**, Friends Publication, Pakistan, 1997, s. 84.

²³⁵ Davut Dursun, **Ortadoğu Neresi?**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 121.

²³⁶ Murat Yetkin, "İslam Konferansında Reform Sancıları", **Radikal**, 15.06.2004.

3.13.4. İİT'ye Yönelik Eleştiriler

İslam ülkeleri küresel meselelere bakıldığında her zaman bu oyunun içindedir. Fakat kendi meselelerini kamuoyuna iletmekte güçlük çekmektedir. Tam bu noktada İslam İşbirliği Teşkilatı Müslümanları bir çatı altında toplayan yegâne örgüt olmuştur.

1969'dan günümüze kadar ki süreçte üye sayısı bakımından dünyanın en büyük ikinci örgütü olan İİT özellikle Müslüman kamuoyunda Mavi Marmara, Gazze Ablukası, Suriye Savaşı ve Arap Baharı gibi Müslümanları ilgilendiren konularda yeterli şekilde etkin olamaması örgüte yönelik büyük eleştirilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İİT Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu İİT'ye yönelik eleştirileri şöyle açıklamaktadır:

“İKÖ'ye yöneltilen eleştirilerden biri “zayıf bir teşkilat” olduğudur. Güçlü ve belirgin bir kurumsal imaj yansıtamadığı veya dünya gündemindeki konularda bir varlık gösteremediği söylenir. Bu memnuniyetsizlik üye ülkelerin kamuoyunda ve bazen de İKÖ'deki temsilciler tarafından dile getirildi. İKÖ Genel Sekreterleri'nden bazıları da teşkilatın yapıcı gayretlerinin ve kaydettiği başarıların dikkate alınmadığından, başarısızlıklarının ise hep ön plana çıkarıldığından yakınmışlardı.”²³⁷

İİT elinde bulunan potansiyeli yeterince kullanamamaktadır. Örgütün içindeki devletlerin büyük çoğunluğu gelişmekte veya az gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. İİT bu ülkelerin gelişimine katkılar sağlayamamış ve proje üretememiştir. İİT'nin bu pasifliği üye ülkeleri hayal kırıklığına uğratmıştır. İİT sadece evrensel konularda etkisiz kalmamış, Müslümanları ilgilendiren konularda da pasif kalarak kendisine güvenilemez bir örgüt konumuna düşmüştür. Örgütle ilgili diğer eleştiri de üye ülkeler arasında bulunmayan birlik ve beraberliktir. Zira üye ülkeler bazen en ufak konularda bile fikir ayrılıklarına düşmektedir.

İİT ile ilgili olarak kurulduğu günden buyana eleştirilen mevzuların en başında İİT'nin nihai hedefinin ne olduğu, üye olabilmek için gereken şartın ne olduğu ve bu şartın kapsamının nasıl tespit edildiği meselesi olagelmıştır. Kuruluşundan üç yıl sonra hazırlanan İİT şartında “her Müslüman devlet” ifadesi yer almaktaydı ve bu ifadeye

²³⁷ İhsanoğlu, *Yeni Yüzyılda İslam Dünyası*, a.g.e., s. 64.

göre İİT'ye üye olabilmek için “Müslüman devlet” olmak yeterli bir şarttı. Ancak bu şart detaylarıyla ifade edilmediği gibi bu şartı yerine getiren üyelerin sorumlulukları ile ilgili olarak da herhangi bir sınır çizilmemiş ve net ifadelerle belirtilmemiştir. Ayrıca “Müslüman devlet” şartı her ne kadar Müslümanlar için bir anlam ifade etse de uluslararası platformda farklı dinlere mensup birçok ülke bulunduğu ve İslam ülkelerinin bu ülkelerle de birçok yakın münasebetleri bulunduğu bir ikilem oluşturuyordu. Uluslararası platformda oluşan bu ikilem İİT çatısı altında bulunan üye ülkeleri ikiye bölüyor; laik rejimle yönetilen bazı İslam ülkeleri evrensel hukuk çerçevesinde bir yönetim talep ederken daha muhafazakâr bir yönetim biçimini tercih eden diğer bazı üyeler ise İslam hukukunun hem örgüt üyeleri arasında hem de uluslararası arenada uygulanması gerektiğini savunuyorlardı.

İİT kurulduğu günden bu yana güvensizliklerin oluşmasının nedeni siyasi yapısından ziyade aldığı kararların birçoğunu uygulayamamış olmasıdır. Bunun en belirgin örnekleri; Filistin, Arakan, Felluce, Suriye, Doğu Türkistan ve Arap Baharı'nda yaşanmıştır. Bütün bu olaylar dünyanın gözü önünde yaşanırken İİT bu konularda inisiyatif alamamış ve çözüm üretememiştir. İİT'nin kuruluş sebebi olan Filistin sorunda bile ortaya somut bir çözüm planı koyamamıştır.

İİT'nin kuruluşunda din önemli birleştirici bir unsur olmasına rağmen ülkeler arasındaki çıkar farklılıkları daha önemlidir. İİT'nin Kosova, Bosna, Karabağ ve Çeçenistan olaylarında farklı; Filistin ve Afganistan sorunlarında ise daha farklı tutumlar sergilediği söylenebilir. Müslüman ülkelerin temsil edildiği tek platform olan İİT'de soğuk savaş sonrası ve 11 Eylül sonrası Müslümanlara karşı oluşan olumsuz durumlara karşılık İİT yeterince Müslümanların hakkını savunamamıştır.

Yapılan bu eleştiriler olumlu etki sağlamış özellikle 2003 sonrası örgütte çeşitli reformlar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

3.13.5. İİT'nin Küresel Güç Olması

Devletlerin güvenlik alanında etkili olması küresel bir güç olmasının ön koşuludur. Ancak askerî güç yeterli değildir. İİT'nin askerî güç konusunda bir problemi olmasa da günümüzde asker sayısı yerine teknoloji önem arz etmektedir. İİT'ye yönelik

en büyük eleştiri protokol örgütü olduğu yönündedir. O yüzden İİT sadece sembolik bir oluşum olarak görülmektedir.

Muhittin Ataman ise şu bilgileri vermektedir:

“Bütün reformlara rağmen İİT hala önemli yapısal sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar giderilmediği sürece İİT’nin etkili bir uluslararası aktör olması oldukça zor görünmektedir. İlk olarak, üyeler arasında ciddi siyasal, ideolojik, idari, sosyal, ekonomik, coğrafi, demografik farklılıkların bulunması, farklı tarihsel tecrübeye, ülkelerin büyük çoğunluğunun sömürge geçmişine sahip olmaları, karşılaştıkları sorunları, dolayısıyla önceliklerini de farklılaştırmaktadır. Bu farklılıkların varlığı ülkelerin ortak projelerde bir araya gelmelerine engel olmaktadır. Üyeleri arasında iş birliği varsa örgüt başarılı, rekabet varsa başarısız olma ihtimali yükselir. Üyeleri arasında etnik, dinsel, azınlık, sınır ve rejim sorunlarının olmaması veya oldukça az olması AB ve Körfez İşbirliği Konseyi gibi uluslararası örgütlerin başarısının temel etmenlerinden biridir. İİT’nin üyeleri arasında çok sayıda etnik, mezhepsel, sınır ve rejim sorunları bulunduğundan bu örgütün başarı şansı oldukça azdır. Ayrıca, İİT üyelerinin coğrafi olarak çok dağınık olması da önemli bir dezavantaj olarak görülebilir.”²³⁸

Örgütte genel manada bir birlik ve beraberlik olmaması karar almada sıkıntılar doğurmaktadır. Ayrıca örgütü finanse eden ülkelerin karar almada etkin olduğu gözlenmektedir. Uygulanmayan her karar ise örgütün prestijini sarsmaktadır. Bir örgütün küresel olmasının kanıtı onun kriz zamanında aldıkları tavırlardan ölçülür. Fakat İİT bu kriz anlarında yeterince etkin olamamıştır. Karar anlarında ülkeler dinî duygularla değil, millî duygularla hareket etmektedir. Geçmişten günümüze baktığımızda İİT Müslümanları ilgilendiren sorunlarda mesafe kat edemediği görülmektedir.

İİT’nin küresel aktör olma konusunda dışarıdan gelen baskılar da önemli olmuştur. Aslında bahsi edilen sistem I. Dünya Savaşı’ndan günümüze Batı’nın Müslüman ülkeleri dizayn etme isteğinden kaynaklanmaktadır. Ama bazı aydınlar bu yaklaşımı suçu dışarı atma olarak değerlendirmiş asıl suçun İslam ülkelerinin liderleri ve manevi kanaat önderlerinde bulmuştur.

²³⁸ Ataman, a.g.e. , s. 27.

Ishtiaq Hossain'e göre "İİT'nin etkin bir uluslararası örgüt olmasının önündeki önemli engellerden bir tanesi de dünyanın petrol zengini olan ülkelerini bünyesinde bulundurmasına rağmen, ekonomik durumunun pek de iyi olmamasıdır. Esasen İİT'nin 17,6 milyon dolarlık yaklaşık bütçesi benzerlerine göre oldukça düşüktür. İİT'nin kasasına katkıda bulunan üye ülkelerin sayısı son zamanlarda 25'e çıkarsa da 12 üye ülke düzenli aidatlarını hiç ödeyememiştir. Örgüt, yeni bir kısım faaliyetlerle finansal durumunu iyileştirmeye çalışmaktadır. Örgüte en yüksek katkı yapan ülkeler aşağıda tablo hâlinde verilmiştir."²³⁹

Tablo 10: İİT'ye En Fazla Maddi Destek Sağlayan Ülkeler

ÜLKE	ORAN
Suudi Arabistan	%10
Kuveyt	%9
Birleşik Arap Emirlikleri	%7
Libya	%6
İran	%5,5
Türkiye	%5
Malezya	%5

Bir örgütün başarılı olabilmesi için maddi temelini sağlam olmasının yanında iyi yönetilmesi de gerekmektedir. Bugün BM gücünü süper güçlerin desteğine borçluyken, İİT'nin gelişmemesinin sebebi üye ülkelerin ekonomik ve siyasi açıdan

²³⁹ Hossain, a.g.e. , s. 300.

güçsüz olmasıdır. İİT'nin kurulma sebebine baktığımızda idealizm temelli oluşmuş bir örgüttür.

9 yıl boyunca Genel Sekreterlik yapmış olan Ekmeleddin İhsanoğlu örgütün küresel bir güç olduğunu iddia ederek şunları demiştir:

“Sadece sayı olarak değil, etki meselesinde de bu böyle. İİT, Avrupa Birliği (AB) kadar etkin bir duruma gelmiştir. İİT, ekonominin yanı sıra siyasi olarak da büyük bir potansiyele sahiptir. 57 ülke bir konuda ‘evet’ ya da ‘hayır’ istikametinde oy verdiği zaman büyük oranda sonucu etkiler. Teşkilatımız sekiz yıldan beri ekonomik potansiyeli de seferber etme gayreti içerisinde. Ben göreve başladığımda tüm İİT ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 105 milyar dolar idi. 2011 senesinde ise toplam ticaret hacmi 686 milyar dolara çıktı. Teşkilat solda sıfırken şimdi bütün dünyada etkin bir konumdadır.”²⁴⁰

İhsanoğlu'nun iddia ettiği durum doğrudur. Özellikle seçimle işbaşı yapan İhsanoğlu ile beraber iyi yönetim ve koordineli çalışma sonucunda İİT'nin eskiye nazaran daha güçlü olduğunu belirtmemiz gerekir.

İslam dünyası toplam dünya nüfusunun yaklaşık beşte birine sahip olmasına ve İİT, 57 üye ülkesiyle BM çatısı altında bulunan 192 ülke arasında önemli bir çoğunluğa sahip olmasına rağmen bu potansiyeli dinamik bir güce dönüştüremediği gibi Hindistan, Almanya, Çin gibi ülkelerde bulunan ve birçok ülkenin nüfusundan fazla nüfusa sahip olmalarına rağmen azınlık konumunda olan Müslüman nüfusu politik arenada etkili ve verimli olarak kullanamamaktadır.

Avrupa Rönesans'ı İslam'dan ilham alarak başarmasına rağmen bugünkü gelinen noktada 57 İslam ülkesinde toplamda sadece 500 civarında üniversite bulunmaktadır. Bu rakam tek başına ABD'de 5,758'dir. Bu kantitatif olarak böyle olduğu gibi kalitatif olarak da böyledir. Çünkü dünya üniversiteler sıralamasında ilk 50'ye girenler arasında İİT üyesi ülkelerden hiçbir üniversite yoktur. Bunun bir neticesi olarak da Batı'da okuma-yazma oranı %90 iken bu oran İslam dünyasında %40'tır. İİT üyesi ülkelerin önemli bir çoğunluğu devasa doğal kaynaklarıyla (%70 petrol, %50

²⁴⁰ Menaf Alıcı, “İhsanoğlu: Cumhurbaşkanlığına aday değilim, benden politikacı olmaz”, 6 Mart 2013, <http://www.haber7.com/ic-politika/haber/998526-ihsanoglu-benden-politikaci-olmaz>, **Son Erişim Tarihi:** 16.10.2017.

doğal gaz) gelişmekte olan ölkeler kategorisinde yer almalarına rağmen, birçoğu kendisine ciddi bir katma değer sağlamayan sadece tarımsal ve ham maddesel bir kısım üretimler yapmakta, bunları da ileri teknolojiyle yapamadıkları için ekonomilerini canlandıracak gerekli ilerlemeyi kaydedememektedirler.

İİT çatısı altında bulunan birçok ölkeye bakıldığında, pek çoğunun demokrasi, iyi yönetim ve sivil toplumun yönetime katılımı gibi evrensel değerlerden mahrum oldukları görölecektir. Buna binaen Batı, İslam'ı yani dini suçlamakta ve Müslümanları kendilerine göre barbar, ilkel ve gayri medeni yapan şeyin din olduğu yanılgısına kapılmaktadırlar. Bunda İslam'ı dinden ziyade siyasal bir ideoloji hâline getirenlerin önemli bir payı olduğu ortadadır. Böylesi bir yaftalama ve buna yol açacak sebepleri hazırlama İslam'a ve Müslümanlara olan ön yargıyı beslemekte; İslam'ı Kur'an ve sünnet gibi gerçek kaynaklarına ulaşarak öğrenmenin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır.²⁴¹

3.14. İİT'nin Küresel Güç Olma Potansiyeli

İİT sembolik ve etkisiz bir örgüt olsa da büyük bir potansiyele de sahiptir. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın hali hazırda ne kadar etkin olabileceği, gerçekçi bir yaklaşımla muhakeme edilirken, dikkate alınması gereken ikinci bir konu da İİT üyesi ölkelerin, gerek bölgesel gerek global anlamda güç gösterebilme kapasiteleridir. Bu da sırasıyla ekonomilerinin güçlölüğü, teknolojik seviyeleri, siyasi yapılarının özgür ve demokratik olup olmaması, yüksek teknolojiye dayalı askerî güçlerinin olup olmaması ve en önemlisi çağını doğru okuyabilen ve çağın gerektirdiği yeteneklerle mücehhez insan birikiminin olup olmaması ile doğrudan orantılı. Örneğin, İİT'nin üyesi olan 57 ölkeden 22'si, dünyadaki “en az gelişmiş (en fakir) ölkeler” kategorisinde. Bu 57 ölkenin hepsinin bir yılda ürettiği toplam ürün ve hizmetlerin değeri (ki bu gruba Türkiye, Malezya, Endonezya, İran, Suudi Arabistan gibi nispeten zengin ölkeler de dâhil), ayrı ayrı Avrupa Birliği ve Amerika'ya ait aynı değerlerin yarısından daha az. Diğer taraftan, belli bir ekonomik güce sahip İİT ölkelerin ekonomileri ya petrol ve doğal gaz gibi yeraltı zenginliklerinin işletilmesine dayalı ya da Avrupa Birliği ve Amerika gibi

²⁴¹ Syed Hamid Albar “Organization Of Islamic Countries (OIC) – Perception And Achievements”, *Keynote Address Organized by Asia Europe Institute University Malaya*, 29 March 2011; s.1, <http://syedhamidalbar44.blogspot.com.tr/2011/05/organization-of-islamic-countries-oic.html>, (Erişim: 15.06.14).

pazarlara satabildikleri katma değeri düşük ürünlerin üretimine. Bu yer altı zenginliklerini çıkarıp işlemek için ve diğer yüksek teknolojiler için yine Batı devletlerine bağımlı olmaları da ayrı bir boyutu meselenin.

Buna paralel olarak yüksek teknolojiyi üretemeyen ve ekonomisi büyük ölçüde birinci dünya ülkelerine endeksli İİT ülkelerinin, askerî güçlülüğün artık uzaydaki varlıkla, nükleer teknolojiyle ve siber dünyaya hâkimiyetle belirlendiği bir hengâmda, ciddi ve caydırıcı bir askerî güç kapasitelerinin olması da söz konusu değildir.²⁴²

Bu kontekste İİT'ye üye ülkelerin yapacağı ilk iş birbirlerine önyargılı yaklaşan halkları kaynaştırmaktır. Eğer bu gerçekleşirse İslam birliğinin ilk temelleri atılacaktır. İslam ülkeleri arasındaki iş birliği arttığı ölçüde uluslararası arenada ve ekonomide daha güçlü bir İslam dünyası ortaya çıkacaktır.

Güvenlik uzmanı Dedeoğlu ise İİT'nin geleceği hakkında şunları söylemiştir:

*“İİT, üye kompozisyonu açısından farklılıklar gösterir. Bu fark hem ülkelerin güç ve kapasitesinde hem sosyal ve siyasi yapılarında hem de ürettikleri politikalarda ortaya çıkar. Bu nedenlerle, İİT'nin özellikle güvenlik konusunda etkin olması mümkün gözüküyor. İçinde küresel güçlerden üyesi olmayan hiçbir örgüt, önemli bir aktör olma potansiyeli taşıyamaz. Tek ortak teması din olan bir kuruluşun etkin olabileceği düşünülebilir, ancak İslam'ın farklı cepheleri, rakip İslam ülkeleri, bu iş birliğini etkisiz kılma potansiyeli taşır. Üye ülkelerin politikaları aynı yöne evrilebilirse ancak uzun vadede ya da münferit bazı olaylarda etkin bir örgüt olabilir.”*²⁴³

İİT içindeki çatışmalar örgütün güçlü bir imaj kazanması önündeki en büyük engeldir. Çünkü kendi içindeki sorunları halledememiş bir yapının dışarıda yaptırım uygulayacak gücü olamaz. Ancak üye ülkelerin millî menfaatlerinin farklılık arz etmesi gelecekteki dönemde de İİT'nin elindeki kozları zayıflatacağı gibi gözükmektedir. Özellikle Ekmeleddin İhsanoğlu'nun genel sekreterliği döneminde sınırlı bir başarı elde edildiği görülmektedir.

Bu ifadelerden yola çıkarak İİT üyesi ülkelerin çağdaş ve ileri demokrasiye sahip ülkelerin seviyesine gelmesi için kat etmesi gereken çok yol vardır. İİT'nin

²⁴² Sağlam, **a.g.e.**, s. 103.

²⁴³ **A.g.e.**, s. 107.

bağımsız kararlar alıp uygulatacağı, Avrupa Birliği'ne benzer bir mekanizmanın olmaması ortak karar almakta sıkıntı yaşanmasına sebep olmaktadır.

Arap Baharı süreci, Tunus'tan başlayarak ilk elden Mısır, Yemen, Libya gibi ülkelerde ciddi etkilerde bulunmuş; bu ülkelerin diktatör liderleri iktidardan düşmüşlerdir. Arap Baharı'nın etkisi hiç şüphesiz bu ülkelerle sınırlı kalmamış, Ortadoğu'da birçok ülke bundan etkilenmiştir.

Mısır, Hüsnü Mübarek'in devrilmesinin ardından Mursi, ile yeni bir sürece girmiştir. Libya, Kaddafi'nin katlinin ardından sömürü ve çatışmalara teslim olmuştur. Yemen'de ciddi bir iç savaş ve karışıklık yaşanmaktadır. Belki bunların içinden bir tek Tunus, Zeynel Abidin B. Ali'nin ardından Raşid Gannuşi ile kendisine bir yol çizmeye çalışmaktadır. Bu ülkelerin Tunus'ta başlayan ve adına Arap Baharı denilen süreçten en fazla etkilenmesi, diktatoryal yönetimler kadar sömürü ve gelir düzenindeki adaletsizliklerden de kaynaklanmaktadır. Nitekim belirli sarsıntılar yaşamalarına rağmen körfez ülkeleri ile Suudi Arabistan, endişeli teyakkuzlarını devam ettirmektedirler. Zira bu ülkelerin halkları diğerlerine nazaran görece bir refah içerisindeyler ve karışıklığın oralarda karşılık bulmamasının kanaatimizce en önemli sebebi budur.²⁴⁴

İslam dünyası bugün savruk ve parçalanmış durumdadır ve farklı coğrafyalarda bulunan Müslüman ülkeler açık veya örtülü işgal atındadır. Suriye bunun en belirgin örneğini teşkil etmektedir. Hafız Esed dönemindeki otoriter rejim Beşar Esed döneminde de devam etmekte olup ülkede büyük bir iç savaş yaşanmaktadır. Bu savaşın sürmesinde hiç şüphesiz Batılı emperyalistlerin rolü olsa da İslam dünyasının birlikte hareket edememesi ayrıca yine dolaylı olarak yöneticilerin Batılı emperyalistlerin kışkırtıcılığı da önemli bir yapısal sorundur. Bilindiği üzere benzer durum Irak'ta da yaşanmıştı ve bölgede yer alan bazı terör örgütleri üzerinden vesayet savaşları da sürdürülmektedir. Böylece sınırların muğlaklığı ve bölge ülkelerinin parçalanmışlığı tekrar gün yüzüne çıkmıştır.

²⁴⁴ Tekin, a.g.e. s. 323-324.

SONUÇ

Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ilişkilerini belirleyen etkenler; Türk dış politikasının genel karakteri ile İslam dünyasının genel durumu ve sorunları gibi iki açıdan ele alınabilir.

Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkileri tarihsel akış içerisinde köklü değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Bu tarihsel süreçte Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki rolü ve bu örgüte bakış açısı da söz konusu değişimlerden tabii olarak etkilenmiştir. Dolayısıyla bu tezde, önce Türk dış politikasının temel özellikleri ve bu durumun İslam dünyasıyla ilişkileri nasıl etkilediği tartışılmıştır.

Türk dış politikasının genel özellikleri açısından bakıldığında, Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerine yön veren üç temel etken bulunmaktadır. Birinci etken, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında ulus-devlet inşası sürecine ilişkindir. Laiklik temelinde inşa edilen ulus-devlet modelinin dış politikasında dinî etken ve motifler yeterince yer bulamamıştır. Ayrıca yeni kurulan devletin katı politik rejim refleksi ve milliyetçi politikaları, ulusal sınırların dışında kalan dinî ve kültürel ortaklıkların bulunduğu toplumlara yönelik ilginin ve dolayısıyla iş birliğinin azalmasını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkileri, çoğu zaman, laiklik ve ulusalcılık ekseninde oluşan hassasiyetlerin oluşturduğu siyasal bariyerlere takılmıştır.

İkinci etken, Batılı tarzda bir ulus-devlet inşa eden Türkiye'nin dış politikasında da Batı yönelimli bir anlayışın egemen olmasıdır. Özellikle Soğuk Savaş yıllarında belirginleşen bu durum, Türkiye'nin dış politikasını Batı ittifakıyla özdeşleştirmesi anlamına gelmiştir. Bu nedenle Türkiye, İslam dünyasına Batı'nın egemen siyasi, ekonomik ve kültürel kavram ve ideolojileriyle şekillenen bir pencereden bakmıştır. İslam dünyasıyla yakınlaşması ise ancak Batı ittifakında sorunlar yaşaması sonrasında mümkün olmuştur.

Üçüncü etken ise Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerinde, özellikle de yakın çevresinde, güvenlik odaklı bir yaklaşımla hareket etmesidir. Türkiye, Ortadoğu

bölgesini güvensiz, istikrarsız ve risk kaynağı bir coğrafya olarak görmüş ve bu coğrafyadan kendisini soyutlamak istemiştir. İslam dünyasının sorunlarından olabildiğince uzak durmak istemiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin güvenlik odaklı dış politikasında tarih içerisinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Bunun yanı sıra, Türkiye'nin ulus devlet anlayışı ve Batı yönelimli dış politikasında zaman zaman eklektik yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkilerini belirleyen temel parametrelerdeki değişimler ilişkilerini şekillendirmiştir.

Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkileri, tarihsel süreç içerisinde farklı boyutlar kazanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye, İslam dünyasıyla doğrudan ilişkiler kurmamıştır. İçeride toplumsal ve kültürel reformlara odaklanan ve siyasal alanda ulus-devlet inşasına yoğunlaşan Türkiye, İslam dünyasına yönelik bütüncül bir politik perspektif geliştirememiştir. Türkiye, yüzünü Batı'ya dönmüş ve dış politikasında İslam dünyasına özel bir alan açmamıştır. Ortadoğu'daki komşu ülkelerin askeri ekonomik veya siyasi alanda İngiliz ve Fransız manda yönetimlerinin etkisi altında olmaları hasebiyle bu ülkelerle ancak dolaylı ilişkiler söz konusu olmuştur.

Soğuk Savaş dönemindeyse Türkiye, Sovyet tehdidinin de etkisiyle Batı ittifakının bir parçası olmayı başlıca dış politika hedefi olarak benimsemiştir. Bu hedef, Türkiye'nin, Cumhuriyet sonrasında geliştirdiği Batı yönelimli dış politikayla da uyumludur. Ancak Batı'yla ittifakın kurulduğu ilk yıllarda Türkiye, dış politikasını tamamen Batı'nın çıkarlarına ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde inşa etmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin kendi çıkarlarına uygun bir Ortadoğu ya da İslam dünyası politikası yoktur. Türkiye kendi çıkarlarını Batı ittifakı içerisinde tanımlamıştır ve bu ittifakı güçlendiren her politikanın kendi çıkarlarıyla uyumlu olduğunu varsaymıştır. Bu nedenle Türkiye, Ortadoğu'da etkin bir politika izlemiş olsa da Ortadoğu ülkeleriyle yakınlaşmak yerine onlardan uzaklaşmıştır.

Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye, hayati dış politika sorunlarında ABD tarafından yalnız bırakıldıkça, çok yönlü dış politikaya ihtiyaç duymuş ve İslam dünyasıyla ilişkilerini normalleştirmiştir. Türkiye'yi bu sürece iten gelişme Kıbrıs sorunudur. 1970'li yıllardaki petrol krizleri de Türkiye'yi petrol zengini İslam

lkeleriyle iyi ilişkilere yöneltmiştir. Ancak bu iyileşme son derece sınırlıdır. Çünkü Türkiye konuya tamamen pragmatik ve araçsal yaklaşmıştır. Soğuk Savaş'ta her ne kadar bir yumuşama yaşanıyor olsa da Doğu-Batı kutuplaşması sürmektedir ve uluslararası yapı Türk dış politikasını belirli düzeyde sınırlandırmıştır. Ayrıca İşlam dünyasının Türkiye'ye şüpheci yaklaşımı sürmüş, Türkiye pek okları tarafından Batı ittifakının bir uzantısı olarak grlmştir.

1980'li yıllara gelindiğinde Türkiye'nin İşlam dünyasıyla ilişkilerini iki önemli gelişme etkilemiştir. Bunlardan ilki, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ihracata dayalı ve dışa açık bir ekonomik kalkınma modelinin benimsenmesidir. Bu gelişme, Türkiye'yi ihracat pazarları aramaya itmiştir. İşlam lkeleri bu açıdan önemli bir pazar sunmuştur. Türkiye'nin dışa açılma sürecinin mimarı olarak kabul edilebilecek olan Turgut zal, ekonomi politikasıyla dış politika arasında güçlü bir bağ kurmaya çalışmıştır. İzlediği aktif dış politika, İşlam ülkelerini de kapsayacak şekilde farklı coğrafiyalara yeni açılımlar gerçekleştirmiş ve Türkiye'ye yeni ihracat pazarları sunmaya çalışmıştır. Ancak 1980'li yıllarda yaşanan bir diğer gelişme, Türkiye'nin bu çabasını nlemese de zorlaştırmıştır. Bu tarihler, Soğuk Savaş'ın yeniden gerginleştiği, ABD'nin yeni bir silahlanma yarışı başlattığı tarihlerdir. Aynı zamanda 1979 yılında İran'da gerçekleşen devrim, ABD'yi rahatsız etmiş ve Ortadoğu'da sadece SSCB'yi değil, aynı zamanda İran'daki İşlamcı rejimi de çevreleyecek bir politika izlenmeye başlamıştır. Böylece ABD açısından Türkiye'nin stratejik önemi artmıştır. Bir başka deyişle Türkiye'nin İşlam dünyasıyla ilişkileri, yeniden Soğuk Savaş dinamikleri tarafından belirlenmeye başlamıştır. Bununla birlikte İşlam dünyası içerisindeki kutuplaşmaların da 1980'li yıllarda belirginleşmeye başladığı grlmştir.

Türkiye'nin ekonomik dışa açılımı 1990'lı yıllarda da sürmüş ve aynı zamanda bu dönemde Soğuk Savaş sona ermiştir. Batı ittifakı içerisindeki stratejik öneminin azaldığı endişesiyle Türkiye, dış politikada yalnızlaşma kaygısı yaşamıştır. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'nin İşlam lkeleriyle ilişkilerini hızla iyileştirebileceği bir ortam oluşmuştur. Ancak bu kez, farklı birtakım sorunlar bu gelişmenin önüne geçmiştir. Bu sorunların başında PKK kaynaklı terör olayları gelmektedir. Türkiye, enerjisini büyük ölçüde bu soruna ayırmıştır. Ayrıca Suriye'nin bu dönemde terör örgütüne destek veriyor olması, Irak'taki otorite boşluğunun PKK'nın konuşlanabileceği bir ortam oluşturması Türkiye'nin İşlam lkeleriyle ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 1990'lı yıllar

boyunca Türkiye'nin hem iç politikasında hem de ekonomisinde yaşadığı istikrarsızlıklar da bu sorunlara eklenmiştir.

Türkiye, 2000'li yıllarda İslam dünyasına yönelik daha bütünlüklü ve kapsamlı bir politika izlemeye başlamıştır. Bu tarihlerde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler belirleyici olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye, kendisini bölgesel bir güç ve küresel bir aktör olarak tanımlamıştır. Yakın çevresi içerisinde merkez ülke olarak ön plana çıkan Türkiye, İslam dünyasının sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Batı'yla ortak güvenlik çıkarlarına sahip olsa da dış politika çıkarlarını Batı'ninkilerle özdeşleştirmek yerine kendi dış politika hedeflerine uygun bir Ortadoğu politikası izlemeye başlamıştır. Dış politikanın Ortadoğululaştığı ve İslamcı bir ideolojiyle hareket edildiği eleştirileri gündeme gelmişse de Türkiye'nin izlediği bu yeni dış politika Batılı müttefiklerinin de desteğini almıştır. Türkiye, bir model ülke olarak görülmüştür. Bu tarihlerde Türkiye'nin dış politikasında yumuşak güç kavramının önem kazandığı görülmüştür. Ulusal gücün ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutlarının öne çıktığı bu strateji Türkiye'nin İslam ülkelerindeki güvenilirliğini artırmıştır.

Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkileri sadece Türk dış politikasının kendine özgü özelliklerinden etkilenmemiştir. İslam dünyasının Türkiye'ye bakış açısı ve kendi içinde yaşadığı sorunlar da bu ilişkileri doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin İİT ile ilişkilerinin, İslam dünyasının sorunları bağlamında da ele alınması gerekmektedir. Her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte Türkiye'nin bir ulus devlet kurmasına benzer şekilde, Osmanlı egemenliğinden kopan Arap toplumlarında da milliyetçilik güçlenmiştir. Çoğu Arap devleti bir süre İngiliz ve Fransız sömürgesi olmaya devam etse de bu dönemde Arap milliyetçiliği hızla yayılmıştır. Bu gelişme, Arap ülkelerinin Türkiye'ye şüpheyle yaklaşımlarına, Osmanlı geçmişini ötekileştirmelerine yol açmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkileri sorunlu bir şekilde başlamıştır.

Sömürge yönetimindeki İslam ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları yeni bir dönem başlatmıştır. Bir tarafta uluslararası politikada ortaya çıkmış olan Soğuk Savaş ve iki kutupluluk diğer tarafta İsrail'in kurulması ve Filistin meselesi, bu yeni dönemin belirleyici unsurları olmuştur. İslam ülkeleri, özellikle de Ortadoğu'daki Arap ülkeleri

Filistin sorunu etrafında bir araya gelmeyi başarmış ve iş birliği gerçekleştirmişlerdir. İsrail'e karşı verilen mücadele, bu ülkeyi açıkça destekleyen ABD'ye ve diğer Batılı ülkelere yönelik bir tepki doğurmuştur. SSCB'yle sınır komşusu olmayan ve bu ülkeden doğrudan bir tehdit algılamayan İslam ülkeleri uluslararası politikada belirli bir hareket alanına sahip olmuşlardır. Bu ülkelerin bazıları Bağlantısızlık Hareketi'nin içerisinde yer almış, bazılarıysa Doğu ve Batı bloklarını birbirlerine karşı dengeleyici bir şekilde kullanarak özerk bir dış politika yürütmüşlerdir. İslam dünyasında görülen bu dayanışma ve göreceli özerklik Türkiye'ye karşı olumsuz bir bakış açısı oluşturmuştur. Çünkü Türkiye bu dönemde Batı Bloku ile bir ittifak içerisinde olmuş ve dış politikasını Batı ile özdeşleştirmiştir. Türkiye Batılı müttefikleriyle sorun yaşamaya başlayıp İslam ülkeleriyle yakınlaşmaya çalıştığında bu politikası İslam dünyasında hemen olumlu karşılanmamış, Türkiye'ye yönelik şüpheler sürmüştür.

1980'li yıllarda, İslam dünyası içerisindeki dayanışma ruhu yerini ayrışmalara ve farklılaşmalara bırakmıştır. Bu gelişmenin pek çok nedeni söz konusudur. Konumuz açısından önemli olan bazı nedenleri şu şekilde ifade edebiliriz: Öncelikle, Filistin sorununda verilen ortak mücadele başarısız olmuştur. İsrail'e karşı verilen savaşlarda elde edilen başarısızlıklar, Arap devletlerinin bu konuda birlikte hareket etme iradesini ortadan kaldırmış, her devlet kendi çıkarlarına uygun bir politika izlemiştir. Örneğin Mısır, İsrail'le üstü örtülü bir uzlaşmayı kabullenmiştir. Böylece İslam ülkeleri arasında Amerikan yanlısı rejimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Filistin sorunundaki başarısızlık, Arap milliyetçiliğinin başarısızlığı olarak algılanmış ve bu ideolojinin yerini yavaş yavaş İslamcı ideolojiler almıştır. Ancak bu İslamcı ideolojilerden bazıları radikal unsurlar içermiştir. Bu durum Batılı güçlerin bölgeye müdahalelerine gerekçe olarak gösterilmeye başlanmıştır. Bu konuya ilişkin olarak İran'da 1979'da yaşanan devrim, ABD için son derece kaygı verici olmuştur. Amerikan karşıtı ve İslamcı İran rejimini dengelemek için ABD, diğer İslam ülkeleri arasında müttefikler aramıştır. Yine 1980'lerde yaşanan Irak-İran Savaşı, İslam dünyasında artan çıkar farklılaşmasının ulaşabileceği boyutları göstermiştir. Son olarak 1973 Petrol Krizinde OPEC bünyesinde birlikte hareket eden petrol ihraç eden İslam ülkeleri büyük zenginlikler elde etmiş ama 1980'li yıllarda aynı ülkeler tek taraflı politikalarla hareket etmeye başlamışlar ve OPEC'in önemi giderek azalmıştır.

İslam dünyasında dayanışmanın yerini çatışmanın alması bakımından dönüm noktalarından biri Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Bu tarihten itibaren İslam dünyasının temel sorunlarından bir tanesi, ABD'nin Ortadoğu'daki tek taraflı müdahaleci politikaları olmuştur. Özellikle 11 Eylül sonrasında artan müdahaleci yaklaşım, Ortadoğu'nun baştan sona yeniden dizayn edilmesi şeklinde bir hedef taşımıştır. Bu gelişme karşısında İslam dünyası ortak bir politika izlemeyi başaramamıştır. Ortak politika bir yana, ABD'nin bu müdahaleleri bazı İslam ülkelerince onaylanmış, bazılarınca reddedilmiştir. Yani İslam ülkeleri arasındaki çıkar çatışmaları derinleşmiştir.

İslam ülkelerindeki farklılaşma, Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkileri üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler doğurmuştur. Türkiye, bölünmüş durumdaki İslam dünyasına yönelik bütünlüklü bir politika geliştirmekte zorlanmıştır. 2000'li yıllarda Türkiye, Ortadoğu'da tüm aktörlere eşit mesafede duran bir politika izlemeye çalışmış olsa da bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar ve bu ülkelerin kendi içlerindeki sorunlar devam ettikçe, Türkiye'nin bu politikayı sürdürmesi zorlaşmıştır. Arap Baharı sonrasında yaşananlar bu zorlukları gözler önüne sermiştir. İslam ülkelerinin hem iç siyasi atmosferleri hem de birbirleri arasındaki siyasi ilişkileri zaman zaman gergin ve çatışmacı bir karaktere bürünmektedir. Bu durum Türkiye açısından büyük zorluklar oluşturmaktadır.

İslam dünyasının bölünmüşlüğü Türkiye açısından olumlu sonuçlar da doğurmaktadır. Örneğin, Filistin sorununda Arap devletlerinin başarısızlığı ile birlikte bu ülkelerin kamuoylarında Türkiye'nin popülerliği artmıştır. Çünkü Türkiye, 2000'li yıllarda Filistin sorununa hiçbir Arap devletinin göstermediği kadar ilgi göstermiştir. Sadece Filistin sorunu değil, İslam dünyasının pek çok sorunu karşısında Türkiye, aktif bir dış politika izlemiş, çoğu zaman arabulucu rolü üstlenmiştir. Dolayısıyla kendi devlet adamlarının başarısızlıkları Türkiye'yi İslam halkları arasında yumuşak gücüyle ön plana çıkan bir devlete dönüştürmüştür. Bu durum elbette Türk dış politikası açısından olumlu bir gelişme olarak algılanmalıdır. Ancak Türkiye'yi bu denli ön plana çıkaran gelişmenin İslam dünyasındaki bölünmüşlük ve böylece ortaya çıkan güç boşluğu olduğu unutulmamalıdır. Bu bölünmüşlük, uzun vadede Türkiye'nin çıkarlarıyla uyumlu olmayan ve içerisinde riskler taşıyan bir durumdur. Nitekim Arap Baharı sonrasında yaşanan gelişmeler, sözünü ettiğimiz riskleri ortaya koymuştur. Çıkar

çatışmalarının hızla arttığı ve gerilimlerin hâkim olmaya başladığı bir siyasal coğrafya ortaya çıkmıştır. Bu çatışmalar Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit etmektedir. Türkiye, yumuşak gücünü arka plana iterek güvenlik odaklı bir dış politika izlemek durumunda kalmaktadır.

İslam İşbirliği Teşkilatı da İslam dünyasının sorunlarından etkilenmektedir. İİT, İslam dünyasında iş birliği anlayışının hâkim olduğu ve Filistin sorununda ortak politikaların hâlen sürdüğü bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu örgüt kısa sürede, Filistin sorununa odaklanan bir örgüt olmaktan çıkmıştır. Üye ülkelerin ortak siyasal sorunlarını uluslararası arenada görünür kılmaya yönelik geniş bir tartışma platformuna dönüşmüştür. Aynı yıllarda, sömürgeleştirilmiş halkların bağımsızlıklarını kazanması sürecinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, yeni bağımsız devletlerin sorunlarını duyurabilecekleri bir uluslararası platform hâlini almıştır. Bu gelişmeye paralel biçimde İİT de benzer bir işlev üstlenmiştir. BM'den sonra en fazla üyesi bulunan uluslararası örgüt olarak, uluslararası siyasetin etkin kurumlarından biri olmuştur. Ancak ilk olarak bir konferans şeklinde ortaya çıkan ve sonra kurumsal bir yapıya bürünen İİT, kurumsallaşmasını sürdürdükçe etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu çelişkinin nedeni, İİT'nin kurumsal yapısını inşa etmeye başlamasıyla birlikte İslam dünyasının kendi içindeki ayrışmaların kendisini göstermeye başlamasıdır.

İİT, İslam dünyasının sorunlarının kurbanı olmuştur. Kuruluşu itibariyle çok yüksek bir potansiyele sahip olan ve ilk yıllarında olumlu sonuçların elde edildiği İİT, zamanla önemini kaybetmiştir. İİT'nin başarısını hedefleriyle doğru orantılı olarak ölçmek gerekmektedir. Bu örgüt, Filistin sorununun bir sonucu olarak doğmuş olsa da bu sorun etrafında İslam ülkelerini birleştirecek bir ittifak antlaşması yapamamıştır. Bir başka deyişle askerî bir örgüt söz konusu değildir. İİT, Filistin sorunu başta olmak üzere İslam dünyasının ortak sorunlarını gündeme getirecek, İslam ülkelerinin ortak bir akılla bu sorunları tartışacağı ve çözüm yolları önereceği bir tartışma platformu olmayı hedeflemiştir. Ancak geline nokta, İslam ülkeleri kendi içlerinde ciddi anlaşmazlıklar yaşamakta ve ortak endişelerden çok tekil endişeler bu ülkelerin dış politikalarına yön vermektedir. Bir başka deyişle vizyon birlikteliği sağlanamamıştır. Bu durum, İİT'yi sembolik bir kuruma dönüştürmektedir.

Türkiye'nin, İslam ülkeleriyle ilişkilerinde İİT'nin oynadığı rolü de bu kapsamda analiz etmek gerekmektedir. İİT, ilk yıllarında İslam dünyasının ortak sorunlarını uluslararası arenaya taşıyan bir tartışma platformu olmuştur. Türkiye, bu açıdan İİT'ye önem vermiş ve Kıbrıs sorununu burada gündeme getirerek tezlerini savunmuştur. Ancak İİT'nin öneminin giderek aşınması, Türkiye'nin bu örgüte verdiği önemin de zamanla azalmasına yol açmıştır.

İİT, siyasal alanda İslam ülkeleri arasında etkin bir iş birliği ve dayanışma ruhu oluşturmayı başaramamıştır. İİT'nin İslam dünyasının sorunları hakkındaki girişimleri, iyi niyetli girişimler olmanın ötesine geçememiştir. Bununla birlikte, İİT zamanla kurumsallaşmış ve çok farklı alanlarda iş birliği mekanizmaları oluşturmuştur. Bu noktada ekonomik, kültürel ve toplumsal alanlardaki iş birliği öne çıkmıştır. İİT'deki bu gelişmeye paralel olarak Türkiye'nin de 1980'li yıllardan itibaren, İİT'ye Kıbrıs sorunundan çok ekonomik ve kültürel ihtiyaçları bakımından önem verdiği görülmektedir. Bu tarihlerde dışa açık bir ekonomi benimseyen ve ihracata dayalı bir kalkınma modeli takip eden Türkiye, İslam ülkeleriyle kültürel yakınlığını kullanarak ekonomik iş birliğini geliştirmek istemiştir. Ancak 1980'li yıllarda hem İslam dünyasının bölünmüşlüğü artmıştır hem Soğuk Savaş yeniden gerginleşmiş ve Türkiye dış politikada Batı ekseninden kopamamıştır.

Türkiye'nin 1980'li yıllarda ve sonrasında İİT'ye ekonomik açıdan önem vermesine rağmen arzu ettiği etkiyi sağlayamaması sadece siyasal sorunlardan kaynaklanmamıştır. İİT, ekonomik alanda etkin bir iş birliği oluşturmayı başaramamıştır. Bu dönemde, dışa açılma eğiliminde olan Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunda bulunması (1987) sadece Türk dış politikasının Avrupa hedefinden kaynaklanmamış, Türk ekonomisinin ihtiyaçlarına cevap verme amacını taşımıştır. İİT ise Avrupa Topluluğu'nun ekonomik başarısının çok uzağındadır. Elbette bu iki örgüt, birbirinden çok farklı amaçlarla kurulmuştur ve bu anlamda bir karşılaştırma doğru olmayacaktır. İİT'ye üye ülkelerin hem ekonomik yapı olarak hem de coğrafi olarak taşıdığı çeşitlilik en düşük düzeyde bile bir ekonomik bütünleşmeyi imkânsız değilse de zor kılmaktadır. Ancak İİT, üye ülkelerin ekonomik alanda ortak anlayışlar geliştirmesine bile çok sınırlı bir katkıda bulunmuştur. Bunun yerine üye ülkeler, kendi başlarının çaresine bakma yönünde hareket etmişlerdir.

Sonuçta, İİT siyasal olarak sembolik önem taşıyan ve ekonomik olarak yetersiz bir uluslararası örgüt hâline gelmiştir. Türk dış politikasında, 1980’li ve 1990’lı yıllarda hem İslam dünyası ağırlıklı bir yer kaplamaktan uzaklaşmıştır hem de İİT ile ilişkiler çok önemli bir işlev üstlenmemiştir. Elbette Turgut Özal ve Necmettin Erbakan gibi bazı liderlerin İslam dünyasına özel bir ilgi gösterdiğinin altı çizilmelidir. Turgut Özal, bu ilişkileri ekonomik liberalizm çerçevesinde ele almış ve Batıcı dış politikadan bir kopuşa yönelmemiştir. Necmettin Erbakan ise ekonomik ilişkilere büyük önem vermekle birlikte Türkiye’nin İslam ülkeleriyle kültürel ve dinî yakınlığını, bu ülkelerle kurulması gereken iyi ilişkilerin temel gerekçesi olarak kabul etmiştir. Ancak Erbakan’ın bu yaklaşımı, Batıcı siyasal seçkinlerin tepkisini çekmiştir. Aslına bakılırsa İİT ile ilişkiler daha başladığı günden itibaren, laiklik bağlamında tartışmalara yol açmıştır. Türkiye, İİT ile uzun yıllar de facto ilişkiler yürütmüştür. Örgüte de facto üyelikten de jüri üyeliğe ise 2012 yılında geçilmiştir.

Türkiye’nin İİT ile olan ilişkileri 2000’li yıllarda yoğunlaşmıştır. Türkiye kendisini bölgesel bir güç ve merkez ülke olarak tanımlamıştır. Komşularıyla ve yakın çevresiyle yaşadığı sorunları aşmaya yönelik bir politika izlemiş ve bölgesinde sorun çözücü, arabulucu bir aktör hâline gelmiştir. Türkiye’nin aktif dış politikası uluslararası örgütlere ve benzeri platformlara aktif katılımı gerektirmiştir. Bu anlamda Türkiye’nin önem verdiği örgütlerden biri İİT olmuştur. 2004 yılında İİT Genel Sekreterliği’ni bir Türk vatandaşının üstlenmesi, Türkiye’nin bu örgüte ilgisini göstermiştir. Türkiye, İİT ile kurduğu ilişkiyi, uluslararası etkinliğini artırmanın yanı sıra yumuşak gücünü pekiştirmenin bir yolu olarak görmüştür. İslam dünyasının içinde bulunduğu bölünmüşlük nedeniyle Türkiye’nin aktif dış politikası ve İslam dünyasının sorunlarına gösterdiği ilgi İslam halkları nezdinde Türkiye’nin popülerliğini artırmıştır.

Türkiye’nin aktif dış politikası, 2010 sonrasında dışsal birtakım gelişmeler nedeniyle sorunlar yaşamıştır. Arap Baharı olarak bilinen halk ayaklanmaları, bölgede çok kapsamlı stratejik kırılmalar doğurmuştur. Türkiye, bu sürecin ilk günlerinde, halkın demokratik taleplerine yakın bir duruş sergilemiş ve model bir ülke olarak öne çıkmıştır. Ancak ayaklanmalar sürdükçe istikrarsızlık ve belirsizlik artmış, pek çok Ortadoğu ülkesinde çatışmalar baş göstermiştir. Bu çatışmaların ağırlaşmasının sebep olduğu en önemli sonuç; İslam ülkelerinin yaşadığı siyasal kutuplaşmaların derinleşmesidir. İslam ülkeleri, bu gelişmelere ortak cevaplar üretemedikleri gibi, tek

başlarına da bu sorunlarla baş etmekte zorlanmışlar ve giderek yayılan bir siyasal belirsizlik ve güvensizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Bu anlamda İİT'nin de Arap Baharına anlamlı bir cevap verdiğini söylemek zordur. Bu yıllarda Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Genel Sekreterlik görevini sürdürüyor olması nedeniyle İİT en azından söylem olarak Türkiye'ye yakın bir pozisyonda bulunmuştur. Ancak Türkiye'nin gerek İİT bünyesinde gerekse daha farklı platformlarda izlediği stratejiler, İslam dünyasını ortak politikalarda birleştirmeye yetmemiştir. Dolayısıyla her devletin kendi başının çaresine bakmaya yöneldiği bir ortam doğmuştur. Türkiye de karşılaştığı ağır güvenlik sorunları nedeniyle bir süre sonra kendi güvenliğini sağlamaya ve başının çaresine bakmaya yönelmiştir.

İİT, İslam dünyasının sorunlarına etkin çözümler üretemediği gibi alınan kararların takip ve denetimini sağlayacak herhangi bir yaptırım mekanizmasına da sahip değildir. Üye ülkelerin uzlaşmakta zorlandıkları siyasal meseleler yerine, uzlaşının daha kolay olduğu birtakım ekonomik, kültürel ve toplumsal konularda faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Akdevelioğlu, Atay – Kürkçüoğlu, Ömer. (2001), “İran’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**. Cilt-I, Baskın Oran (edit.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Al-Ahsan, Abdullah, **OIC: The Organization of The Islamic Conference**, Herndon, 1998.

Arı, Tayyar, **Yükselen Güç, Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.

Armaoğlu, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1989.

Ashraf, Fahmida, **Jammu and Kashmir Dispute: Examining Various Proposals for Its Resolution**, İslamabad: ISSI (Institute of Strategic Studies Islamabad), January 09, 2002.

Atabey, Mithat, **Son Yüzyılda Türkiye ve Ortadoğu**, Paradigma Akademi, 2016.

Ataman, Muhittin, **Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı**, SETA Analiz, Sayı 76, 2014.

Bağcı, Hüseyin. (1990), **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi. ss, 80-81

Balcı, Ali. (2010), “İsrail Sorunu: Ortadoğu’nun Gordion Düğümü”, **Dünya Çatışmaları. Cilt-I**, Kemal İnat-Burhanettin Duran-Muhittin Ataman (edits.), Ankara: Nobel Yayınları.

Bilgin, Mert **Türkiye’nin Küresel Konumu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, 79.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2012.

Dedeoğlu, Beril, **Ortadoğu Üzerine Notlar**, İstanbul, Derin Yayınları, 2002.

Demir, Abdullah, **Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Cumhuriyetler**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1998.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Nisan 1967.

Dikerdem, Mahmut, **Üçüncü Dünya'dan**, İstanbul, 1977.

Dursun, Davut, **Ortadoğu Neresi?**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.

Emerson, Rupert , **Sömürgelerin Uluslaşması**, Ankara, 1968.

Erdoğan, Mustafa “Türk Politikasında Bir Reformist: Turgut Özal” **Kim Bu Özal**, İstanbul, Boyut Kitapları, 2003.

Erhan, Çağrı-Kürkçüoğlu, Ömer. (2001), “İsrail’le İlişkiler”, **Türk Dış Politikası. Cilt-I**, Baskın Oran (edit.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Fromkin, David, **Barışa Son Veren Barış**, 2016, İstanbul, Epsilon Yayınevi.

Gönlübol, Mehmet - Sar, Cem, **Atatürk ve Türkiye’nin dış politikası (1919-1938)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997.

Hale, William, **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, Petek Demir, (Çev.), Mart Matbaası, İstanbul, 2003.

Hocaoğlu, Durmuş, **XXI. Yüzyılda İslam Dünyası ve Türkiye**, Ankara 2005.

Hondrich, K. Otto, "Günümüzde. Sosyal Çatışma", (çev., Serpil Durak), *75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji*, (haz., İsmail Coşkun), İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1991.

Huntington, Samuel, “Madeniyetler Çatışması mı?”, **Madeniyetler Çatışması**, Ankara, Vadi Yayınları, 1999.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **The Islamic World in the New Century: The Organisation of the Islamic Conference**, C. Hurst & Co (Publishers Ltd.) London, 2010.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Yeni Yüzyılda İslam Dünyası**, 3 B, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014.

İlseven, Nebil, “Petrol Sorunu”, Haluk Ülman (ed.), **Ortadoğu Sorunları ve Türkiye**, Ankara: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı yayınları, 1991.

İmam, Salahuddin, “İKB’nin Dış Ticaret Finansmanı Çalışmaları”, **İslam Ülkeleri Arasındaki Ekonomik İşbirliği ve Türkiye**, Ankara, Millî Prodüktive ve Merkezi Yayınları, 1983.

İnat, Kemal, “**Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları**”, 2016. Ortadoğu Yıllığı, 2016-2017

İnat, Kemal, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası 2005”, **Ortadoğu Yıllığı 2005**, Kemal İnat-Ali Balcı, Ankara: Nobel Yayınları. 2006.

İslam Ülkeleri Ekit Raporu, Ankara, 1995.

Joseph S. Nye JR, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003.

Karpat, Kemal H., **Türk dış politikası tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.

Koçer, Gökhan, **Türk Dış Politikasında İslam**, Ankara, Öğreti Yayınları, 2003.

Kürkçüoğlu, Ömer, **Türkiye’nin Arap Orta Doğusu’na Karşı Politikası (1945-1970)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

Maden, Tuğba Evrim, “Somali’de Bitmeyen Siyasi Kriz”, **ORSAM Rapor No: 163**, Temmuz 2013.

McGhee, George, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, çev. Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

Merih, Turgay, **Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)**. Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2006.

OIC-EU Joint Forum, “Civilisation and Harmony: The Political Dimension” İstanbul, 12–13 February 2002, Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Turkey, Ankara, October 2002, Etki Yayıncılık.

Sander, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2016.

Sarwar, Ghulam, **Contemporary Issues of The Muslim World, Friends Publication**, Pakistan, 1997.

SESRIC, Technical Reports for the 30. Islamic Conference of Foreign Minister, **30 İDBK Teknik Raporları**, Ankara, 2003.

Sönmezoğlu, Faruk **Değişen Dünya ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1996.

Sönmezoğlu, Faruk, **Kıbrıs sorunu ışığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Stratejik Düşünce Enstitüsü**. (2011), **Türkiye-İsrail İlişkileri**, İstanbul.

Şentürk, Recep, “Farklı Dünya Medeniyetlerinde İnsan Hakları: İnsan Hakları Bildirgelerine Dayalı Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Medeniyetler İttifakı Enstitüsü**, 2014.

Tanör, Bülent “Türkiye’de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi”, **Türk Dış Politikasının Anlizi**, B. 2, İstanbul, 2001.

Türkiye politikası (1945-1980), İstanbul: Der Yayınevi, 1995.

Türkmen, İlter, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası**, İstanbul: BİLGESAM, 2010.

Yeşilyurt, Nuri ve Atay Akdevelioğlu, “AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası”, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, İlhan Uzel ve Bülent Duru (ed.), Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009.

Yetener, Meltem, “Adnan Menderes”, Ali Faik Demir, (ed.). **Türk Dış Politikasında Liderler: Süreklilik ve Değişim Söylem ve Eylem**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007.

Willems, Peter, **The Non-Aligned Movement**, Bombay-London-NewYork, 1978.

Yavuzalp, Ercüment, **Liderimiz ve Dış Politika**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1996.

MAKALELER

Adamson, Fiona B., “Democratization and the Domestic Sources of Foreign Policy: Turkey in the 1974 Cyprus Crisis”, **Political Science Quarterly**, Cilt 116, Sayı 2, 2001, s. 277-303.

Ahmed, Z., I. Ugurel, “The Islamic Capital Market: Is It Economically and Politically Justifiable?” **Humanomics** 14, 1998, no. 4 & 15, no. 1: 79–117

Akgül, Serhat, “Türkiye’nin İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) İle İlişkileri ve Ticari Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı “, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü**, Ankara, Mart 2013

Aktaş, Münevver, “Türkiye İslam Konferansı Örgütü’ne Üye midir? “, **9 Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:11 Sayı 1, 2009, s. 1-87

Al Ahsan, Abdullah “Conflict Resolution Among Muslim Nations: The Role of The OIC İn Conflict Resolution”, **Intellectual Discourse**, Vol 12, No2, 2004, s. 137-157.

Al fitri, “The Organization of The Islamic Conference (OIC) And Its Significance For War Against Terrorism”, **Asian Journal of International Law**, Vol 1, Issue 2, 2006, s. 307-347.

Amin, Ruzita Mohd, Hamid, Zarinah, “Towards an Islamic Common Market: Are OIC Countries Heading the Right Direction? “; **IIUM Journal of Economics and Management**, 2009, 17, no 1, s. 133-76.

Armaoğlu, Fahir, “(Amerikan Belgeleri İle) Orta Doğu Komutanlığı’ndan Bağdat Paktı’na 1951-1955”, **Belleten**, Cilt 52, Sayı 224, 1995, s. 189-236.

Armaoğlu, Fahir, “İslam Konferansı ve Bulgaristan Türkleri”, **Dış Politika Dergisi**, S:2, Temmuz 1988, s. 45-53.

Armaoğlu, Fahir, “Türkiye-İsrail ve Filistin Meselesi”, **İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri**, İstanbul, 2000, 199-231

Aykan, Mahmut Bali, “The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s”, **International Journal of Middle East Studies**, Cilt 25, Sayı 1, 1993, s. 91-110.

Aykan, Mahmut Bali; “The OIC and Turkey’s Cyprus Cause”, **Turkish Yearbook of International Relations**, Cilt 25, 1995, s. 47-68.

Benli Altunışık, Meliha; “Worldviews and Turkish foreign policy in the Middle East”, **New Perspectives on Turkey**, Sayı 40, 2009, s. 169-192.

Bölükbaşı, Süha, “Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View”, **Journal of Palestine Studies**, Cilt 29, Sayı 1, 1999, s. 21-35.

Çaha, Ömer, “İslam Dünyasında Demokrasi Arayışları ve Engeller”, **Günümüz İslam Dünyasında Meseleler ve Çözüm Yolları Uluslararası Sempozyumu**, İstanbul, 2016, s. 584-585.

Çalış, Şaban H., “Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası,” Şaban H. Çalış (ed.), **Türkiye’nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ankara, Liberte Yayınları, 2001, s. 3-34.

Çalmuk, Fehmi “Necmettin Erbakan”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık**, Cilt VI, İstanbul, 2004. s, 550-576

Çeçen, Anıl, “İslam Konferansı Üzerine”, **Halkoyu**, Cilt 10, Sayı 116, Haziran 1976, s. 13-16.

Demir, Esra, “İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 2008, c 14, sayı 3, s,209-242

Demir, Yeşim, “1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 8, Sayı 18-19, 2009, s. 209-227.

Dilek, Mehmet, “Kudüs Kararına Analitik Bakış”, **International Journal of Social Inquiry**, Cilt/Volume 11, Sayı/Issue 1, 2018, ss/pp. 97-137

Duman, Sabit, “Ortadoğu krizleri ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 318-332

Dursun, Davut, “İslam Konferansı Teşkilatı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 23, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s. 50-57

Efegil, Ertan, “Türkiye Hükûmetinin Ortadoğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 9, Sayı 18, 2016, s. 45-58.

Erol, Mehmet Seyfettin, “ECO: Dilek ve Temennilerden Öteye Geçmeyen Bir Örgüt” Olarak Kalmaya Devam Edecek mi?”, **Stratejik Analiz, ASAM Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Ankara, Kasım 2004, s,172-187

Ertem, Barış, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 12 Sayı, 21 Haziran 2009, ss.377-397

Gönlübol, Mehmet, “NATO, USA, and Turkey,” Kemal Karpaz (ed.), **Turkey’s Foreign Policy in Transition, 1950-1974**, Leiden, E.J. Brill, 1975, s. 13-50.

Gözen, Ramazan, “75. Yılında Türk Dış Politikasının Değerlendirilmesi”, **Yeni Türkiye**, Sayı 23-24, 1998, s. 1343-1360.

Gülen, Ahmet, “İnönü Hükümetleri’nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)” , **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 50, Güz 2012, s. 389-428

Gündoğan, Ünal, “Islamist Iran and Turkey, 1979-1989: State Pragmatism and Ideological Influences”, **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 7, Sayı 1, 2003, s. 1-12.

Gündoğdu, Ahmet Suayb, “Exploring Novel Islamic Finance Methods in Support of OIC Exports”, **Journal of Islamic Accounting and Business Research**, 2016, Vol 7, Issue 2: 78-92

Hossain, Ishtiaq, “The Organization of Islamic Conference (OIC): nature, role, and the issues”, **Journal of Third World Studies**, Cilt 29, Sayı 1, 2012, s. 287-314.

İlkin, Selim, “Türkiye’nin İslam Ülkeleriyle İktisadi İşbirliğini Arttırma Girişimleri”, **Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte, I. Uluslararası Konferansı Bildirileri**, 18.06.1979, Ankara, 1980, s. 246-273.

Kahraman, Arslan, “İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Yeni Arayışlar”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt 10, Sayı 21, 2014, s.179-198.

Kalın, İbrahim, “OIC: A Voice for the Muslim World?”, **Islam, Society & the State ISIM Review**, Sayı 17, Spring 2006, s. 36-37.

Kar, Muhsin, “İslam Dünyası Türkiye’nin Doğal Ticaret Ortağı Olabilir mi?”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 28, Nisan 2011, s. 72-85

Karaosmanoğlu, Ali L., “The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey”, **Journal of International Affairs**, Cilt 54, Sayı 1, 2000, s. 199-216.

Karaosmanoğlu, Ali L., “Turkey's Security and the Middle East”, **Foreign Affairs**, Cilt 62, Sayı 1, 1983, s. 157-175.

Karčić, Hamza, “In Support of a Non-member State: The Organisation of Islamic Conference and the War in Bosnia 1992–1995”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, Cilt 33, Sayı 3, 2013, s. 321-340.

Kedourie, Elie, “Egypt and the Caliphate 1915-1946”, **The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, Cilt 95, Sayı 3-4, 1963, s. 208-248.

Keskin, Bünyamin, “İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT): Tarihi, Yapısı ve Geleceği”, Seta, Nisan 2016, s.125-139

Kirişçi, Kemal, “The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state”, **New Perspectives on Turkey**, Cilt 40, 2009, s. 29-56.

Kizilbash, Hamid H., “The Islamic Conference: Retrospect and Prospect”, **Arab Studies Quarterly**, Cilt 4, Sayı 1-2, 1982, s. 138-156.

Korkud, Selçuk, “İstanbul Islamic Conference of Foreign Ministers”, **Foreign Policy**, Vol:5, No:4, April 1975, s. 18-22.

Lewis, Bernard, “Islam and Liberal Democracy”, **Atlantic Monthly**, February 1993.

Oğuzlu, Tarık, “Turkish foreign policy at the nexus of changing international and regional Dynamics”, **Turkish Studies**, Cilt 17, Sayı 1, 2016, s. 58-67.

Oran, Baskın, “1939-1945: Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 387-398.

Oran, Baskın, “Türk dış politikası: temel ilkeleri ve Soğuk Savaş ertesindeki durumu üzerine notlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, 1996, s. 353-370.

Öniş, Ziya, “Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East”, **Mediterranean Politics**, Cilt 19, Sayı 2, 2014, s. 203-219.

Özcan, Gencer, “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”, Gencer Özcan, Şule Kut (ed.), **Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun On yıl**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s. 13-43.

Özcan, Gencer, “Turkey’s changing neighbourhood policy” **Turkish Yearbook of International Relations**, Cilt 35, 2004, s. 1-15.

Özkaya, Hakan, “İkili ve Çok Taraflı Anlaşmaların Türkiye’nin İhracatı Üzerindeki Etkisi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 2011, 279-288.

Öztürk, Büşra Engin, “Türkiye ve Dünya Ticareti İçerisinde İslam İşbirliği Teşkilatının Yeri ve Önemi” **Sakarya İktisat Dergisi** Cilt 7, Sayı 3, 2018, ss. 40-53

Qureshi, M.Naeem “ Dünya İslam Kongresi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C:X, İstanbul, 1994.

Raimi L., Mobolaji H.I., “Imperative of Economic Integration Ammong Muslim Countries: Lessons from European Globalisation” , 2008, **Humanomics**, Vol 24: 130- 145

Sander, Oral, “Türkiye’nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 37, Sayı 3-4, 1982, s. 105-124.

Sarsar, Saliba, “Quantifying Arab Democracy in the Middle East”, *Middle East Quarterly*, Volume 3, Number 13, Summer 2006, pp. 21-28

Sever, Ayşegül, “The Compliant Ally? Turkey and the West in the Middle East 1954-58”, **Middle Eastern Studies**, Cilt 34, Sayı 2, 1998, s. 73-90.

Seydi, Süleyman, “Demokrat Parti’nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957-1960)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 14, 2011, s. 1-16.

Soysal, İsmail, “İslam Konferansı ve Türkiye (1969-1984)”, **Dış Politika Dergisi**, Eylül 1984, Cilt 11, Sayı 3, s. 16-34.

Şahin, Muzaffer, Avşar, Zakir, Safi, İsmail, “İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Medya Yapılanmaları”. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, s. 231-243

Tekin, Mustafa, “İslam Dünyasının Yapısal Sorunları”, **Günümüz İslam Dünyasında Meseleler ve Çözüm Yolları Uluslararası Sempozyumu**, İstanbul, 2016, s. 323-324.

Terzi, Özlem, “Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Ekonomik Gündemden Siyasi Gündeme”, Faruk Sönmezoğlu (Ed.), **Türk dış politikasının analizi, (Üçüncü baskı)**, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s. 453-464.

Ülman, Haluk, “Türk dış politikasına yön veren etkenler (1923-1968) I”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3, 1968, s. 241-273.

Yılmaz, Hasan, “Adnan Menderes Dönemi Türkiye-Ortadoğu İlişkileri”, **Birey ve Toplum Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, 2016, s. 216-217.

İNTERNET KAYNAKLARI

“ABD Büyükelçiliği Kudüs’e Taşınıyor”, <http://www.milliyet.com.tr/ABD-Buyukelciligi-Kudus-e-tasiniyor-molatik-7955/> Son Erişim tarihi, 14/05/2018 29 March 2011.

Al Ahsan, Abdullah, “Organization Of The Islamic –Conference (Oic): A United Nations Of Muslim Countries?”, **Journal of the Iqbal Academy**, Volume: 38, Number: 3, October 1997, <http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct97/2.htm> , Son Erişim Tarihi: 23.08.2017.

Albar, Sayed Hamid, “Organization Of Islamic Countries (OIC) – Perception And Achievements”, *Keynote Address Organized by Asia Europe Institute University Malaya*, <http://syedhamidalbar44.blogspot.com.tr/2011/05/organization-of-islamic-countries-oic.html>, (Erişim: 15.06.14).

Alicı Menaf, “İhsanoğlu: Cumhurbaşkanlığına aday değilim, benden politikacı olmaz”, 6 Mart 2013, <http://www.haber7.com/ic-politika/haber/998526-ihsanoglu-benden-politikaci-olmaz>, Son Erişim Tarihi: 16.10.2017.

Bağdat Pakı : <http://www.turkbilimi.com/bagdat-pakti-24-subat-1955-cento-central-treaty-organization-merkezi-antlasma-teskilati>, Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

CIA, **The World Factbook** <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>, Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

Demir, Cemal, “Bangladeş’in Siyasi İstikrarsızlığı Ne Amaçlıyor?”, **GASAM, (Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi)**, şubat 2013, <https://gasam.org.tr/bangladesin-siyasi-istikrarsizligi-ne-amacliyor/> Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

Eisenhower Doktrini ve Türkiye, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=389245>, Son Erişim Tarihi: 11.15.2018.

Enformasyon ve Kùltürel İşler Daimî Komitesi https://www.oic-oci.org/page/?p_id=73&p_ref=42&lan=en , Son Erişim Tarihi, 11.12.2018.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, “2007-2012 Dönemi Küresel Ve Ulusal Dış Ticaret Gelişmeleri”,<http://risk.gtb.gov.tr/data/52c2baa7487c8e312c013181/20072012%20D%C3%BCnya%20ve%20T%C3%BCrkiye%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20De%C4%9Ferlendirme%20Raporu%20v3.pdf>, Son Erişim Tarihi: 10.15.2018.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.13.pdf>, Son Erişim Tarihi: 12.12. 2018

IMF, World Economic Outlook Database, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/07/07/world-economic-outlook-update-july-2017>, Son Erişim Tarihi: 15.09.2017.

Iran Condemns Suspension of Syria’s Membership in OIC”, **IRD**, 16 Ağustos 2012;<http://irdiplomacy.ir/en/page/1905578/+Iran+Condemns+Suspension+of+Syria%20%3Bs+Membership+in+OIC+.html>, Son Erişim Tarihi: 29.08.2017.

IRCICA’nın Faaliyetleri, <https://www.dunyabizim.com/soylesi/halit-eren-ircicanin-faaliyetlerini-anlatti-h18268.html>, Son Erişim Tarihi, 16.04.2018.

IRCICA’nın Görevleri, <https://www.ircica.org/tr/hakkimizda/ircicanin-gorevleri>, Son Erişim Tarihi, 15.04.2018.

IRCICA Hakkında, , <https://www.ircica.org/tr/hakkimizda/kurulus>, Son Erişim Tarihi, 16.04.2018.

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) web sitesi, http://www.oic-oci.org/oicv2/page/?p_id=67&p_ref=36&lan=en, Son Erişim Tarihi: 23.08.2017.

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) web sitesi, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=38&p_ref=14&lan=en, Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) web sitesi, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=238&p_ref=80&lan=en, Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) web sitesi, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en#icic , Son Erişim Tarihi: 25.08.2017

İslam İşbirliği Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu Hakkında , <http://www.icyf-dc.org/about-us/>, Son Erişim Tarihi, 11.10.2018.

İslam İşbirliği Teşkilatı yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu , <https://www.oic-ibraf.org/hakkinda.php>, Son Erişim Tarihi, 02.12.2018.

İslam Ülkeleri Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimî Komitesi, <http://www.comstech.org.>, Son Erişim Tarihi, 11 Aralık 2018.

İslam Ülkeleri Çimento Birliği (ICA), <https://uia.org/s/or/en/1100026930> , Son Erişim Tarihi, 02.12.2018.

İslam Ülkeleri Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi (İSEDAK) <http://www.comcec.org/>, Son Erişim Tarihi, 11 Aralık 2018.

İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC), <http://www.sesric.org/sesric-about-tr.php>, Son Erişim Tarihi, 12 Aralık 2018

İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (FCIC) Hakkında, <http://www.thefcic.org/about-fcic/objectives#.XLYvIzAzbIV>, Son Erişim Tarihi, 11.10.2018.

İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC) ,<https://www.smiic.org/en/smiic>, Son Erişim Tarihi, 12.10.2018.

İsrail'in meşruiyetine giden en önemli adım: Camp David Anlaşması, <https://www.mepanews.com/israilin-mesruiyetine-giden-en-onemli-adim-camp-david-anlasmasi-25329h.htm>, Son Erişim Tarihi, 12.03.2018.

Kalın, İbrahim, “İslam Dünyası Parlak Geçmişini Arıyor (III)”, **SETAV**, 09.10.2005, <https://www.setav.org/islam-dunyasi-parlak-gecmisini-ariyor-iii/>, Son Erişim Tarihi: 25.09.2017.

Karataş, Hüseyin, “İslam Ülkeleri Mahkemesi var ama atıl halde” Web, <https://www.dunyabulteni.net/genel/islam-ulkeleri-mahkemesi-var-ama-atil-halde-h269408.html>, Son Erişim Tarihi: 31.07.2013.

Kısacık, Sina, “Soğuk Savaş Sonrasında Bosna-Hersek Krizi ve Türkiye-Bosna Hersek İlişkileri”, **Uluslararası Politika Akademisi**, 26.11.2012, <http://politikaakademisi.org/soguk-savas-sonrasinda-bosna-hersek-krizi-ve-turkiye-bosna-hersek-iliskileri/>, Son Erişim Tarihi: 26.10.2017.

Naim Tanveer, Kausar ve Umar Sheraz, **SWOT Analysis of OIC Member States**, OIC Standing Committee on Scientific and Technological Cooperation (COMSTECH), Islamabad, 2013, <http://www.comstech.org>, Son Erişim Tarihi: 25.08.2017.

“OIC Secretary General Welcomes the Commencement of National Dialogue in Tunisia,” **İİT Web Sayfası**, 26 Ekim 2013; http://www.oici.org/oicv2/topic/?t_id=8560&ref=3442&lan=en, Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

“Oslo anlaşması Filistin için Zafer mi, Hezimet mi?” , <https://www.timeturk.com/tr/2012/06/19/oslo-anlasmasi-filistin-icin-zafer-mi-hezimet-mi.html>, Son erişim Tarihi : 10.12.2018.

Özkan, Mehmet, “İslam Konferansı Örgütü: Sorular ve Sorunlar”, **İslam Portalı**, <http://www.igmg.org/tr/haberler/yazi/2007/11/10/islam-konferansi-oerguetue-sorular-ve-sorunlar.html>, Son Erişim Tarihi: 04.07.2017.

Öztürk, Hasan, “Somali’de Yaşanan Kıtık ve Sebepleri”, **BİLGESAM**, 11 Ağustos 2011, http://www.bilgesam.org/incele/50/somali%E2%80%99de-yasanan-kitlik-ve-sebepleri/#.U2nij_RdV7w, Son Erişim Tarihi: 26.08.2017.

Qidwai, Minhaj A., “Organization of Islamic Conference - Vision for 2050”, Web: <http://world.mediamonitors.net/content/view/full/1493/>, Son Erişim Tarihi: 23.08.2017.

Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120615M1-2.htm>, Son Erişim Tarihi: 11.12.2018.

Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/11/20181122-7.pdf> , Son Erişim Tarihi, 12.12.2018.

Salaymeh,Bilal, “5 Soru: Gazze ve Kudüste ki Son Olaylar”, SETA, 17 Mayıs 2018, <https://www.setav.org/5-soru-gazze-ve-kudusteki-son-olaylar/>, Son Erişim Tarihi: 17.05.2018.

“SSCB’nin Afganistan’ı İşgali ve İç Savaş”, <https://asimetriksavaslar.wordpress.com/2011/04/03/200/>, Son Erişim Tarihi, 10.11.2018.

TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss265.pdf>, Son Erişim Tarihi: 11/10/2018

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, Son Erişim Tarihi, 13.12.2018.

The World Bank web sitesi http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?order=wbapi_data_value_2012+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=asc, Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

TOBB, “Arap Baharı olarak bilinen süreç İslam coğrafyasının çehresini değiştirdi” 13.01.2012, <http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=1182&lst=MansetListesi> , Son Erişim Tarihi: 24.08.2017.

TOBB, “Dünya’nın En Yoksul 40 Ülkesi’nin 22’si ” <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=1814&lst=MansetListesi>, Son Erişim Tarihi, 12.12.2018.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c014/tbmm24014070gnd.pdf>, Son Erişim Tarihi: 11.12.2018

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/yedinci-olaganustu-islam-zirvesi-konferansi.tr.mfa>, Son Erişim Tarihi, 8.12.2018

WDI (Word Development Indicators) (2017),
<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>,
Son Erişim Tarihi: 18.03.2017.

“Yaşanılan Arap Baharı Değil Sonbaharı”, **Anadolu Ajansı**, 14 Mart 2012;
<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/40980--yasanilan-arap-bahari-degil-sonbahari>, Son
Erişim Tarihi: 24.08.2017.

GAZETELER

“Başvekil Bugün Suriye’ye gidiyor”, **Milliyet**, 14.01.1955.

Bayrak Gazetesi, 21.04.1976.

Bayrak Gazetesi, 19.05.1976.

Cumhuriyet, 04.09.1966.

Cumhuriyet, 05.09.1966.

Cumhuriyet, 16.09.1969.

Cumhuriyet, 26.09.1969.

Dünya, 14.02.2002.

Hürriyet 14.12. 2011

“Kıbrıs’taki İngiliz Üsleri Kaldırılmalı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 18.05.1976.

Milliyet, 31.08.1966.

Milliyet, 01.09.1966.

Milliyet, 18.09.1969.

Milliyet, 23.09.1969.

Milliyet, 24.09.1969.

Milliyet, 25.09.1969.

Milliyet, 09.05.1976.

Milliyet, 10.05.1976.

Milliyet, 13.05.1976.

Milliyet, 16.05.1976.

Milliyet, 16.03.1988.

Milliyet, 24.05.1989.

Sirmen, Ali, “Kin Konuşacak”, **Cumhuriyet**, 08.05.1976.

“Suriye-Arap Müzakereleri”, **Milliyet**, 18.03.1955.

“Şu küçük İsrail”, **Akis**, 16.07.1955.

Tercüman, 23.08.1969.

Yetkin, Murat, “İslam Konferansında Reform Sancıları”, **Radikal**, 15.06.2004.

TEZLER

Aroman, Bandit, **Organization of Islamic Conference: Genesis & Development With Special Reference to Political & Educational Policies (1969-91)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aligarh, Aligarh Muslim University, 2013.

Çiftçi, İrfan, “Uluslararası İlişkilerde ‘Öteki’ Kavramı ve Avrupa Birliği ile İslam Konferansı Örgütü’nün 2002 İstanbul Buluşmasında ‘Türk Modeli’ Söylemi ”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, 2006.

Gürevin, Evşen, **2000’li Yıllarda Türkiye ve Proaktif Dış Politika**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Hashmat, Shahid Ahmad, **The OIC’s Potential, Capabilities and Constraints for International Conflict Resolution**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Islamabad, 2011.

Sağlam, Bilal, **İslam İşbirliği Teşkilatının (İİT) Uluslararası Bir Aktör Olma Potansiyeli**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

EKLER

EK 1. TBMM TUTANAKLARI

**İslam Konferansı Örgütü Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna
Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu’nun TBMM Genel Kurulu
Görüşmelerine İlişkin TBMM TUTANAKLARI**

VII.- KANUN TASARI VE TEKLİFLERİ İLE KOMİSYONLARDAN

GELEN DİĞER İŞLER

A) KANUN TASARI VE TEKLİFLERİ

1.- Adalet ve Kalkınma Partisi Grup Başkanvekilleri İstanbul Milletvekili Ayşe Nur Bahçekapılı, Kayseri Milletvekili Mustafa Elitaş, Giresun Milletvekili Nurettin Canikli, Kahramanmaraş Milletvekili Mahir Ünal ve Adıyaman Milletvekili Ahmet Aydın’ın; Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde Değişiklik Yapılmasına Dair İçtüzük Teklifi ile Tunceli Milletvekili Kamer Genç’in; Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında İçtüzük Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/242, 2/80) (S. Sayısı: 156)

BAŞKAN – Komisyon? Yok.

Ertelenmiştir.

2'nci sırada yer alan, İslam Konferansı Örgütü Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu'nun görüşmelerine başlayacağız.

2.- İslam Konferansı Örgütü Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/443) (S. Sayısı: 85) (x)

BAŞKAN – Komisyon? Burada.

Hükûmet? Burada.

Komisyon raporu 85 sıra sayısıyla bastırılıp dağıtılmıştır.

Tasarının tümü üzerinde gruplar adına söz? Yok.

Şahıslar adına Ankara Milletvekili Sayın Emrullah İşler.

Buyurun Sayın İşler. (AK PARTİ sıralarından alkışlar)

EMRULLAH İŞLER (Ankara) – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Sayın milletvekilleri, sözlerime başlarken yüce heyetinizi saygıyla selamlıyorum.

85 sıra sayılı İslam Konferansı Örgütü Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı'nın tümü üzerinde görüşlerimi paylaşmak üzere şahsım adına söz almış bulunmaktayım.

Esas itibarıyla, bu kanun tasarısında geçen “şart” kelimesini bir açıklama gerekliliğini duyuyorum. Zira Türkçede “şart” kelimesini telaffuz ettiğimizde, kullandığımızda farklı anlam taşıyor. Bu “şart” kelimesi, daha önce “sözleşme” anlamına, “tüzük” anlamına kullanılan “charter” kelimesinden esinlenerek kullanılmıştır. Bundan dolayı, yapacağım konuşmada geçecek “şart” kelimesinin bu bağlamda anlaşılmasını temenni ediyorum.

Türkiye'nin, 1969 yılında kuruluşundan bu yana üye olduğu, Birleşmiş Milletlerden sonra küresel çaplı en büyük 2'nci uluslararası örgüt olan 57 üyeli İslam Konferansı Örgütü, siyasi, ekonomik, ticari, kültürel, sosyal ve bilim alanlarında üye devletlerarasında dayanışmayı ve iş birliğini geliştirmek, üye devletlerin ortak

çıkarlarını ve meşru davalarını korumak ve üye devletlerin çabalarını eş güdümlyerek, uluslararası düzeyde konumlarını güçlendirmek amacıyla faaliyet göstermektedir.

Türkiye, örgütün dört Daimî komitesinden biri olan İKÖ Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi İSEDAK'ın başkanlığını yürütmektedir. Ayrıca ülkemiz İKÖ'nün alt organlarından İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) ile İslam Sanat, Tarih ve Kültürünü Araştırma Merkezine ve örgütün ilgili kuruluşlarından İslam Konferansı Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu, İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu ve İKÖ Standartlar ve Metroloji Enstitüsüne ev sahipliği yapmaktadır.

Bugüne kadar 3 defa İKÖ Dışışleri Bakanları Konseyi toplantılarına ev sahipliği yapmış olan ülkemiz, 13'üncü İKÖ Zirvesi'nin ev sahipliğine adaylığını açıklamıştır.

İKÖ genel sekreterliğinin 1 Ocak 2005 tarihinde Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından üstlenilmesini takiben örgütün yapısal ve işlevsel reformu yolunda önemli çalışmalar başlatılmıştır. Burada temel amaç, teşkilatın günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek daha çağdaş bir yapıya kavuşturulmasıdır. Bu amaçla 2005 yılında Mekke'de yapılan İKÖ 3'üncü Olağanüstü Zirvesi'nde bir yol haritası niteliğinde olan On Yıllık Eylem Programı kabul edilmiştir. Reform kapsamında atılan en önemli adımlardan biri İKÖ'nün yeni şartının hazırlanması olmuştur.

Ülkemizin de hazırlık çalışmalarında yer aldığı yeni şart, Senegal'in başkenti Dakar'da 13-14 Mart 2008 tarihlerinde yapılan 11'inci İKÖ Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Yeni şart, çağdaş ve evrensel ilke, normlara yer vermesi, bu bağlamda insan hakları ve temel hürriyetler, hukukun üstünlüğü ve hesap verebilirlik kavramına atıflar içermesi, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engellilerin haklarını vurgulaması, Müslüman topluluk ve azınlıklara yardımı öngörmesi, dinler ve kültürler arası diyalogun geliştirilmesini amaçlaması, bağımsız Daimî insan hakları komisyonu gibi yeni bir organ oluşturması bakımlarından önemli reformlar içermektedir.

Özetle, yeni şartta iyi yönetim, hesap verebilirlik, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, kadınların statüsünün güçlendirilmesi, saydamlık ve hukukun üstünlüğü ilkeleri ön plana çıkmaktadır.

İnsanlığın çağdaş değerlerinin yer aldığı yeni şartın, teşkilatın XXI.yüzyılın getirdiği sorunlarla mücadele kapasitesini arttıracakı kuşkusuzdur. Örgütün, başta yeni şart olmak üzere, bu reform sürecinin uygulanmasıyla birlikte uluslararası arenada daha fazla sorumluluk üstleneceğine ve daha güçlü bir şekilde sesini duyuracağına inanıyoruz

(x) 85 S. Sayılı Basmayazı tutanağa eklidir.

Hazırlık çalışmaları kapsamında yürütülen müzakerelerde, ülkemiz tarafından yapılan öneri doğrultusunda, şartın 37'nci maddesinin ikinci fıkrasına şartın hükümlerinin üye devletler tarafından kendi anayasal gereklerine uygun olarak uygulanacağı hükmü derç edilmiştir.

18 Haziran 2008 tarihinde, Uganda'nın başkenti Kampala'da düzenlenen İKÖ 35'inci Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısı sırasında, ülkemiz adına yeni şartı dönemin Dışişleri Bakanı Sayın Ali Babacan imzalamıştır. İmza sırasında Türkiye'nin, şartın 37'nci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde söz konusu şartı Anayasa'mız, kanunlarımız ve uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerimize uygun olarak yorumlayacağı ve uygulayacağı yolundaki çekincemiz de kayda geçirilmiştir.

İKÖ, büyük kısmıyla köklü tarihî, kültürel ve sosyal bağlara sahip olduğumuz, siyasi ve ekonomik çıkarlarımız bakımından önem taşıyan Orta Doğu, Afrika, Güney ve Uzak Asya'da yer alan ülkelerle iş birliği ve dayanışma sergilediğimiz, ülkemizin çıkarları bakımından hayati önemi haiz konuları gündeme getirdiğimiz çok taraflı bir platformdur.

Bu bağlamda, İKÖ, özellikle bölgesel ve küresel barış ve istikrar bakımından büyük önem taşıyan Filistin meselesi ve Kudüs'ün statüsü ile millî davamız Kıbrıs konusunda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda daha yaygın kabul görmesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti üzerindeki gayrimeşru ve gayriinsani tecride son verilmesi ile Batı Trakya Türk azınlığının yasal hak ve çıkarlarının korunmasına destek sağlanması hususlarında faydalı bir uluslararası zemin teşkil etmektedir. Kıbrıs Türklerinin 1979'da Fas Zirvesi'nde konuk statüsünden "gözlemci" statüsüne geçirilmesine karar verilmiş, 1981 Suudi Arabistan Zirvesi'ne daha önceki toplantılara

“Kıbrıs Müslüman Türk Topluluğu” olarak katılan Kıbrıs Türk heyeti ilk kez “Kıbrıs Türk Federe Devleti” sıfatıyla katılmış ve ülkemizin ev sahipliğinde 14-16 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen 31’inci İKÖ Dış İşleri Bakanları Konseyinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin İKÖ toplantılarına Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kapsamlı Çözüm Planı’ndaki -yani Annan Planı- “Kıbrıs Türk Devleti” adıyla katılması kabul edilmiştir.

Ayrıca İKÖ, ülkemizin Afrika açılımı ile Orta Doğu’da ve Balkanlarda barış ve istikrarın tesisi yönündeki politikalarımızın hayata geçirilmesi ve uluslararası kuruluşlar ile organlara adaylıklarımıza destek sağlanması açısından önem taşıyan bir platformdur.

Bu çerçevede Türkiye’nin yeni İKÖ Şartı’nı, ülkemizin şartı Anayasa’mız, kanunlarımız ve uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerimize uygun olarak yorumlayacağı ve uygulayacağı kaydıyla onaylanmasının, Türkiye’nin İKÖ içindeki konumunun güçlendirilmesi, siyasi, ekonomik, ticari, kültürel, sosyal ve bilim alanlarında İKÖ üyeleriyle iş birliğimizin geliştirilmesi ve başta Ortadoğu, Balkanlar, Afrika, Güney ve Uzak Asya olmak üzere geniş bir coğrafyada etkinliğimizin artırılması yönündeki dış politika hedeflerimizle uyumlu olacağı değerlendirilmektedir.

Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; bu vesileyle bir konuyu da sizlere arz etmek istiyorum: 2011 yılında düzenlenen 38’inci Dışişleri Bakanları Konseyinde İslam Konferansı Örgütünün ismi “İslam İşbirliği Teşkilatı” olarak değiştirilmiştir. İKÖ Şartı bugüne kadar 44 ülke tarafından imzalanmış ve 17 ülke tarafından onaylanmıştır.

Geçtiğimiz dönemde –yani 23’üncü Dönemde- Genel Kurulda görüşülemediğinden bu kanun tasarısı kadük olmuştur. Bu kanun tasarısının geç kalmış olmakla birlikte bugün yüce Meclisin onayından geçecek olmasının önemli bir gelişme olduğunu düşünüyorum.

Bu vesileyle, yasalaşacak kanun tasarısının hayırlara vesile olmasını temenni ediyor, yüce heyetinizi saygıyla selamlıyorum. (AK PARTİ sıralarından alkışlar)

BAŞKAN – Teşekkür ederim Sayın İşler.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanmıştır.

Maddelerine geçilmesini...

KAMER GENÇ (Tunceli) – Sayın Başkan, başka konuşacak kişi yoksa ben şahsım adına konuşmak istiyorum.

BAŞKAN – Tabii, buyurun.

Bana gruplardan böyle bir cevap gelmişti de onun için. Sayın Genç, kusura bakmayın.

Buyurunuz.

KAMER GENÇ (Tunceli) – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Bugün önemli bir uluslararası anlaşmayı onaylıyoruz fakat Dışişleri Bakanı burada yok. Nerede Dışişleri Bakanı? Tunus'ta Suriye dostlarıyla bir toplantı yapıyor. Bu toplantıyı kimin için yapıyor? Birtakım emperyalist güçlerce, Türkiye Cumhuriyeti devletini Suriye'ye saldırmaya yönelik kurulması düşünülen birtakım hain tezgâhlarla iş birliği içinde.

Şimdi, evvela çok önemli bir anlaşmayı uyguluyoruz. Bakın, Türk hukuk sistemine tamamen ters. Şimdi, anlaşmanın başında evvela diyor ki: “Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla.” Tabii ki bu uluslararası, yani İslam ülkelerinde böyle bir şey var ama biz Türkiye Cumhuriyeti devleti olarak laik bir ülkeyiz. Dolayısıyla bizim tabii, hukuk sistemimize evvela bu yönüyle uymayan bir başlangıç ama -ben tabii Dışişleri Bakanına yine geleceğim de- bu anlaşmanın genel ilkeleri arasında “Müslüman çocukların ve gençliğin iyi yetiştirilmesine elverişli koşulları yaratmaya ve onlara, kültürel, sosyal, manevi, ahlaki ülkülerini güçlendirmek için eğitim yollarıyla İslami değerleri öğretmeye...” diyor. Şimdi, yine “amaçları” ilkesinde “İlımlılık ve hoşgörü temellerine dayanan İslam örgütlerini ve değerlerini yaymak, teşvik etmek, korumak, İslam kültürünü teşvik etmek ve İslam'ın mirasını korumak, İslam'ın gerçek görünümünü muhafaza etmek, savunmak, İslam'ın karalanmasıyla mücadele etmek, medeniyetler ve dinler arası diyalogu teşvik etmek.”

Tabii, sayın milletvekilleri, elbette ki din, insanlar için çok önemli bir unsur, toplumda din eğitiminin sağlıklı ilkelere göre yapılması lazım ama biz laiklik ilkesini kabul eden bir devletiz. Laiklik ilkesini kabul eden bir devlette... Elbette ki bizim her şeyden önce Anayasa'mız, kanunlarımız din ve devlet işlerinin birbirine karıştırılmaması esasını getiriyor, Anayasa'mızın 24'üncü maddesi "Kimse devletin ekonomik, sosyal, siyasal yapısını din ve dince kutsal sayılan kurallara göre yönlendiremez." diyor. Dolayısıyla gerçi her ne kadar Bakan Ali Babacan bir ihtirazi kayıt koymuş ama bence bu anlaşmanın getirilmesi bizim hukuk sistemimizde getirilen ilkelerle tamamen ters düşüyor.

Biliyorsunuz, uluslararası anlaşmalarla eğer bir iç kanun çatışırsa uluslararası anlaşmalar bizim Anayasa'mızın 90'ıncı maddesine göre daha üst bir mertebede. Dolayısıyla bunların iptalleri için Anayasa Mahkemesine gidilemeyeceği de herkes tarafından bilinmektedir.

Tabii, son zamanlarda Tayyip Erdoğan'ın "dindar gençlik yetiştirme" söylemlerinin, "kin ve din esasına dayalı bir gençlik yetiştirme" söylemlerinin üzerine hemen bu anlaşmanın gündeme gelip de onaylanmasının istenmesi gerçekten biraz bizi tereddüde düşürdü, acaba AKP'nin öteden beri kafasına koyduğu laik Türkiye Cumhuriyeti devleti... Zaten Tayyip Bey gitti Mısır'da ne dedi? "Ben laik değilim, Müslüman'ım." dedi. Dolayısıyla, -bir insan laik değil de- hem Başbakan olacaksın hem Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre Anayasa'ya sadakat üzerine, namusun ve şerefın üzerine yemin edeceksin, ondan sonra da nasıl "Ben laik değilim." diyeceksin? Bunlar tabii, bizim aklımızın yani havsalamızın almayacağı konular ama bence bu gibi anlaşmalar burada müzakere edilirken Dışişleri yetkililerinin çıkıp da bunların nasıl uygulanacağı... Yani Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluş felsefesinde evvela çağdaş, laik, bilime, ilme dayalı, gençleri bilim sahasında, ilim sahasında geliştirmeyi ön plana alan bir eğitim sistemini öne çıkarıyoruz ama daha önceki sekiz yıllık kesintisiz eğitimi şimdi AKP getirdiği bir kanunla tamamen yok etmeye çalışıyor.

AKP'nin kafasındaki hedef şu: İşte, altı-yedi yaşındaki kızların kafasına siyah bir peçe geçireceksin, koltuğuna vereceksin bir Kur'an-ı Kerim, "Git, işte senin eğitimin bu." diyen böyle bir anlayışla hareket ettikleri ortaya çıkıyor. Onun için, bence Dışişleri Bakanının buraya gelip bu anlaşmanın bizim kanunlarımızla nasıl bir uyum hâline

getirileceğini, nasıl uygulanacağını burada açıklaması lazım. Yoksa bu hâliyle bana göre bizim hukuk sistemimize, anayasal düzenimize aykırı bir şey.

Değerli milletvekilleri, tabii ki Ahmet Davutoğlu'nun özellikle Suriye içine bu kadar müdahale etmesi bizi çok rahatsız ediyor. Şimdi, Suriye'deki Müslüman Kardeşler'i, işte Hamas'ı orada başka yere götürüp... Hamas'ın Suriye'den çıkması için Türkiye'den yapılan telkinleri ve oraya yapılan ekonomik yardımların seviyesini bilmiyoruz, sorularımız cevapsız kalıyor. Ayrıca da Mısır'da Müslüman Kardeşler İKÖİdarı aldı. Bunu tabii ki Suriye'de de almaya çalışıyor, bunlara da destek veriyorlar. Suriye'den gelen birtakım insanlara Türkiye'de işte silah yardımı yapıldığı söyleniyor. Suriye bizim dostumuz ve kardeşimiz. Dolayısıyla bizim, Suriye'yle bir problemimiz yok. Elbette ki Suriye'nin içinde insan hakları ihlalleri varsa, başka bir devletteki insan haklarına karşı nasıl bir tavır içinde olmamız gerekiyorsa bunlara o seviyede müdahale etmemiz lazım. Yoksa ki birtakım emperyalist güçler bize taktik verecekler, bize emredecekler, "Gideceksin, sen şu işi halledeceksin." diye. Zaten televizyonda da izliyorsunuz. Birçok televizyon kanallarında deniliyor ki: "Amerika, Türkiye'ye 'Sen gidip Suriye'nin içine müdahale edeceksin, orada bir güvenlik bölgesi yaratacaksın.' diyor."

Peki, sayın milletvekilleri, -bakın, biz burada milletvekiliyiz, milletin hakkını korumak zorundayız- hadi muhalefet partisi bunu söylemiyor, siz niye müdahale etmiyorsunuz? Yani bizim şimdi Suriye'ye durup dururken müdahale etmemizi gerektiren bir durum var mıdır? Suriye'nin bu kadar aleyhine çalışmamızı gerektiren bir durum var mıdır? Suriye de yarın bizim içimizde silahlı eylemlerde bulunan insanların içinde kendi güvenlik birimleri kanalıyla burada silahlı örgütleri örgütlerse, burada birtakım cinayetler işlerse bunun sorumlusu kim olacak? Bugün işte Ahmet Davutoğlu ile Tayyip Erdoğan olacak. Bunun dışında kim olabilir? Dolayısıyla yani bu devlette şimdiye kadar, seksen beş senelik bir devlette bugüne kadar böyle olaylar olmadı. Hiçbir zaman Türkiye Cumhuriyeti Devleti gidip de bir başka devletin iç işlerine karışmadı, onların iç işindeki muhalif gruplara silah temin etmedi, para vermedi. Dolayısıyla, bu tamamen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı güdülen bir tuzaktır, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı bir tezgâhtır, bir ihanet çetesidir. Bu ihanet çetesinin bu hareketlerinin durdurulması lazım.

Dolayısıyla, yani biz durup dururken, arkadaşlar, niye Suriye'ye saldıralım? Niye Suriye'yle aramız bozulsun? Suriye'yle başlangıçta Ahmet Davutoğlu ve Tayyip Erdoğan -Amerika'da "Bu İran'a bizim saldırabilmemiz için gidin bunu, Suriye'yi İran'ın yanından ayırın." dediler.- gittiler, bir kardeşlik, bilmem, Bakanlar Kurulu toplantısını yaptılar. Baktılar ki oradaki, Suriye'deki yöneticiler bu oyuna gelmedi ama şimdi, Suriye'nin içine öyle olaylar aktarıldı ki artık Türkiye'de birtakım güçler, silahlı güçler gidiyorlar, Suriye'nin içinde silahlı kuvvetlerine müdahale ediyorlar, polise saldırıyorlar, adam öldürüyorlar. Artık, Suriye yaşanamaz bir devlet hâline geldi. Dolayısıyla, burada Suriye'nin yöneticilerinden ziyade Suriye'nin içindeki bu olayları bu kadar terörize eden, burada silah desteği veren, para desteği veren en büyük suçlu Türkiye'dir, (x) Türkiye'nin dış politikasıdır. Biz bunları burada söylemek zorundayız. Ahmet Davutoğlu kimin hesabına hareket ediyor? Türkiye Cumhuriyeti'nin bir bakanıysa gelip Türkiye Büyük Millet Meclisinde bunlara cevap vermesi lazım. Hangi hakla ve hangi yetkiyle Suriye'nin içine gidip müdahale ediyor; oradaki Suriye yönetimine karşı olan kişilere parasal yardım yapıyor; ondan sonra onları Hükûmete karşı etkiliyor? İşte, sizin Saadet Partisi milletvekilleri var; bir gün, İsmail -soy ismini şu anda hatırlayamadım- dedi ki: "Ben bir gün Humus'a, Hama'ya gitmişim. Orada camiden çıktım, bir kız Türkiye'ye haber veriyor: 'Her tarafta silahlar patlıyor, bombalar patlıyor.' Dedim ki: Kızım, nerede bunlar? Dedi ki: 'Efendim, bize böyle talimat veriyorlar: Gideceksiniz, Suriye'nin içini karışık göstereceksiniz...'"

(x) Bu ifadeye ilişkin açıklama, 28/2/2012 tarihli 71'inci Birleşim Tutanak Dergisi'nin 40'inci sayfasındadır.

Bakın, bu bilgilerin çok büyük bir kısmı kirli bilgilerdir. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti devletinde herkesin bu işe el koyması lazım. Biz şunun bunun yönlendirmesiyle komşu ülkelerin içini karıştırarak, fesat karıştırarak, oralarda insan öldürerek, orada terör yaratarak bu devletimizi ayakta tutamayız. Bu anlaşmanın bu yönüyle de incelenmesi gerektiğine inanıyorum.

Saygılar sunuyorum efendim, sağ olun. (CHP sıralarından alkışlar)

BAŞKAN – Teşekkür ederim Sayın Genç.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanmıştır.

Maddelerine geçilmesini oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

1'inci maddeyi okutuyorum:

**İSLAM KONFERANSI ÖRGÜTÜ ŞARTININ ONAYLANMASININ
UYGUN BULUNDUĞUNA DAİR KANUN TASARISI**

MADDE 1- (1) Türkiye Cumhuriyeti adına 18 Haziran 2008 tarihinde imzalanan “İslam Konferansı Örgütü Şartının, çekince ile onaylanması uygun bulunmuştur.

BAŞKAN – Maddeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2'nci maddeyi okutuyorum:

MADDE 2- Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

BAŞKAN – Maddeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

3'üncü maddeyi okutuyorum:

MADDE 3- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

BAŞKAN – Maddeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Tasarının tümü açık oylamaya tabidir.

Açık oylamanın elektronik oylama cihazıyla yapılmasını oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Oylama için beş dakika süre vereceğim. Bu süre içerisinde sisteme giremeyen üyelerin teknik personelden yardım istemelerini, bu yardıma rağmen de sisteme giremeyen üyelerin, oy pusulalarını, oylama için öngörülen beş dakikalık süre içerisinde Başkanlığa ulaştırmalarını rica ediyorum.

Ayrıca, vekâleten oy kullanacak sayın bakanlar var ise, hangi bakana vekâleten oy kullandığını, oyunun rengini ve kendisinin ad ve soyadı ile imzasını da taşıyan oy pusulasını yine oylama için öngörülen beş dakikalık süre içerisinde Başkanlığa ulaştırmalarını rica ediyorum.

Oylama işlemini başlatıyorum.

(Elektronik cihazla oylama yapıldı)

BAŞKAN – İslam Konferansı Örgütü Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı açık oylama sonucu:

“Oy Sayısı: 204

Kabul: 202

Ret : 1

Çekimser: 1

Boş: -

Geçersiz: - (x)

Kâtip Üye

Kâtip Üye

Mustafa Hamarat

Bayram Özçelik

Ordu

Burdur”

Tasarı kabul edilmiş ve kanunlaşmıştır.

**EK 2. İslam Konferansı Örgütü Şartı”nın İlişik Çekince ile Onaylanması’na
İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı**

15 Haziran 2012 CUMA

Resmî Gazete

Sayı: 28324 (Mükerrer)

MİLLETLERARASI ANDLAŞMA

Karar Sayısı: 2012/3234

Türkiye Cumhuriyeti adına 18 Haziran 2008 tarihinde imzalanan ve 23/2/2012 tarihli ve 6280 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli “İslam Konferansı Örgütü Şartı”nın ilişik çekince ile onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 2/4/2012 tarihli ve HUM/1683067 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3üncü maddesine göre Bakanlar Kurulu’nca 14/5/2012 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Abdullah GÜL

CUMHURBAŞKANI

Recep Tayyip ERDOĞAN

Başbakan

B. ARINÇ

Başbakan
Yardımcısı

A. BABACAN

Başbakan Yardımcısı

B. ATALAY

Başbakan Yardımcısı

B. BOZDAĞ

Başbakan
Yardımcısı

S. ERGİN

Adalet Bakanı

F. ŞAHİN

Aile ve Sosyal
Politikalar Bakanı

E. BAĞIŞ

Avrupa Birliği
Bakanı

N. ERGÜN

Bilim, Sanayi ve
Teknoloji Bakanı

F. ÇELİK

Çalışma ve Sosyal
Güvenlik Bakanı

E. BAYRAKTAR

Çevre ve Şehircilik
Bakanı

A. DAVUTOĞLU

Dışişleri Bakanı

M. Z. ÇAĞLAYAN

Ekonomi
Bakanı

T. YILDIZ

Enerji ve Tabii
Kaynaklar Bakanı

S. KILIÇ

Gençlik ve Spor
Bakanı

M. M. EKER

Gıda, Tarım ve
Hayvancılık Bakanı

H. YAZICI

Gümrük ve Ticaret
Bakanı

İ. N. ŞAHİN

İçişleri Bakanı

C. YILMAZ

Kalkınma Bakanı

E. GÜNAY

Kültür ve Turizm
Bakanı

M. ŞİMŞEK

Maliye Bakanı

S. KILIÇ

İ. YILMAZ

V. EROĞLU

Millî Eğitim Bakanı V.

Millî Savunma
Bakanı

Orman ve Su İşleri Bakanı

R. AKDAĞ

B. YILDIRIM

Sağlık Bakanı

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme
Bakanı

İslam Konferansı Örgütü Şartı

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adıyla

Biz, İslam Konferansı Örgütü Üye Ülkeleri,

22-25 Eylül 1969 tarihlerine tekabül eden 9-12 Recep 1389 tarihlerinde Rabat'ta toplanan Üye Devletlerin Kral, Devlet ve Hükûmet Başkanları Konferansı'nı ve ayrıca 29 Şubat-4 Mart 1972 tarihlerine tekabül eden 14-18 Muharrem 1392 tarihlerinde Cidde'de düzenlenen Dışişleri Bakanları Konferansı'nı kabul ederek; Birlik ve kardeşliğe ilişkin asıl İslami değerleri rehber alarak ve uluslararası alanda ortak menfaatlerini güvenceye almak için üye devletler arasındaki birlik ve dayanışmanın geliştirilmesi ve güçlendirilmesi zaruretiyi teyit ederek;

Birleşmiş Milletler Şartı'nın, işbu Şart'ın ve Uluslararası Hukuk'un ilkelerine yönelik bağlı kalmaya; Yüce İslam değerleri olan barış, merhamet, hoşgörü, eşitlik, adalet ve insanlık onurunu korumaya ve teşvik etmeye;

Üye devletlerin halkları için sürdürülebilir kalkınma, ilerleme ve refah temin ederek, İslam'ın dünyadaki öncü rolünü yeniden canlandırmak için gayret göstermeye;

Müslüman halklar ve üye devletler arasında birlik ve dayanışma bağlarını geliştirmeye ve güçlendirmeye;

Tüm Üye Devletlerin ulusal egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye, muhafaza etmeye ve savunmaya;

Uluslararası barış ve güvenliğe, medeniyetler, kültürler ve dinler arası anlayış ve diyaloga katkı sağlamaya ve dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini, karşılıklı saygı ve iş birliğini geliştirmeye ve teşvik etmeye;

Üye devletlerde, anayasal ve hukuki sistemlerine uygun olarak, insan haklarını ve temel özgürlükleri, iyi yönetişimi, hukukun üstünlüğünü, demokrasiyi ve hesap verebilirliği teşvik etmeye;

Üye devletler ve diğer devletler arasında güveni geliştirmeye ve dostluk ilişkilerini, karşılıklı saygıyı ve iş birliğini teşvik etmeye;

İlmlilik, hoşgörü ve farklılığa saygı göstermeye dair yüce İslam değerlerini, İslam sembollerinin ve ortak mirasının muhafazasını teşvik etmeye ve İslam dininin evrenselliğini korumaya;

Fikrî mükemmelliğe ulaşmak için İslam'ın yüce idealleriyle uyumlu olarak bilginin edinilmesini ve halka yayılmasını geliştirmeye;

Ortaklık ve eşitlik ilkelerine uygun olarak küresel ekonomiyle etkin şekilde bütünleşmenin temini için sürdürülebilir sosyoekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla üye devletler arasında iş birliğini teşvik etmeye;

Şimdiki ve gelecek nesiller için tüm veçheleriyle çevreyi korumaya ve geliştirmeye;

Her Üye devletin kendi kaderini tayin ve iç işlerine karışılmaması hakkına saygı göstermeye ve egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne riayet etmeye;

Hali hazırda yabancı işgali altında bulunan Filistin halkının mücadelesini desteklemeye ve Filistin halkını, kendi kaderini tayin hakkı da dahil olmak üzere, vazgeçilmez haklarını elde etmesi, tarihi ve İslami niteliği ve kutsal mekânları korunarak, Kudüs'ün başkent olacağı egemen devletini kurması için güçlendirmeye;

Üye devletlerin kanunları ve mevzuatına uygun olarak kadınların haklarını ve hayatın

her alanına katılımlarını korumaya ve teşvik etmeye;

Müslüman çocukların ve gençliğin iyi yetiştirilmesine elverişli koşulları yaratmaya ve onlara kültürel, sosyal, manevi ve ahlaki ülkülerini güçlendirmek için eğitim yoluyla İslami değerleri öğretmeye;

Üye devletler dışındaki Müslüman azınlık ve toplulukların onurlarını, kültürel ve dinî kimliklerini korumalarına yardım etmeye;

İşbu Şart'ın, Birleşmiş Milletler Şartı'nın ve uluslararası hukuk ile uluslararası insancıl hukukun amaçlarını ve ilkelerini, esasen her devletin iç yargı yetkisine giren meselelere karışmama ilkesine kati şekilde bağlı kalarak, desteklemeye;

Uluslararası düzeyde iyi yönetişime ulaşılması ve devletler arasında eşitlik, karşılıklı saygı ve iç yargı yetkisi içerisinde yer alan konulara karışmama ilkeleri temelinde uluslararası ilişkilerin demokratikleştirilmesi için gayret göstermeye;

Kararlı olarak,

Bu hedeflere ulaşmak için iş birliği yapmayı kararlaştırmışlar ve tadil edilmiş işbu Şart üzerinde anlaşmaya varmışlardır.

I. BÖLÜM

Amaçlar ve İlkeler

1. Madde

İslam Konferansı Örgütü'nün amaçları aşağıda sunulmuştur:

1. Üye devletler arasında kardeşlik ve dayanışma bağlarını güçlendirmek ve sağlamlaştırmak;

2. Ortak menfaatleri muhafaza etmek ve korumak, üye devletlerin meşru davalarını desteklemek, özelde İslam dünyasının ve genelde uluslararası toplumun karşı karşıya bulunduğu güçlükler karşısında üye devletlerin çabalarını eşgüdümlemek ve birleştirmek;

3. Her üye devletin kendi kaderini tayin ve içişlerine karışılmaması hakkına saygı göstermek ve egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne riayet etmek;

4. Saldırganlık neticesinde işgal altında bulunan her üye devletin tam egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün yeniden tesisini, uluslararası hukuk temelinde ve ilgili uluslararası ve bölgesel örgütlerle iş birliği ile desteklemek;

5. Üye devletlerin ortak çıkarlarını güvence altına almak için, küresel siyasi, ekonomik ve sosyal karar alma süreçlerine aktif katılımlarını sağlamak;

6. Küresel barış, güvenlik ve uyumu temin etmek için, adalet, karşılıklı saygı ve iyi komşuluk temelinde devletler arası ilişkileri teşvik etmek;

7. BM Şartı ve uluslararası hukukta belirtildiği şekilde halkların haklarına desteğini teyit etmek;

8. Filistin halkını kendi kaderini tayin hakkını kullanması ve tarihi ve İslami niteliği ile kutsal mekanları korunarak, Kutsal Kudüs'ün başkent olduğu egemen Devletini kurması için desteklemek ve güçlendirmek;

9. İslam Ortak Pazarı kurulmasını sağlayacak ekonomik bütünleşmeye ulaşmak amacıyla İslam ülkeleri arasında ekonomik ve ticari iş birliğini güçlendirmek;

10. Üye devletlerde sürdürülebilir ve kapsamlı insani kalkınma ve ekonomik refah sağlanması için çaba sarf etmek;

11. Ilımlılık ve hoşgörü temeline dayanan İslami öğretileri ve değerleri yaymak, teşvik etmek ve korumak, İslam kültürünü teşvik etmek ve İslam mirasını korumak;

12. İslam'ın gerçek görünümünü muhafaza etmek ve savunmak, İslam'ın karalanmasıyla mücadele etmek, medeniyetler ve dinler arası diyalogu teşvik etmek;

13. Bilim ve teknolojiyi güçlendirmek ve geliştirmek ve bu alanlarda üye devletler arasında araştırma ve iş birliğini teşvik etmek;

14. Kadın, çocuk, yaşlı ve özel ihtiyaçları olan insanların haklarını ve ayrıca İslami aile değerlerini korumak dahil insan haklarını ve temel özgürlükleri

geliştirmek ve muhafaza etmek;

15. Toplumun doğal ve temel birimi olan ailenin rolünü vurgulamak, korumak ve geliştirmek;

16. Üye devletler dışında yaşayan Müslüman topluluk ve azınlıkların haklarını, onurunu, dinî ve kültürel kimliğini muhafaza etmek;

17. Uluslararası alanda ortak çıkarlara ilişkin konularda müşterek tutum benimsenmesini teşvik etmek ve savunmak;

18. Her şekli ve tezahürüyle terörizm, örgütlü suçlar, yasadışı uyuşturucu kaçakçılığı, yolsuzluk, kara para aklama ve insan ticaretiyle mücadelede iş birliği yapmak;

19. Doğal afetler gibi acil insani durumlarda iş birliği ve eşgüdüm yapmak;

20. Üye devletler arasında sosyal, kültürel ve enformasyon alanlarında iş birliğini teşvik etmek.

2. Madde

Üye devletler 1. Maddede yer alan amaçları gerçekleştirmek üzere, kutsal İslami öğreti ve değerleri rehber kabul edeceklerini ve bunlardan ilham alacaklarını ve aşağıdaki ilkelere uygun olarak hareket edeceklerini yükümlenirler:

1. Tüm üye devletler kendilerini Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkeleriyle bağlarlar;

2. Üye devletler egemen, bağımsız ve hak ve yükümlülükler bakımından eşittirler;

3. Tüm üye devletler ihtilaflarını barışçı yollardan çözecekleri ve ilişkilerinde güç kullanımından veya kullanma tehdidinden imtina edeceklerdir;

4. Tüm üye devletler diğer üye devletlerin ulusal egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler ve diğerlerinin iç işlerine karışmaktan imtina edeceklerdir;

5. Tüm üye devletler uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasına katkı sağlamayı ve işbu Şart'ta, Birleşmiş Milletler Şartı'nda, uluslararası hukukta ve uluslararası insancıl hukukta belirtildiği üzere birbirlerinin içişlerine karışmaktan imtina etmeyi taahhüt ederler;

6. BM Şartı'nda belirtildiği üzere, işbu Şart'ın ihtiva ettiği hiçbir husus Örgüte ve Organlarına esasen her devletin iç yargı yetkisi içinde kalan veya buna ilişkin olan konulara müdahale salahiyeti vermez;

7. Üye devletler, ulusal ve uluslararası düzeylerde, iyi yönetim, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğünü destekler ve teşvik ederler;

8. Üye devletler çevreyi korumak ve muhafaza etmek için çaba sarf edeceklerdir.

II. BÖLÜM

Üyelik

3. Madde

1. Örgüt, İslam Konferansı Örgütü'ne üye 57 Devlet ve bu Şart'a 3. Madde 2. Paragrafa uygun olarak katılabilecek diğer Devletlerden oluşmaktadır.

2. Birleşmiş Milletler üyesi olan, Müslüman çoğunluğa sahip bulunan, Şart'a riâyetkar ve üyelik başvurusunda bulunan her devlet, Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından kabul edilen, üzerinde mutabakata varılmış kriterler temelinde Dışişleri Bakanları Konseyi'nin yalnızca oybirliğiyle kabul etmesi hâlinde Örgüt'e üye olabilir.

3. İşbu Şart'ta yer alan hiçbir hüküm, mevcut üye devletlerin üyelik veya diğer konularla ilgili haklarına veya ayrıcalıklarına hâlel getiremez.

4. Madde

1. Birleşmiş Milletler üyesi olan bir devlete gözlemci statüsü verilmesi kararı

Dışışleri Bakanları Konseyi tarafından mutabakata varılan kriterler temelinde ve Dışışleri Bakanları Konseyi'nin yalnızca oybirliğiyle alınacaktır.

2. Bir uluslararası örgüte gözlemci statüsü verilmesi kararı Dışışleri Bakanları Konseyi tarafından mutabakata varılan kriterler temelinde ve Dışışleri Bakanları Konseyi'nin yalnızca oybirliğiyle alınacaktır.

III. BÖLÜM

Organlar

5. Madde

1. İslam Konferansı Örgütü'nün Organları aşağıdakilerden oluşur:

1. İslam Zirvesi

2. Dışışleri Bakanları Konseyi

3. Daimî Komiteler

4. İcra Komitesi

5. Uluslararası İslami Adalet Divanı

6. Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu

7. Daimî Temsilciler Komitesi

8. Genel Sekreterlik

9. Alt Organlar

10. Uzmanlık Kuruluşları

11. İlgili Kuruluşlar

IV. BÖLÜM

İslam Zirvesi

6. Madde

İslam Zirvesi, Üye Devletlerin Kralları ile Devlet ve Hükûmet Başkanlarından oluşur ve Örgütün en yüksek merciidir.

7. Madde

İslam Zirvesi Şart'ta kayıtlı tüm amaçların hayata geçirilmesi bağlamındaki konuları istişare eder, bu konularda izlenecek siyasete ilişkin kararları alır ve yol gösterir ve üye devletler ve İslam âlemi için önemli diğer konuları değerlendirir.

8. Madde

1. İslam Zirvesi her üç yılda bir üye devletlerden birinde toplanır.
2. Gündemin hazırlanması ve Zirvenin toplanmasına ilişkin tüm düzenlemeler Genel Sekreterliğin yardımıyla Dışışleri Bakanları Konseyi tarafından yapılır.

9. Madde

İslam Aleminin çıkarlarının gerektirdiği durumlarda, İslam âlemi için hayati öneme sahip konuları değerlendirmek ve Örgütün politikalarını buna göre düzenlemek amacıyla Olağanüstü Oturumlar düzenlenecektir. Bir Olağanüstü Oturum Dışışleri Bakanları Konseyi'nin tavsiyesi üzerine veya üye devletlerin basit çoğunluğunun desteğini alması koşuluyla üye devletlerden birinin veya Genel Sekreter'in girişimi üzerine toplanabilir.

V. BÖLÜM

Dışışleri Bakanları Konseyi

10. Madde

1. Dışışleri Bakanları Konseyi yılda bir defa üye devletlerden birinde toplanır.
2. Dışışleri Bakanları Konseyi'nin Olağanüstü Oturumu, üye devletlerin basit çoğunluğunun onayını alması koşuluyla üye devletlerden birinin veya Genel

Sekreter'in girişimiyle toplanabilir.

3. Dışışleri Bakanları Konseyi İslam âlemi için önem taşıyan belirli konularda diğer sektörel bakanlar toplantıları düzenlenmesini tavsiye edebilir. Bu toplantılar raporlarını İslam Zirvesi'ne ve Dışışleri Bakanları Konseyi'ne sunarlar.

4. Dışışleri Bakanları Konseyi Örgüt'ün genel politikalarının uygulanmasına ilişkin araçları aşağıdaki şekillerde değerlendirir:

a) Örgüt'ün amaçlarının ve genel politikalarının uygulanmasında ortak çıkarları ilgilendiren konularda kararlar ve ilke kararları almak;

b) Önceki Zirvelerde ve Dışışleri Bakanları Toplantılarında alınan kararların ve ilke kararlarının uygulanmasında kaydedilen gelişmeyi gözden geçirmek;

c) Genel Sekreterlik ile Alt Kuruluşların program, bütçe ve diğer mali ve idari raporlarını değerlendirmek ve onaylamak;

d) Bir veya daha fazla üye devleti etkileyen herhangi bir meseleyi, ilgili üye devletin uygun önlemlerin alınması amacıyla bu yönde talepte bulunması hâlinde değerlendirmek;

e) Yeni bir organ veya komite kurulması yönünde tavsiyede bulunmak;

f) Şart'ın sırasıyla 16. ve 18. maddelerine uygun olarak Genel Sekreter'i seçmek ve Genel Sekreter Yardımcılarını atamak;

g) Uygun gördüğü diğer konuları değerlendirmek.

VI. BÖLÜM

Daimî Komiteler

11. Madde

1. Örgüt, Örgüt ve Üye Devletler için hayati öneme sahip konuları ilerletmek için aşağıdaki Daimî Komiteleri oluşturmuştur:

I. Kudüs Komitesi

II. Enformasyon ve Kültürel İşler Daimî Komitesi (COMIAC)

III. Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi (COMCEC-İSEDAK)

IV. Bilim ve Teknolojik İşbirliği Komitesi (COMSTECH)

2. Daimî Komitelere Krallar ile Devlet ve Hükûmet Başkanları başkanlık yapar ve bu Komiteler Zirve kararlarına uygun olarak veya Dışışleri Bakanları Konseyi ile Komitelerin üyelerinin tavsiyesi üzerine kurulur.

VII. BÖLÜM

İcra Komitesi

12. Madde

İcra Komitesi mevcut, bir önceki ve bir sonraki İslam Zirvesi ve Dışışleri Bakanları Konseyi Başkanları, Genel Sekreterliğe ev sahipliği yapan ülke ve resen üye olan Genel Sekreter'den oluşur. İcra Komitesi'nin toplantıları kendi usul kurallarına göre yürütülür.

VIII. BÖLÜM

Daimî Temsilciler Komitesi

13. Madde

Daimî Temsilciler Komitesi'nin yetkileri ve çalışma usulleri Dışışleri Bakanları Konseyi tarafından tanımlanacaktır.

IX. BÖLÜM

Uluslararası İslami Adalet Divanı

14. Madde

1987 yılında Kuveyt'te kurulan Uluslararası İslami Adalet Divanı, Statüsü'nün yürürlüğe girmesiyle birlikte, Örgüt'ün asli yargı organı olacaktır.

X. BÖLÜM

Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu

15. Madde

Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu, örgütün anlaşmaları ve bildirileri ile evrensel kabul görmüş insan hakları belgelerinde koruma altına alınmış medeni, siyasi, sosyal ve ekonomik hakları, İslami değerlere uygun olarak teşvik edecektir.

XI. BÖLÜM

Genel Sekreterlik

16. Madde

Genel Sekreterlik, Örgüt'ün Baş İdari Yetkilisi olacak Genel Sekreter ile örgütün ihtiyaç duyduğu türde personelden oluşacaktır. Genel Sekreter Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından beş yıllık bir dönem için seçilir, bu dönem bir kereye mahsus olmak üzere yenilenebilir. Genel Sekreter, Üye Devletlerin vatandaşları arasından adil coğrafi dağılım, dönüşüm ve tüm Üye Devletler için eşit fırsat ilkelerine uygun olarak, yetkinlik, dürüstlük ve deneyim dikkate alınarak seçilecektir.

17. Madde

Genel Sekreter aşağıdaki sorumlulukları üstlenecektir:

- a) Kendi kanaatine göre Örgüt'ün amaçlarına hizmet edebilecek veya zarar verebilecek meseleleri Örgüt'ün yetkili organlarının dikkatine getirmek;
- b) İslam Zirveleri, Dışişleri Bakanları Konseyleri ve Bakan düzeyinde diğer toplantıların kararlarının, ilke kararlarının ve tavsiyelerinin uygulanmasını izlemek;
- c) Üye devletlere, İslami Zirve ve Dışişleri Bakanları Konseyi kararları, ilke

kararları ve tavsiyelerinin uygulanmasına ilişkin çalışma kağıtları ve muhtıralar sağlamak;

d) Örgüt'ün ilgili Organlarının çalışmalarını koordine etmek ve ahenkli hâle getirmek;

e) Genel Sekreterliğin program ve bütçesini hazırlamak;

f) Üye devletler arasında iletişimi teşvik etmek; istişareleri, görüş alışverişini ve üye devletler için önemli olabilecek bilgilerin dağıtımını kolaylaştırmak;

g) İslam Zirvesi veya Dışışleri Bakanları Konseyi tarafından kendisine verilen diğer tür görevleri yerine getirmek;

h) Dışışleri Bakanları Konseyi'ne Örgüt'ün çalışmaları hakkında yıllık raporlar sunmak.

18. Madde

1. Genel Sekreter, adil coğrafi dağılım ilkesi çerçevesinde ve yetkinlik, dürüstlük ve Şart'ın amaçlarına bağlılığı dikkate alarak, 5 yıllık bir süre için atanmak üzere, Genel Sekreter Yardımcısı adaylıklarını Dışışleri Bakanları Konseyi'ne sunar. Bir Genel Sekreter Yardımcılığı, bu göreve Filistin Devleti tarafından aday belirleneceği anlayışıyla Kutsal Kudüs ve Filistin davasına hasredilecektir.

2. Genel Sekreter, İslami Zirveler ve Dışışleri Bakanları Konseyi ilke kararlarının ve kararlarının uygulanması için özel temsilciler atayabilir. Bu atamalar ve özel temsilcilerin görev yönergeleri Dışışleri Bakanları Konseyi'nin onayıyla yapılır.

3. Genel Sekreter, Genel Sekreterlik personelini üye devletlerin vatandaşları arasından, yetkinlik, uygunluk, dürüstlük ve cinsiyeti dikkate alarak, adil coğrafi dağılım ilkesi çerçevesinde atar. Genel Sekreter, geçici olarak uzmanlar ve danışmanlar atayabilir.

19. Madde

Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Genel Sekreterlik personeli görevlerini icra ederken herhangi bir hükûmetten veya Örgüt'ten başka bir merciden talimat istemez ve kabul etmezler. Sadece Örgüt'e karşı sorumlu uluslararası memurlar olarak, makamlarına zarar verebilecek eylemlerden imtina ederler. Üye devletler bu münhasıran uluslararası olan vasfa saygı gösterirler ve uluslararası memurları görevlerinin ifası sırasında herhangi bir şekilde etkilemeye çalışmazlar.

20. Madde

Genel Sekreterlik İslam Zirvesi ve Dışışleri Bakanları Konseyi toplantılarını idari ve düzenlemeye ilişkin konuları bakımından ev sahibi ülke ile yakın iş birliği içinde hazırlar.

21. Madde

Genel Sekreterliğin Merkezi, Kudüs şehrinin kurtuluşuna kadar Cidde şehrinde olacaktır. Bilahare Kudüs Örgütün daimî Merkezi olacaktır.

XII. Bölüm

22. Madde

Örgüt, Dışışleri Bakanları Konseyi'nin onayını takiben, Şart'a uygun olarak alt organlar, uzmanlık kuruluşları kurabilir ve ilgili kuruluş statüsü bahşedebilir.

Alt Kuruluşlar

23. Madde

Alt organlar İslam Zirvesi veya Dışışleri Bakanları Konseyi'nin kararlarıyla Örgüt çerçevesi içinde kurulurlar ve bütçeleri Dışışleri Bakanları Konseyi tarafından onaylanır.

XIII. Bölüm

Uzmanlık Kuruluşları

24. Madde

Uzmanlık kuruluşları İslam Zirvesi veya Dışışleri Bakanları Konseyi kararlarıyla Örgüt çerçevesinde kurulurlar. Uzmanlık kuruluşlarına üyelik ihtiyaridir ve Örgütün tüm üyelerine açıktır. Bütçeleri bağımsızdır ve kendi Statülerinde belirtilen yasal organlarca onaylanırlar.

İlgili Kuruluşlar

25. Madde

İlgili kuruluşlar amaçları işbu Şart ile uyumlu olan Dışışleri Bakanları Konseyi tarafından ilgili kuruluş olarak tanınan varlıklar veya yapılardır. Bu kuruluşların üyeliği ihtiyaridir ve üye devletlerin tüm kurum ve kuruluşlarına açıktır. Bütçeleri Genel Sekreterliğin, alt kuruluşların ve uzmanlık kuruluşlarının bütçelerinden bağımsızdır. İlgili kuruluşlara Dışışleri Bakanları Konseyi'nin bir kararıyla gözlemcilik statüsü tanınabilir. Üye ülkelerin yanı sıra, alt kuruluşlardan veya uzmanlık kuruluşlarından gönüllü yardım alabilirler.

XIV. Bölüm

İslami ve Diğer Örgütlerle İş Birliği

26. Madde

Örgüt işbu Şart'ta ifadesini bulan amaçlara hizmet etmek için İslami ve diğer örgütlerle iş birliğini güçlendirecektir.

XV. Bölüm

Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü

27. Madde

Süregitmesi İslam âleminin çıkarlarına zarar verebilecek veya uluslararası barış ve güvenliğin idamesini tehlikeye atabilecek herhangi bir uyuşmazlığa taraf olan üye devletler, iyi niyet misyonu, müzakere, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, tahkim,

yargısal çözüm veya tercih edecekleri diğer barışçıl yöntemlerle bir çözüm aramalıdır. Bu bağlamda iyi niyet misyonu İcra Komitesi ve Genel Sekreter ile istişareleri de içerebilir.

28. Madde

Örgüt uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü amacıyla diğer uluslararası ve bölgesel örgütlerle iş birliği yapabilir.

XVI. Bölüm

Bütçe ve Maliye

29. Madde

1. Genel Sekreterliğin ve Alt Kuruluşların bütçeleri ulusal gelirlerine orantılı olarak Üye Devletler tarafından üstlenilir.

2. Örgüt, İslam Zirvesi'nin veya Dışışleri Bakanları Konseyi'nin onayıyla üye devletler, bireyler ve örgütler tarafından gönüllülük temelinde katkıda bulunulabilecek özel fonlar ve vakıflar kurabilir. Söz konusu fon ve vakıflar Örgüt'ün mali sistemine tabidirler ve Mali Kontrol Organı tarafından yıllık olarak denetlenirler.

30. Madde

Genel Sekreterlik ve alt kuruluşlar mali işlerini Dışışleri Bakanları Konseyi tarafından onaylanan Mali Usul Kurallarına göre yönetirler.

31. Madde

1. Dışışleri Bakanları Konseyi tarafından, katılımcı üye devletlerin yetkili temsilcilerinden oluşan, Genel Sekreterliğin ve alt organların bütçe ve programlarını Dışışleri Bakanları Konseyi tarafından onaylanan kurallara uygun olarak nihai hâle getirmek üzere Örgüt'ün merkezinde toplanacak bir Daimî Mali Komite kurulacaktır.

2. Daimî Mali Komite, Dışışleri Bakanları Konseyi'ne yıllık bir rapor sunar,

Dışışleri Bakanları Konseyi program ve bütçeyi değerlendirir ve onaylar.

3. Üye devletlerin mali/denetim uzmanlarından oluşan Mali Kontrol Organı kendi iç kural ve tüzüklerine uygun olarak Genel Sekreterliğin ve alt organlarının denetimini yürütür.

XVII. Bölüm

Usul Kuralları ve Oylama

32. Madde

1. Dışışleri Bakanları Konseyi kendi usul kurallarını kabul eder.
2. Dışışleri Bakanları Konseyi İslam Zirvesi'nin usul kurallarını tavsiye eder.
3. Daimî Komiteler kendilerine ait usul kurallarını belirler.

33. Madde

1. Üye devletlerin üçte ikisi İslam Konferansı Örgütü toplantılarının yeter sayısını oluşturur.

2. Kararlar oydaşmayla alınır. Oydaşmaya ulaşılamıyorsa işbu Şart'ta aksi belirtilmediği takdirde, kararlar mevcut ve oy veren üyelerin üçte iki çoğunluğu ile alınır.

XVIII. Bölüm

Nihai Hükümler

Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar

34. Madde

1. Örgüt, üye devletlerde görevlerinin yerine getirilmesi ve amaçlarının gerçekleştirilmesi için gereken ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanır.

2. Üye devletlerin temsilcileri ve Örgüt yetkilileri bu ayrıcalık ve bağışıklıklardan 1976 tarihli Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar Anlaşması'nda belirtildiği şekilde yararlanırlar.

3. Genel Sekreterlik, alt organlar ve uzmanlık kuruluşları personeli Örgüt ve ev sahibi ülke arasında kararlaştırılabileceği üzere, görevlerini yerine getirmek için gerekli ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanırlar.

4. Örgüte mali katkılarının ödemesini vaktinde yapmamış bir üye devlet, ödemesi gereken miktar son iki yıl içinde yapması gereken katkılara eşit veya bunlardan fazla olduğu takdirde, Dışişleri Bakanları Konseyi'nde oy kullanamaz. Bununla birlikte Konsey ödemelerdeki aksamının üyenin kontrolünde bulunmayan koşullardan kaynaklandığına kani olduğu takdirde, bu üyenin oy kullanmasına izin verebilir.

Çekilme

35. Madde

1. Herhangi bir üye devlet bir yıl önce Genel Sekretere bildirimde bulunarak Örgüt'ten çekilebilir. Bu bildirim tüm üye devletlere iletilecektir.

2. Çekilmek için başvuruda bulunan devlet başvurunun yapıldığı mali yılın sonuna kadar yükümlülüklerine bağlı kalmak durumundadır. Bu devlet, Örgüte borçlu bulunduğu tüm diğer mali yükümlülüklerini yerine getirecektir.

Değişiklikler

36. Madde

İşbu Şart'a getirilecek değişiklikler aşağıda belirtilen usule göre yapılmalıdır:

a. Herhangi bir üye devlet, Dışişleri Bakanları Konseyi'ne işbu Şart'a değişiklik yapılmasını önerebilir;

b. Değişiklik, Dışişleri Bakanları Konseyi'nin üçte iki çoğunluğu tarafından

kabul edildiği ve üye devletlerin üçte iki çoğunluğu tarafından onaylandığı zaman yürürlüğe girer.

Yorumlama

37. Madde

1. İşbu Şart'ın herhangi bir maddesinin yorumlanmasına, kullanılmasına veya uygulanmasına ilişkin olarak vuku bulabilecek ihtilaflar dostça ve her halükârda, istişare, müzakere, uzlaşma veya tahkim yoluyla çözümlenecektir;

2. İşbu Şart'ın hükümleri üye devletler tarafından kendi anayasal gerekliliklerine uygun olarak uygulanacaktır.

38. Madde

Örgüt'ün dilleri Arapça, İngilizce ve Fransızca'dır.

Geçici Düzenleme

ONAYLANMA VE YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

39. Madde

1. İşbu Şart Dışişleri Bakanları Konseyi'nin üçte iki çoğunluğu ile kabul edilecektir ve her bir üye devletin anayasal usulüne uygun olarak üye devletlerin imza ve onayına açık olacaktır.

2. Onay belgeleri Örgütün Genel Sekreterine tevdi edilecektir.

3. Bu Şart, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 102. Maddesine uygun olarak 1 Şubat 1974 tarihinde tescil ettirilmiş olan İslam Konferansı Örgütü Şartı'nın yerini almıştır.

Dakar (Senegal Cumhuriyeti) şehrinde, On dört Mart İkibinsekiz'e denk gelen Hicri Yedi Rabi Al-Awal Bindörtüyüzyirmidokuz tarihinde yapılmıştır.

